Lietuvos istorijos institutas

LIETUVOS ARCHEOlogija 20

Sėlių ir žiemgalių paminklai

DIEMEDŽIO LEIDYKLA
VILNIUS

VILNIUS 2000

UDK 902/904(474.5)
Li227

Redakcinė kolegija:
Algirdas Girininkas (*ats. redaktorius*)
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Vytautas Kazakevičius (*sudarytojas*)
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Mykolas Michelbertas
(*Vilniaus universitetas*)

Ēvalds Mugurēvičs
(Latvijos universiteto
Latvijos istorijos institutas)

Vytautas Urbanavičius
(*Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“*)

Gintautas Zabiela
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Redakcinės kolegijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5–418, 2001 Vilnius
Tel. 8 22 – 61 49 35
Faksas 61 14 33
E-mail: history@takas.lt
Adresas internete:
http://www.crosswinds.net/~istorija/lietuvos archeologija.html

ISSN 0207-8694
ISBN 9986-23-088-8

© Lietuvos istorijos institutas
© Straipsnių autoriai

VISĖTIŠKIŲ PILKAPYNAS

VYTAUTAS KAZAKEVIČIUS

ĮVADAS

Visėtiškių pilkapynas stūkso Anykščių rajone, Svėdasų seniūnijoje, 5 km į vakarus nuo Svėdasų, 1 km į šiaurę nuo kelio Utena–Kupiškis, rytinėje vieškelio į Jotkonis pusėje, 200 m į vakarus nuo dešiniojo Jaros upės kranto (pav. 1). Pilkapiai yra ant pirmos terasos nedideliame pušyne, pasodintame maždaug prieš 30 metų. Jis buvo atrastas archeologui Algirdui Giriniinkui žvalgant akmens amžiaus gyvenvietes Jaros–Šetekšnos pakrantėse. Vietinis gyventojas Jonas Balaišis parodė šį dar nežinomą mokslininkams archeologijos paminklą.

Pilkapyną sudaro 10–18 m skersmens ir iki 1,5 m aukščio 15 sampilų, sudarančių dvi grupes. Pirmoje grupėje yra 8 pilkapiai, nutįsę 130 m ilgio juosta rytų–vakarų kryptimi. Ji kompaktiška, nes kai kurie sampilai liečia vienas kitą. Vieno pilkapio sampilo paviršiuje buvo matyti akmenys. Antroji, 6 sampilų grupė, nuo pirmosios yra už 50 m į pietvakarius. Atstumas tarp pilkapių nuo 5 iki 40 m; sampilų paviršiuose matyti akmenys. Penkioliktasis pilkapis yra 125 m į pietryčius nuo pirmosios grupės ir 80 m į pietryčius nuo antrosios grupės pilkapių (pav. 2). Daugelio pilkapių sampiluose buvo iškastos duobės. Jų pėdsakai buvo matyti iki tyrinėjimo pradžios.

Šį pilkapyną Lietuvos istorijos instituto archeologinė ekspedicija, vadovaujama straipsnio autoriaus, pradėjo tyrinėti 1985 metais. Darbai tęsėsi iki 1989 metų. Preliminarūs tyrimų rezultatai buvo paskelbti mokslinėje-informacinėje spaudoje (Kazakevičius, 1986, p. 56, 57; 1988, p. 50–55; 1990, p. 49–52). Įdomesni radiniai publikuoti Lietuvos ir užsienio mokslinuose leidiniuose (Kazakevičius 1992, p. 133–137; 1992a, p. 175–179).

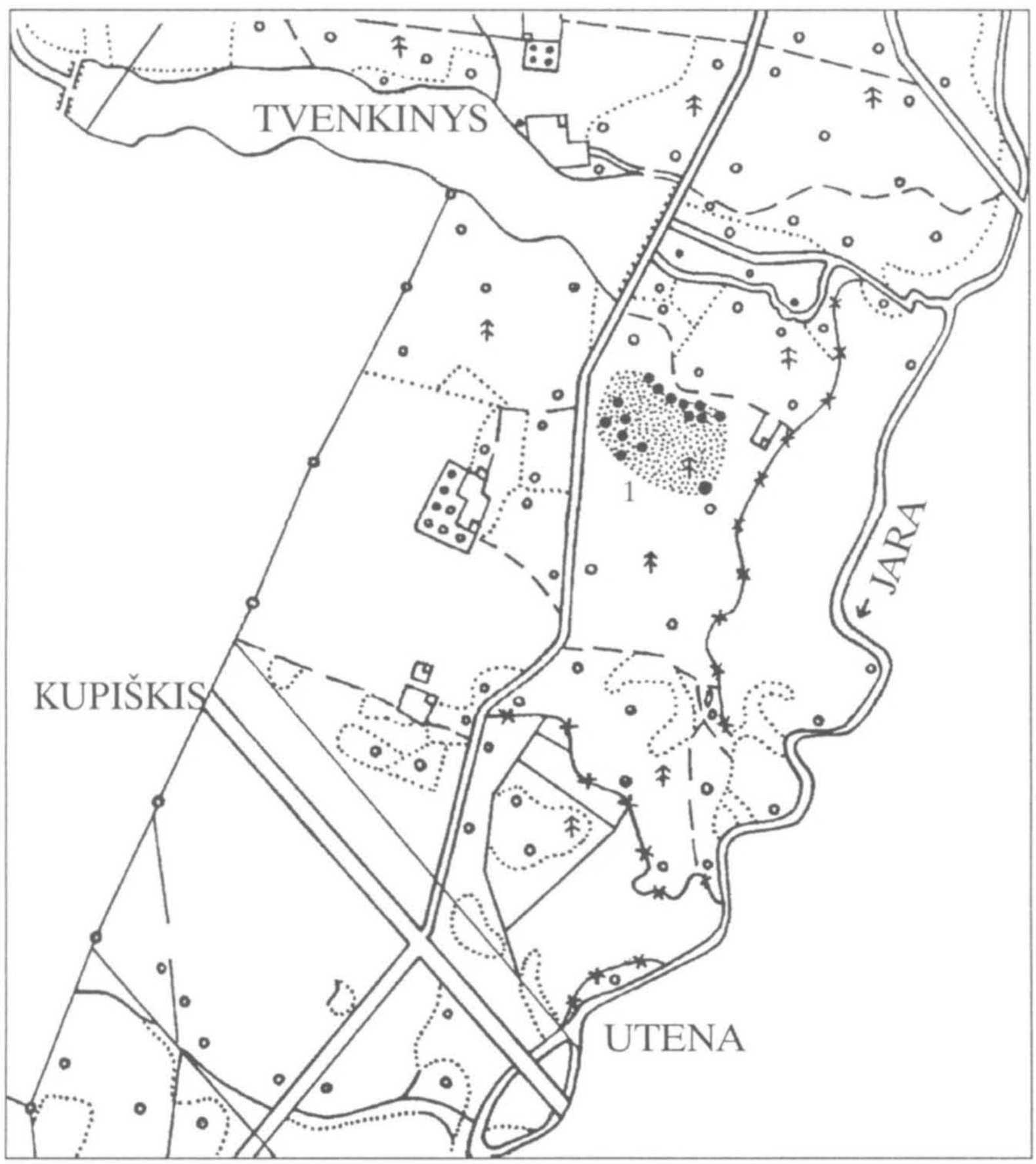

1 pav. Visėtiškių, Anykščių r., Svėdasų seniūnija, pilkapyno situacijos planas: 1) pilkapynas.

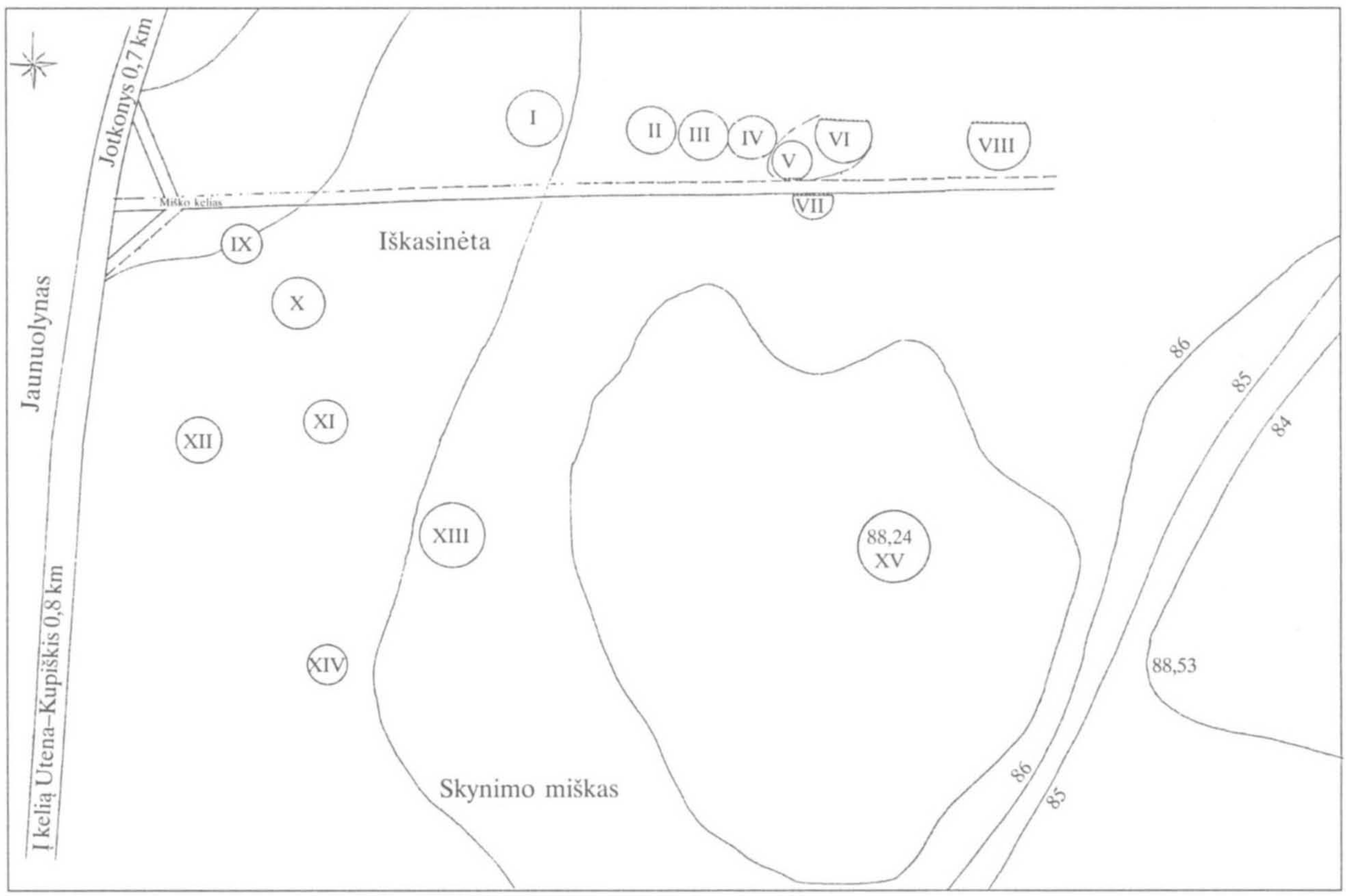

2 pav. Visėtiškių pilkapyno planas.

PILKAPIŲ CHARAKTERISTIKA

Pilkapis Nr. I yra šiaurės vakarinėje pilkapyno dalyje, apie 30 m į vakarus nuo pilkapio Nr. II ir apie 10 m į šiaurę nuo keliuko į ganyklas. Jis 14 m skersmens ir 0,7 m aukščio sampilu, apaugęs kadagiais, šaltekšniais ir pušimis (pav. 3). Šis pilkapis tyrinėtas 1988 metais. Jo sampilas supiltas iš geltono smėlio. Sampilo paviršiuje po nestoru uogienojų ir samanų sluoksniu, 30 cm gylyje, pietvakarinėje dalyje, aptikta keletas degintų žmogaus kaulų fragmentų. Toje pačioje pietvakarinėje dalyje, 40 cm gylyje, aptiktas vienintelis šiame pilkapyje buvęs **griautinis kapas Nr. 1** (pav. 4). Mirusysis palaidotas galva į pietvakarius 210° kryptimi aukštielninkas, sulenktomis ir ant krūtinės sudėtomis rankomis, ištiestomis kojomis. Įkapių nerasta. Atrodo, jog jis buvo palaidotas pilkapį jau supylus ir buvo skirtas ne jam. Mirusiojo laidojimo laikas neaiškus.

Pilkapis Nr. II yra 3 m į rytus nuo pilkapio Nr. III. Jis – 12 m skersmens ir 0,9 m aukščio sampilu, retai apaugęs pušimis ir kadagiais (pav. 5). Pilkapio sampilo viršuje žymu 3 m skersmens ir 0,6 m gylio duobė. Rytinėje pilkapio sampilo pusėje iškastas 9 m ilgio apkasas (pav. 6). Šis pilkapis tyrinėtas 1988 metais. Sampilas supiltas iš pilkšvo smėlio. Jame, 40 cm gylyje, įvairiuose pilkapio kvadratuose aptikta žirgo dantų, degintų žmogaus kaulų fragmentų ir keramikos.

Šiaurinėje pilkapio pusėje, 75 cm gylyje, aptiktas vienintelis **griautinis kapas Nr. 1.** Mirusysis palaidotas galva į šiaurės vakarus 300° kryptimi, aukštielninkas. Griaučiai išjudinti iš pradinės vietos ir labai sunykę, be įkapių (pav. 7).

Pilkapis Nr. III yra tarp pilkapių Nr. II ir IV į rytus nuo pilkapio Nr. II ir į vakarus nuo pilkapio Nr. IV. Pilkapis – 13 m skersmens ir 1 m aukščio, retai apaugęs pušimis (pav. 8, 9). Šis pilkapis tyrinėtas 1988 metais. Jo sampilas supiltas iš pilkšvo smėlio, kuris kasantis gilyn tamsėja iki tamsiai pilkos spalvos. Sampile, 30–100 cm gylyje, įvairiuose kvadratuose aptikta brūkšniuotosios keramikos gabaliukų, titnago skelčių, nedaug degintų žmogaus kaulų fragmentų. 100 cm gylyje, pilkapio centre, aptiktas **griautinis kapas Nr. 1.** Taisyklingo stačiakampio formos kapo duobė orientuota šiaurės – pietų kryptimi, yra 260x100 cm dydžio. Miru-

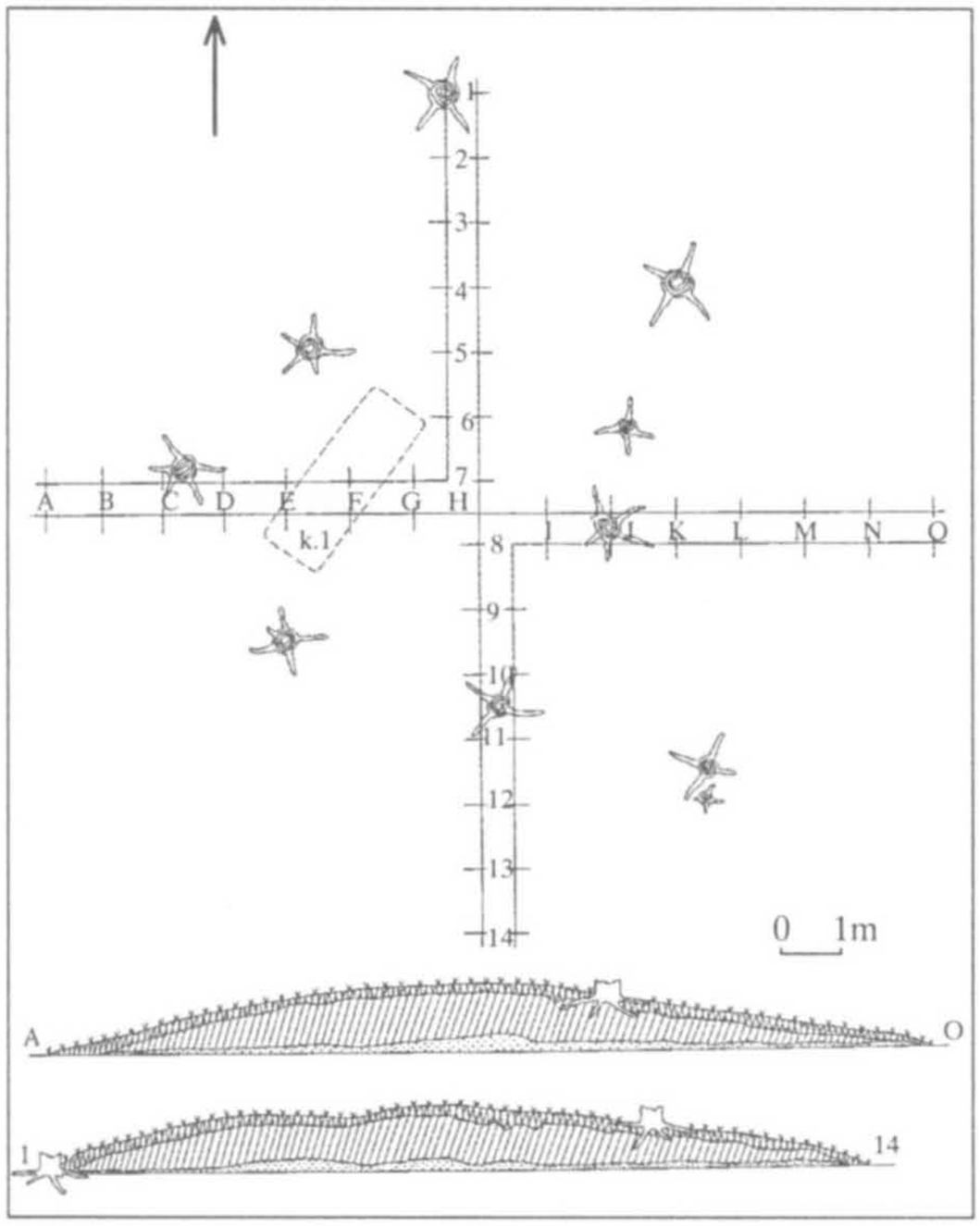

3 pav. Pilkapio Nr. I planas.

sysis palaidotas galva į šiaurę, aukštielninkas (pav. 10). 110 cm gylyje, duobės pietrytiniame pakraštyje, aptikta žalvarinė įvija (LNM AR neinventorinta) ir sunykusių žmogaus kaulų fragmentų. Kitame duobės gale, 130 cm gylyje, aptikta kaukolės liekanų. Tarp šių kaulų rastas geležinio, neaiškios paskirties dirbinėlio fragmentas (LNM AR neinventorintas). Tai galėtų būti smeigtuko adatos(?) dalis.

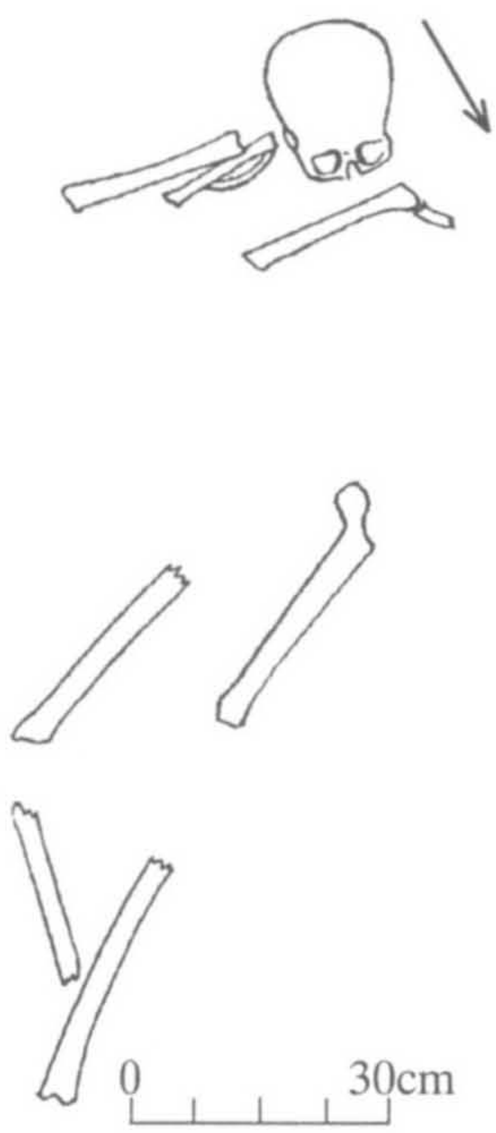

4 pav. Pilkapio Nr. I, kapo Nr. 1 planas.

Pilkapis Nr. IV yra šiaurinėje pilkapyno dalyje tarp pilkapių Nr. III ir V. Šių pilkapių sampilai liečiasi. Pilkapis yra ovalo formos, 10x12 m skersmens ir 0,7 m aukščio, retai apaugęs pušimis. Jis tyrinėtas 1988 metais. Sampilo viršuje, šiaurinėje, pietinėje ir rytinėje pusėje, matyti

5 pav. Pilkapis Nr. II iš pietų. Autoriaus nuotr.

trijų užslinkusių duobių žymės. Jos yra 1,1x0,9, 2,4x1,6, 1,3x1 m dydžio (pav. 11). Pilkapio sampilas supiltas iš geltono smėlio. 20–45 cm gylyje, įvairiuose kvadratuose rasta keramikos šukių ir titnago skelčių bei titnaginis trikampis strėlės antgalis. Kapų šiame pilkapyje nerasta.

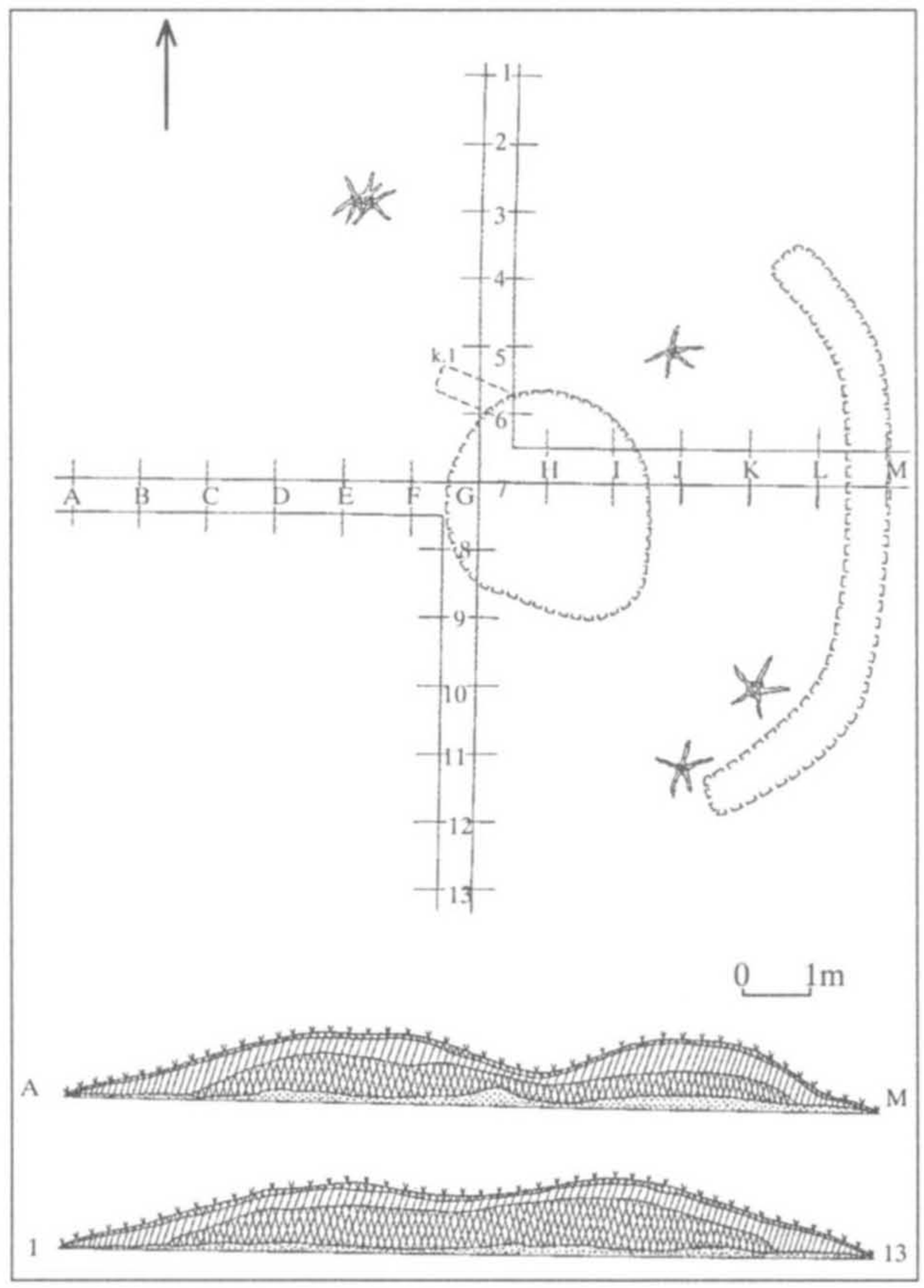

6 pav. Pilkapio Nr. II planas.

7 pav. Pilkapyje Nr. II aptikto griautinio kapo Nr. 1 planas.

Pilkapis Nr. V įsiterpęs tarp pilkapių Nr. IV, VI ir VII. Atstumas tarp jų yra nuo 1 iki 3 m. Pilkapis yra 10 m skersmens, 0,7 m aukščio (pav. 12). Jis tyrinėtas 1987 metais. Sampilas supiltas iš gelsvo smėlio. Jame įvairiame gylyje aptikta keramikos, titnago nuoskalų. Pilkapio sampilo pakraštyje, kvadrate F–10, 30–40 cm gylyje, 50x40 cm dydžio plotelyje, rastas puodo šukių lizdas. Tai Tšineco–Sosnicos tipo keramika, priskiriama Ankstyvajam žalvario amžiui. Kapų šiame pilkapyje nerasta.

Pilkapis Nr. VI yra šiaurės rytinėje pilkapio Nr. V pusėje ir šiaurinėje pilkapio Nr. VII pusėje. Jų sampilai liečiasi. Pilkapio sampilas labai apardytas, trečdalis nustumtas buldozerio, viršuje pastebimi kelių duobių pėdsakai ir keletas akmenų Jis yra 14 m skersmens, 1 m aukščio (pav. 13). Šis pilkapis tyrinėtas 1988 metais. Sampilas iš geltono smėlio. Jame, nuo 30 iki 70–80 cm gylyje, randama smulkių brūkšniuotosios keramikos šukelių, pavienių degintų kaulų trupinių. Kasantis gilyn nuo 80 cm gylio sampilas tamsėja ir įgyja kultūrinio sluoksnio charakteristiką. Atrodo,

8 pav. Pilkapis Nr. III iš pietvakarių. Autoriaus nuotr.

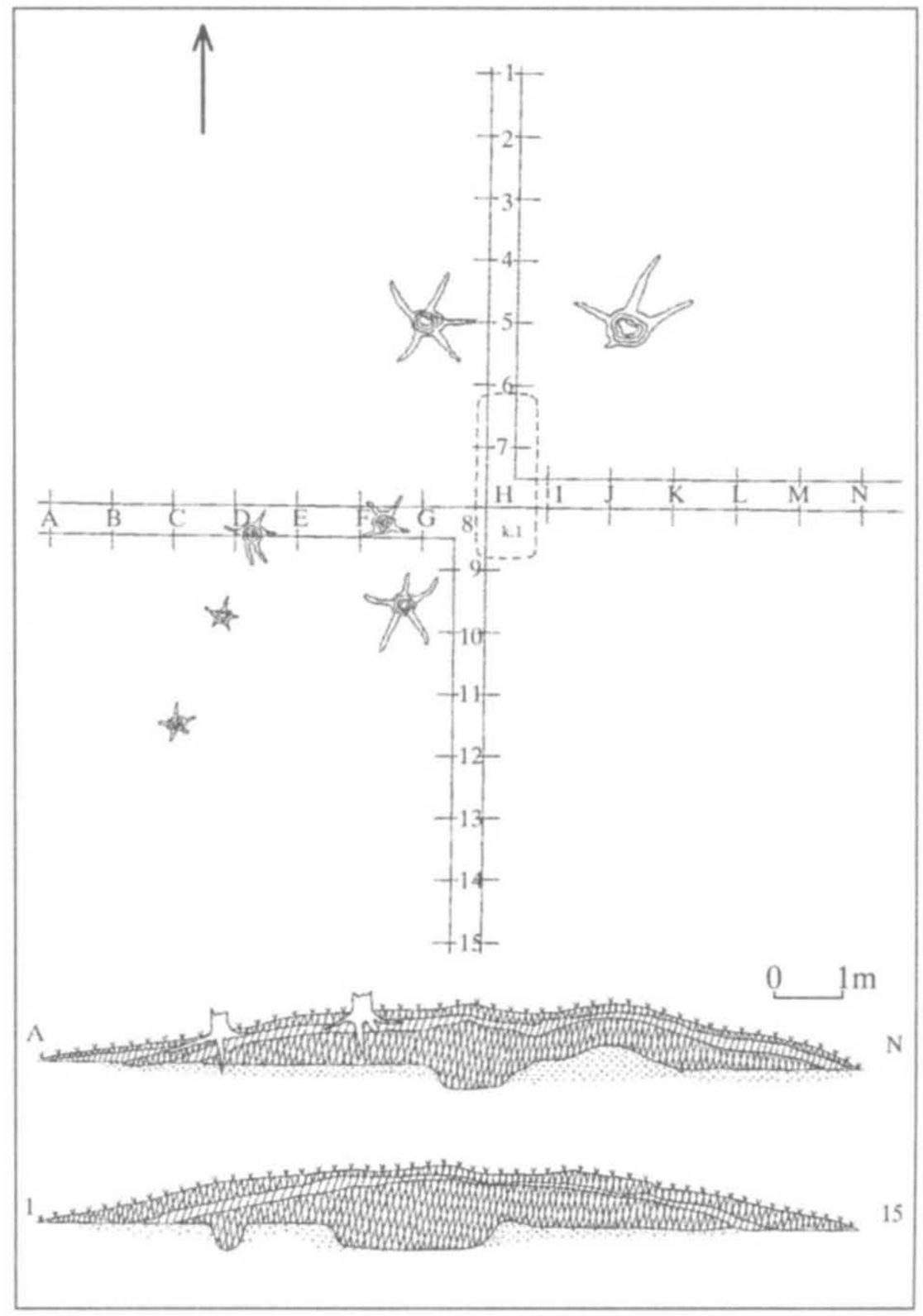

9 pav. Pilkapio Nr. III planas.

kad po pilkapio sampilu buvo žalvario amžiaus gyvenvietė. Tai patvirtintų kvadrate G–3 aptiktas puodo šukių lizdas su rusvos ir pilkšvos spalvos Tšineco-Sosnicos tipo keramika. Šiame lizde surinkta apie 100 smulkių keramikos fragmentų. Kokio dydžio buvo gyvenvietė, neaišku, nes plačiau kultūrinis sluoksnis nebuvo atidengtas. Geležies amžiaus kapų šiame pilkapyje nebuvo.

Pilkapis Nr. VII yra greta pilkapių Nr. V ir VI, į pietryčius nuo jų. Sampilas 10 m skersmens, 0,6 m aukščio (pav. 14). Per pilkapio viršų išvažinėtas lauko keliukas pažemino vidurinę sampilo dalį iki 0,4 m aukščio. Pilkapis tyrinėtas 1987 metais. Sampilas supiltas iš pilkšvos spalvos smėlio, be akmenų vainiko. Aptikta tik keletas vidutinio dydžio akmenų, buvusių pilkapio sampilo centre, 30 cm gylyje. Šiaurės vakarinėje pilkapio dalyje, kvadrate D–2, 3, 20 cm gylyje, surastas **degintinis kapas Nr. 1**. Jo 60x60 cm dydžio plotelyje buvo švariai iš apeiginio laužo išrinktų sudegusių žmogaus kaulų fragmentų. Jie išberti 25 cm storio sluoksniu. Įkapių neaptikta.

Pilkapis Nr. VIII yra rytinėje pilkapyno dalyje už 30 m į rytus nuo pilkapių Nr. VI ir VII. Jis tyrinėtas

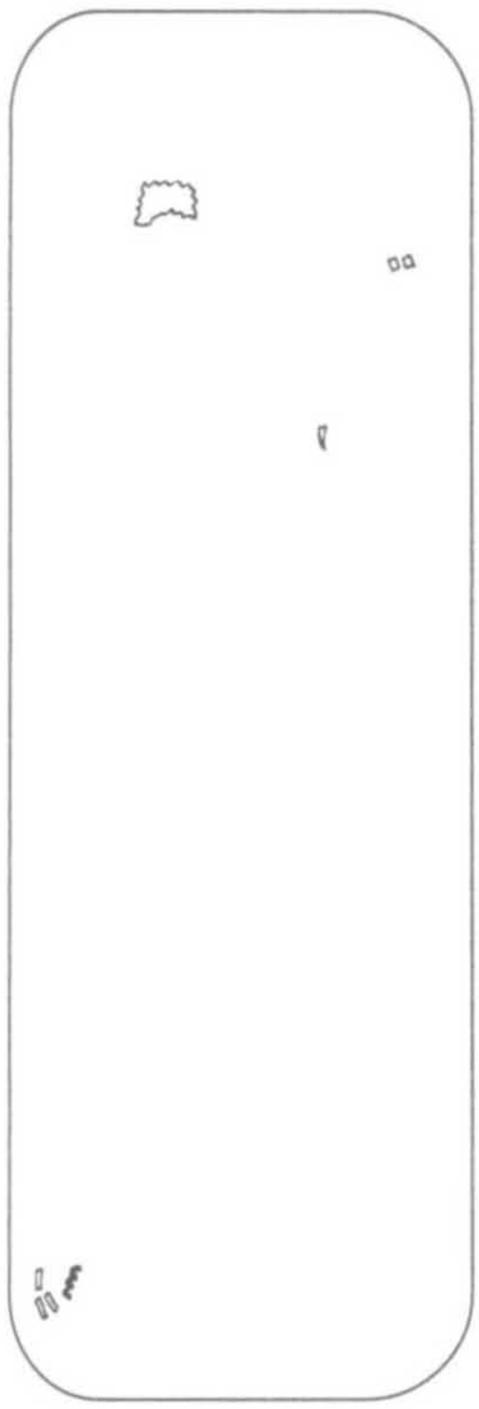

10 pav. Pilkapio Nr. III, griautinis kapas Nr. 1.

1988 metais. Sampilas 16 m skersmens ir 1 m aukščio, apardytu šiauriniu kraštu, kuris buvo nustumtas buldozeriu ruošiant žuvivaisos tvenkinį (pav. 15). Pilkapis supiltas iš gelsvai pilkšvo smėlio. Įvairiuose jo kvadratuose įvairiame gylyje aptinkama neolito virvelinės ir Ankstyvojo bei Senojo geležies amžiaus brūkšniuotosios keramikos puodų šukių, I tūkstantmečio po Kr. antrosios pusės žalvarinių dirbinių ir jų fragmentų. Kvadrate B–8, 9, 10–25 cm gylyje, rastas Brūkšniuotosios keramikos kultūros puodo šukių lizdas, surinkta apie 80 smulkių keramikos fragmentų. Šiame pilkapyje rasti 6 griautiniai kapai. **Griautinis kapas Nr. 1** aptiktas kvadrate G–6, 15 cm gylyje. Jame buvo palaidoti du individai: suaugusysis ir vaikas, abu neaiškaus amžiaus. Iš išlikusių abiejų mirusiųjų kaukolių fragmentų galima spręsti, kad jie buvo palaidoti šiaurės vakarų 300° kryptimi (pav. 16). 16 cm atstumu nuo kaukolės fragmentų, krūtinės srityje, rastas žalvarinės įvijos fragmentas (LNM AR neinventorintas). **Griautinis kapas Nr. 2** rastas kvadrate I–3, 4, 10 cm gylyje. Mirusysis palaidotas pietvakarių 240° kryptimi aukštielninkas sulenktomis ir ant krūtinės sudėtomis rankomis (pav. 17). Ant kaklo buvo uždėta žalvarinė antkaklė plokščiais užkeistais galais (LNM AR 729:1) (pav. 18). **Griautinis kapas Nr. 3** buvo kvadrate I, J–7, 50 cm gylyje. Iš išlikusių abiejų kojų šlaunikaulių dalių galima spėti, jog mirusysis buvo palaidotas galva į vakarus aukštielninkas. Krūtinės ir juosmens srityje rasta geležinio smeigtuko adatos dalis su gabaliuku prie jos užsikonservavusio audinio (LNM AR neinventorintas). **Griautinis kapas Nr. 4** atidengtas kvadrate J, K, L–10, 11, 75 cm gylyje. Mirusysis vyras palaidotas pietvakarių 255° kryptimi aukštielninkas, ištiestomis kojomis (pav. 19). Rankų kaulai neišlikę, todėl jų padėtis neaiški. Dešinėje kaukolės pusėje rastas geležinis įmovinis ietigalis su lauro lapo pavidalo

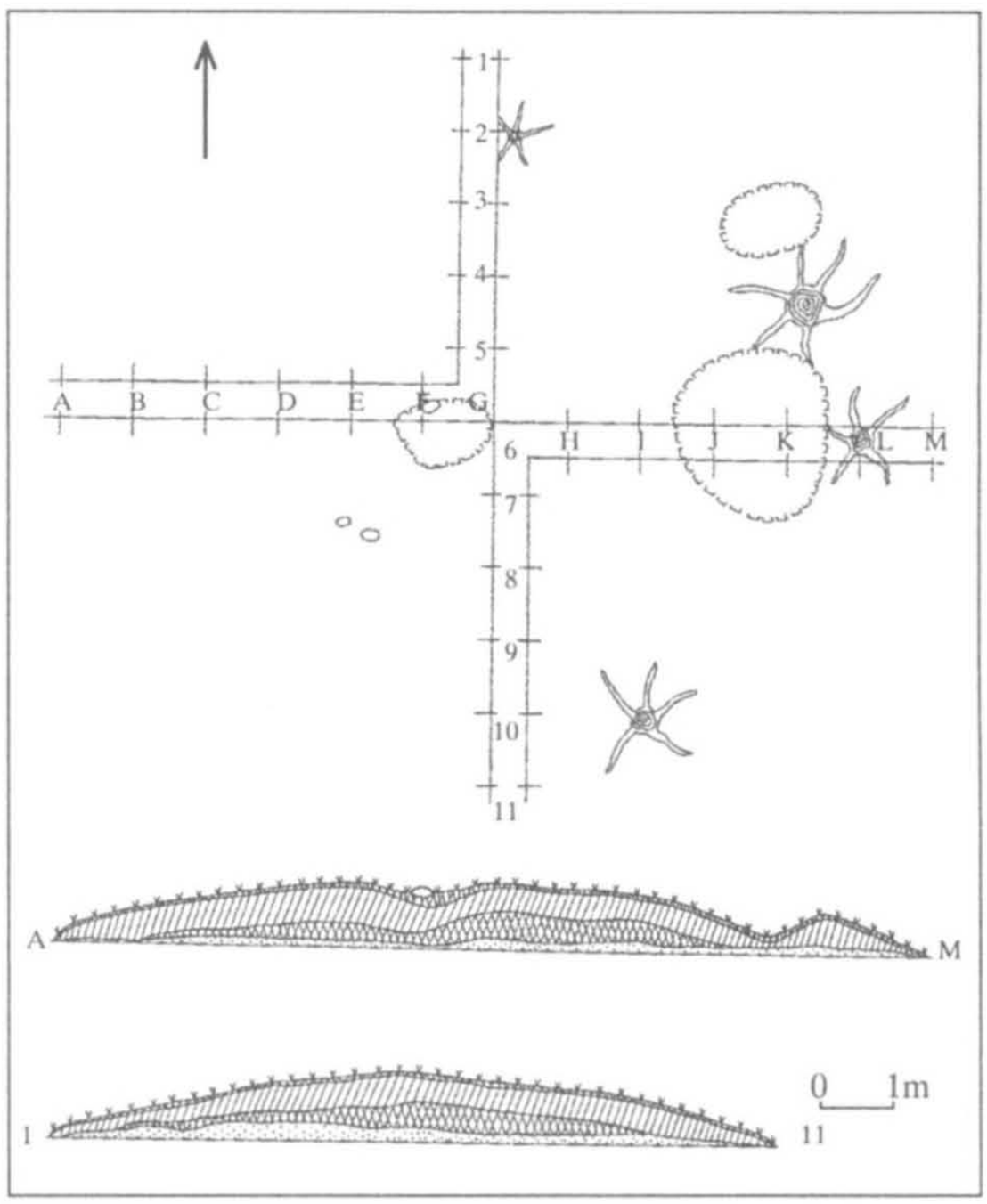

11 pav. Pilkapio Nr. IV planas.

plunksna (LNM AR 729:2). Juosmens srities dešinėje aptiktas geležinis peiliukas (LNM AR neinventorintas) (pav. 20). Jis smaigaliu atsuktas galvūgalio link, ašmenimis į mirusįjį. **Griautinis kapas Nr. 5** rastas kvadrate J, K–5, 6, 60 cm gylyje. Iš išlikusių blauzdikaulių dalių atrodo, jog mirusysis palaidotas šiaurės vakarų 300° kryptimi, aukštielninkas. Įkapių prie jo neaptikta. **Griautinis kapas Nr. 6** atidengtas kvadrate H, I–4, 5, 50 cm gylyje. Mirusysis palaidotas pietvakarių 210° kryptimi, aukštielninkas. Kapas apardytas, kaulai apnykę, išlikę ne visi, daugelis jų išjudinti iš pradinės padėties (pav. 21). Įkapių nėra.

Pilkapio sampile būta ir daugiau kapų. Pavyzdžiui, kvadrate J, K–5, 6, 60 cm gylyje, rasti pavieniai žmonių kaulai, atrodo, yra bent iš dviejų kapų, kurie buvo suardyti kasant duobę mirusiajam, palaidotam kape Nr. 4. Dar vieno kapo likučiai aptikti kvadrate I–6, 7, per 70 cm į pietvakarius nuo kapo Nr. 5. Vadinasi, preliminariais duomenimis, pilkapyje Nr. 8 buvo bent 9 griautiniai kapai. Sampile taip pat randama degintų kaulų trupinių, tačiau išskirti bent vieną degintinį kapą nepavyko.

Šio pilkapio konstrukcijoje akmenų vainiko nėra, tačiau surastas akmenų grindinėlis (pav. 22). Jis buvo aptiktas kvadratuose H, I–4, 5, 6, ant pilkapio pagrindo 90 cm gylyje. Akmenys, vidutinio dydžio, nuo 19x10x9 iki 27x13x20 cm, sudaro 3,5 m skersmens

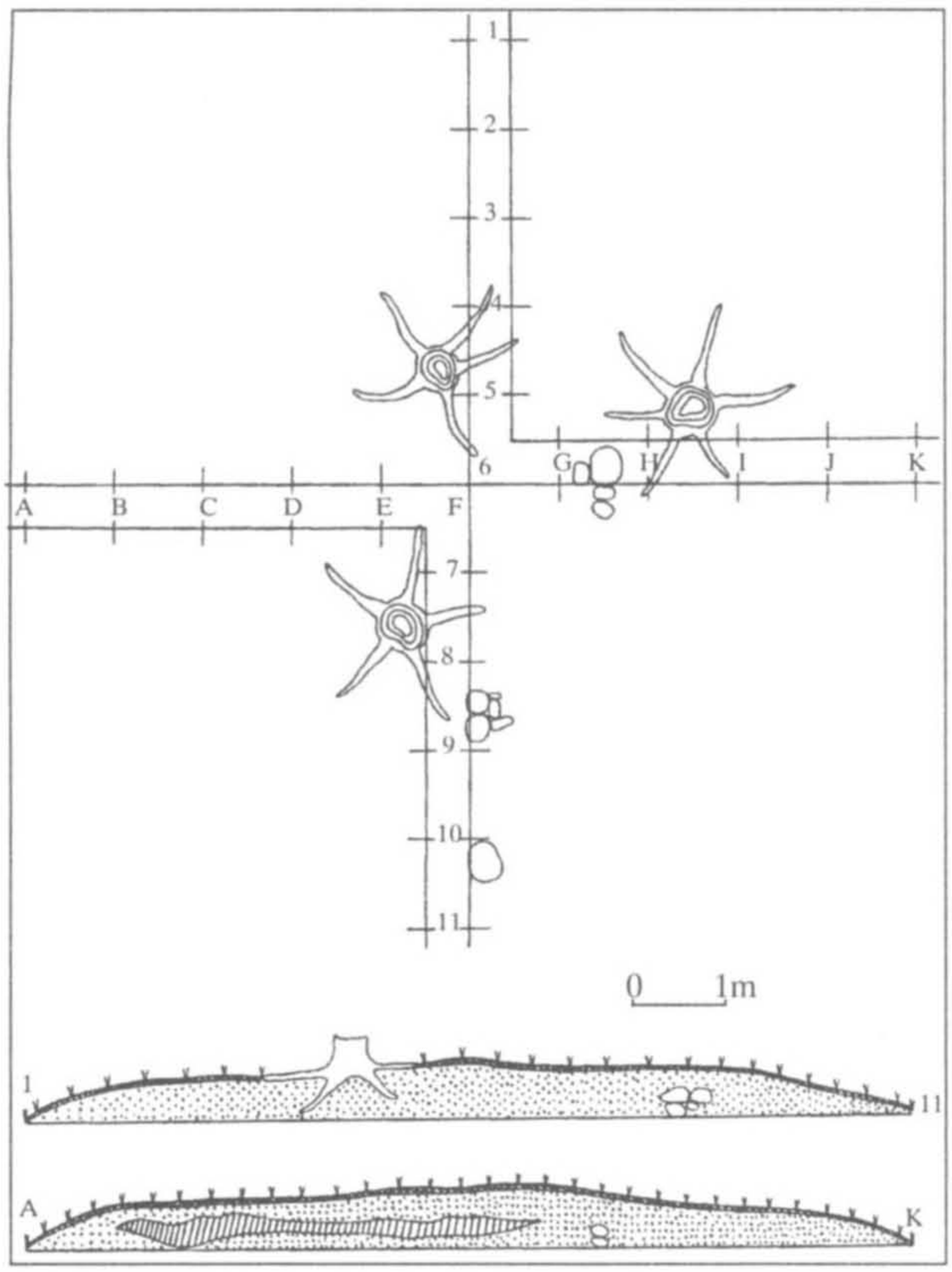

12 pav. Pilkapio Nr. V planas.

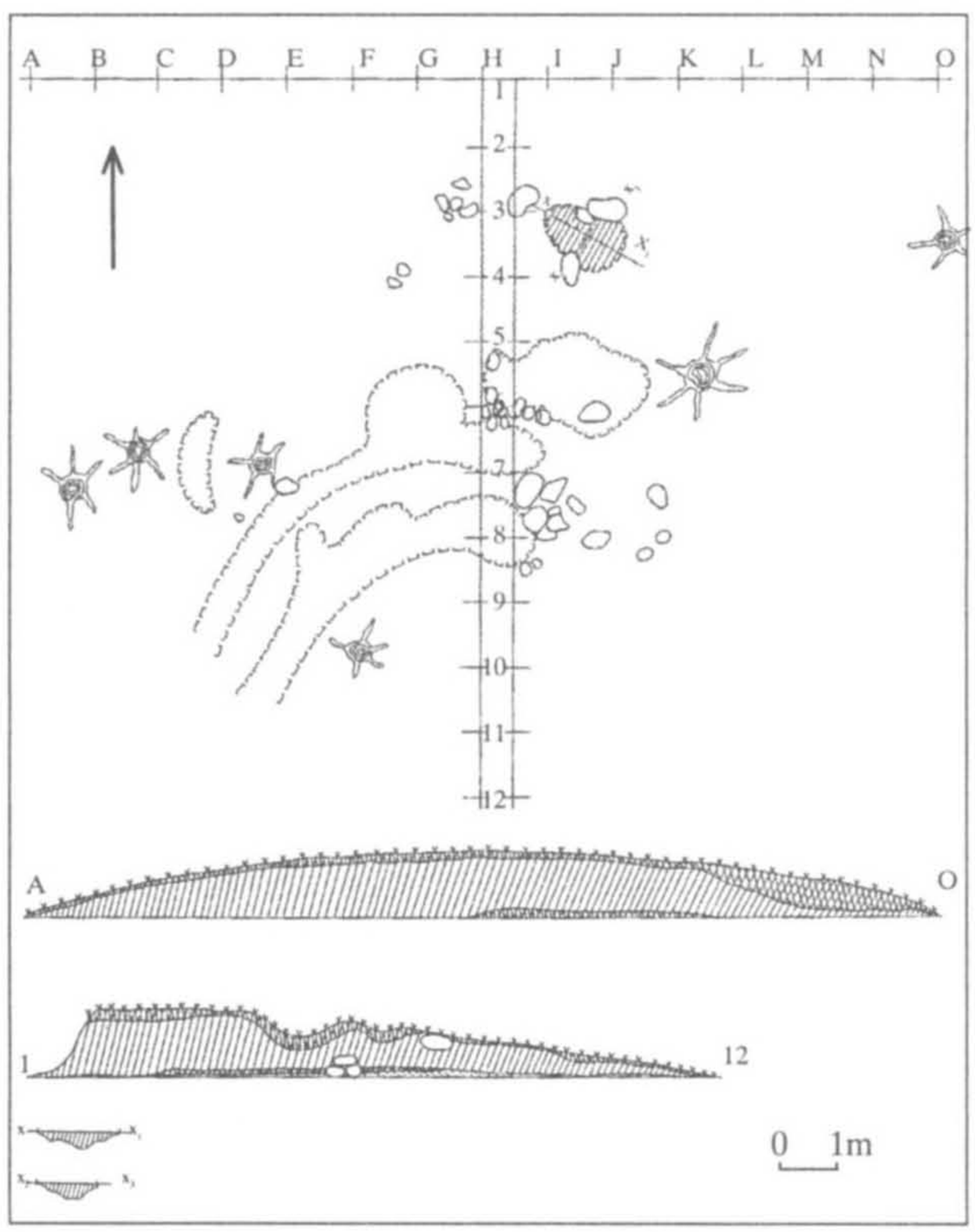

13 pav. Pilkapio Nr. VI planas.

netaisyklingą apskritimą. Gali būti, kad ši akmenų konstrukcija nieko bendra su pilkapio įranga neturi. Jos paskirtis neaiški.

Pilkapis Nr. IX yra vakarinėje pilkapyno dalyje, 15 m į šiaurės vakarus nuo 1986 metais tyrinėto pilkapio Nr. X (pav. 23). Jis apaugęs eglaitėmis, šaltekšniais ir kadagiais. Sampilas 10 m skersmens ir 0,5 m aukščio su akmenų vainiku. Šiaurės rytinė pilkapio sampilo pusė suardyta duobės bulvėms laikyti, centre matyti antros užslinkusios duobės žymės (pav. 24). Pilkapis tyrinėtas 1987 metais. Akmenų vainikas smarkiai apardytas minėtų duobių, pasklidęs sampile ir vietomis sudaro tarsi akmenų grindinį (pav. 25). Akmenys įvairaus dydžio, nuo 17x13x9 iki 50x40x30 cm. Didelių akmenų nedaug. Jie 43x34x20, 50x20x35, 50x40x30 cm, kiti – vidutinio dydžio: 22x19x15, 18x15x10, 26x15x10, 17x20x18, 22x14x18, 23x20x14, 23x26x16, 17x13x9 cm ir t. t. Buvusio akmenų vainiko skersmuo 5 m. Pilkapyje aptikti 4 griautiniai kapai.

Griautinis kapas Nr. 1 atidengtas kvadrate E–6, 7, 15 cm gylyje. Iš išlikusių menkų kaulų pėdsakų galima spėti, kad mirusysis palaidotas šiaurės kryptimi.

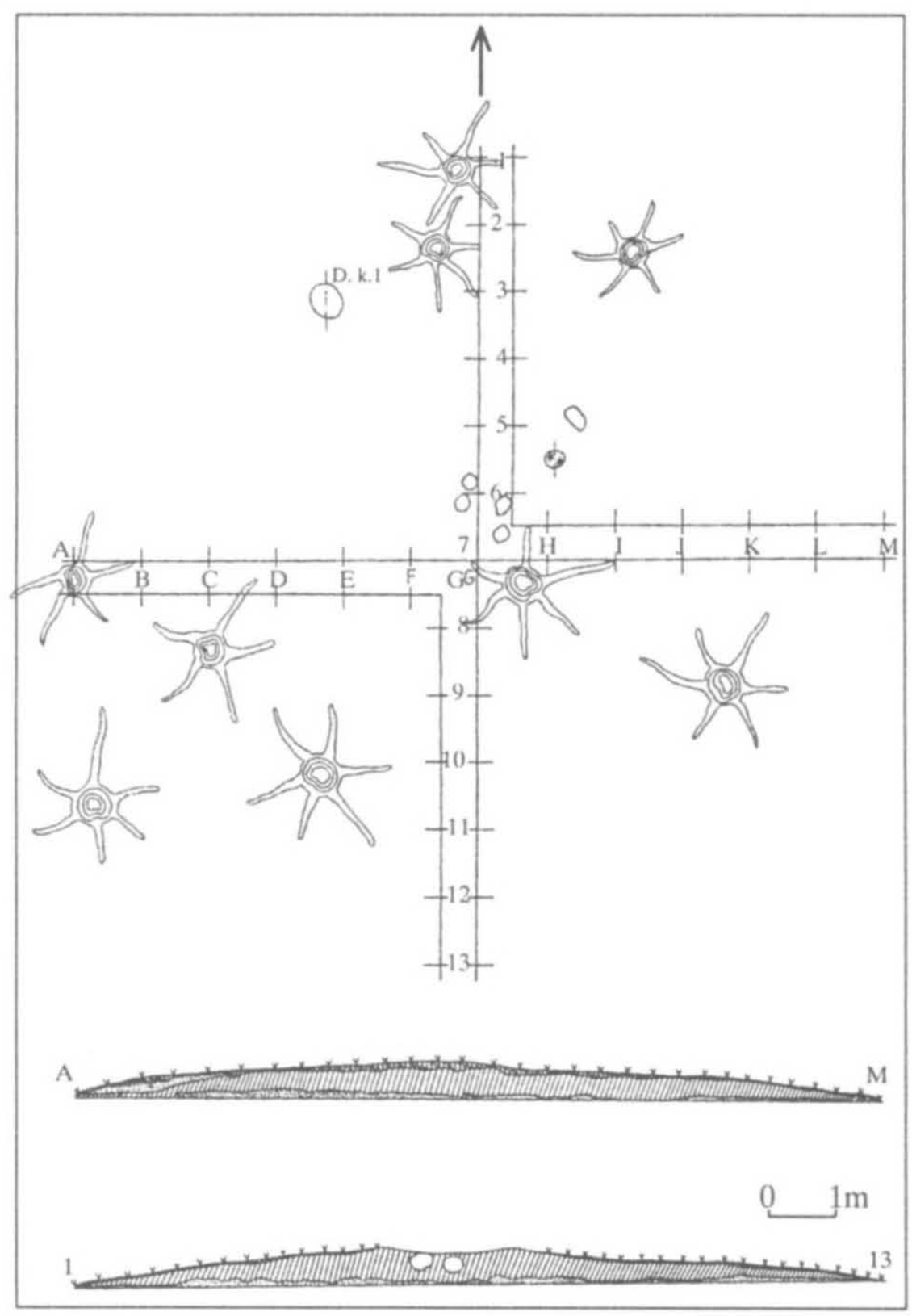

14 pav. Pilkapio Nr. VII planas.

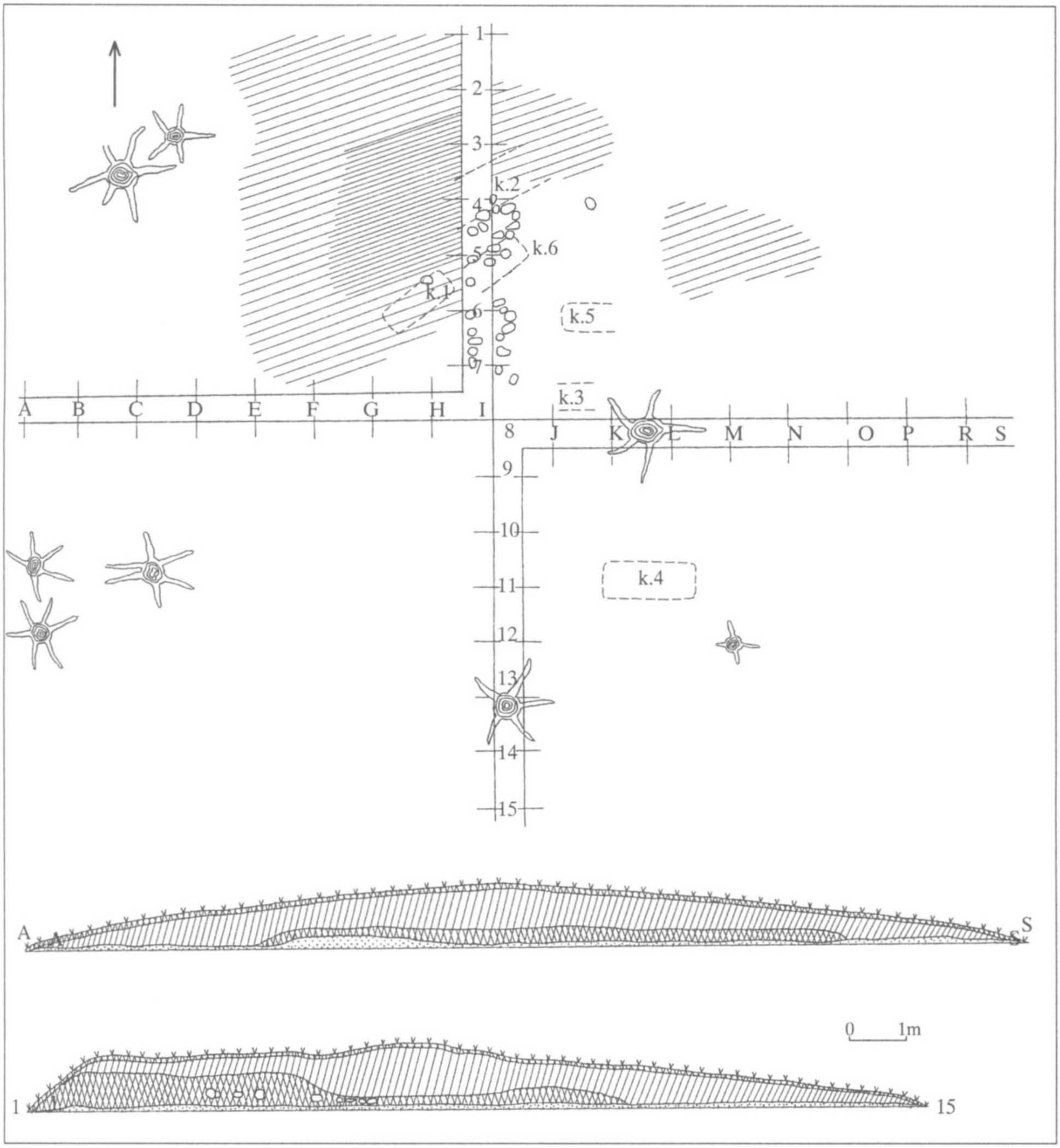

15 pav. Pilkapio Nr. VIII planas.

Jo įkapes sudarė žalvarinė apyrankė išgaubto skerspjūvio lankeliu (LNM AR 729:5), žalvarinė tūtelė (LNM AR neinventorinta), žalvarinė įvija (LNM AR neinventorinta), geležinio smeigtuko adatos ar ylos dalis (LNM AR neinventorinta) ir tarsi smulkus geležinės diržo sagties fragmentas (LNM AR neinventorintas) (pav. 26). Taigi mirusysis buvo palaidotas su apyranke ant rankos, smeigtuku susegtu drabužiu ir sujuostas diržu bei papuoštas žalvarine įvija ir tūtele. **Griautinis kapas Nr. 2** buvo kvadrate D, E–2, 3, 30 cm

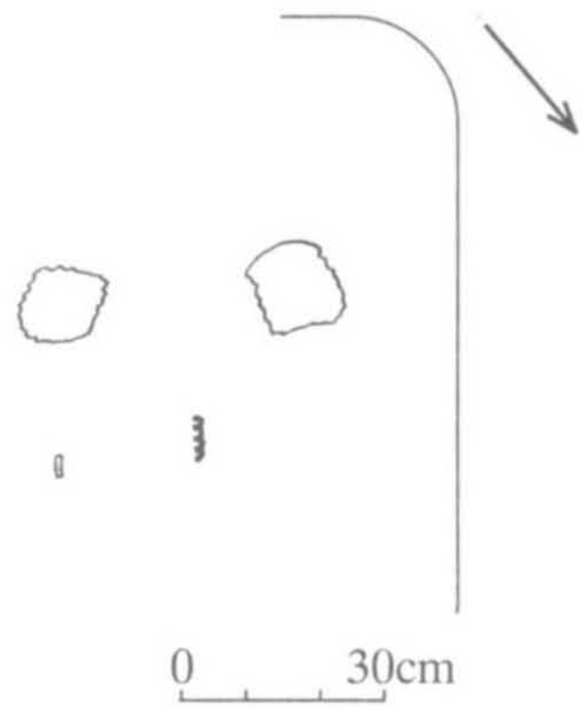

16 pav. Pilkapyje Nr. VIII surasto griautinio dvigubo kapo Nr. 1 planas.

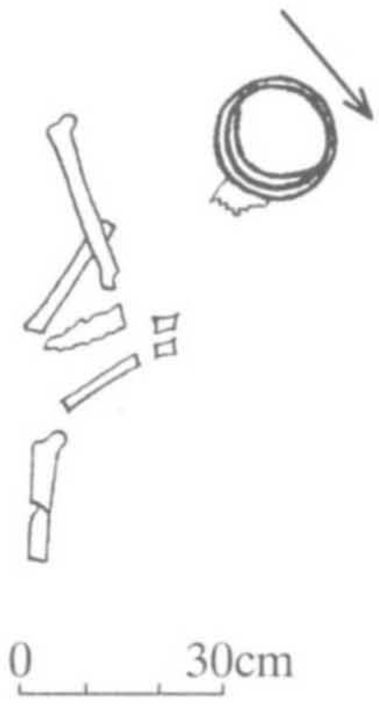

17 pav. Pilkapio Nr. VIII, kapo Nr. 2 planas.

gylyje. Iš išlikusių menkų kaukolės kaulų fragmentų atrodo, kad mirusysis palaidotas šiaurės vakarų 300° kryptimi. Netoli šių kaulų rasta žalvarinė apyrankė išgaubto skerspjūvio lankeliu, smailėjančiais galais (LNM AR 729:6) (pav. 27). **Griautinis kapas Nr. 3** rastas kvadrate F, G–4, 5, taip pat 30 cm gylyje. Iš

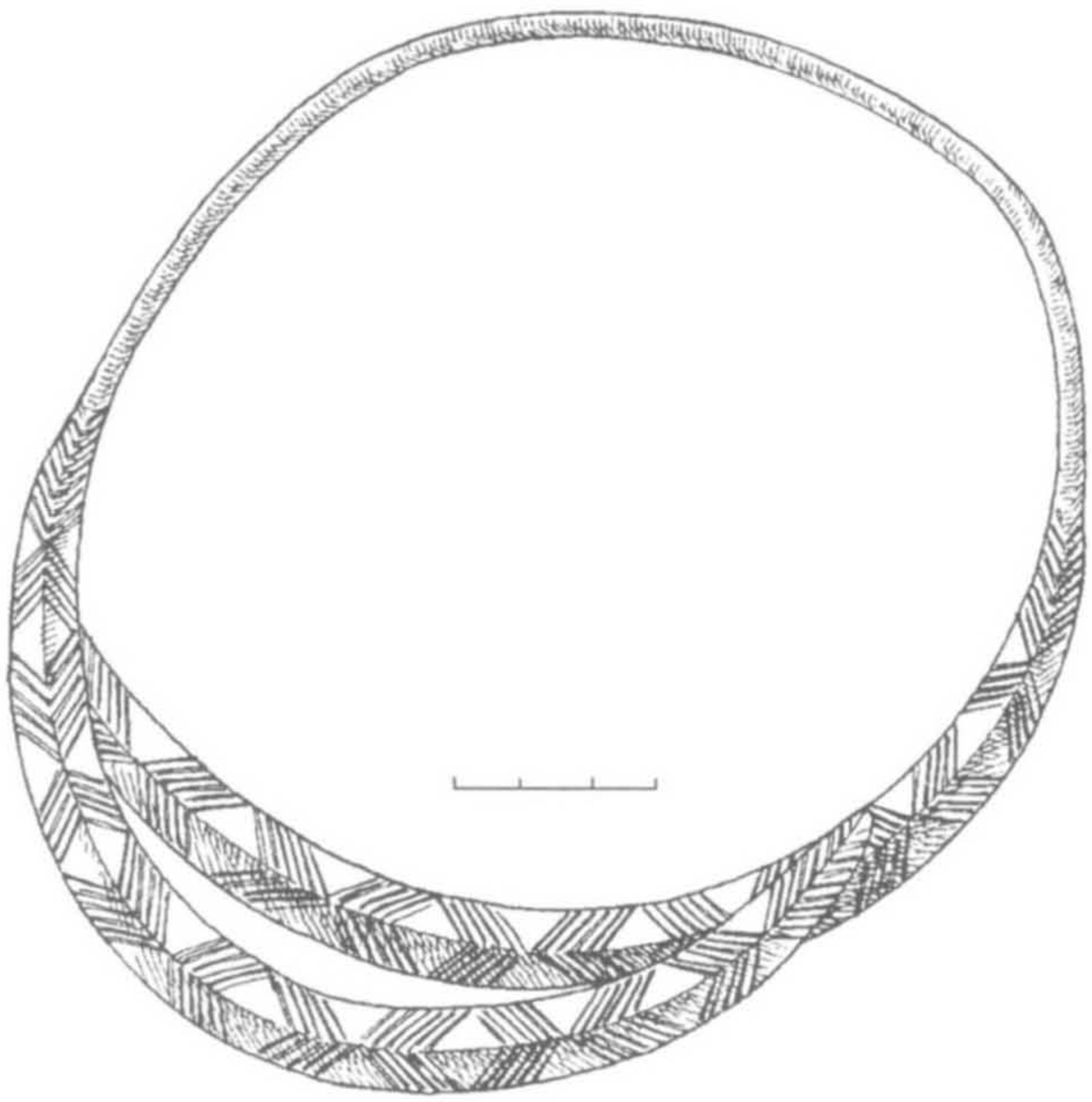

18 pav. Žalvarinė antkaklė iš pilkapio Nr. VIII, kapo Nr. 2.

išlikusių blauzdikaulių ir šlaunikaulių padėties nustatyta, kad mirusysis buvo palaidotas pietvakarių 210° kryptimi, aukštielninkas. Įkapių nerasta. **Griautinis kapas Nr. 4** aptiktas kvadrate G, H–4, 5, 20 cm gylyje. Mirusysis palaidotas pietryčių 150° kryptimi, aukštielninkas. Šalia kairės rankos žasto buvo padėtas geležinis plačiagalis kovos peilis – kalavijas (LNM AR 729:7) (pav. 28). Jis smaigaliu nukreiptas galvūgalio link.

Įvairiuose šio pilkapio sampilo kvadratuose įvairiame gylyje aptikta keletas dirbinių, t. y. žalvarinių įvijų, yla, geležinio smeigtuko adatos fragmentų, juostinė apyrankė, žalvarinės grandelės (LNM AR 729:8–12) (pav. 29). Iš didesnių atsitiktinai rastų dirbinių reikia paminėti įtveriamąjį ietigalį su lapo pavidalo plunksna (AR 729:14) ir siauraašmenio pentinio kirvio pentį (AR 729:15) (pav. 29).

Pilkapis Nr. X yra vakarinėje pilkapyno dalyje, 5 m į šiaurę nuo pilkapio Nr. XI. Jis tyrinėtas 1986 metais. Sampilas 13 m skersmens ir 0,5 m aukščio, supiltas iš gelsvo smėlio, su akmenų vainiku, apaugęs pušimis. Pilkapio viršuje žymu 2x3 m dydžio duobė. Akmenų vainikas smarkiai apardytas, 6 m skersmens, sukrautas viena eile (pav. 30). Geriausiai išlikusi šiaurinė vainiko dalis, kur akmenys nuo 27x15x13 iki 60x 40x40 cm dydžio. Didžiausi akmenys sudėti vakarinėje ir rytinėje vainiko pusėse. Antai vakarinėje pusėje rastas 130x80x60 cm dydžio akmuo, rytinėje pusėje buvo 110x 70x55 cm dydžio akmuo (pav. 31, 32). Įvairiuose pilkapio kvadratuose, įvairiame gylyje, aptinkama nemažai atsitiktinių radinių (pav. 33–35) ir sudegintų žmonių kaulų fragmentų. Pilkapyje aptikta 13 griautinių kapų. **Griautinis kapas Nr. 1** rastas kvadrate H, I–9, 10, 11, 20 cm gylyje. Išryškėjusioje 250x90 cm dydžio duobėje išlikę trijų kaulų fragmentai, žalvarinė juostinė apyrankė (LNM AR 729:16) ir žalvarinio

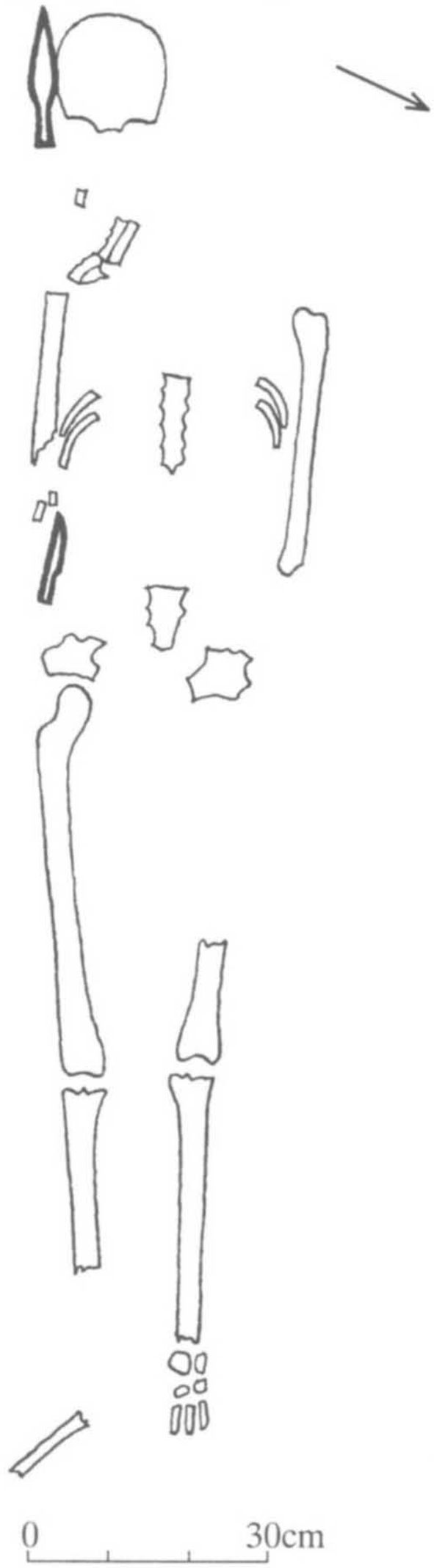

19 pav. Pilkapyje Nr. VIII surastas kapas Nr. 4.

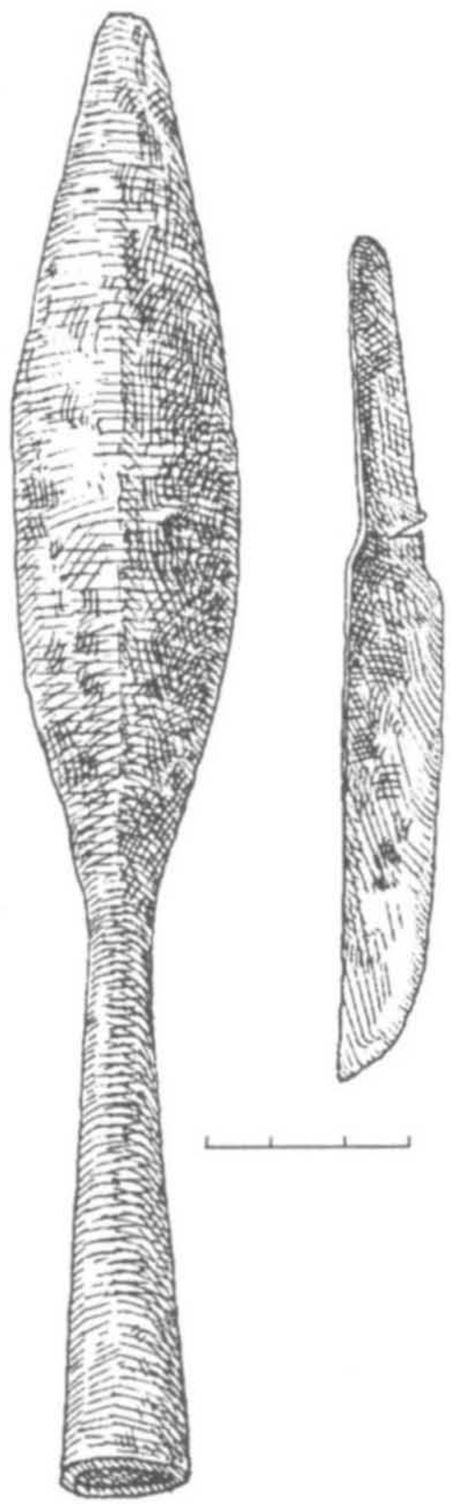

20 pav. Pilkapio Nr. VIII, kapo Nr. 4 inventorius.

ventorinta) aptikta galvūgalio kairėje. **Griautinis kapas Nr. 3** buvo kvadrate J, K–6, 7, 20 cm gylyje. Mirusysis palaidotas 220x80 cm dydžio duobėje šiaurės vakarų 300° kryptimi (pav. 40). Galvūgalyje rastas geležinis diržo apkalas (LNM AR neinventorintas), prie kairės kojos blauzdikaulio – žalvarinė juostinė apyrankė užkeistais galais (LNM AR 729:19) (pav. 41). **Griautinis kapas Nr. 4** buvo kvadrate H–6, 7. Išryškėjo 15 cm gylyje 160x60 cm dyžio kapo duobės dėmė, orientuota pietryčių – šiaurės vakarų kryptimi. Joje aptiktos vaiko griaučių liekanos. Iki 6 metų amžiaus vaikas buvo palaidotas pietryčių 120° kryptimi (pav. 42). Šalia kaukolės liekanų aptiktos 2 žalvarinės įvijos su siūlų sruogomis viduje (LNM AR 729:22), dešinėje duobės pusėje rastas žalvarinis įvijinis žiedas (LNM AR 729:21), o žalvarinė įvijinė apyrankė (LNM AR 729:20) buvo kairėje duobės pusėje. Varpelio formos kabučio pusė (LNM AR neinventorinta) aptikta kojūgalyje (pav. 43). **Griautinis kapas Nr. 5** rastas

21 pav. Pilkapis Nr. VIII, kapo Nr. 6 planas.

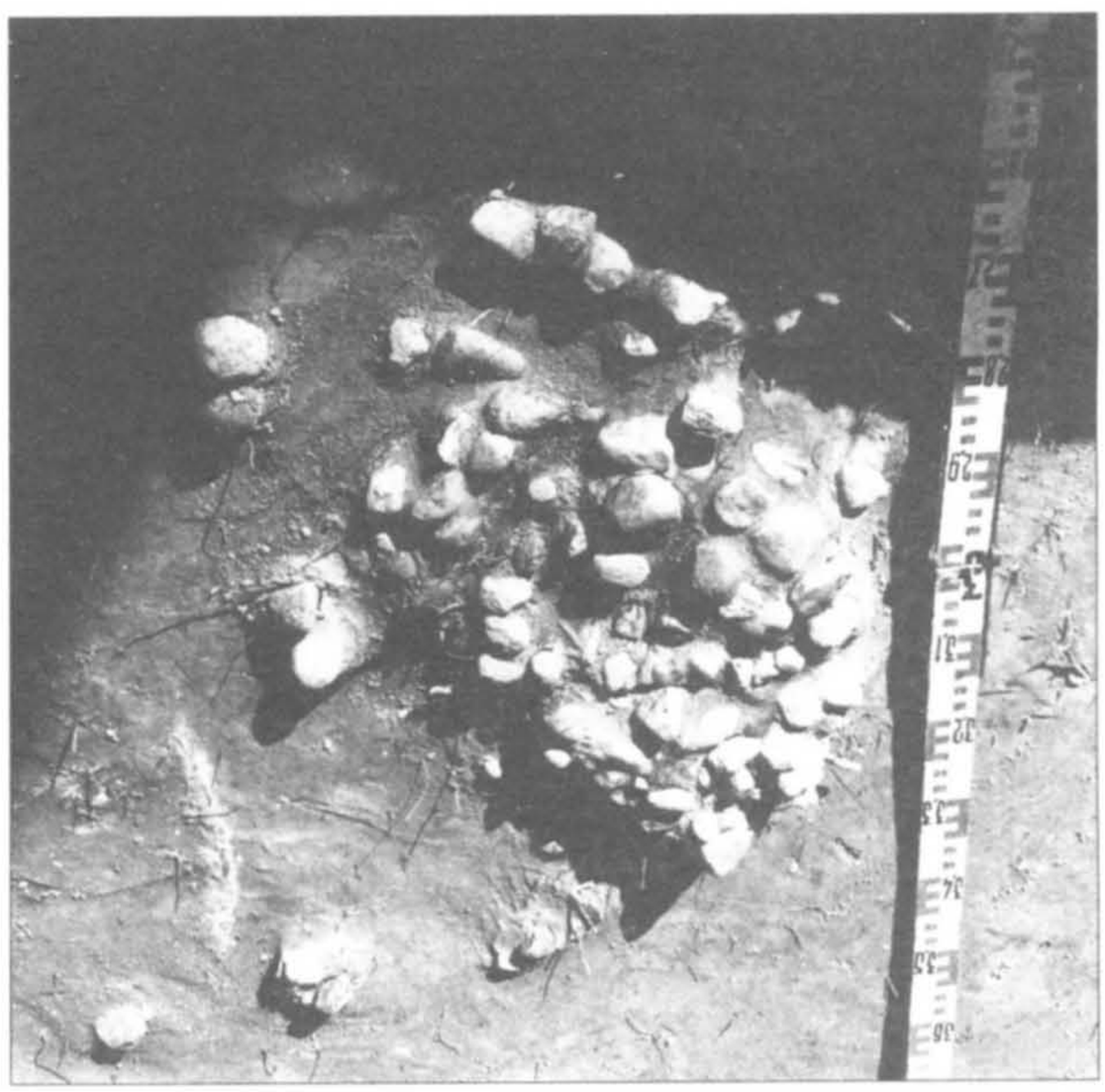

22 pav. Akmenų grindinėlis pilkapio Nr. VIII kvadratuose H, I – 4, 5, 6. Autoriaus nuotr.

23 pav. Pilkapis Nr. IX nuėmus velėną. Autoriaus nuotr.

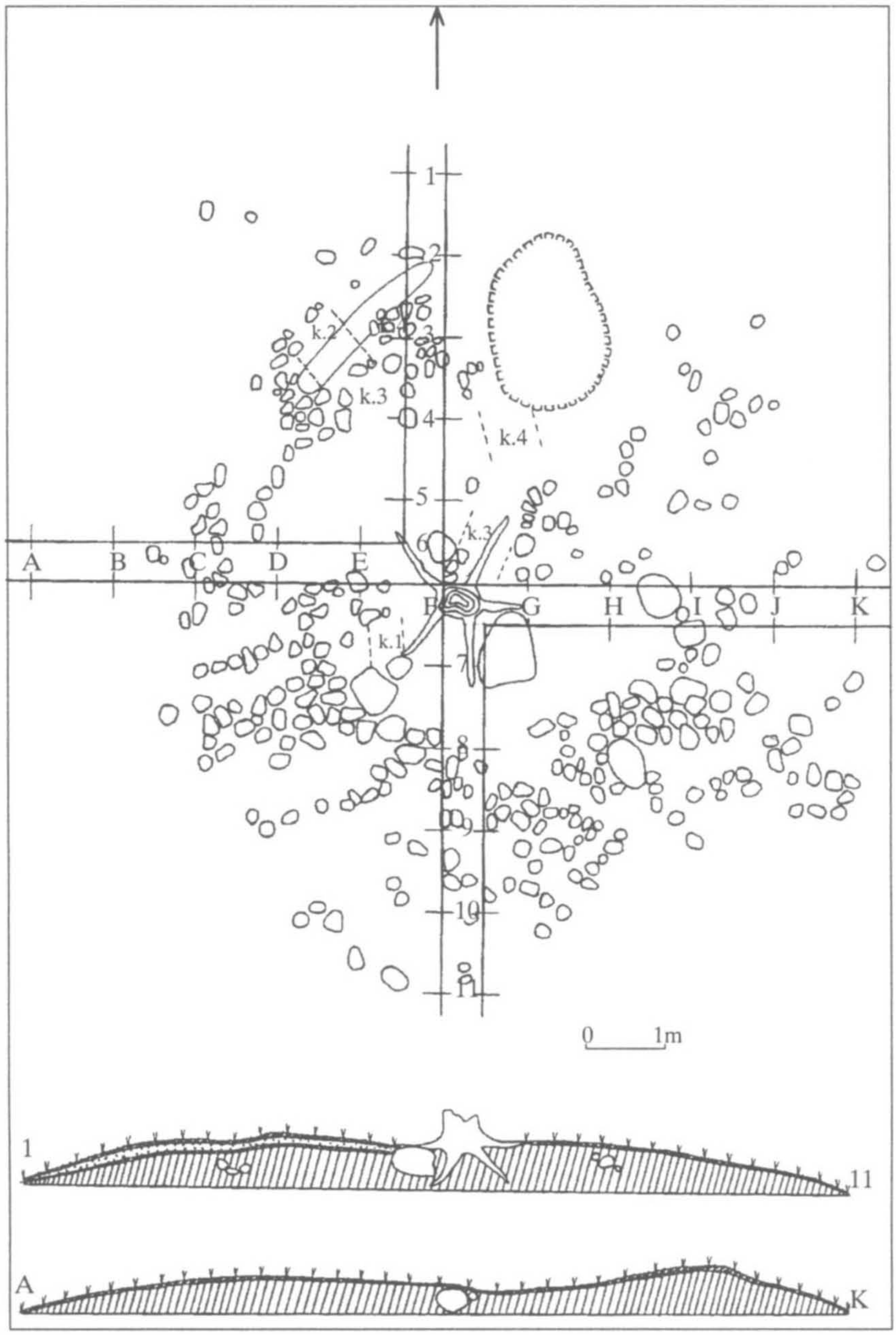

24 pav. Pilkapio Nr. IX planas.

kvadrate C–7, 10 cm gylyje, 65 cm pločio duobėje, orientuotoje šiaurės – pietų kryptimi. Mirusiojo laidojimo kryptis neaiški, tačiau pagal radinių išdėstymą gali būti, jog jis buvo palaidotas pietų kryptimi. Žalvarinė masyvi apyrankė (LNM AR 729:24) ir žalvarinis įvijinis žiedas (LNM AR 729:25) bei žalvarinis įvijinis dvigubo kūgio formos karolis (LNM AR 729:26) rasti kapo duobės viduryje, pietinėje matomų duobės kontūrų dalyje. Platusis kovos peilis–kalavijas (LNM AR 729:23) aptiktas taip pat duobės viduryje, tačiau šiaurinėje matomų duobės kontūrų dalyje ir smaigaliu atkreiptas į šiaurę. Geležinio smeigtuko (?) fragmentas (LNM AR neinventorinta) gulėjo skersai kapo duobės (pav. 44, 45). **Griautinis kapas Nr. 6** buvo kvadrate C, D–3, 4, 5, 10 cm gylyje. Mirusioji (moteris?) buvo palaidota šiaurės rytų 30° kryptimi. Kapo aplinkoje išsibarstę daug smulkių dirbinėlių fragmentų (pav. 46). Aptikta be jokios tvarkos išsidėsčiusių žalvarinių įvijų su siūlų sruogomis viduje (LNM AR 729:31, 32), tūtelių ir grandelių (LNM AR 729:30), žalvarinis įvijinis žiedas (LNM AR 729:29), kitas žalvarinis žiedas su platesne vidurine įvija (LNM AR 729:28), žalvarinė pasaginė segė su daugiakampėmis buoželėmis (LNM AR 729:27) (pav. 47). **Griautinis kapas Nr. 7** rastas kvadrate E, F–6, 7, 25 cm gylyje. Mirusysis palaidotas šiaurės vakarų 300° kryptimi, 210x70 cm dydžio kapo duobėje. Virš kapo augančios pušies šaknys išblaškė dirbinius. Tai 5 žalvarinės tūtelės, 2 žalvarinės įvijos (LNM AR 729:33) ir geležinio lazdelinio smeigtuko galvutės fragmentas (LNM AR neinventorintas) (pav. 48). Kapo duobės dugne aptikta Brūkšniuotosios keramikos kultūros puodo šukė pateko į duobę atsitiktinai. **Griautinis kapas Nr. 8** aptiktas kvadrate A, B–6, 7, 30 cm gylyje. Pagal dirbinių išsidėstymą mirusysis vyras buvo palaidotas pietryčių 120° kryptimi (pav. 49). Jo drabužio apykaklė (?) buvo papuošta žalvarinių tūtelių eile (LNM AR 729:35), kaklo srityje aptikta pusė žalvarinės antkaklės plokščiais užkeistais galais (LNM AR 729:34). Ant abiejų rankų buvo po 2 žalvarines juostines apyrankes (LNM AR 729:36–39), ant kairės rankos piršto užmautas žalvarinis įvijinis žiedas (LNM AR 729:40). Kovos peilis (LNM AR 729:43) rastas galvos srities kairėje pusėje. Dvi žalvarinės įvijos (LNM AR 729:41, 42) aptiktos juosmens srityje (pav. 50). **Griautinis kapas Nr. 9** rastas kvadrate C–3, 4, 30 cm gylyje. Išliko šlaunikaulio ar blauzdikaulio fragmentas, kuris, atrodo, išjudin-

25 pav. Pilkapio Nr. IX akmenų vainiko fragmentas pietrytiniame ketvirtyje. Autoriaus nuotr.

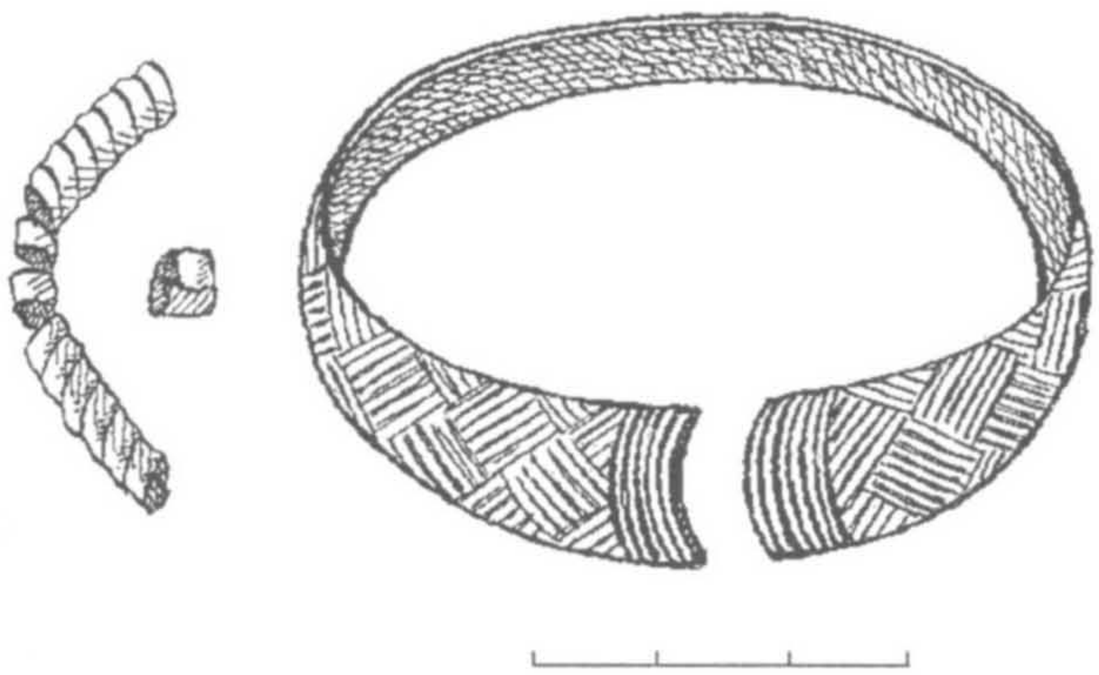

26 pav. Pilkapio Nr. IX, kapo Nr. 1 radiniai.

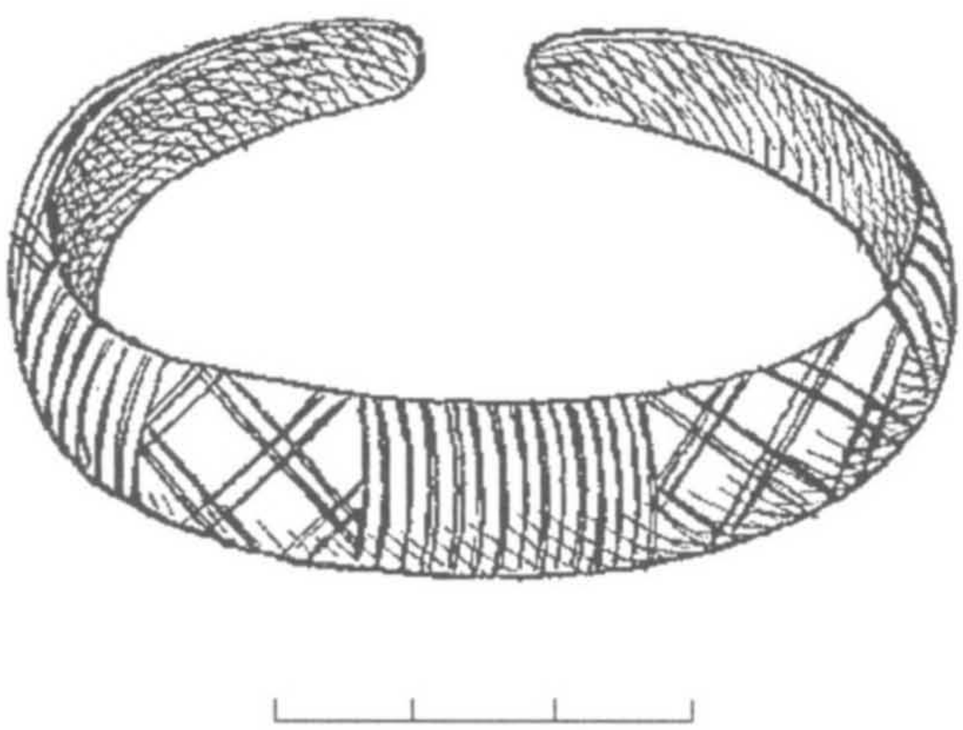

27 pav. Pilkapio Nr. IX, kapo Nr. 2 inventorius.

tas iš pradinės vietos, todėl laidojimo kryptis neaiški. Kapo aplinkoje rasti dirbiniai, atrodo, taip pat išjudinti iš savo vietų. Šie daiktai yra 2 žalvarinės pasaginės segės su keturkampėmis buoželėmis ir cilindriniais galais (LNM AR 729:44, 45), geležinis lazdelinis smeigtukas su žalvarine vielute apvyniota galvute (LNM AR729:46), žalvarinė įvija (LNM AR neinventorinta) (pav. 51). **Griautinis kapas Nr. 10** aptiktas kvadrate B, C–8, 15 cm gylyje. Iš išlikusios kaukolės pėdsakų atrodo, jog mirusysis buvo palaidotas pietvakarių 240° kryptimi (pav. 52). Žalvarinė juostinė apyrankė (LNM AR 729:47) aptikta juosmens srityje ir buvo užmauta greičiausiai ant kairiosios rankos (pav. 53). **Griautinis kapas Nr. 11**. rastas kvadrate G–8, 9, 10, 40 cm gylyje. Mirusysis palaidotas šiaurės kryptimi. Šalia kaukolės liekanų aptikta žalvarinė pasaginė miniatiūrinė segutė su keturkampėmis buoželėmis (LNM AR 729:48) ir žalvarinės juostinės (?) apyrankės dalis (LNM AR 729:50). Juosmens srityje aptikta kita žalvarinė apyrankė stačiakampio skerspjūvio lankeliu, smailėjančiais galais (LNM AR 729:49). Žalvarinis įvijinis kūgio formos karolis (LNM AR 729:51) buvo kojūgalyje. Geležinio peiliuko dalis (LNM AR neinventorinta) rasta kairėje kaukolės srities pusėje (pav. 54). **Griautinis kapas Nr. 12** aptiktas kvadrate C–8, 10 cm gylyje. Iš pradinėse vietose išlikusių 2 žalvarinių juostinių apyrankių (LNM AR 729: 52, 53) atrodo, kad mirusysis buvo palaidotas rytų kryptimi, aukštielninkas. Kapo aplinkoje be jokios tvarkos 120x80 cm dydžio plote aptikta dirbinių, pavyzdžiui, žalvarinės tūtelės ir įvijos (LNM AR 729:60), žalvarinis įvijinis žiedas (LNM AR 729:54), žalvarinė 1,1 cm skersmens ir 4 cm ilgio įvija (LNM AR 729:55), 4 žalvariniai įvijiniai kūgio formos karoliai (LNM AR 729: 56, 57, 58, 59) (pav. 55, 56). Jie taip pat turėjo būti šio kapo inventorius. **Griautinis kapas Nr. 13** rastas kvadrate E–7, 15 cm gylyje. Mirusysis palaidotas pietų kryptimi (pav. 57). Mirusiojo drabužio apykaklė (?) buvo papuošta žalvarinių tūtelių eile (LNM AR 729: 61). Krūtinės srityje

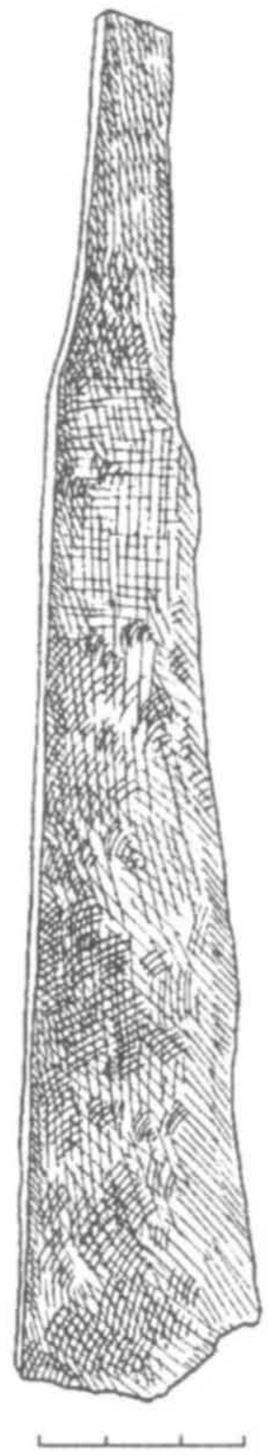

28 pav. Pilkapyje Nr. IX, kape Nr. 4 aptiktas plačiagalis kovos peilis–kalavijas.

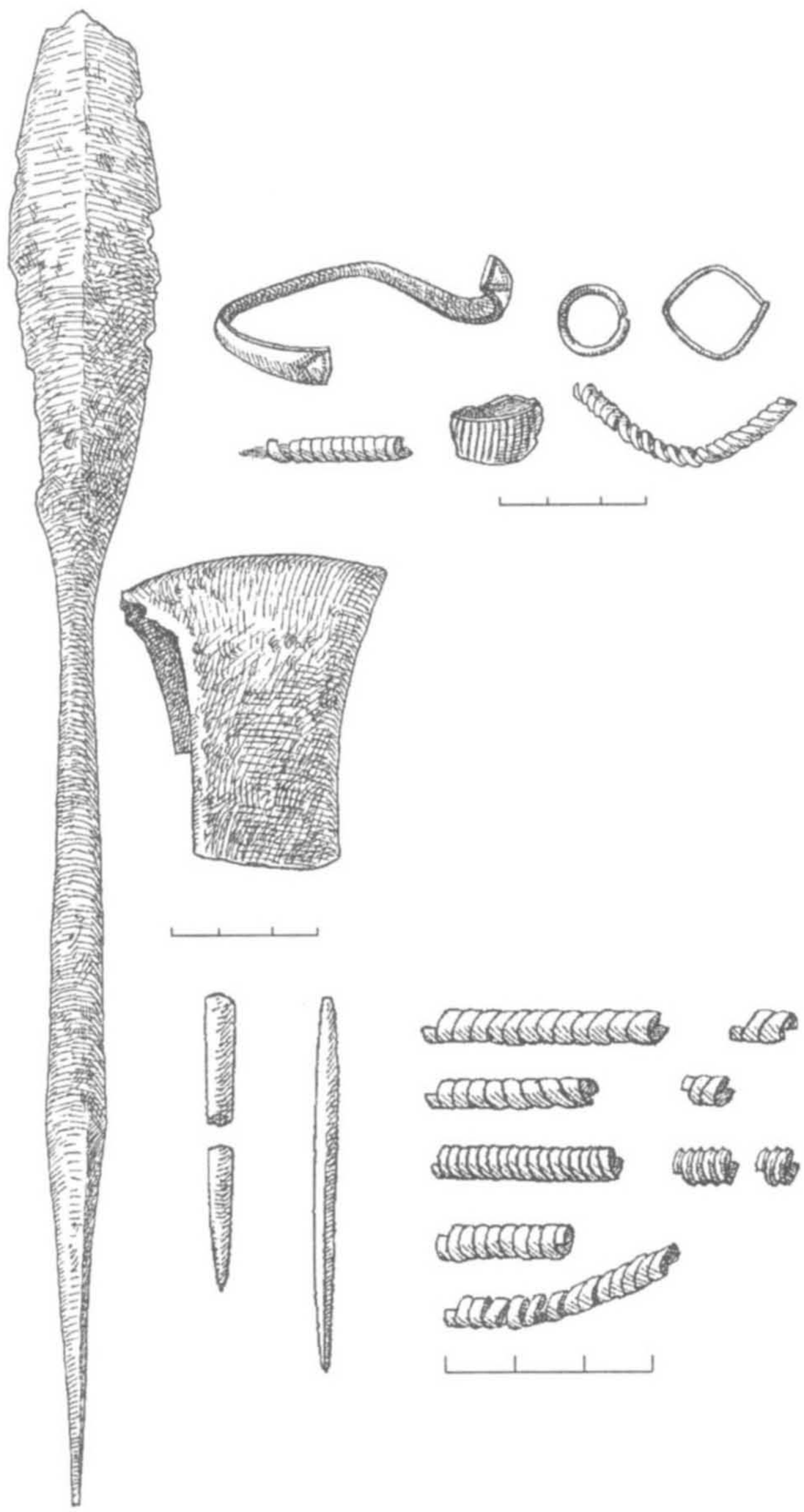

29 pav. Atsitiktiniai radiniai iš pilkapio Nr. IX sampilo.

aptikta geležinė pasaginė segė cilindriniais galais (LNM AR 729:60) (pav. 58).

Įvairiuose pilkapio sampilo kvadratuose įvairiame gylyje rasta taip pat nemažai atsitiktinių dirbinių (LNM AR 729:62–110).

Pilkapis Nr. XI yra vakarinėje pilkapyno dalyje, 20 m į pietus nuo pilkapio Nr. X. Jis tyrinėtas 1985 metais. Sampilas 13 m skersmens ir 0,8 m aukščio, supiltas iš gelsvo smėlio, su akmenų vainiku (pav. 59). Pilkapio viršuje žymu 2,5x1,5 m dydžio duobė, bei matyti 5 dideli akmenys. Akmenų vainikas 5 m skersmens, apardytas, sukrautas dviem-trim eilėm iš stambių ir vidutinio dydžio nuo 15x18x20 iki 70x50x60 cm akmenų (pav. 60). Įvairiuose pilkapio kvadratuose, įvairiame gylyje, aptinkama nemažai sudegintų žmonių kaulų fragmentų. Pilkapyje aptikta 12 griautinių ir vienas degintinis kapas. **Griautinis kapas Nr. 1** rastas kvadrate C, D–4, 5, 40 cm gylyje. Mirusysis palaidotas rytų kryptimi, aukštielninkas. Prie galvos buvo dvi žalvarinės įvijos (LNM AR 729:112), juosmens bei dubens srityje – geležinis siauraašmenis pentinis kirvis (LNM AR 729:111), kojūgalyje – 4 žalvarinės tūtelės (LNM AR 729:112) (pav. 61). Prie dešiniosios kojos blauzdos pastebėtas 20x35 cm dydžio tamsios žemės plotelis su smulkiais angliukais. Šio degėsių plotelio paskirtis neaiški. **Griautinis kapas Nr. 2** buvo kvadrate D, E–5, 50 cm gylyje. Mirusysis palaidotas šiaurės rytų 40° kryptimi su dviem žalvarinėmis įvijomis galvos srityje (LNM AR neinventorintos). **Griautinis kapas Nr. 3** aptiktas kvadrate D–4, 5. 70 cm gylyje išryškėjo 215x80 cm dydžio duobė. 80 cm gylyje kapo duobės dėmė sumažėjo iki 190x70 cm dydžio. Šiauriniame jos krašte išsiskyrė 70x15x10 cm dydžio tamsios žemės dėmė su medienos likučiais. Gali būti, jog tai karsto (?) liekanos (pav. 62). Mirusioji moteris palaidota vakarų kryptimi aukštielninka. Ant kaklo buvo uždėtas vėrinys, sudarytas iš 26 rutulio formos ir 4 keturspyglės žvaigždutės molinių karolių bei 4 žalvarinių įvijų ir tūtelių (LNM AR 729:114). Žalvarinis rutulio formos žvangutis (LNM AR 729:113) taip pat galėjo būti apvaroje. Krūtinės srityje rasta žalvarinė įvijinė apyrankė (LNM AR neinventorinta) (pav. 63). **Griautinis kapas Nr. 4** atidengtas kvadrate D, E–2, 3, 80 cm gylyje. 80x50 cm taisyklingo stačiakampio kapo duobėje tarp stambių anglių rasta žalvarinė juostinė apyrankė (LNM AR 729:115). Miręs vaikas buvo palaidotas pietvakarių 230° kryptimi, aukštielninkas, sulenktomis ir ant krūtinės sudėtomis rankomis (pav. 64). **Griautinis kapas Nr. 5** rastas kvadrate G, H–5, 40 cm gylyje. Mirusiojo kaulų išliko labai nedaug ir tie patys išjudinti iš pradinės vietos. Dirbiniai išblaškyti 1,5x1 m plote. 45 cm gylyje išryškėjo 80 cm pločio kapo duobės dėmės dalis, orientuota šiaurės vakarų – pietryčių kryptimi. Šiaurės vakariniame duobės gale aptikti sunykusios kaukolės pėdsakai. Taip paaiškėjo, kad mirusysis vyras buvo palaidotas šiaurės vakarų 280° kryptimi. Mirusiajam į kapą šalia galvos buvo padėtas geležinis siauraašmenis pentinis kirvis (LNM AR 729:116), krūtinės srityje rasti 5 žalvariniai apkaliukai (LNM AR 729:117) ir žalvarinė įvija (LNM AR 729:118). Įvijinis žalvarinis žiedas (LNM AR neinventorintas) (pav. 65) buvo atokiau nuo kitų dirbinių. **Griautinis kapas Nr. 6** buvo kvadrate G, H, I–1, 2, 30 cm gylyje. Mirusysis buvo palaidotas aukštielninkas 55 cm pločio ir neaiškaus ilgio kapo duobėje iškastoje pilkapio sampile (pav. 66). Laidojimo kryptis – šiaurės

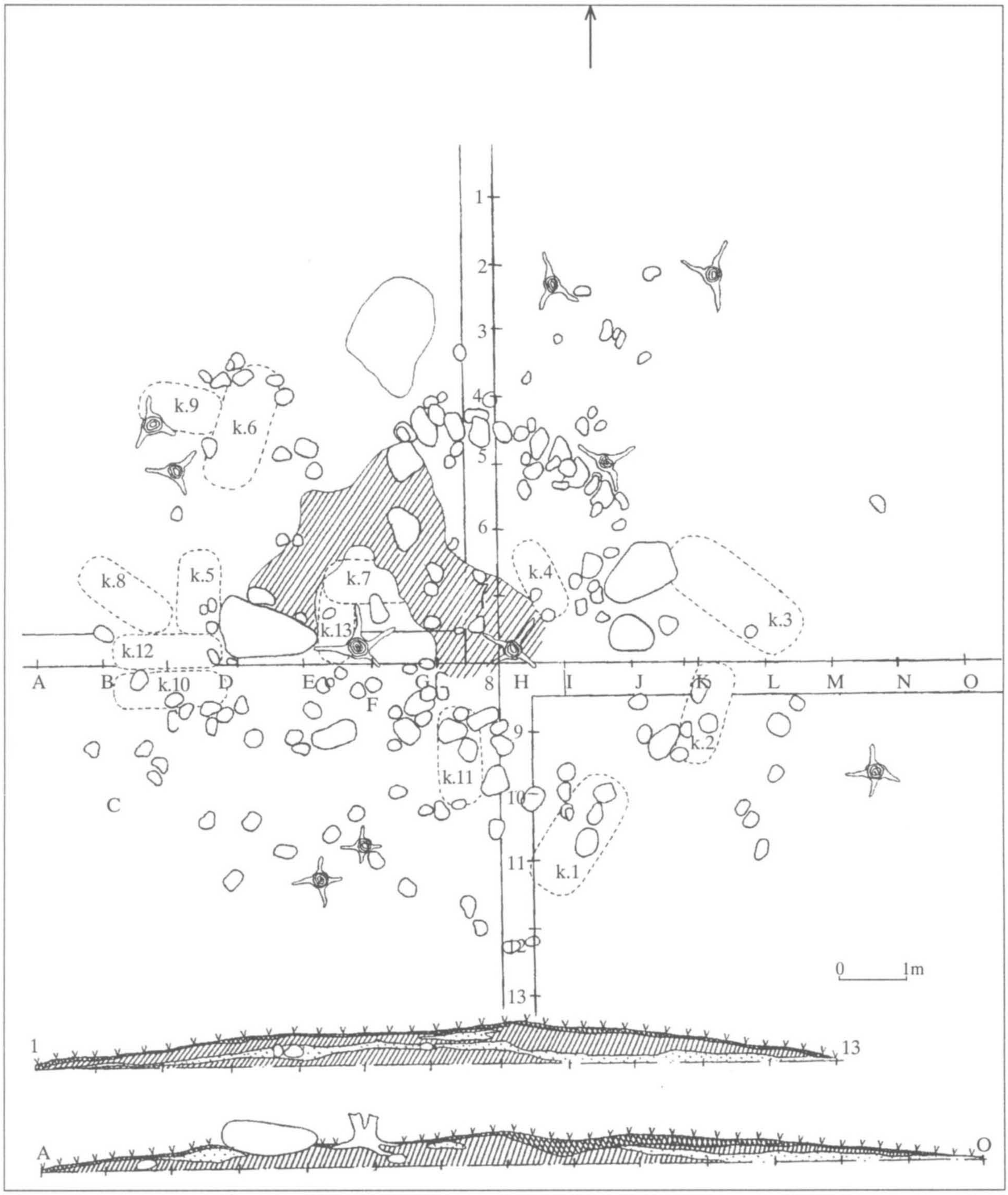

30 pav. Pilkapis Nr. X.

31 pav. Pilkapio Nr. X akmenų vainiko dalis iš pietų. Autoriaus nuotr.

vakarai, 330°. Ant vienos rankos buvo užmauta žalvarinė apyrankė storėjančiais keturkampio skerspjūvio galais (LNM AR 729:120). Ši ranka turėjo būti sulenkta ir padėta ant krūtinės. Kitos rankos padėtis neaiški. Galvūgalyje stovėjo juodos spalvos puodas lygiu paviršiumi (LNM AR neinventorintas), kairėje kaukolės pusėje aptikta žalvarinė įvija (LNM AR 729:121). Prie kairiojo mirusiojo šono buvo padėtas geležinis siauraašmenis pentinis kirvis (LNM AR 729:122). Žalvarinė antkaklė plokščiais užkeistais galais (LNM AR 729:119) rasta kojūgalyje (pav. 67). **Griautinis kapas Nr. 7** aptiktas kvadrate I, J–3, 4, 40 cm gylyje. Mirusysis palaidotas 180 cm ilgio ir 55 cm pločio duobėje šiaurės vakarų 300° kryptimi, aukštielninkas, karste, kurio 20 cm ilgio ir apie 3 cm pločio pėdsakai išlikę vakariniame duobės šone (pav. 68). Įkapių nerasta. **Griautinis kapas Nr. 8** rastas pilkapio sampilo pakraštyje, kvadrate H, I–1. Mirusi moteris (?) buvo palaidota šiaurės vakarų 330° kryptimi 180x70 cm dydžio stačiakampėje duobėje, aukštielninka, sulenktomis ir ant krūtinės sudėtomis abiem rankomis (pav. 69). Ant jų buvo užmautos dvi žalvarinės juostinės apyrankės (LNM AR 729:125, 126). Nuo dešinės rankos kojūgalio link pastebėti žalvarinio žiedo fragmentai (LNM AR neinventorintas). Virš apyrankių buvo karsto medienos ir vilnonio audinio likučių. Galvos danga papuošta žalvarinėmis įvijomis (LNM AR 729:123). Dar viena žalvarinė įvija (LNM AR neinventorinta) aptikta po apatiniu žandikauliu. Dešinėje kaukolės pusėje rasta žalvarinė grandinėlė (LNM AR 729:124) sudaryta iš stambių grandelių (pav. 70). **Griautinis kapas Nr. 9** rastas kvadrate J, K – 3, 4, 5 80 cm gylyje netaisyklingos formos 240x110 cm dydžio duobėje (pav. 71). Mirusysis palaidotas šiaurės vakarų 300° kryptimi, aukštielninkas. Kaklo srityje aptikta žalvarinė įvija (LNM AR 729:130).Virš kairės rankos dilbio buvo dvi eilės žalvarinių tūtelių (LNM AR neinventorinta), ant rankos riešo – žalvarinė juostinė apyrankė (LNM AR 729:128). Žalvarinis įvijinis žiedas (LNM AR 729:129) buvo ant tos pačios rankos didžiojo piršto. Dar viena žalvarinė įvija (LNM AR 729:130) rasta kairėje juosmens pusėje (pav. 72). **Griautinis kapas Nr. 10** aptiktas išorinėje akmenų vainiko pusėje, kvadrate D, E, F–10, 11 35 cm gylyje. Mirusysis palaidotas 180x65 cm dydžio, stačiakampio formos duobėje, pietvakarių 240° kryptimi, aukštielninkas, sulenktomis ir ant krūtinės sudėtomis rankomis, ištiestomis kojomis (pav. 73). Ant abiejų rankų buvo užmauta po vieną žalvarinę juostinę apyrankę (LNM AR 729:131, 132). Kairėje krūtinės srities pusėje rastas geležinis peilis (LNM AR neinventorintas). Kapo duobėje, kojūgalyje, aptiktas žalvarinio žiedo fragmentas (LNM AR

32 pav. Pilkapio Nr. X akmenų vainiko fragmentas. Autoriaus nuotr.

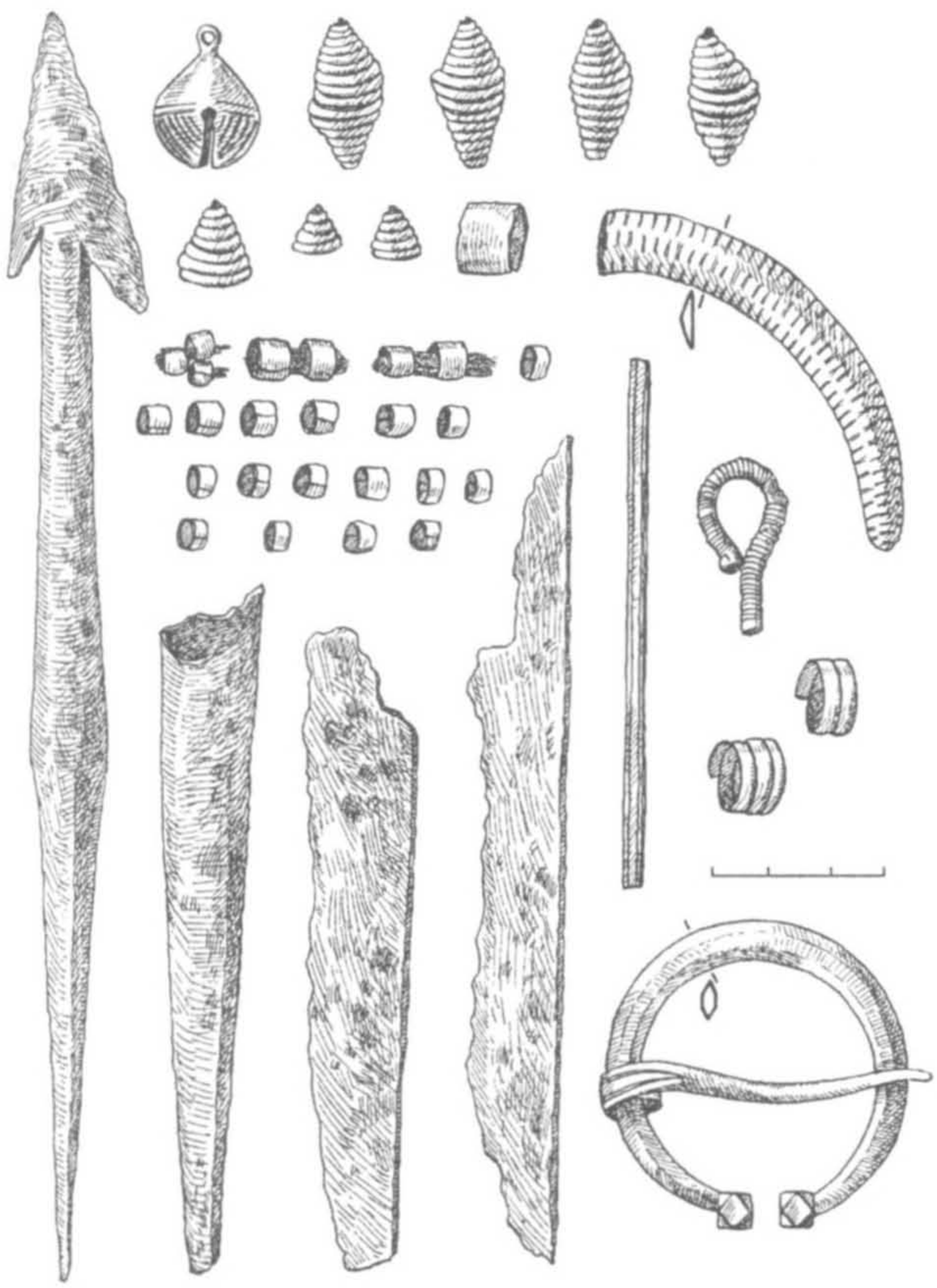

33 pav. Atsitiktinai rasti ginklai ir papuošalai iš pilkapio Nr. X.

neinventorintas) ir neaiškaus geležinio dirbinėlio dalis (LNM AR neinventorintas) (pav. 74). **Griautinis kapas Nr. 11** buvo kvadrate J–7, 8, 9, 25 cm gylyje. Mirusysis palaidotas vakarų kryptimi. Galvos srityje aptiktos dvi žalvarinės įvijos (LNM AR 729:133). Juosmens srityje rasta žalvarinių stačiakampių apkaliukų (LNM AR 729:134) (pav. 75, 76). Visi dirbiniai buvo išblaškyti ir gulėjo ne pradinėse vietose. **Griautinis kapas Nr. 12** rastas kvadrate K, L–8, 9 30 cm gylyje. Mirusysis palaidotas 200x70 cm dydžio stačiakampėje duobėje pietvakarių 240° kryptimi, aukštielninkas (pav. 77). Galvos srityje aptikta žalvarinė apyrankė kvadratinio skerspjūvio lankeliu, smailėjančiais galais (LNM AR 729:136), ir žalvarinės grandinėlės dalis (LNM AR neinventorinta). Kitos žalvarinės apyrankės fragmentas (LNM AR neinventorinta) pastebėtas kairiojoje juosmens srities pusėje. Mirusiojo kojūgalio dešinėje buvo padėtas geležinis siauraašmenis pentinis kirvis (LNM AR 729:135), kairėje – aptikta žalvarinė tūtelė (LNM AR neinventorinta) (pav. 78). **Degintinis kapas Nr. A** aptiktas vidinėje pilkapio akmenų vainiko pusėje, kvadrate I–5. Jis įrengtas 50x50 cm dydžio ir 25 cm gylio duobėje, kurioje buvo

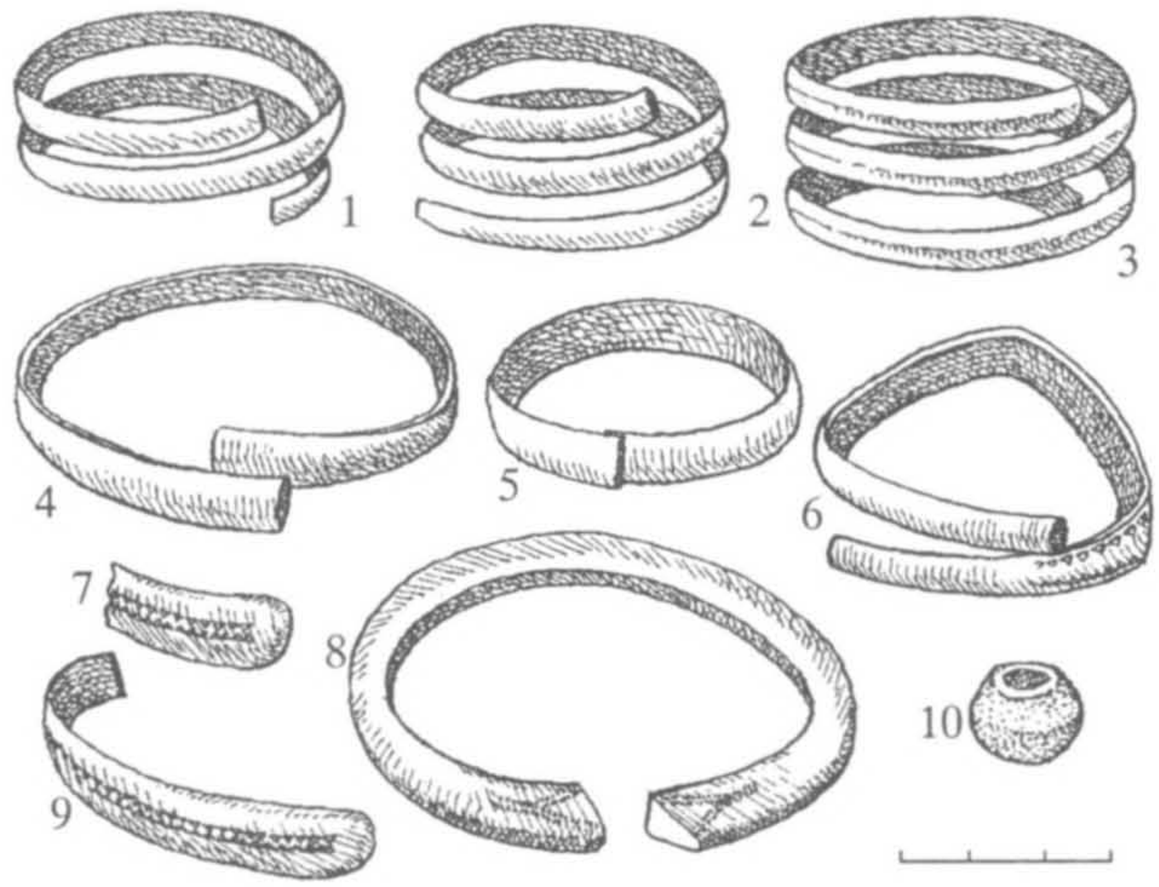

34 pav. Pilkapyje Nr. X atsitiktinai aptiktos apyrankės.

labai nedaug degintų žmogaus kaulų, trys žalvarinės įvijos (LNM AR 729:137) ir žalvarinės plokštelės dalis (LNM AR neinventorinta) (pav. 79, 80).

Be kapuose aptiktų dirbinių, įvairiuose pilkapio Nr. XI kvadratuose rasta nemažai įvairios paskirties dirbinių. Tarp jų daugiausia yra papuošalų, mažiau – darbo įrankių (LNM AR 729:138–170) (pav. 81).

Pilkapis Nr. XII yra vakarinėje pilkapyno dalyje, 20 m į vakarus nuo pilkapių Nr. X ir XI. Jis tyrinėtas 1987 metais. Sampilas 12 m skersmens ir 0,8 m aukščio, supiltas iš gelsvo smėlio, su akmenų vainiku. Pilkapio vakarinėje ir pietvakarinėje dalyje matyti dviejų pailgų duobių žymės. Vakarinėje pilkapio pusėje

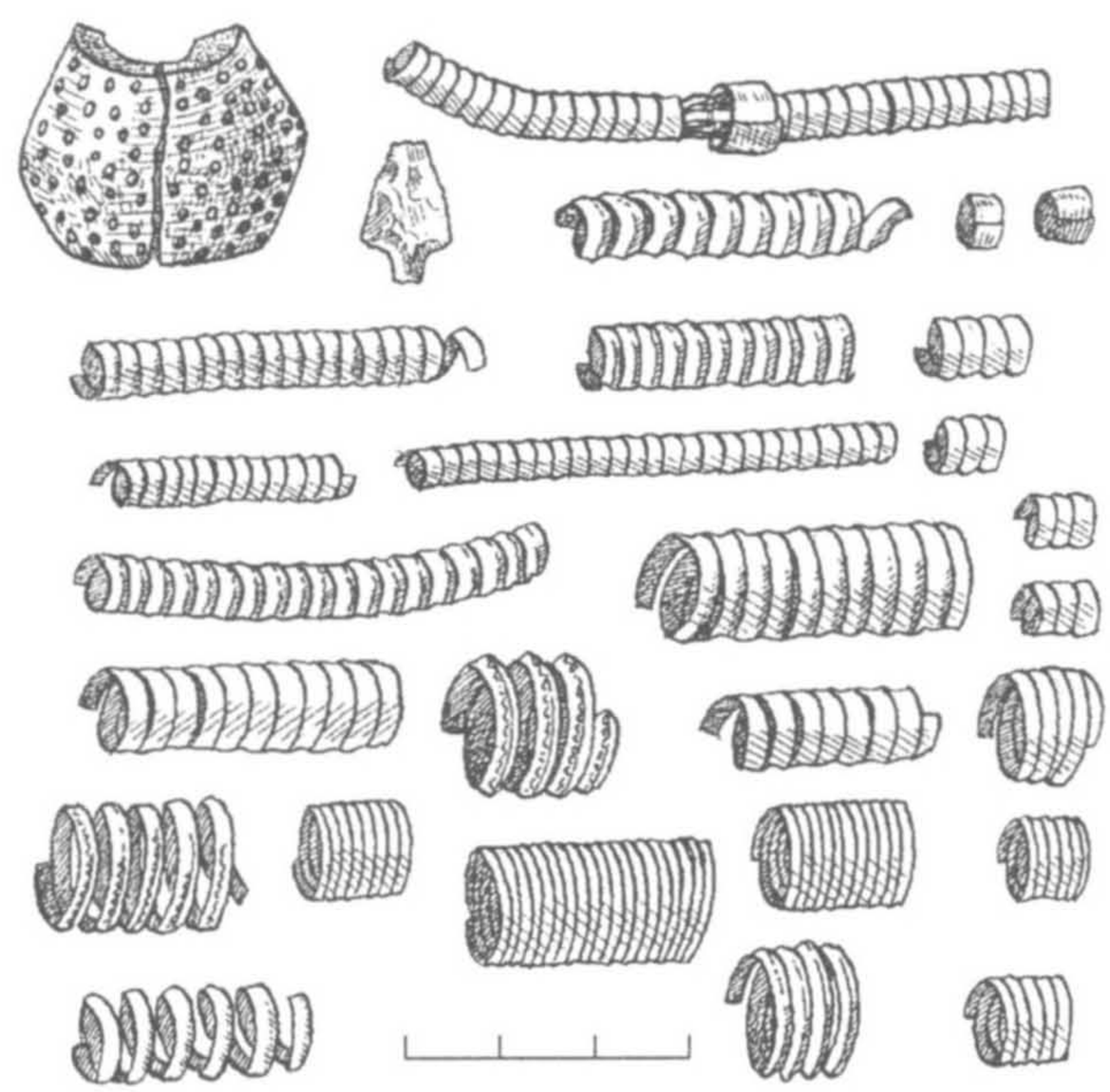

35 pav. Drabužių papuošimo detalės, molinis verpstukas ir titnaginis strėlės antgalis iš pilkapio Nr. X.

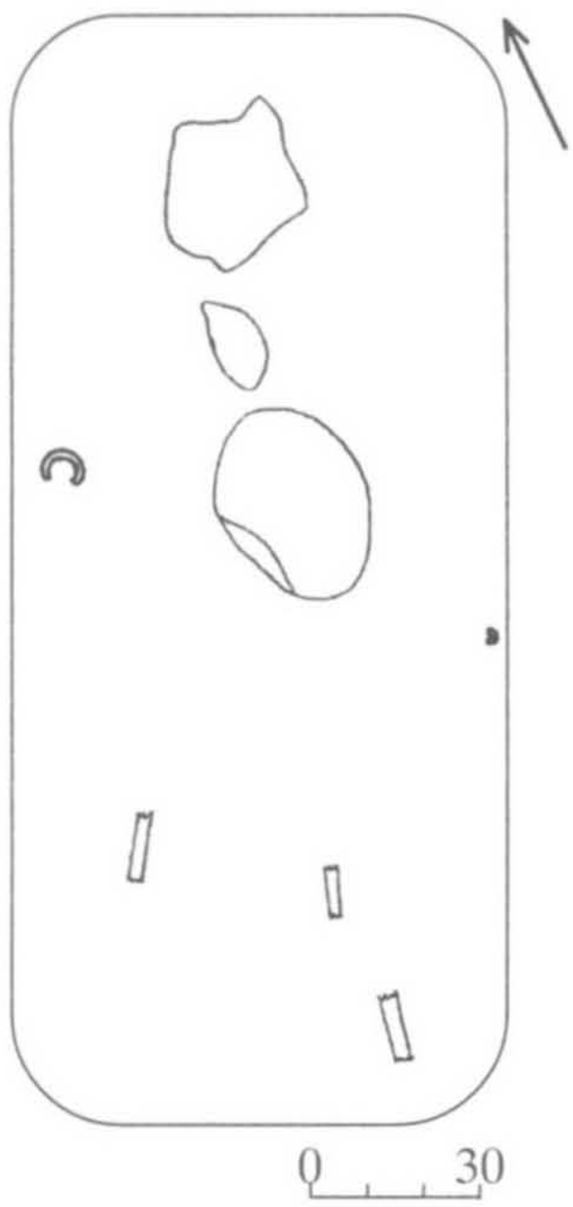

36 pav. Pilkapio Nr. X, kapo Nr. 1 planas.

buvo 6 m ilgio ir 1 m pločio duobė, pietvakarinėje pusėje duobė – 5 m ilgio ir 1 m pločio. Akmenų vainikas 7,5 m skersmens, apardytas, išlikę savo vietose tik patys didžiausi akmenys (pav. 82). Jie yra 55x40x40, 35x40x30, 40x28x40, 54x42x35, 40x28x25, 60x65x35, 80x55x65, 60x40x25 cm. Įvairiuose pilkapio kvadratuose, įvairiame gylyje, aptinkama nemažai atsitiktinių radinių (pav. 83, 84) bei sudegintų žmonių kaulų fragmentų. Pilkapyje aptikti 8 griautiniai kapai. **Griautinis kapas Nr. 1** rastas kvadrate D–8, 20 cm gylyje. Mirusysis palaidotas vakarų kryptimi su žalvarinių tūtelių eile papuošta galvos (?) danga (LNM AR 729:171). Kojūgalyje aptiktos dar dvi žalvarinės tūtelės (LNM AR 729:171). **Griautinis kapas Nr. 2** aptiktas kvadrate E–12, 20 cm gylyje. Iš išlikusių kaukolės pėdsakų ir rankos kaulo fragmento galima spėti, jog mirusysis palaidotas šiaurės rytų 30° kryptimi. Įkapių nebuvo. **Griautinis kapas Nr. 3** buvo kvadrate F, G–11, 12, 40 cm gylyje. Miręs vaikas buvo palaidotas šiaurės rytų 20° kryptimi (pav. 85). Mirusiajam ant kaklo buvo užkabinta apvara, sudaryta iš trijų žalvarinių žvangučių, įvijos ir tūtelės (LNM AR 729:172). Krūtinės srityje rastas labai sunykęs geležinis lazdelinis smeigtukas (LNM AR neinventorintas),

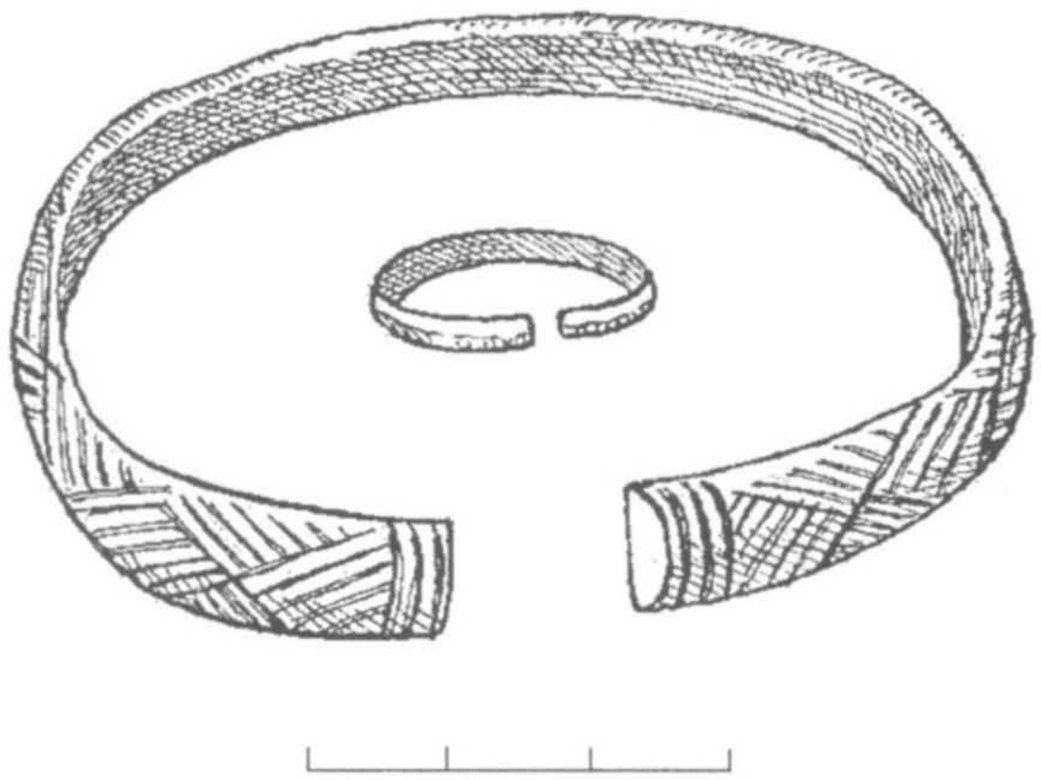

37 pav. Pilkapio Nr. X, kapo Nr. 1 dirbiniai.

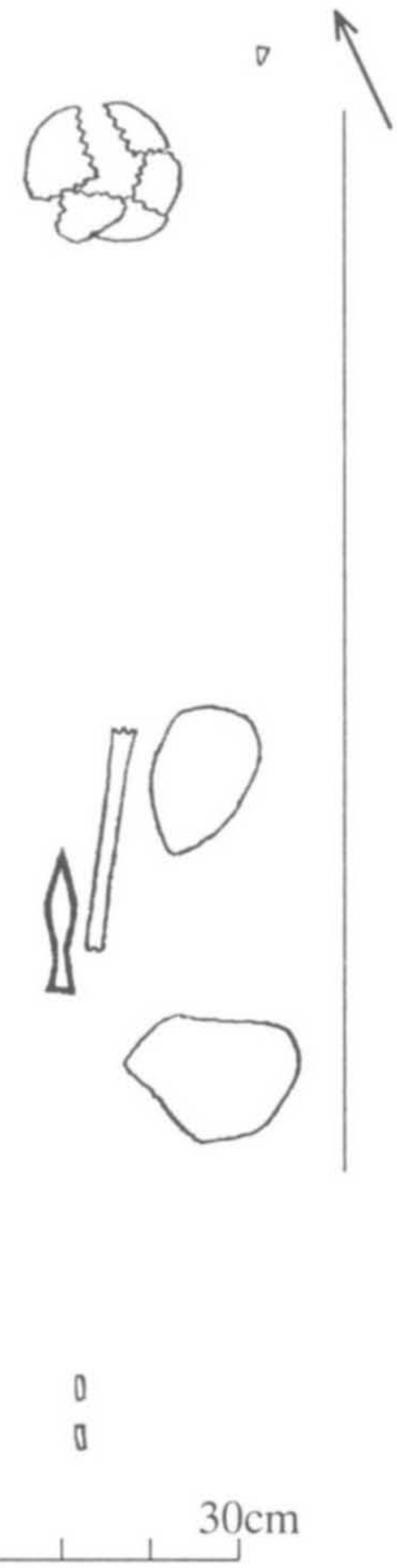

38 pav. Pilkapio Nr. X, kapo Nr. 2 planas.

gulintis skersai krūtinės. Ant dešinės rankos riešo buvo užmauta žalvarinė apyrankė (LNM AR neinventorinta). Kairėje kaklo srities pusėje rastas keramikos fragmentas (LNM AR neinventorintas), o 15 cm giliau nei visi dirbiniai aptiktas žalvarinis įvijinis žiedelis (LNM AR neinventorintas) su pirštokaulu viduryje (pav. 86). **Griautinis kapas Nr. 4** rastas kvadrate C–12, 35 cm gylyje. Mirusioji (?) palaidota pietryčių 120° kryptimi su žalvarinėmis tūtelėmis (LNM AR 729:174) papuošta sijono ar kito drabužio apačia (pav. 87, 88). **Griautinis kapas Nr. 5** aptiktas kvadrate D–8, 30 cm gylyje. Mirusi moteris palaidota pietų kryptimi, aukštielninka. Rankos sulenktos ir sudėtos ant krūtinės ir juosmens, kojos ištiestos (pav. 89). Ant galvos buvo apgalvis, sudarytas iš 3 eilių žalvarinių įvijų ir tūtelių tarp jų (LNM AR 729:175), ant abiejų rankų užmauta po dvi žalvarines juostines apyrankes (LNM AR 729:176–179), krūtinės srityje, skersai, aptiktas geležinis lazdelinis smeigtukas (LNM AR neinventorintas) ir greta jo geležinė yla (LNM AR neinventorinta) (pav. 90). **Griautinis kapas Nr. 6** yra kvadrate H–4, 30 cm gylyje. Išlikę menki kaukolės kaulų fragmentai rodo, kad mirusysis buvo palaidotas vakarų kryptimi. Įkapių nerasta. **Griautinis kapas Nr. 7** rastas kvadrate H, I–9, 10, 25 cm gylyje. Mirusysis palaidotas rytų kryptimi. Visi ka-

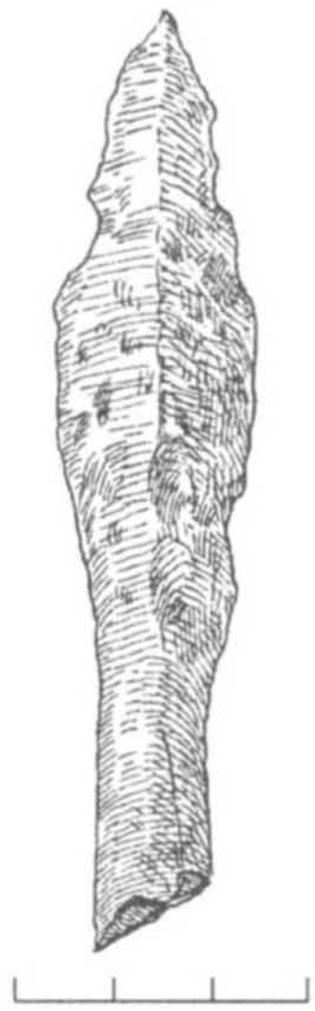

39 pav. Pilkapyje Nr. X, kape Nr. 2 aptiktas įmovinis ietigalis lapo pavidalo plunksna.

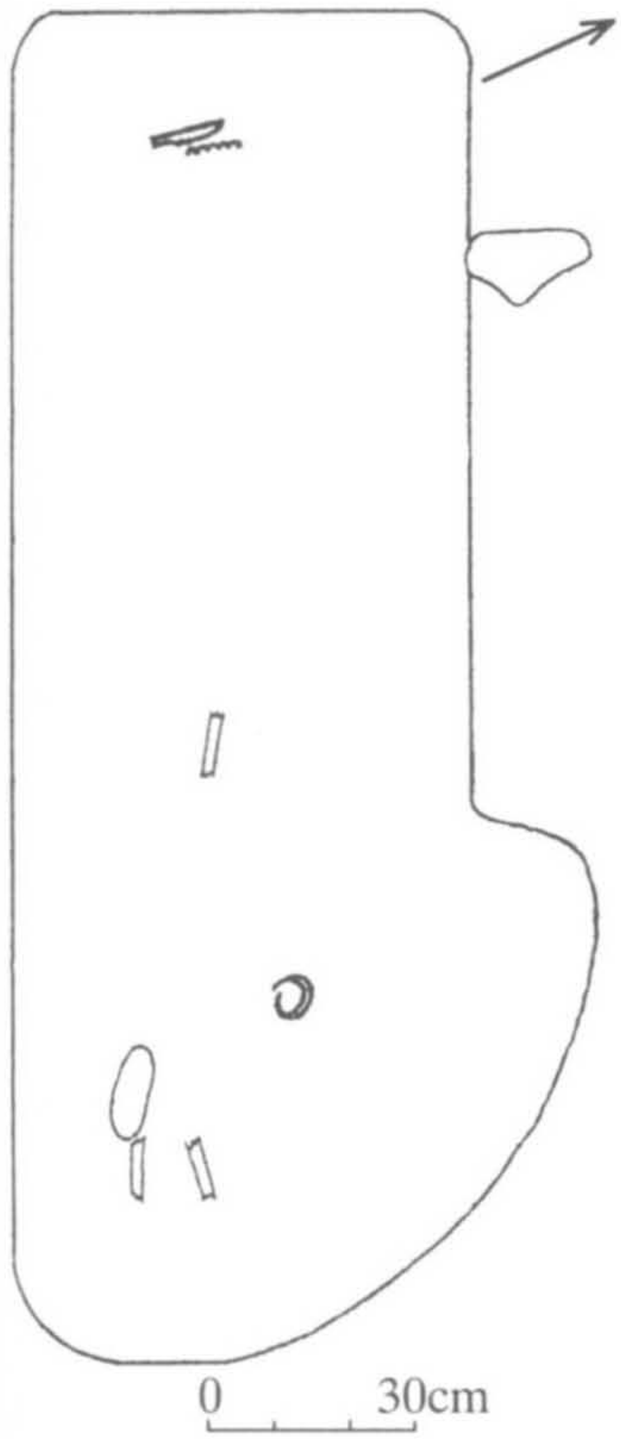

40 pav. Pilkapio Nr. X, kapo Nr. 3 planas.

pe buvę dirbiniai išblaškyti ir guli ne savo vietose. Mirusiajam buvo įdėtos dvi žalvarinės juostinės apyrankės (LNM AR 729:182), geležinis peilis (LNM AR 729:183), trys žalvarinės įvijos (LNM AR neinventorintos) ir vienuolika žalvarinių tūtelių (LNM AR neinventorintos), puošusių drabužio kraštą (pav. 91). **Griautinis kapas Nr. 8** aptiktas kvadrate G, H–9, 15 cm gylyje. Mirusysis palaidotas šiaurės vakarų 330° kryptimi. Į kapą įdėtas žalvarinis žvangutis (LNM AR 729:185), žalvarinis įvijinis žiedas (LNM AR 729:184), dvi žalvarinės įvijos ir 4 tūtelės su siūlų likučiais viduje (LNM AR 729:186) (pav. 92).

Lobis. Pietvakarinėje pilkapio dalyje esančioje duobėje, kvadrate B–12, 55 cm gylyje, aptiktas lobis, kurį sudarė 2 geležiniai siauraašmeniai pentiniai kirviai (LNM AR 729:187, 188). Jie gulėjo vienas prie kito ašmenimis, atgręžtais į šiaurę ir pietus. Kotų liekanų penčių kiaurymėse nepastebėta (pav. 93).

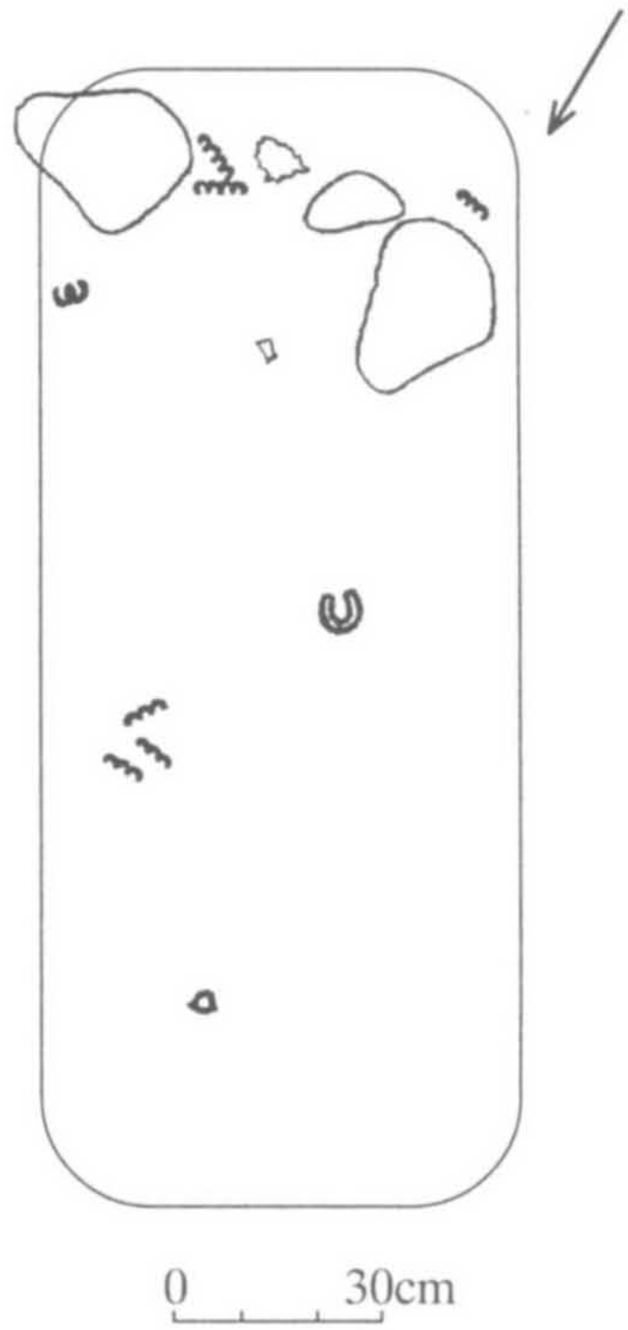

42 pav. Pilkapio Nr. X, kapo Nr. 4 planas.

Pilkapis Nr. XIII yra pietvakarinėje pilkapyno dalyje, 25 m į pietryčius nuo pilkapio Nr. XI ir 30 m į šiaurės rytus nuo pilkapio Nr. XIV. Jis tyrinėtas 1987 metais. Sampilas 16 m skersmens ir 0,8 m aukščio, supiltas iš pilkos spalvos smėlio, su 5 m skersmens akmenų vainiku. Vainikas sukrautas iš įvairaus dydžio akmenų, tarp kurių yra ir didelių – 55x30x30, 47x26x30, 60x35x37, 90x40x60 cm. Kiti akmenys vidutiniai ir maži, nuo 15x14x12 iki 25x25x20 cm, sudėlioti į didžiųjų tarpus taip užpildant susidariusias spragas (pav. 94, 95). Pietvakarinė pilkapio dalis suardyta 5x4 m dydžio duobės. Šiaurės vakariniame – šiauriniame pakraštyje buvo išlikusios pailgos, šiek tiek lenktos 5x2,5 m dydžio duobės žymės. Kita 4x2 m dydžio duobė pastebėta šiaurės rytiniame pilkapio pakraštyje. Įvairiuose pilkapio kvadratuose, įvairiame gylyje, aptinkama nemažai atsitiktinių radinių (pav. 96, 97) bei sudegintų žmonių kaulų fragmentų. Pilkapyje aptikta 12 griautinių kapų. **Griautinis kapas Nr. 1** rastas kvadrate I, J–9, 10, 30 cm gylyje. Iš išlikusios savo vietoje kaukolės ir dešinės rankos žastikaulio atrodo, kad mirusysis palaidotas pietryčių 120° kryptimi (pav. 98).

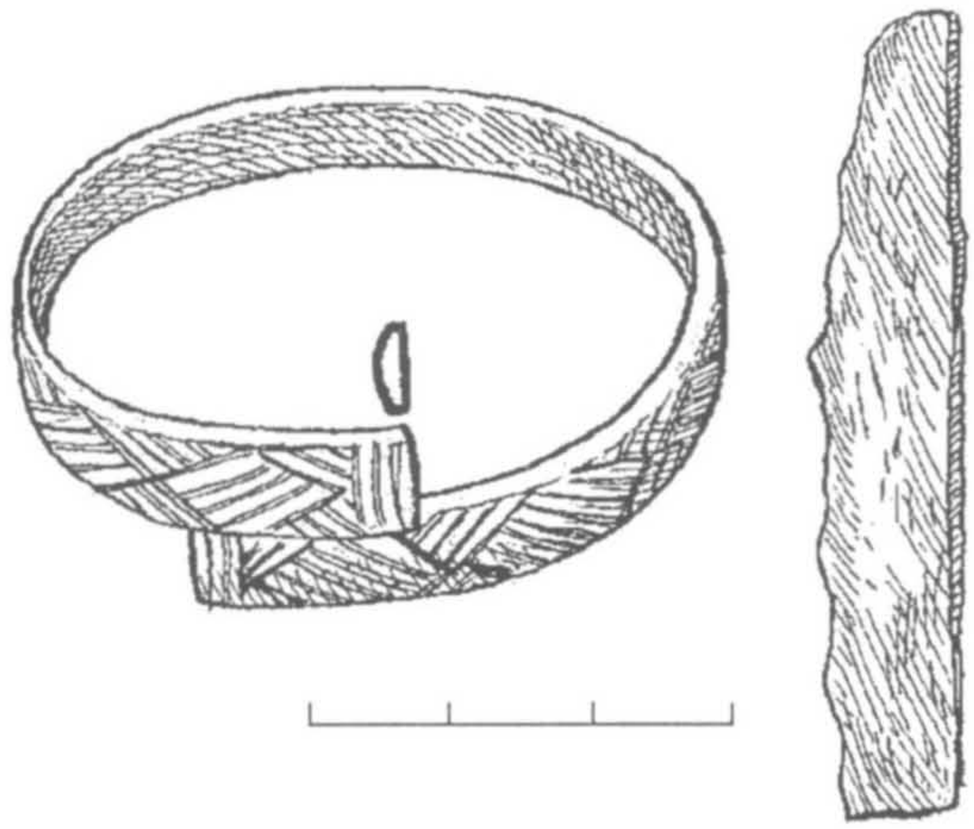

41 pav. Pilkapyje Nr. X, kape Nr. 3 aptikti dirbiniai.

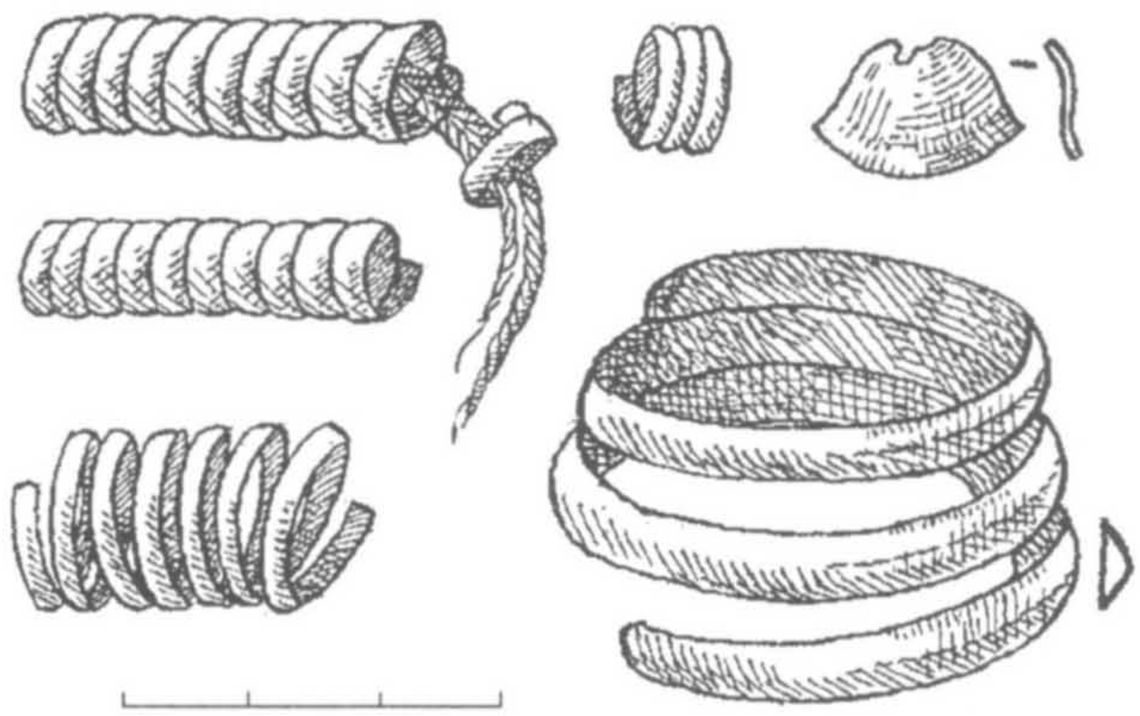

43 pav. Pilkapio Nr. X, kapo Nr. 4 radiniai.

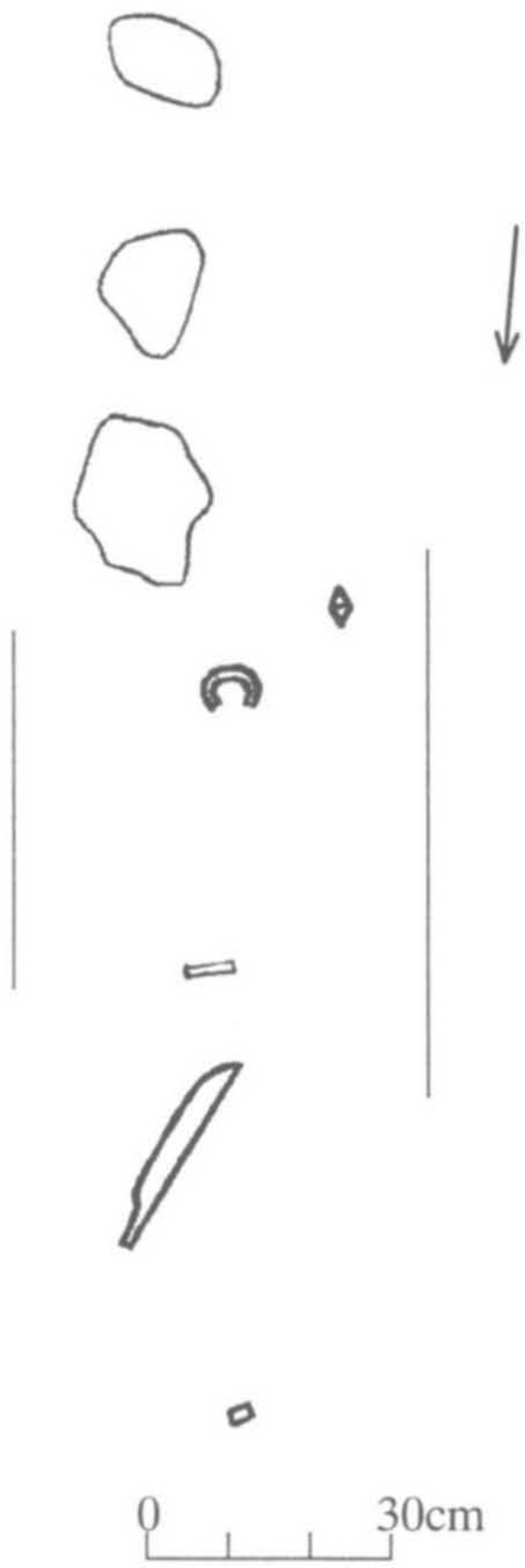

44 pav. Pilkapio Nr. X, kapo Nr. 5 planas.

Prie kaukolės viršugalvio rasta žalvarinė įvija (LNM AR 729:253). Žalvarinis įvijinis žiedas (LNM AR 729:252) buvo užmautas neaišku, ant kurios rankos piršto. Žalvarinė grandinėlė (LNM AR 729:251) rasta krūtinės srityje. Jos galuose įverti lininiai siūlai rodo, kad grandinėlė galėjo būti prisiūta prie drabužių. Geležinis peilis (LNM AR 729:254) gulėjo kairėje mirusiojo pusėje (pav. 99). Šio kapo aplinkoje aptikta keletas žalvarinių tūtelių (LNM AR neinventorintos). **Griautinis kapas Nr. 2** aptiktas kvadrate K–12, 25 cm gylyje. Iš išlikusių menkų šlaunikaulių (?) fragmentų ir dešiniosios rankos (?) kaulo dalies negalima nustatyti laidojimo krypties. Ties rankos kaulu rastas žalvarinis smeigtukas su ramentine galvute (LNM AR 729:255) (pav. 100). **Griautinis kapas Nr. 3** buvo kvadrate L, M–12, 30 cm gylyje. Iš išlikusių dirbinių atrodo, jog mirusysis palaidotas vakarų kryptimi, aukštielninkas, su 2 žalvarinėmis įvijinėmis apyrankėmis (LNM AR 729:256, 257) ir galvos danga, papuošta žalvarine įvija (LNM AR 729:258) (pav. 101, 102). **Griautinis kapas Nr. 4** buvo kvadrate I, J–12, 13, 45 cm gylyje. Mirusioji moteris palaidota šiaurės kryptimi. Juosmens bei dubens srityje aptikta geležinio pjautuvo įkotės dalis (LNM AR neinventorinta), o kairiajame kapo duobės šone – geležinė yla (LNM AR 729:259). Mėlyno stiklo rutulio formos karolis, 2 žalvarinės tūtelės (LNM AR 729:260) buvo dubens srityje. Kojūgalyje aptikta žalvarinė įvija (LNM AR 729:261) (pav. 103). **Griautinis kapas Nr. 5** aptiktas kvadrate I, J–3, 4, 20 cm gylyje. Iš išlikusių šlaunikaulio ir dubenkaulio dalių galima spėti, jog mirusysis palaidotas vakarų kryptimi. Įkapių nerasta. **Griautinis kapas Nr. 6** rastas kvadrate I–7, 10 cm gylyje. Išliko kaukolės fragmentų, išblaškytų į dvi krūveles šiaurės vakarų – pietryčių kryptimi. Šių kaulų aplinkoje aptikti dirbiniai: žalvarinė pasaginė segė su keturkampėmis buželėmis (LNM AR 729:263), „kario“ apyrankė (LNM AR 729:264), juostinis ietigalis (LNM AR 729:262), geležinis peilis (LNM AR neinventorintas), žalvarinis žiedas (LNM AR neinventorintas), žalvarinės tūtelės su siūlų sruoga viduje (LNM AR 729:265) (pav. 104). Tiksli laidojimo kryptis neaiški. **Griautinis kapas Nr. 7** aptiktas kvadrate H–14, 30 cm gylyje. Tai apgalvis iš žalvarinių įvijų su tarp jų esančiomis tūtelėmis (LNM AR 729:267) ir žalvarinė tuščiavidurė, smailėjančiais galais apyrankė (LNM AR 729:266) (pav. 105, 106). Mirusioji, kaip rodo dirbinių išsidėstymas, buvo palaidota pietvakarių 210° kryptimi. **Griautinis kapas Nr. 8** rastas kvadrate H–10, 60 cm gylyje. Mirusysis palaidotas pietvakarių 210° kryptimi. Dešinėje galvos pusėje, įstrižai žemyn įsmeigtas geležinis įtveriamasis ietigalis su karklo lapo pavidalo plunksna (LNM AR 729:268) (pav. 107, 108). **Griautinis kapas Nr. 9** rastas kvadrate I–11, 30 cm gylyje. Mirusysis palaidotas rytų kryptimi, aukštielninkas, su sulenkta ir ant krūtinės padėta dešiniąja ranka. Kairiosios rankos padėtis neaiški (pav. 109). Ant dešiniosios rankos buvo užmauta žalvarinė storagalė apyrankė (LNM AR 729:270). Kitos žalvarinės juos-

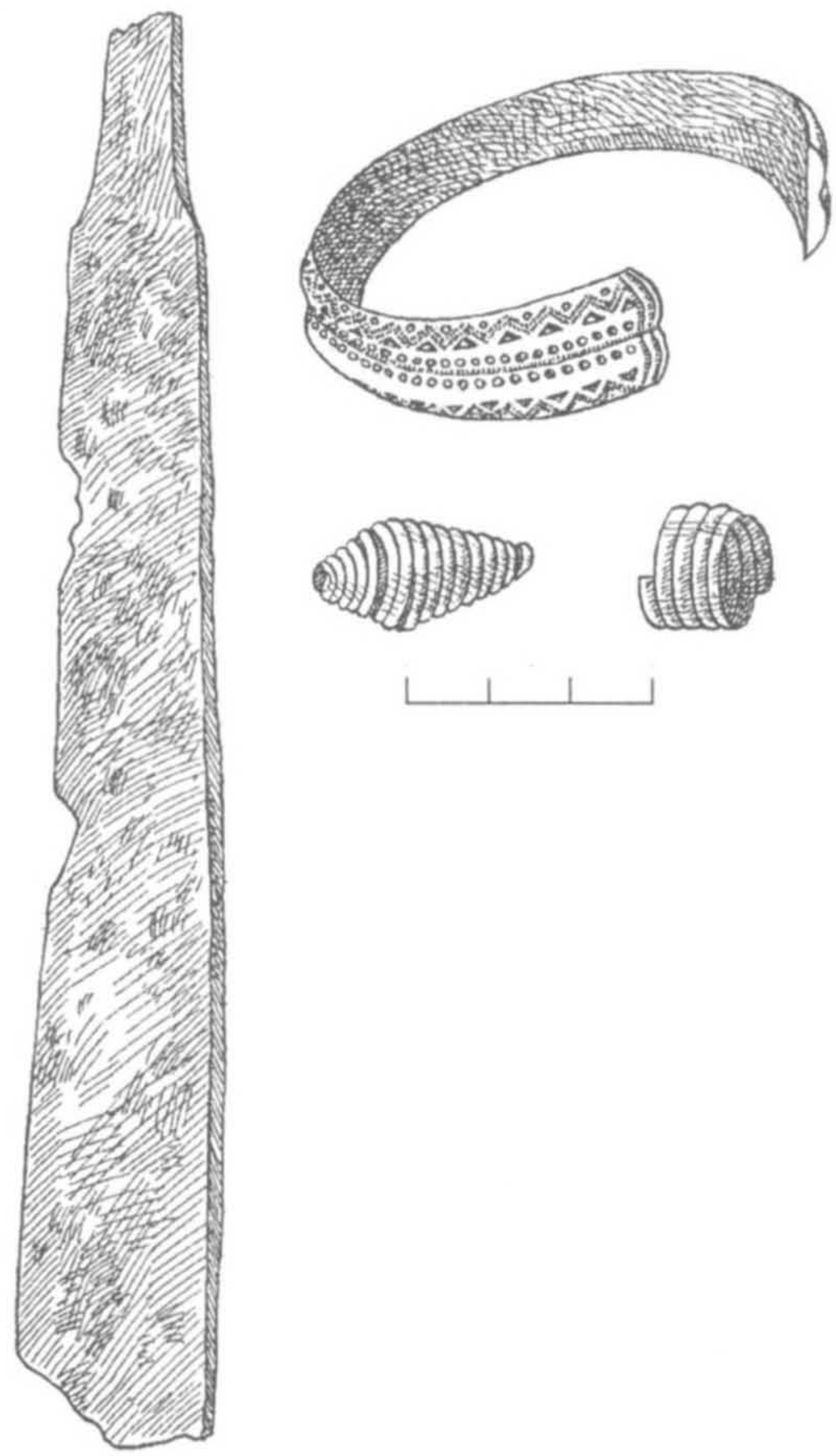

45 pav. Pilkapio Nr. X, kapo Nr. 5 radiniai.

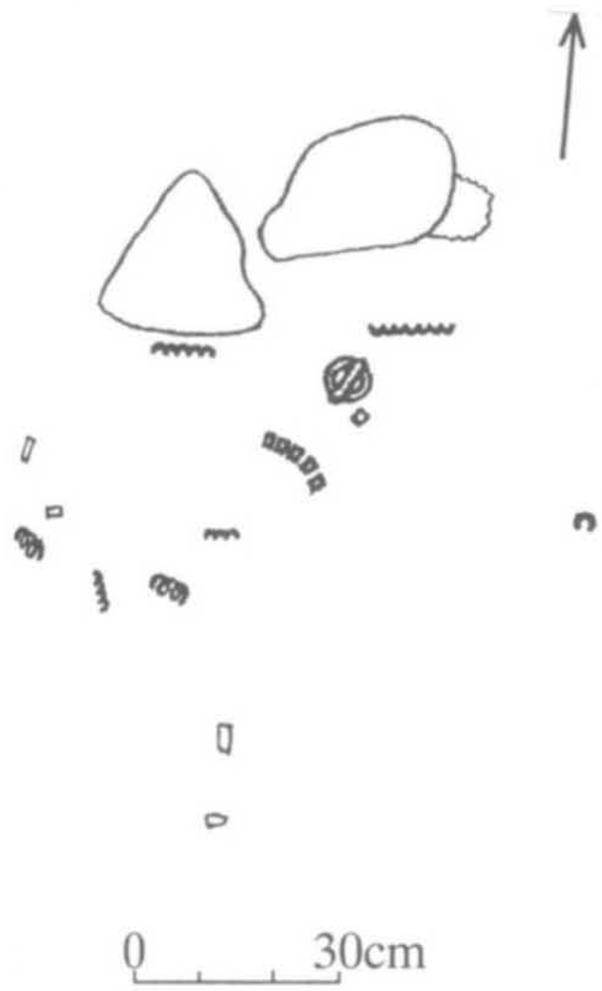

46 pav. Pilkapio Nr. X, kapo Nr. 6 planas.

tinės apyrankės dalis (LNM AR 729:269), aptikta kapo aplinkoje, gali šiam kapui ir nepriklausyti (pav. 110). Žalvarinių įvijų dalys (LNM AR 729:271) buvo aukščiau kaukolės dešinės pusės. **Griautinis kapas Nr. 10** buvo kvadrate H–6, 60 cm gylyje. Iš išlikusio menko kaukolės fragmento atrodo, jog mirusysis vyras buvo palaidotas šiaurės vakarų 330° kryptimi. Šalia kaukolės kairės pusės aptiktas siauraašmenis pentinis kirvis (LNM AR 729:272) (pav. 111). **Griautinis kapas Nr. 11** rastas kvadrato H–5, 6 riboje, 60 cm gylyje. Laidojimo kryptis neaiški. Kapo aplinkoje aptikti dirbiniai: žalvarinė įvija (LNM AR 729:275), žalvarinė sraiginė įvija (LNM AR 729:273) ir gintarinis karolis (LNM AR 729:274), gali šiam kapui nepriklausyti (pav. 112). **Griautinis kapas Nr. 12** aptiktas kvadrate H–6, 7, 50 cm gylyje. Mirusysis palaidotas vakarų kryptimi aukštielninkas. Kaulų fragmentai išlikę tik prie dirbinių, išsidėsčiusių šia tvarka: ant kaklo buvo užsegta žalvarinė antkaklė plokščiais užkeistais galais (LNM AR 729:276) ir prie jos aptiktas 17 žalvarinių įvijų vėrinys (LNM AR neinventorintas). Mirusiojo rankos buvo sulenktos, sudėtos ant krūtinės ir sukryžiuotos per riešus. Tai rodo abiejų rankų 4 žalvarinių apyrankių padėtys. Apyrankės yra dvi tuščiavidurės, smailėjančiais galais ir dvi juostinės (LNM AR 729:277–280). Virš apyrankių pastebėta vilnonio audinio likučių (LNM AR 729:282). Ant dešiniosios rankos piršto buvo užmautas žalvarinis žiedas platesne vidurine dalimi (LNM AR 729:281) (pav. 113).

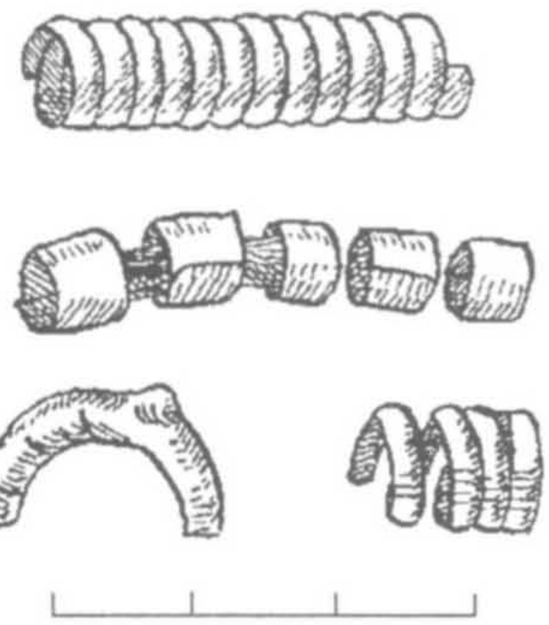

48 pav. Pilkapio Nr. X, kapo Nr. 7 radiniai.

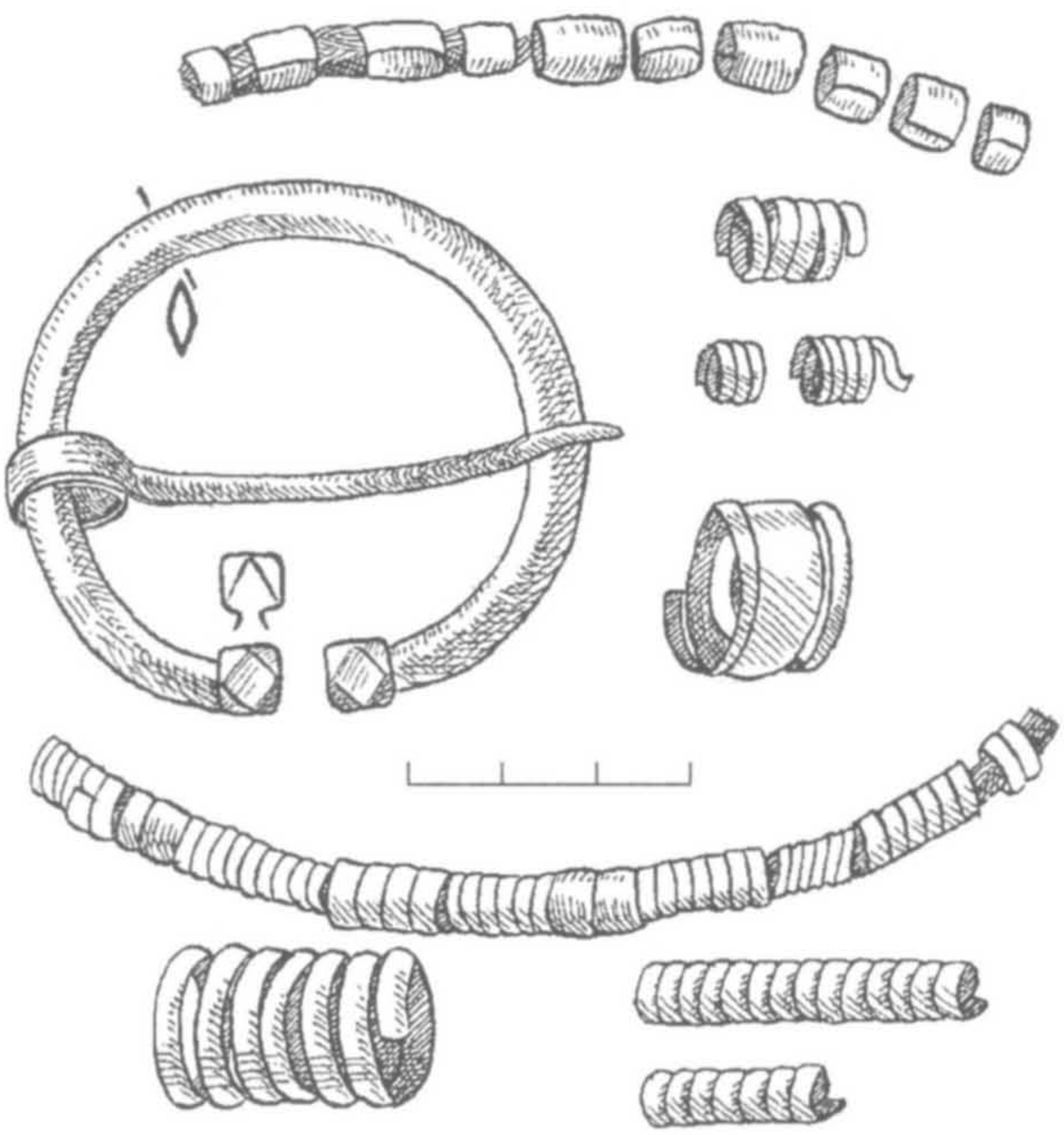

47 pav. Pilkapio Nr. X, kapo Nr. 6 inventorius.

Pilkapis Nr. XIV yra pietvakarinėje pilkapyno dalyje 30 m į pietvakarius nuo pilkapio Nr. XIII. Jis tyrinėtas 1986 metais. Sampilas 10 m skersmens ir 0,6 m aukščio, supiltas iš gelsvai pilkšvos spalvos smėlio, su taisyklingo apskritimo 6,5 m skersmens akmenų vainiku (pav. 114, 115). Vainikas sukrautas viena eile ir sudarytas iš smulkių ir vidutinio dydžio akmenų, tarp kurių yra ir didelių. Akmenys 15x15x20, 15x20x20, 25x20x20, 18x14x10, 24x 15x12 cm ir pan. Didesnių akmenų yra šiaurinėje ir vakarinėje vainiko dalyse. Jie 50x50x40, 75x60x40, 56x75x50 cm dydžio. Šie akmenys buvo matyti pilkapio sampilo paviršiuje. Šiaurės vakariniame pilkapio krašte pastebėta užslinkusi apie 2x2 m dydžio neaiškios paskirties duobė. Pilkapyje aptikti 6 griautiniai kapai.

Griautinis kapas Nr. 1 rastas kvadrate D, E–4, 5 10 cm gylyje. Mirusioji palaidota šiaurės vakarų 300° kryptimi, aukštielninka. Galvos danga buvo papuošta žalvarinėmis įvijomis (LNM AR 729:334–337). Krūtinės srityje aptikta geležinė yla (LNM AR neinventorinta). Du

49 pav. Pilkapio Nr. X, kapo Nr. 8 planas.

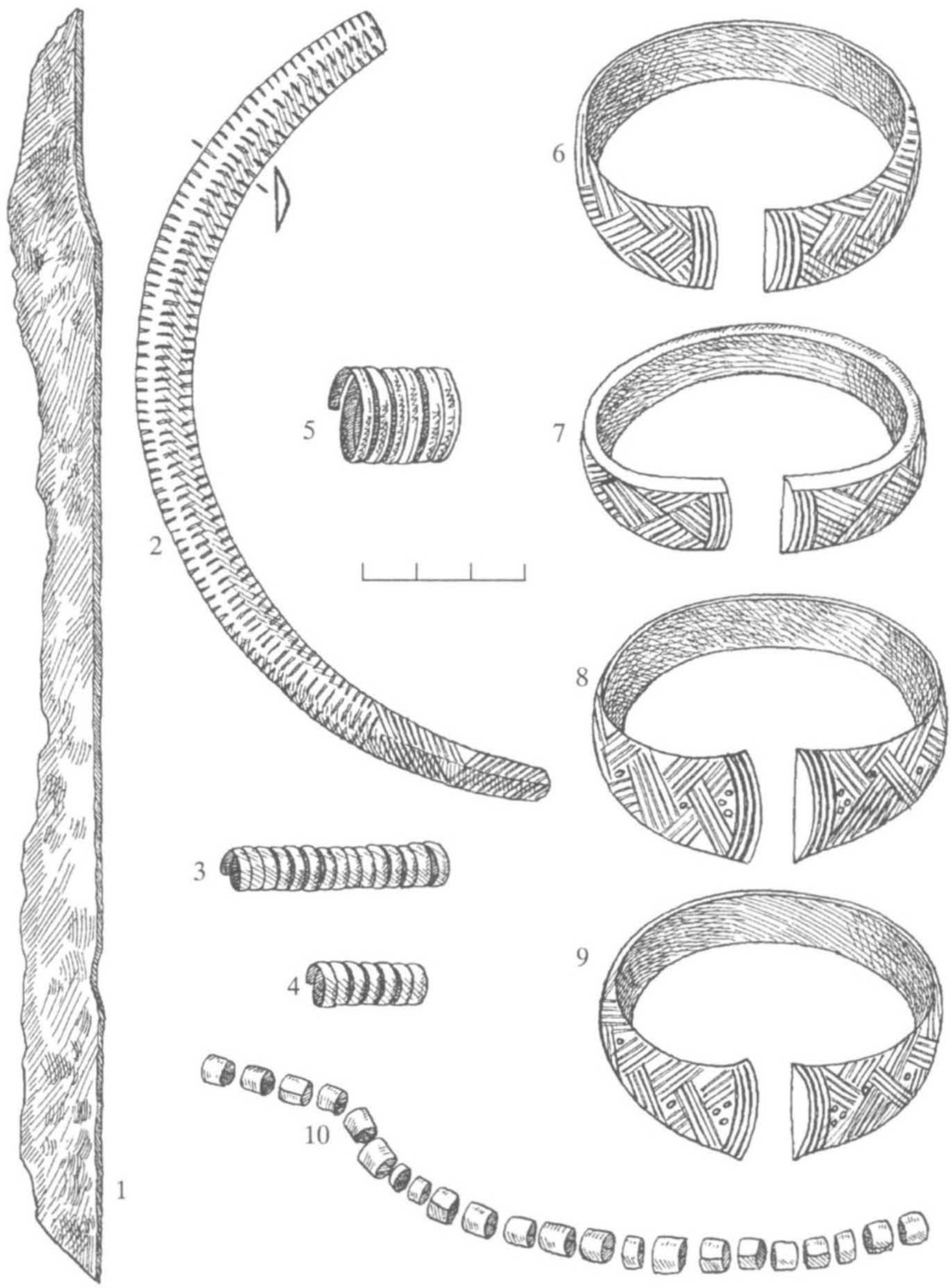

50 pav. Pilkapio Nr. X, kapo Nr. 8 įkapės: 1 – kovos peilis, 2 – antkaklės dalis, 3, 4 – įvijos, 5 – įvijinis žiedas, 6–9 – apyrankės, 10 – tūtelės.

žalvariniai įvijiniai žiedai (LNM AR 729:333) (pav. 116) rasti kapo aplinkoje. **Griautinis kapas Nr. 2** buvo kvadrate B–4, 40 cm gylyje. Mirusysis palaidotas šiaurės rytų 30° kryptimi. Kaukolės likučių dešinėje aptiktos 4 žalvarinės įvijos (LNM AR 729:339–340), krūtinės srityje su piršto kaulu viduje rastas žalvarinis įvijinis žiedas (LNM AR 729:338). Tai rodo, jog mirusiojo ranka buvo sulenkta ir padėta ant krūtinės. **Griautinis kapas Nr. 3** aptiktas kvadrate B, C–2, 3, 40 cm gylyje. Mirusysis palaidotas šiaurės rytų 30° kryptimi. Tai matyti iš išlikusių abiejų kojų blauzdikaulių fragmentų. Kapo aplinkoje rastos 2 žalvarinės įvijos (LNM AR neinventorintos) ir geležinio peilio įkotės dalis (LNM AR neinventorinta). **Griautinis kapas Nr. 4** rastas kvadrate D, E–7, 8, 55 cm gylyje. Išryškėjusios 47 cm pločio duobės šiaurės vakariniame gale pastebėta 3 žalvarinių tūtelių su siūlais viduje eilė (LNM AR 729:341). Laidojimo kryptis – greičiausiai šiaurės vakarai 300°. **Griautinis kapas Nr. 5** buvo kvadrate F, G–9, 10, 30 cm gylyje. Mirusioji palaidota šiaurės vakarų 300° (?) kryptimi. Kapo aplinkoje aptiktos 7 žalvarinės įvijos (LNM AR 729:342–343) ir 2 žalvarinės tūtelės (LNM AR 729:344). Viena įvija buvo apsukta plaukų sruoga. **Griautinis kapas Nr. 6** rastas kvadrate F, G–8, 9, 60 cm gylyje. Išryškėjusioje 60 cm pločio duobėje aptikti labai sunykusios kaukolės fragmentai ir krūtinės srityje neaiškaus rankos kaulo dalis. Prie šio kaulo rastos 2 žalvarinės įvijos ir 2 žalvarinės tūtelės (LNM AR 729:345–346). Kaip rodo pradinėse vietose išlikę kaulai, mirusysis buvo palaidotas šiaurės vakarų 330° kryptimi. Kaip ir kituose pilkapiuose, šiame irgi buvo nemažai atsitiktinių dirbinių (LNM AR 729:347–356) (pav. 117).

Pilkapis Nr. XV supiltas atokiau nuo kitų pilkapių ir yra 125 m į rytus bei pietryčius nuo jų. Sampilas – 18 m skersmens ir 1,2 m aukščio, supiltas iš gelsvai pilkšvo smėlio (pav. 118). Visame jo plote įvairiame gylyje iki pat įžemio aptinkama titnaginių strėlių antgalių, lancetų, skelčių, virvelinės keramikos puodų šukių, rečiau pasitaiko brūkšniuotosios keramikos puodų šukių. Kapų ir geležies amžiaus daiktų, išskyrus kvadrate K–12, 10 cm gylyje aptiktą geležinį peiliuką (LNM AR neinventorintas), nerasta. Atrodo, kad netoliese buvo akmens amžiaus, o vėliau ir Brūkšniuotosios keramikos kultūros gyvenvietės.

LAIDOSENA

Pilkapyno grupės

Pagal pilkapių išorinę charakteristiką ir vidinę struktūrą juos galima suskirstyti į dvi aiškias grupes. Abi grupės labai skiriasi. Pirmos grupės pilkapiai (Nr. 1–8) yra be akmenų vainikų ir su itin nedideliu skaičiumi kapų arba visai be jų. Antai iš 8 šios grupės

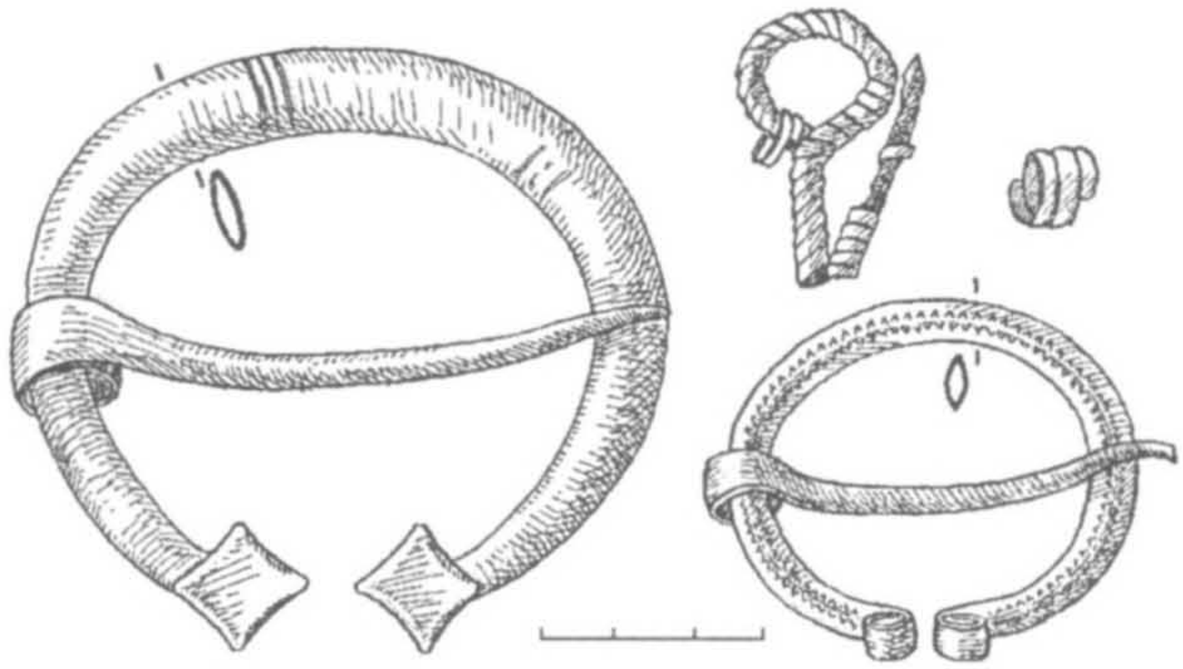

51 pav. Pilkapio Nr. X, kapo Nr. 9 radiniai.

pilkapių visi buvo be akmenų vainikų. Keturiuose pilkapiuose (Nr. IV–VII) kapų iš viso nebuvo. Po vieną griautinį kapą aptikta kituose trijuose pilkapiuose (Nr. I–III). Tik pilkapyje Nr.VIII rasti 6 griautiniai kapai. Jis kiek nutolęs nuo kitų grupės pilkapių ir supiltas rytinėje pilkapyno dalyje.

Antrosios grupės pilkapiai nuo pirmosios skiriasi tuo, jog yra su akmenų vainikais ir daug griautinių kapų. Akmenų vainikai 5–7,5 m skersmens, sukrauti dažniausiai viena eile iš stambių net didesnių kaip 1 m skersmens akmenų su tarpuose įspraustais mažesniais akmenimis. Didieji akmenys pastatyti ant briaunų. Jie nesudaro ištiso vainiko, tačiau sudėti visose pusėse, t. y. iš visų pasaulio šalių. Tik retais atvejais pasitaiko, kad vidutinio dydžio akmenys sudėti vienas ant kito, kaip, pavyzdžiui, pilkapyje Nr. XI, kur akmenys buvo sukrauti vienas ant kito 2–3 eilėmis. Tik vieno pilkapio sampilo pakraščiais pastebėtos pailgos duobės. Tai pilkapis Nr. XII. Jos, iškastos iš vakarinės ir pietvakarinės pusės, buvo 6 m ilgio ir 1 m pločio vakarų ir 5 m ilgio bei 1 m pločio pietvakarių pusėje (pav. 82). Duobių gylis – apie 0,5 m.

52 pav. Pilkapio Nr. X, kapo Nr. 10 planas.

Supilti pilkapį to meto negausiai kaimo bendruomenei buvo nemažas darbas, todėl galbūt amžino poilsio vietą jie ruošė iš anksto, numatydami šiame nekropolyje vietas ir sau. Tikėtina, kad akmenų vainiką tvėrė tik tada, kai pirmasis mirusysis būdavo laidojamas iš anksto supiltame pilkapyje. Dėl nežinomų priežasčių šie pilkapiai liko nepanaudoti. Jeigu ši prielaida yra teisinga, antrosios grupės pilkapiai yra ankstesni, nes kiekviename iš jų yra palaidota nuo kelių iki keliolikos mirusiųjų.

Bendras kapų skaičius ir jų skaičius atskiruose pilkapiuose

Visėtiškių pilkapyne ištyrus visus jame buvusius 15 pilkapių, 11-oje iš jų aptikti 64 griautiniai ir 2 degintiniai kapai (lent. 1). Keturiuose pilkapiuose kapų nerasta. Atskiruose pilkapiuose buvo nuo vieno iki 13 kapų.

Visų pilkapių sampiluose aptikta sudegintų žmonių kaulų fragmentų. Jie nesudarė koncentracijos, buvo pasklidę įvairiuose pilkapių sampilų kvadratuose ir įvairiame gylyje. Kyla klausimas, ar tai – pilkapiuose palaidotų sudegintų žmonių kapų likučiai, išblaškyti vėlesnės žmonių veiklos ir gamtos, ar ankstesnio laikotarpio kapinyno su degintiniais žmonių kapais likučiai. Tokią prielaidą iškelti paskatino pilkapių

1 lentelė. **Visėtiškių pilkapių duomenys**

Pilk. Nr.	Pilk. skersmuo m	Aukštis m	Vainiko skersmuo m	Griaut. kapai	Deg. kapai	Lobis
I	14	0,7		1		
II	12	0,9		1		
III	13	1		1		
IV	12	0,7				
V	10	0,7				
VI	14	1				
VII	10	0,6			1	
VIII	16	1		6		
IX	10	0,5	5	4		
X	13	0,5	6	13		
XI	11	0,8	5	12	1	
XII	12	0,8	7,5	8		1
XIII	16	0,8	6,4	12		
XIV	10	0,6	6,5	8		
XV	18	1,2				

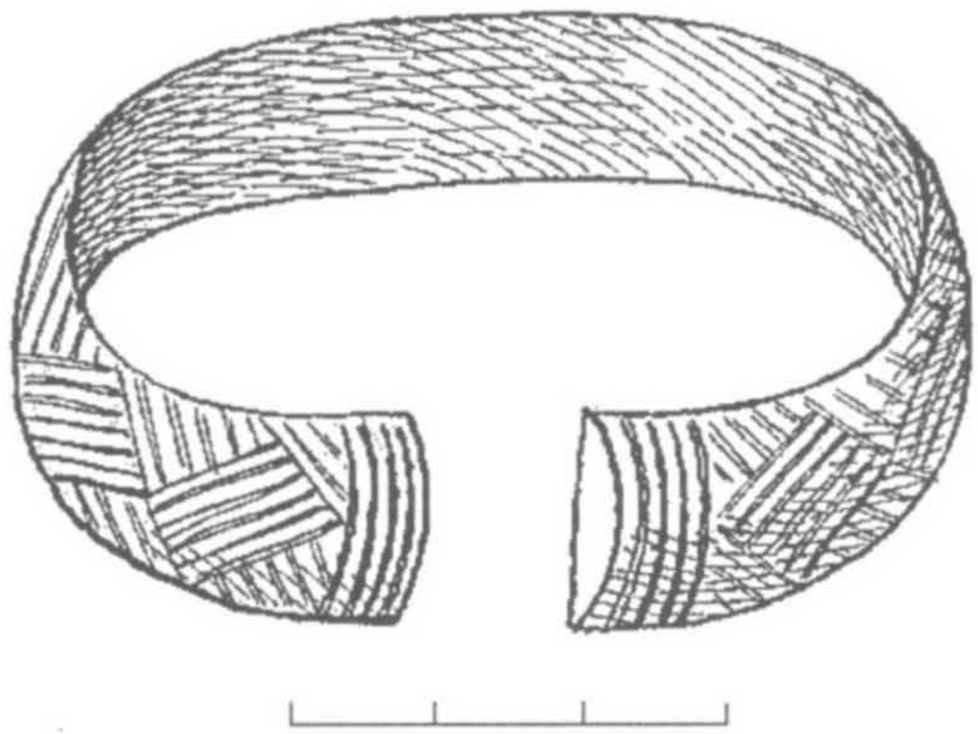

53 pav. Masyvi žalvarinė apyrankė pusiau apskrito skersinio pjūvio lankeliu iš pilkapio Nr. X, kapo Nr. 10.

sampiluose dažnai aptinkama kitų laikotarpių keramika: surasta vėlyvojo neolito Virvelinės keramikos kultūros puodų šukių, Senojo žalvario amžiaus Tšineco–Sosnicos kultūros keramikos, pasitaikė Brūkšniuotosios keramikos kultūros puodų šukių ir net ištisų jų lizdų. Gali būti, jog netoliese ar net pilkapyno vietoje anksčiau buvo kitų laikotarpių kapinynas ir gyvenvietės. Dar viena hipotezė, jog šioje vietoje galėjo būti Rytų Lietuvos pilkapių kultūros degintiniai kapai, kuriuos suardė vėliau čia atsikėlę kitos genties (sėlių) žmonės. Pilkapiuose Nr. VII ir XI aptikti degintiniai kapai yra be radinių arba su labai menkomis įkapėmis ir todėl sunkiai datuojami. Jie gali būti vienalaikiai su kitais pilkapyno griautiniais kapais arba anksčiau. Antroji prielaida abejonių kelia dėl to, jog Visėtiškėse nerasta Rytų Lietuvos pilkapių kultūros kapams būdingų dirbinių: geležinių diržų sagčių, skydų umbų, ietigalių su profiliuotomis, rombo, karklo lapo pavidalo plunksnomis, rytiniams rajonams būdingos formos siauraašmenių pentinių kirvių, kitų šios kultūros žmonėms būdingų papuošalų.

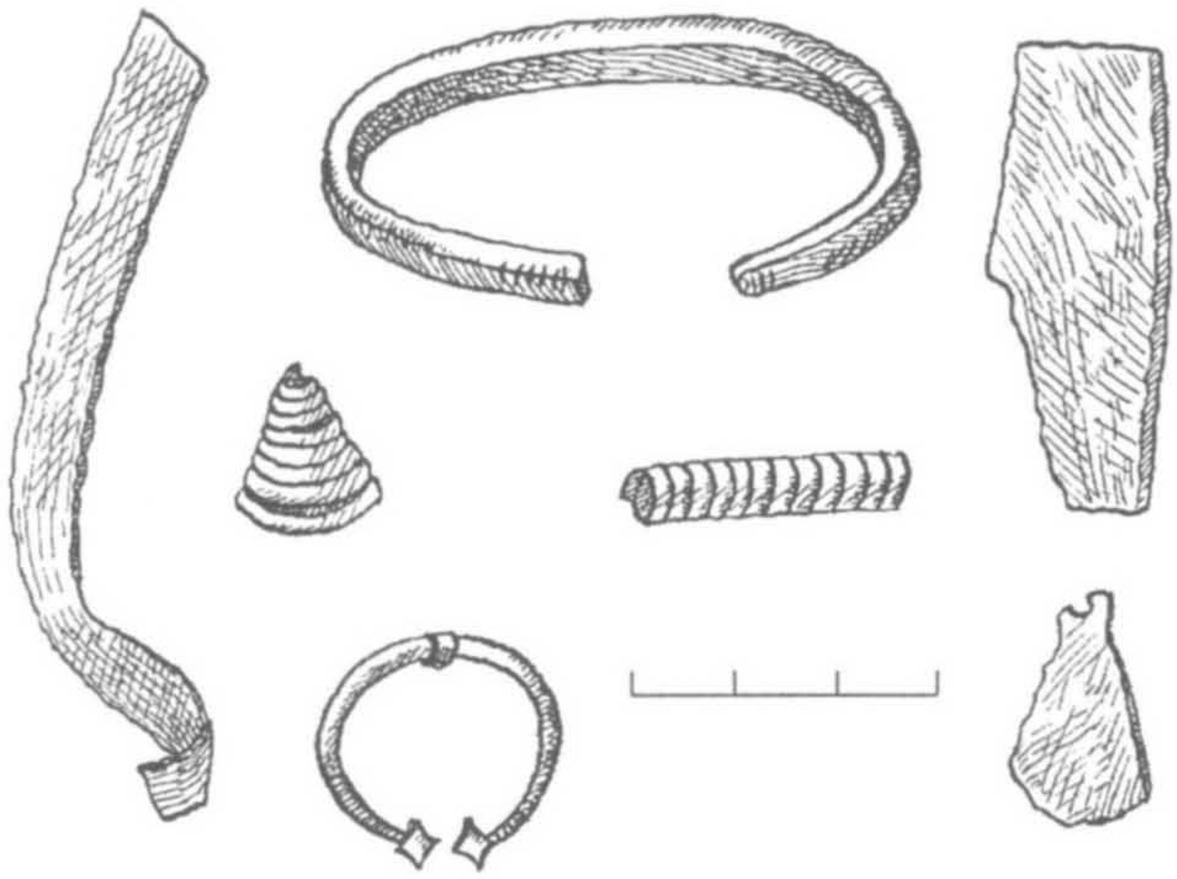

54 pav. Pilkapio Nr. X, kape Nr. 11 rasti dirbiniai.

Kapų išsidėstymas

Laidojant viename pilkapyje po keliolika mirusiųjų, visada kreiptinas dėmesys į kiekvieno iš jų vietą pilkapyje. Taip galima bandyti pasekti pilkapio užlaidojimo tvarką ir net chronologinę seką. Pagal Rytų Lietuvos pilkapių kultūros ankstyvąsias tradicijas atskiruose pilkapiuose palaidoti nesudeginti mirusiųjų palaikai buvo užkasami į po pilkapio sampilu iškastą duobę jo centre (LAA, 1977, p. 12; Tautavičius 1996, p. 48). Visėtiškėse panašios laidojimo tradicijos buvo laikytasi I grupės pilkapyje Nr. III. Jame mirusysis buvo palaidotas 110 cm gylyje, 260x100 cm dydžio stačiakampėje suapvalintais galais duobėje, įkastoje po sampilu 40 cm. Iš nedaugelio išlikusių kaulų padėties matyti, kad mirusysis buvo palaidotas šiaurės kryptimi aukštielninkas. Kitas artimas Rytų Lietuvos pilkapių kultūros ankstyvosios fazės laidojimo tradicijoms yra pilkapis Nr. I. Jame beveik pilkapio sampilo centre aptiktas griautinis kapas buvo 45 cm gylyje. Mirusysis palaidotas šiaurės rytų 30° kryptimi, aukštielninkas, sulenktomis ir ant krūtinės sudėtomis rankomis, ištiestomis kojomis. Panaši situacija ir pilkapyje Nr. II, kur vienintelis kapas aptiktas 75 cm gylyje, įkastas į sampilą, pilkapio centre. Kituose, jau antros grupės pilkapiuose, kapai koncentruojami akmenų vainikų ribose, dažnai yra ir prie akmenų vainikų ar net išorinėje jų pusėje. Pavyzdžiui, pilkapyje Nr. XIII, kur aptikta 12 griautinių kapų, 6 iš jų buvo akmenų vainiko viduje (Nr. 1, 6, 8, 9, 10, 11, 12), kiti – už jo ribų (Nr. 2, 3, 5, 7). Kapo Nr. 4 dalis slypėjo po akmenų vainiku (pav. 94). Pilkapyje Nr. X kapai koncentravosi sampilo pakraščiais ir tik 4 iš buvusių 13 aptikti akmenų vainiko viduje (pav. 30). Pilkapyje Nr. XIV mirusieji laidoti akmenų vainiko ribose, o 2 iš 6 aptiktų buvo už jo ribų.

55 pav. Pilkapio Nr. X, kapo Nr. 12 planas.

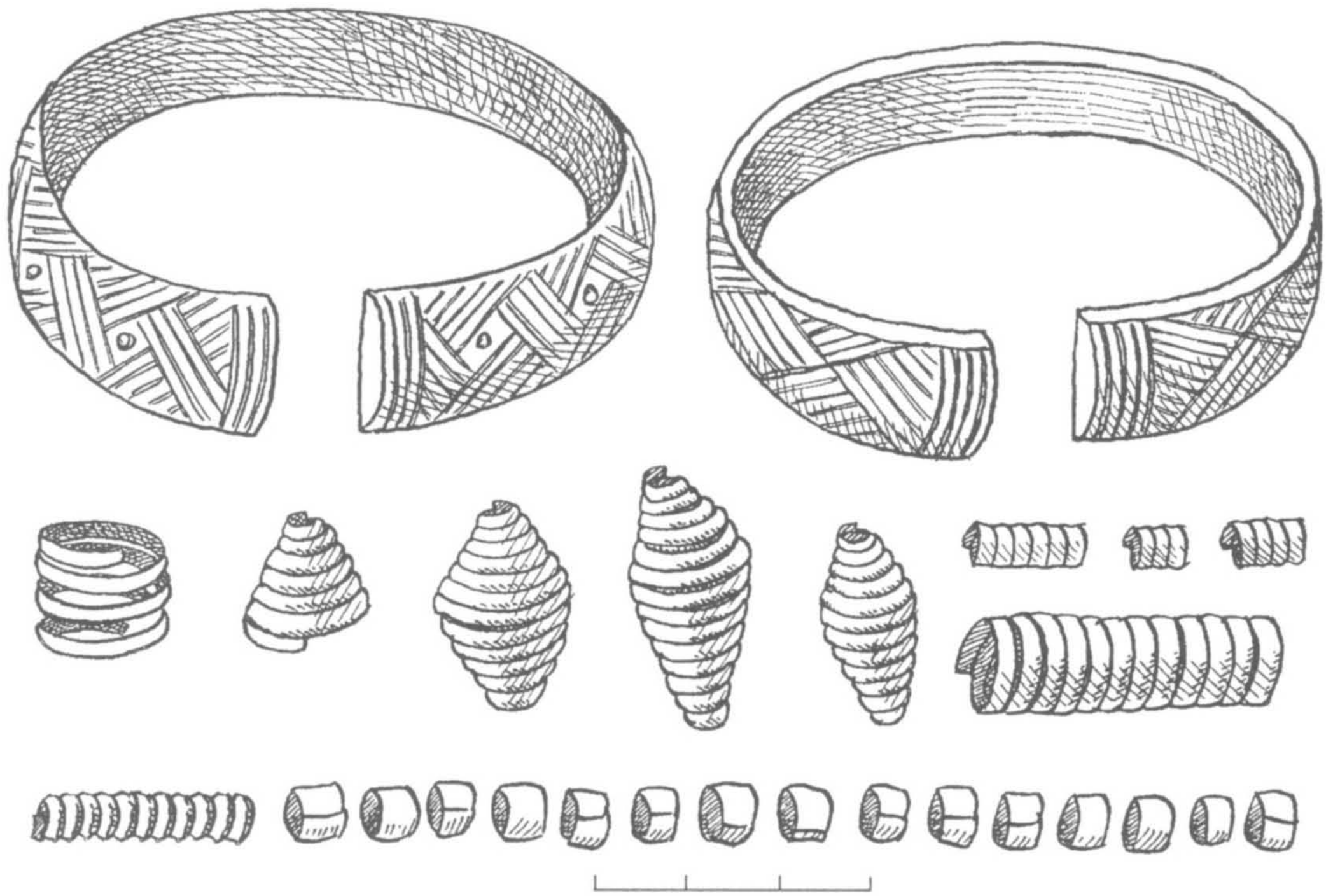

56 pav. Pilkapio Nr. X, kapo Nr. 12 daiktai.

Degintiniai kapai aptikti centrinėse pilkapių dalyse, vidinėje akmenų vainiko pusėje. Antai pilkapyje Nr. XI degintinis kapas buvo įrengtas tokia tvarka: pietvakarinėje pilkapio sampilo dalyje iškasta 50x50 cm dydžio ir 40 cm gylio duobė. Į ją buvo suberti negausūs sudegusių kaulų trupiniai ir be jokios tvarkos sumestos negausios įkapės – įvairaus skersmens žalvarinės įvijos ir jų fragmentai (pav. 79, 80). Pilkapis Nr. VII, kuriame rastas dar vienas degintinis kapas, buvo be akmenų vainiko. Vienintelis šiame pilkapyje buvęs kapas aptiktas 20 cm gylyje, 60x60 cm dydžio plotelyje. Kaulai buvo švariai išrinkti iš apeiginio laužo ir suberti kompaktišku 25 cm storio sluoksniu, be jokių priemaišų, degėsių, pelenų ir įkapių.

Laidojimo gylis ir kapų duobių dydis

Kapai įkasti į sampilus ir randami labai įvairiame gylyje, pradedant labai negilia, tik 10 cm duobe (pilkapis Nr. VIII, kapas Nr. 2, pilkapis Nr. X, kapai Nr. 5, 12, pilkapis Nr. XIII, kapas Nr. 6), baigiant po pilkapio sampilo pagrindu, įžemyje iškasta duobe, kuri nuo sampilo viršaus buvo 110 cm gylyje (pilkapis Nr. III, kapas Nr. 1). Tačiau reikia atkreipti dėmesį į tai, jog kuo arčiau pilkapio centro yra kapas, tuo jis giliau. Sampilo pakraščiuose esantys kapai yra sekliau. Taip atsitiko dėl sampilo erozijos. Statistiškai tai atsispindi labai nežymiai. Apskritai daugumos kapų gylis yra nuo 20–30 iki 60–80 cm. Statistinis kapų duobių gylio vidurkis yra 41 cm.

Dėl kapų duobių dydžių susidurta su problema, jog absoliuti dauguma kapų buvo įkasti į gana vienalyčius ir iš švaraus smėlio supiltus sampilus. Šių duobių kontūrų arba nesimatė, arba jos buvo perkastos, ir taip suardytos. Tik nedaugelio kapų duobių matmenis pavyko išskirti. Turima duomenų apie 20 kapų duobes (lent. 2). Jos buvo stačiakampės, suapvalintais kampais ir atitiko mirusiojo ūgį. Pavyzdžiui, pilkapio Nr. III, kapo Nr. 1 duobė buvo 260x100 cm dydžio. Ji išryškėjo tik ant pilkapio pagrindo, nes mirusysis buvo palaidotas į po pilkapio sampilu iškastą duobę. Pilkapio Nr. X, kapo Nr. 1 duobė buvo 250x90 cm dydžio ir pastebėta jau 10 cm gylyje. To paties pilkapio kapui Nr. 3 buvo iškasta 220x80 cm dydžio duobė, o kapui Nr. 4 – 150x60 cm dydžio. Kapo Nr. 7 duobė buvo 210x70 cm. Pilkapio Nr. XI, kapo Nr. 3 duobė išryškėjo taip pat sampilo pagrinde. Ji buvo 190x70 cm dydžio. Kape Nr. 7 palaidotam mirusiajam buvo iškasta 180x55 cm dydžio duobė, o kapo Nr. 9 netaisyklingos formos duobės dydis buvo 240x110 cm. Kai kada iš duobės dydžio galima spėti buvus palaidotą vaiką. Toks pavyzdys gali būti pilkapio Nr. XI kapas Nr. 4, kur stačiakampė duobė buvo tik 80x50 cm dydžio. Galima spėti,

2 lentelė. **Visėtiškių pilkapių kapų duobių matmenys ir gyliai**

Pilkapio Nr.	Kapo Nr.	Deg. kapai	Duobės dydis cm	Duobės gylis cm
III	1		260x100	110
VIII		1	60x60	25
X	1		250x90	10
	2		?x65	20
	3		220x80	20
	4		150x60	15
	5		?x65	10
	7		210x70	30
XI	3		190x70	80
	4		80x50	80
	5		?x80	40
	6		?x55	30
	7		180x55	40
	8		?x70	80
	9		240x110	80
	10		180x65	35
	12		200x70	30
		1	50x50	30
XIV	4		?x47	55
	6		?x60	60

kad ir pilkapyje Nr. X, kape Nr. 4 ir pilkapyje Nr. XI, kape Nr. 7 taip pat buvo palaidoti vaikai. Jų duobės buvo atitinkamai 150x60 ir 180x55 cm dydžio.

Karstai

Negalima teigti, kad daug mirusiųjų buvo laidojama karstuose. Jų liekanų, ir tai abejotinų, pastebėta tik 2 kapuose. Pilkapyje Nr. XI, kape Nr. 7, 180x55 cm dydžio kapo duobės vakariniame krašte išryškėjo 20 cm ilgio ir apie 3 cm pločio tarsi suanglėjusios medienos gabalas, kuris galėjo būti karsto fragmentas. Antrame to paties pilkapio kape Nr. 8 karsto medienos rasta ant mirusios moters rankų apyrankių viršaus.

Lytis ir laidojimo kryptis

Labai blogai išlikusi osteologinė medžiaga neleidžia tinkamai pasinaudoti antropologiniais duomenimis. Archeologinė medžiaga kapuose irgi ne visada atspindi lytį. Iš turimos medžiagos nustatyta tik 10 neabejotinai vyrų kapų ir 6 moterų kapai. Dar 3 kapai galėtų būti skiriami vyrams ir 6 – moterims. Abiejų lyčių individai laidoti į įvairias pasaulio šalis. Vyrai dažniau į šiaurės vakarus ir pietvakarius (po 4 individus). Pietryčių kryptimi palaidoti 2 vyrai. Po vieną vyriškos lyties asmenį rasta galvomis, atkreiptomis į rytus, pietus ir vakarus. Moterys laidotos kiek kitokiomis kryptimis: į šiaurės vakarus ir vakarus buvo palaidota po 3 moteris, į šiaurę, pietus, pietvakarius – po vieną. Tačiau dėl nedidelio skaičiaus kapuose palaidotų aiškios lyties individų ši statistika yra nepatikima.

Griaučių padėtis

Dėl blogos osteologinės medžiagos būklės labai retai galima nustatyti mirusiųjų laidosenos elementus, rankų ir kojų padėtis. Geriausiai tai pavyko padaryti pilkapio Nr. XII kape Nr. 5, kur palaidotos moters griaučiai išliko geriau dėl daug prie jos buvusių žalvarinių dirbinių ir jų fragmentų. Šiame kape moteris buvo paguldyta aukštielninka. Jos dešinioji ranka buvo sulenkta ir padėta ant dubens, kairioji – ant krūtinės. Kojos ištiestos (pav. 89). Pilkapio Nr. XI kape Nr. 8 mirusioji buvo palaidota ištiestomis rankomis, papuoštomis dviem žalvarinėmis juostinėmis apyrankėmis (pav. 79, 80). Dar viena rankų padėtis nustatyta pilkapio Nr. XIII kape Nr. 12. Šiame kape rankos buvo sulenktos ir sukryžiuotos padėtos ant krūtinės. Tai rodo žalvarinių apyrankių padėtis. Kituose kapuose mirusiųjų rankų ir kojų padėtį galima apibūdinti labai apibendrintai: rankos sulenktos ir sudėtos ant krūtinės (pilkapis Nr. VIII, kapas Nr. 2, pilkapis Nr. X, kapas Nr. 8, pilkapis Nr. XI, kapai Nr. 4, 10, pilkapis Nr. XIV, kapas Nr. 2), kojos ištiestos (pilkapis Nr. VIII, kapas Nr. 4, pilkapis Nr. XI, kapas Nr. 1).

RADINIAI

Drabužių ir metalinių papuošalų nešiosena rodo kapuose rasti daiktai, kurie turėjo savą paskirtį ir atitinkamą vietą. Išimtis yra pilkapyje Nr. XI, kape Nr. 6 aptikta žalvarinė antkaklė, kuri buvo padėta kojūgalyje. Tai papildoma dovana mirusiam gentainiui. Tokių papildomų įkapių, kurios dedamos neįprastose vietose, aptinkama ir kitur. Pavyzdžiui, visas dirbinių komplektas rastas latgalių palikto Cakulių (*Varakļānu Cakuli*), Maduonos r., pilkapyno pilkapyje Nr. 7, moters kapo Nr. 12 kojūgalyje (Radiņš, 1996, p. 98–103, pav. 2). Darbo įrankiai ir ginklai buvo dedami atskirai ir nepriklausė nuo drabužių. Jie bus aptarti išanalizavus tiesiogiai su drabužiais susijusius papuošalus.

3 lentelė. **Visėtiškių pilkapyne rastų kapų gylis**

Eil. Nr.	Pilkapio Nr.	Kapo Nr.	Deg. kapai	Gylis cm
1.	I	1		40
2.	II	1		75
3.	III	1		110
4.	VII		1	20
5.	VIII	1		15
6.		2		10
7.		3		50
8.		4		75
9.		5		60
10.		6		50
11.	IX	1		15
12.		2		30
13.		3		30
14.		4		20
15.	X	1		20
16.		2		20
17.		3		20
18.		4		15
19.		5		10
20.		6		10
21.		7		25
22.		8		30
23.		9		30
24.		10		15
25.		11		40
26.		12		10
27.		13		15
28.	XI	1		40
29.		2		50
30.		3		80
31.		4		80
32.		5		40
33.		6		30
34.		7		40
35.		8		80
36.		9		80
37.		10		35
38.		11		25
39.		12		30
40.			1	30
41.	XII	1		20
42.		2		20
43.		3		40
44.		4		35
45.		5		30
46.		6		30
47.		7		25
48.		8		15
49.	XIII	1		30
50.		2		25
51.		3		30
52.		4		45
53.		5		20
54.		6		10
55.		7		30
56.		8		60
57.		9		30
58.		10		60
59.		11		60
60.		12		50
61.	XIV	1		10
62.		2		40
63.		3		40
64.		4		55
65.		5		30
66.		6		60

Galvos dangos papuošalai

Galvos dangos iš organinių medžiagų kapuose visiškai neaptikta, tačiau išliko iš žalvarinių įvijų ir plokštelių padarytų apgalvių liekanų. Galvos srityje jų buvo dviejų pilkapių dviejuose kapuose. Tai pilkapyje Nr. XII, kape Nr. 5 ir pilkapyje Nr. XIII, kape Nr 7. Trečiojo apgalvio (?) likučiai – žalvarinės stačiakampės dvigubos plokštelės rastos pilkapio Nr. XI kape Nr. 11. Jas sudarė 4 stačiakampių dvigubai sulenktų plokštelių gabaliukai ir keturios žalvarinės deformuotos bei sulūžusios įvijos. Apgalvio dalys aiškiai buvo ne savo vietoje, nes rastos dešinėje juosmens srities pusėje.

Tokių apgalvių aptikta Rytų Lietuvos pilkapių kultūros degintiniuose moterų VIII–XI amžių kapuose

(Volkaitė-Kulikauskienė 1975, p. 85–95). Jie buvo plačiai paplitę ir tarp latgalių moterų galvos dangos papuošalų (Radiņš, 1999, pav. 40:3; 42:3).

Pilkapyje Nr. XII, kape Nr. 5 mirusios moters galvą puošė žalvarinių įvijų apgalvis. Jis aptiktas išblaškytas galvos ir krūtinės srityje, tačiau pavyko nustatyti, kad apgalvis sudarytas iš trijų eilių 0,5–3,5 cm ilgio žalvarinių įvijų su tarpuose esančiais 0,6x0,8 cm dydžio skirstikliais-tūtelėmis (pav. 90). Tiek įvijose, tiek skirstikliuose-tūtelėse aptikta užsikonservavusių lininių virvučių liekanų. Nelabai aišku, kas jungė visas tris apgalvio eiles, tačiau pagal padarytą šio apgalvio rekonstrukciją jos buvo surištos tarpusavyje tokia pačia virvute (Vaškevičiūtė, 1992, p. 130, pav. 8). Kitą šio moters kapo inventorių sudarė geležinis lazdelinis smeigtukas, antro smeigtuko adata ir 4 žalvarinės juostinės stačiakampio skerspjūvio apyrankės (pav. 90). Pagal jas kapas datuotinas

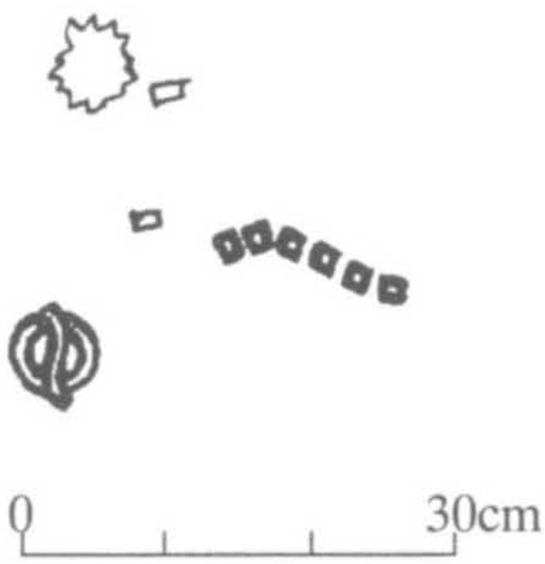

57 pav. Pilkapio Nr. X, kapo Nr. 13 planas.

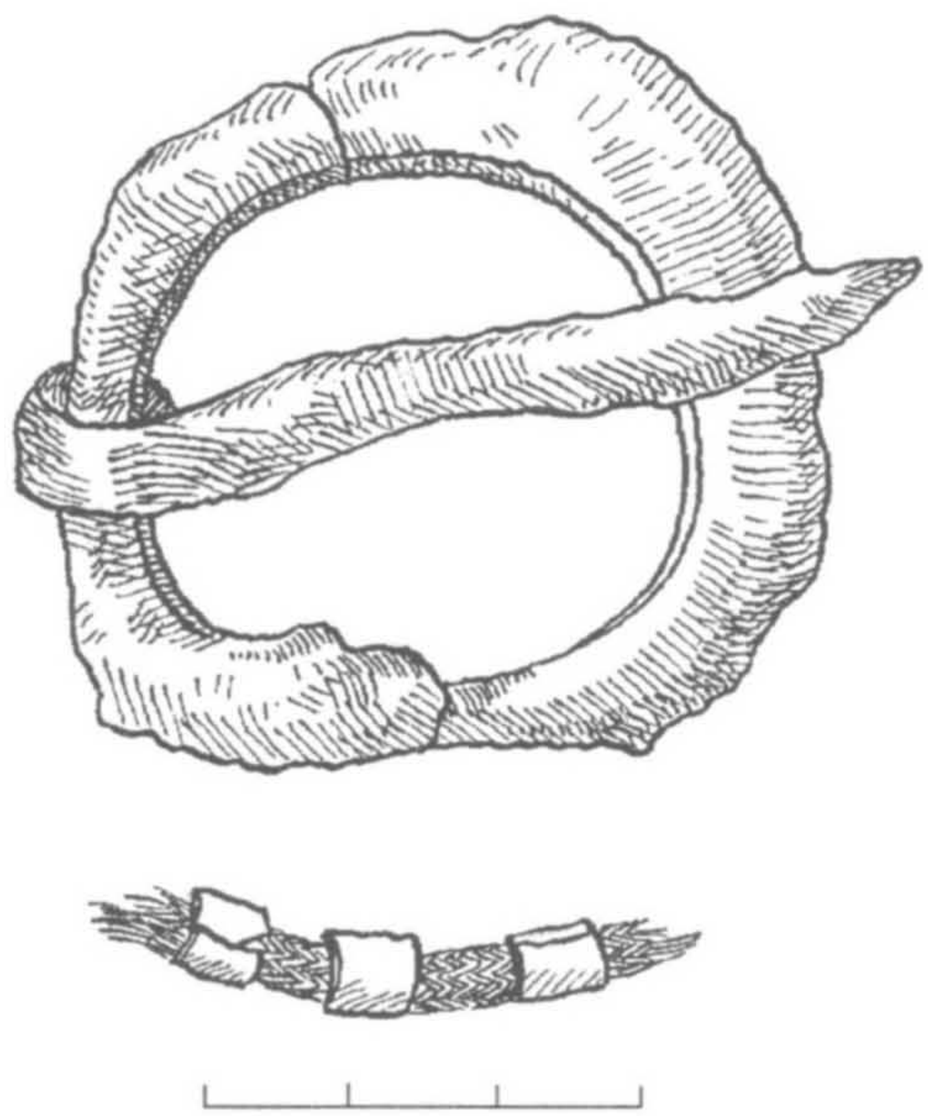

58 pav. Pilkapio Nr. X, kapo Nr. 13 inventorius: geležinė pasaginė segė cilindriniais galais ir žalvarinių tūtelių eilė su lininių siūlų sruoga viduje.

59 pav. Pilkapis Nr. XI iš vakarų.

IX–X amžiumi. Analogijų vėlgi gausu tarp latgalių moterų kapuose randamų materialinės kultūros dirbinių (Radiņš, 1999, pav. 40:1, 41).

Pilkapio Nr. XIII, kapo Nr. 7 apgalvis buvo kiek kitoks nei aukščiau aprašyti. Jį sudarė 3 eilės žalvarinių įvijų su tarpe esančiu stačiakampio formos skirstikliu. Ar šis apgalvis buvo su keletu tokių skirstiklių, neaišku, nes rastas tik vienas toks skirstiklis.

Pilkapio Nr. XIII, kapo Nr. 11 aplinkoje aptiktas dirbinys yra vienas iš ankstyviausių pilkapyne. Tai iš žalvarinės vielos susukta sraiginė įvija (pav. 112). Ji – netaisyklingo apskritimo formos, 4,0x4,5 cm dydžio su išlenkta ąsele. Tokios sraiginės įvijos buvo aptiktos Žalvario amžiaus pabaiga – Ankstyvuoju geležies amžiumi datuojamuose kapuose Egliškių (Grigalavičienė, 1979, p. 33, pav. 25:6–9, 28:1) ir Kurmaičių (Kretingos r.) pilkapiuose (Kulikauskas, 1943, p. 51), taip pat atsitiktinai rastos Paplienijo (Telšių r.) gyvenvietės kultūriniame sluoksnyje bei Pajuosčio (Panevėžio r.) pilkapyno aplinkoje, kur buvo ankstyvesnės gyvenvietės pėdsakų (Grigalavičienė, 1979, p. 33). Latvijoje analogiškos sraiginės įvijos žinomos iš Pakių (*Pāķi*) (Jekabpilio r.) piliakalnio ir Klangiukalno (*Klaņģukalns*) (Rygos r.) gyvenvietės (LA, 1974, lent. 20:12). Jų aptikta ir Rytų Prūsijos, buv. Rozenbergo apskrities Dauleno Luizenzėgeno kapinyne (Heym, 1940, lent. 2:a, pav. 2:b). Egliškių pilkapyno tyrinėtojos nuomone, šie dirbiniai naudoti galvai papuošti. Tai buvo sudėtinė antsmilkinių dalis (Grigalavičienė, 1979, p. 33, pav. 28:1, 3).

Pilkapyje Nr. X, kape Nr. 4 aptiktas varpelio formos kabutis taip pat turėjo puošti galvos dangą. Jis – 1,5 cm skersmens ir 1,0 cm aukščio, jo išliko tik pusė. Tokie kabučiai dažnai būdavo kabinami į apgalvių pakaušio dalyje esančias grandinėles arba smeigtukų grandinėles su galuose pritvirtintais

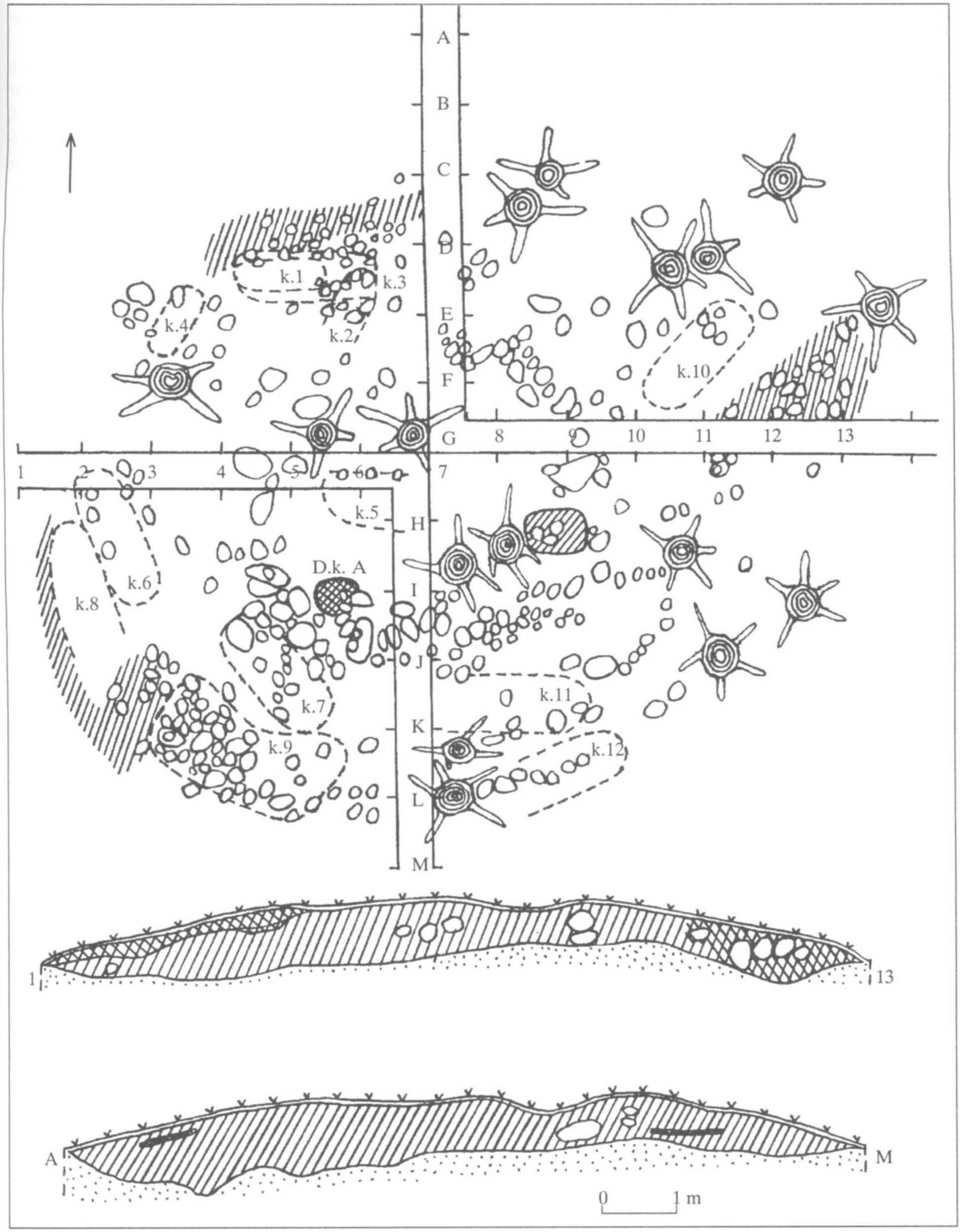

60 pav. Pilkapio Nr. XI planas.

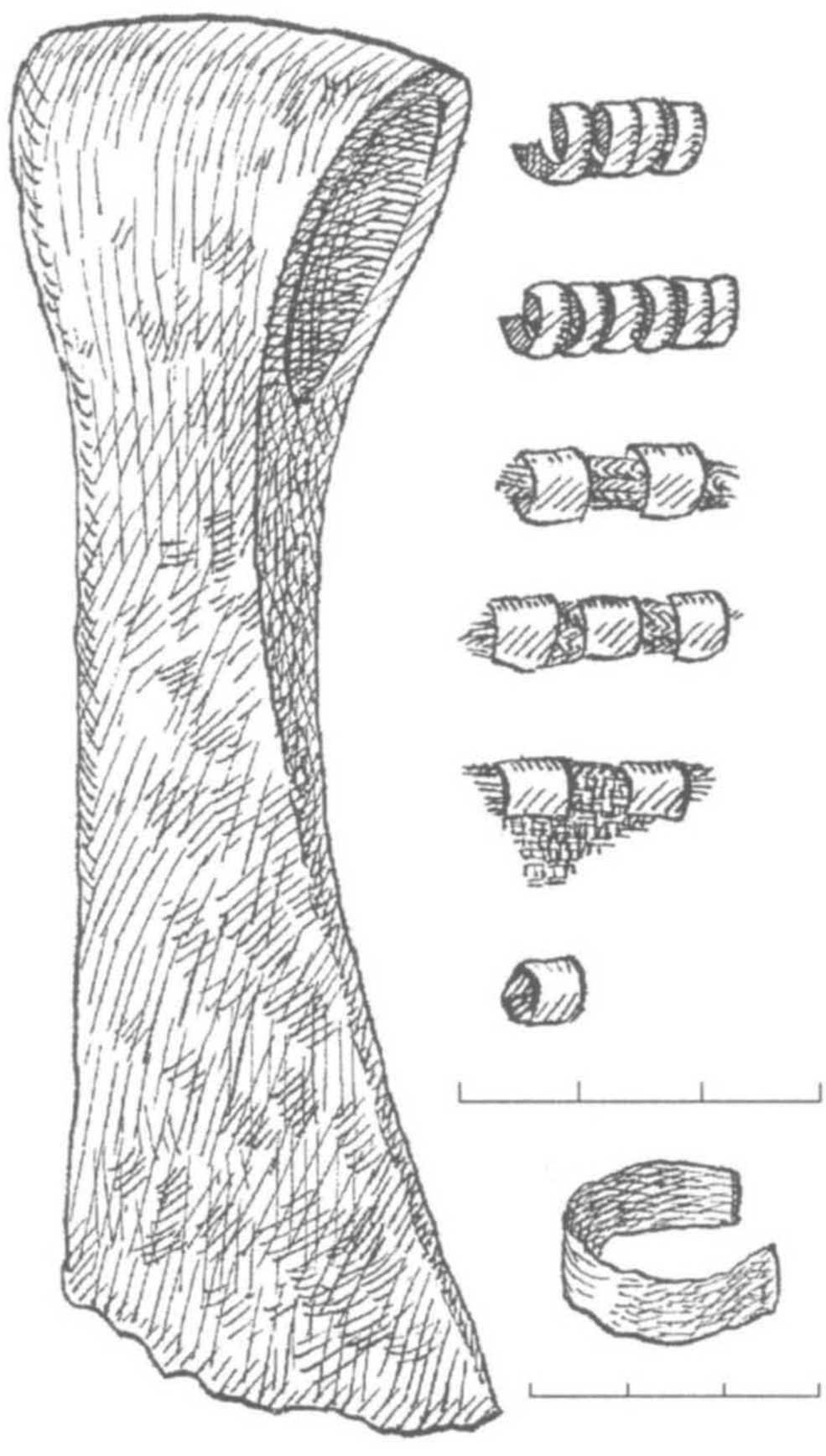

61 pav. Pilkapio Nr. XI, kapo Nr. 1 inventorius.

rutulio formos žvangučiais, trapecijos formos plokštelėmis-kabučiais ir minėtais varpeliais. Analogijų gausu jau nuo Viduriniojo geležies amžiaus, ypač latgalių moterų kapuose (LA, 1974, lent. 42:22, 43:6).

Kaklo papuošalai

Juos sudaro antkaklės, karolių vėriniai ir atskiri karoliai.

Antkaklių ir jų fragmentų aptikta 6 pilkapiuose (pilk. Nr. VIII, k. Nr. 2, pilk. Nr. X, k. Nr. 8 ir atsitiktinai, pilk. Nr. XI, k. Nr. 6, pilk. Nr. XII ir atsitiktinai, pilk. Nr. XIII, k. Nr. 12 ir 2 fragmentai atsitiktiniai, pilk. Nr. XIV ir 5 fragmentai atsitiktiniai). Iš viso Visėtiškių pilkapyne buvo 13 antkaklių ir jų fragmentų. Iš jų tik 3 sveikos, kitų išlikę fragmentai. Sveikos antkaklės buvo pilkapyje Nr. VIII, kape Nr. 2, pilkapyje Nr. XI, kape Nr. 6, ir pilkapyje Nr. XIII, kape Nr. 12. 10 antkaklių fragmentų rasta pilkapiuose Nr. X, XII, XIII ir XIV atsitiktinai. Antkaklės 3 tipų: *plokščiais užkeistais galais*, *vytinė su kūgeliais galuose* ir *tordiruotais užkeistais galais.*

Antkaklių plokščiais užkeistais galais aptikta pilkapyje Nr. VIII, kape Nr. 2, pilkapyje Nr. X, kape Nr. 8 ir atsitiktinai, pilkapyje Nr. XI, kape Nr. 6, pilkapyje Nr. XIII, kape Nr. 12 ir atsitiktinai, pilkapyje Nr. XIV atsitiktinai. Iš viso 3 antkaklės ir 8 jų fragmentai. Sveikos antkaklės yra 14–19,5 cm skersmens, apskrito skerspjūvio lankeliu ir lygiašonio trikampio skerspjūvio iki 1,3 cm pločio galais, ku-

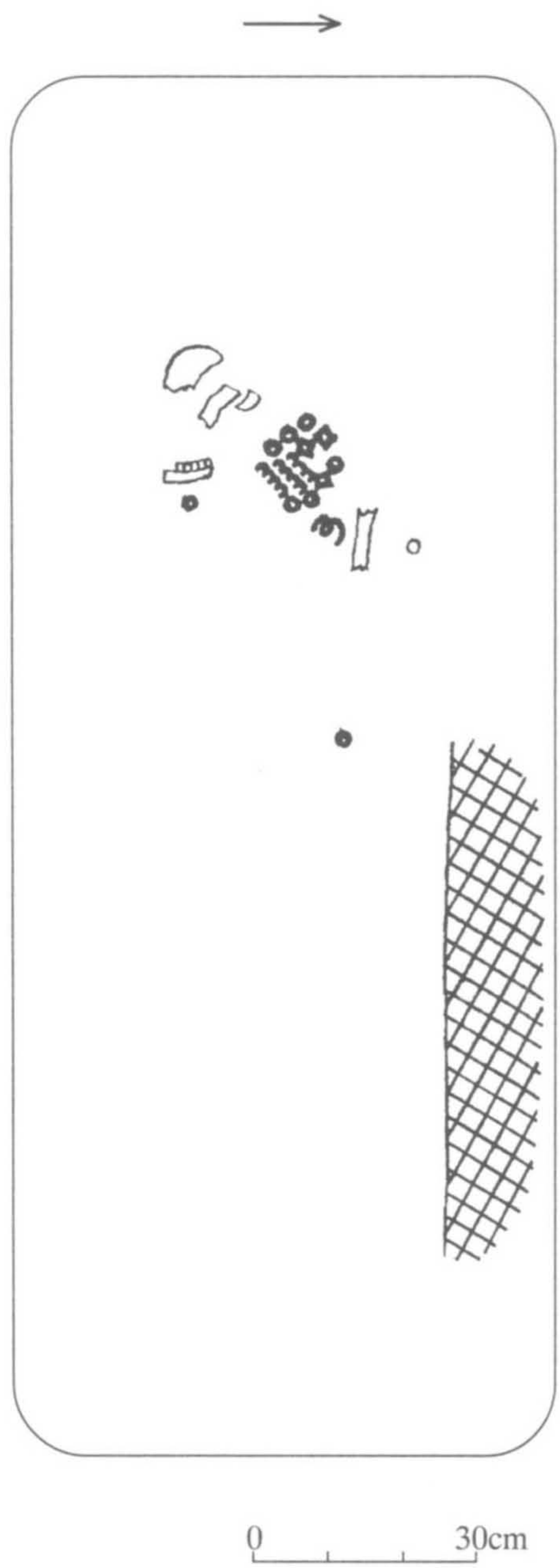

62 pav. Pilkapio Nr. XI, kapo Nr. 3 planas.

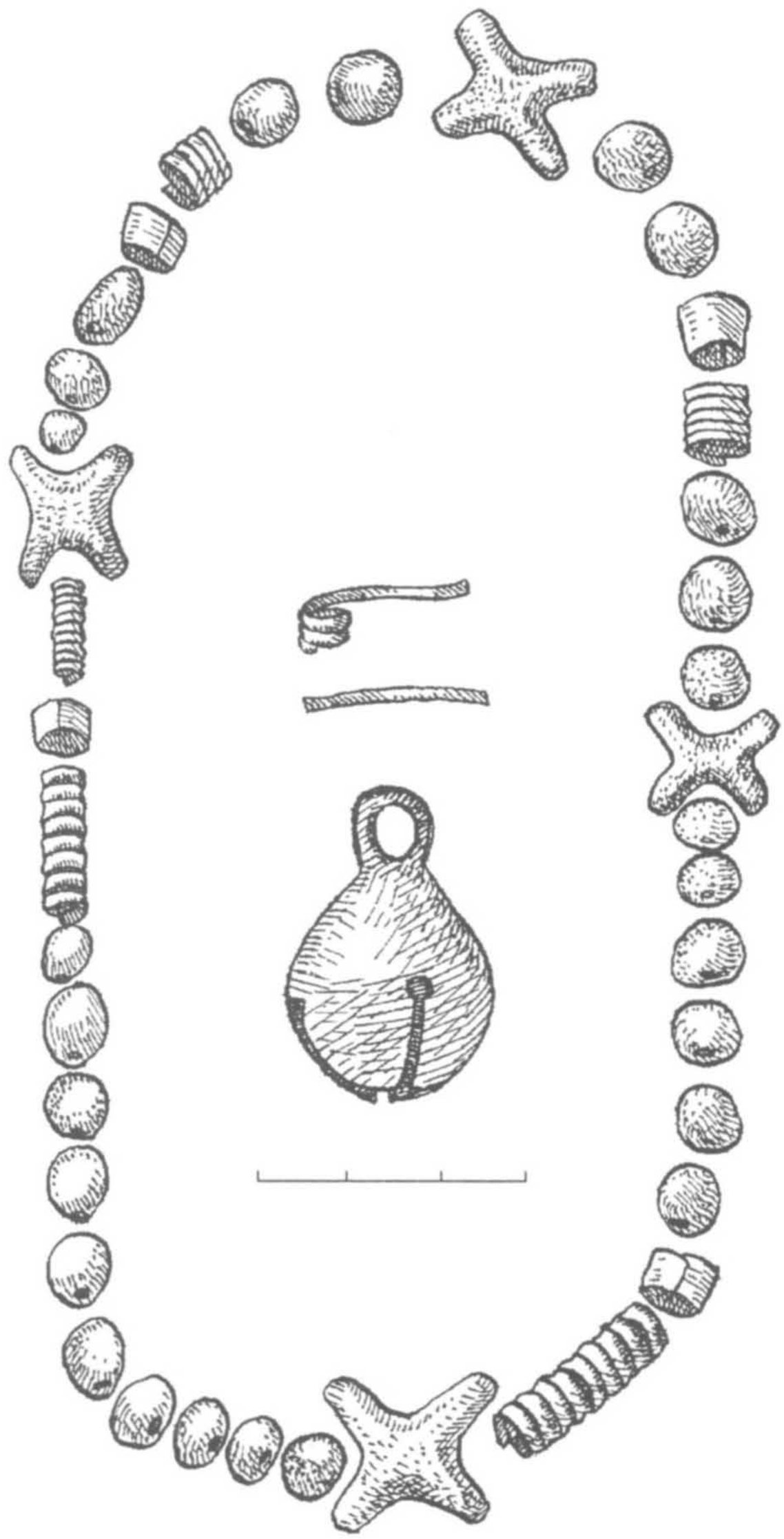

63 pav. Pilkapio Nr. XI, kapo Nr. 3 radiniai.

rie ornamentuoti skersinėmis įkartėlėmis, jų grupėmis arba smulkiomis susikryžiuojančiomis linijomis (pav. 119).

Šios antkaklės buvo paplitęs kaklo papuošalas Viduriniojo geležies amžiaus pabaigos – Vėlyvojo geležies amžiaus pradžios Šiaurės rytų ir Rytų Lietuvoje bei Pietryčių Latvijoje, t.y. sėlių, lietuvių ir latgalių žemėse. Lietuvoje jų aptikta apie 40 egzempliorių (LAA, 1978, p. 25, žem. 15; Tautavičius, 1996, p. 181). Labiausiai į pietus nutolusi tokių antkaklių radimvietė yra Pamusio (Varėnos r.) pilkapynas, kur buvo aptiktos 2 antkaklės (Szukiewicz, 1900, pav. 3:2; Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 145, pav. 17:3; Kuncienė, 1973, p. 110, pav. 5:6). Retai Lietuvoje aptiktų antkaklių plokščiųjų galų pakraščiais yra išgręžtos skylutės ir į jas įverti trapecijos formos skardos pakabučiai ar net žalvariniai žvangučiai. Pora šių papuošalų rasta Pyragiuose (Kupiškio r.) ir Vabalninke (Biržų r.) (Kulikauskas, Kulikauskienė, Tautavičius, 1961, p. 462, pav. 330). Antkaklės fragmentas su prikabintais žvangučiais iš nežinomos radimo vietos Lietuvoje saugomas Stokholmo valstybiniame istorijos muziejuje (SHM 6565:139). Tokie bruožai būdingi Vėlyvojo geležies amžiaus dirbiniams. Antkaklių plokščiais užkeistais galais ypač gausiai aptinkama sėlių ir latgalių paminkluose Latvijoje. Šiose teritorijose dažnos antkaklės su kabučiais. Jau 1929 metais latvių archeologas Adolfas Karnupas (Adolfs Karnups), rašydamas apie Vėlyvojo geležies amžiaus latvių antkakles, šio tipo papuošalų suskaičiavo 149 egzempliorius (Karnups, 1929, p. 121–129). Nuo A. Karnupo darbo paskelbimo laiko antkaklių

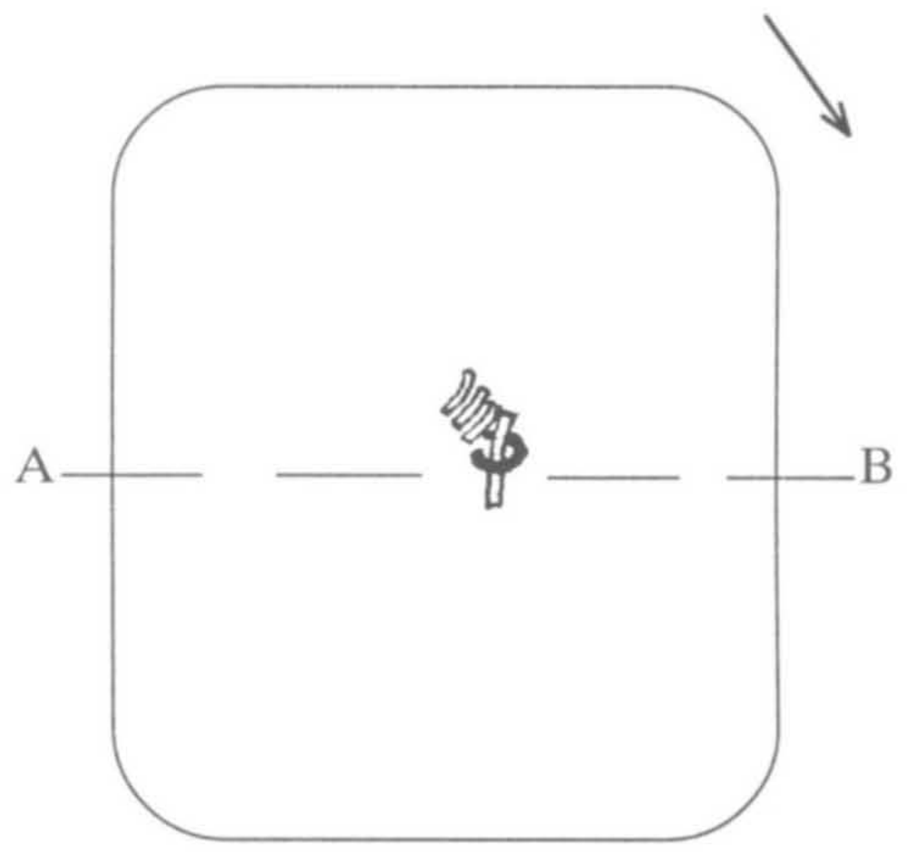

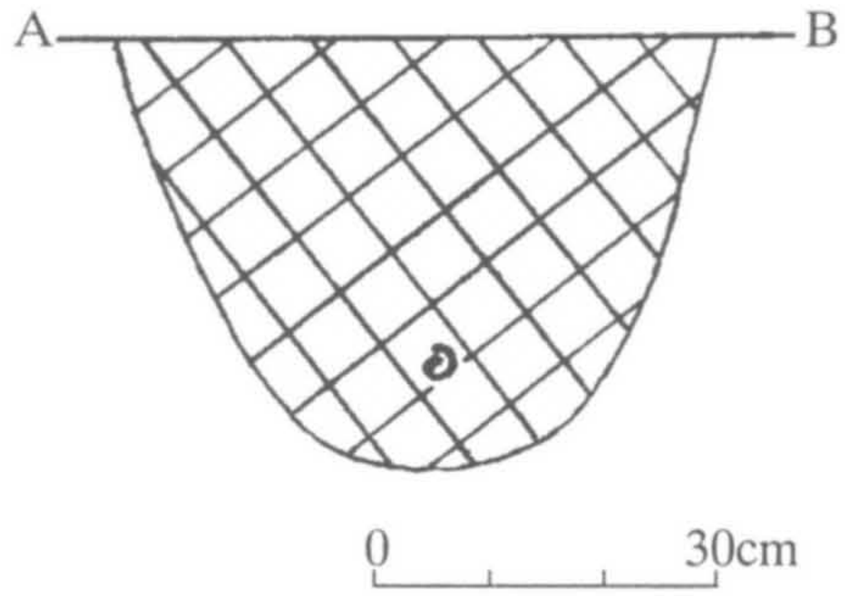

64 pav. Pilkapio Nr. XI, kūdikio kapo Nr. 4 planas.

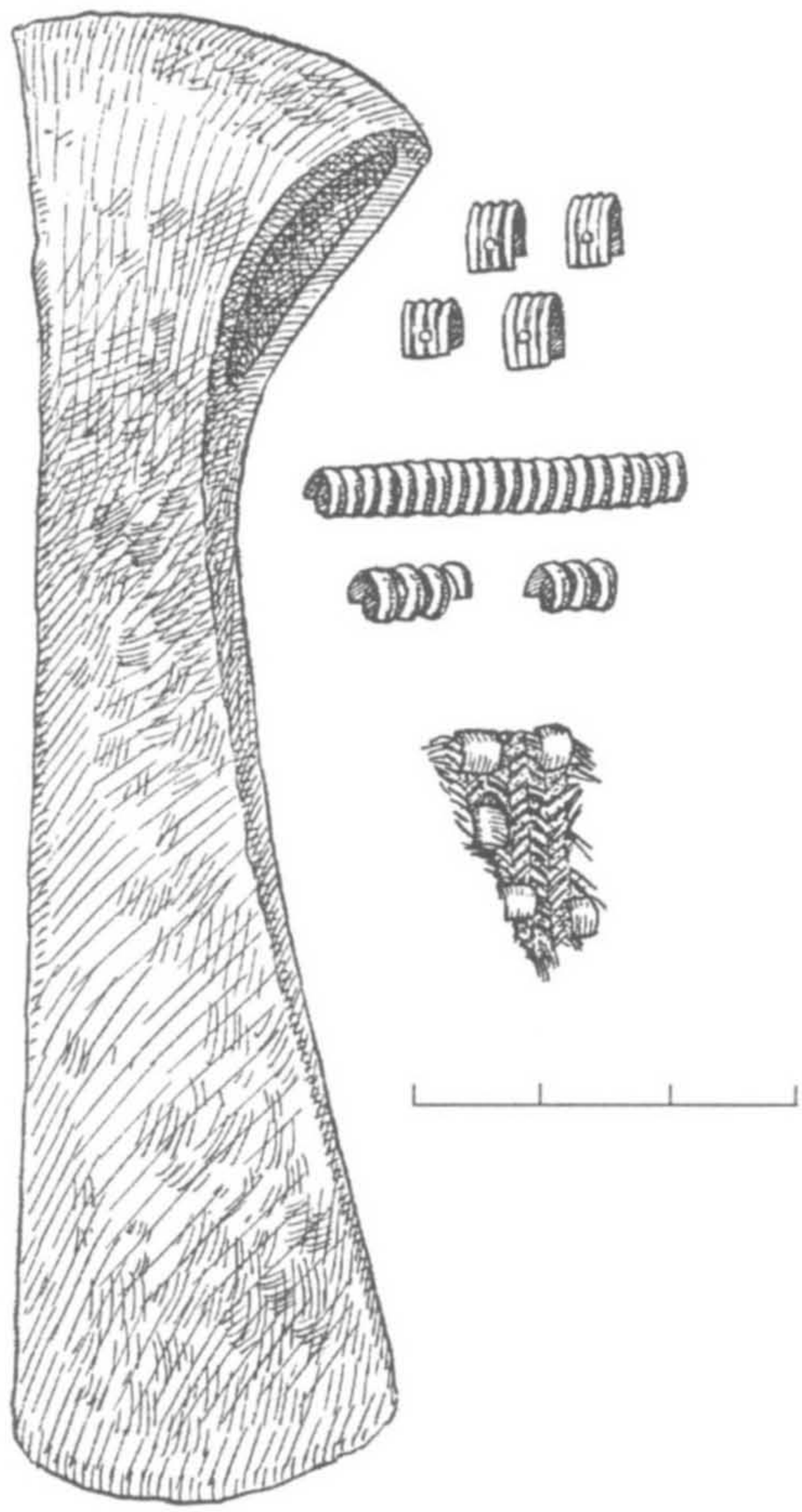

65 pav. Pilkapio Nr. XI, kapo Nr. 5 radiniai.

plokščiais užkeistais galais labai padaugėjo. Dabar Latvijoje yra žinomos 376 antkaklės be kabučių ir 259 su kabučiais iš daugiau kaip 100 archeologijos paminklų (Šnore, 1994, p. 107, pav. 1, 2). Kad jos buvo labai mėgiamos, iliustruoja Kivtų (*Kivti*) (Ludzos r.) kapinynas, kuriame šios antkaklės sudaro 50 proc. visų rastų antkaklių. Kai kuriuose kapuose jų buvo net po dvi (Šnore, 1987, p. 18). Labai gražių šių antkaklių pavyzdžių aptikta Lejasduopelių (Aizkrauklės r.) pilkapyne. Pavyzdžiui, pilkapio Nr. II mergaitės kape Nr. 17 antkaklės kraštuose buvo įsegti ne skardiniai kabučiai, bet 18 žvangučių (Šnore, 1997, pav. 32). Latvijos archeologinė medžiaga leidžia gana gerai datuoti šiuos kaklo papuošalus. Pagal gausius latgalių moterų kapų įkapių komplektus antkaklės plokščiais užkeistais galais datuojamos VII–XIII amžiumi (Radiņš, 1999, p. 71). Tokiu pat chronologiniu laikotarpiu galima datuoti ir Lietuvoje aptinkamus visus šio tipo papuošalus.

Visėtiškių antkakles reikia skirti VIII–X amžiui, nes jos rastos drauge su žalvarinėmis juostinėmis apyrankėmis stačiakampio skerspjūvio lankeliais (pilk. Nr. X, k. Nr. 8), vėlyvos formos siauraašmeniu pentiniu kirviu ir apyranke šiek tiek storėjančiais pusiau apskrito skerspjūvio galais (pilk. Nr. XI, k. Nr. 6).

Už baltų genčių teritorijos ribų tokių papuošalų negausiai aptikta ugrofinų žemėse Estijoje, pavyzdžiui, Iru piliakalnyje (Vassar, 1939, pav. 50), Kobratu kapinyne. Ši antkaklė su trapecijos formos kabučiais datuojama XI–XII amžiumi (Selirand, 1974, p. 138–139, lent. XXVI:2) ir Suomijoje, Uskela–Lukkarinmäki vietovėje (Kivikoski, 1973, p. 68, pav. 450). Keletas jų žinoma iš Berezinos aukštupio slaviškų pilkapių Zaslavlyje ir Dauguvos vidurupyje esančio Rudnios-Salatkų pilkapyno (Сергеева, 1978, с. 37, рис. 1:5; 1985, с. 124, рис. 1:1, 2).

66 pav. Pilkapio Nr. XI, kapo Nr. 6 planas.

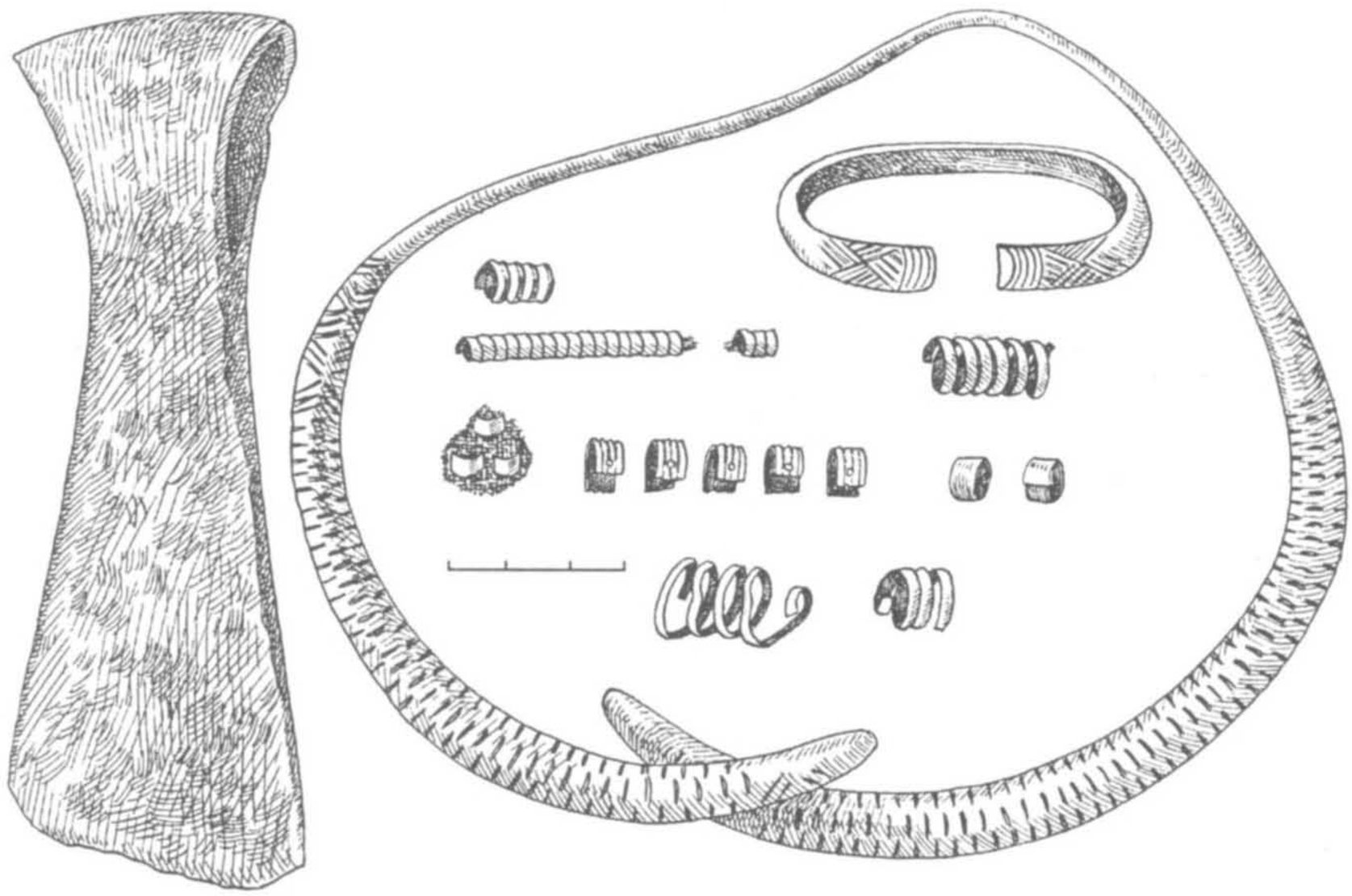

67 pav. Vyro kapo inventorius: pilkapis Nr. XI, kapas Nr. 6.

Masyvios vytinės antkaklės su kūgeliais galuose fragmentas rastas pilkapyje Nr. XII atsitiktinai. Ji buvo suvyta iš trijų 0,4 cm storio apskrito skerspjūvio vielų, užsibaigiančių trimis 1,6 cm aukščio kūgeliais. Išliko deformuotas 23 cm ilgio fragmentas (pav. 83). Analogiškų antkaklių su trimis kūgeliais viename gale ir vienu kūgeliu bei dviem plokštelėmis kitame gale Lietuvos archeologinėje medžiagoje taip pat dažniau aptinkama Rytų Lietuvoje, kiek mažiau – Šiaurės ir Centrinės Lietuvos, o pavieniai egzemplioriai žinomi ir iš Vakarų Lietuvos archeologijos paminklų. Antai toliausiai į vakarus nutolusi radimvietė yra Stragnuose, Klaipėdos rajone. Dabar Lietuvoje aptikta apie 50 tokių antkaklių iš 32 radimviečių (LAA, 1978, p. 30–31, žem. 19:1; Tautavičius, 1996, p. 185–186). Lietuvoje šių antkaklių aptikta daugiau nei Latvijoje. Ten jos žinomos tik rytinėje ir rečiau pietinėje dalyse (Karnups, 1929, p. 134–136, pav. 9). Iš Pietų Latvijos minėtina antkaklė, rasta Ciemaldės (Jelgavos r.) kapinyne, datuojama XI–XII amžiumi (LA, 1974, p. 214). Šios antkaklės buvo būdingesnės latgalėms nei kitoms gimininingoms baltų genčių moterims (Radiņš, 1998, p. 15; 1999, p. 73). Lietuvoje antkaklės vytu lankeliu su kūgeliais galuose datuojamos VII–XI amžiumi (Tautavičius 1996, p. 185), Latvijoje, jos kiek vėlyvesnės – atsirado apie VIII amžių ir išliko ilgiau; randamos net XII amžiaus moterų kapuose (Karnups, 1929, p. 134).

Visėtiškių antkaklę tiksliau datuoti sunku, tačiau kūgelių dydis ir jų forma rodo, kad šios atkaklės gamybos laikas galėtų būti X–XII amžius.

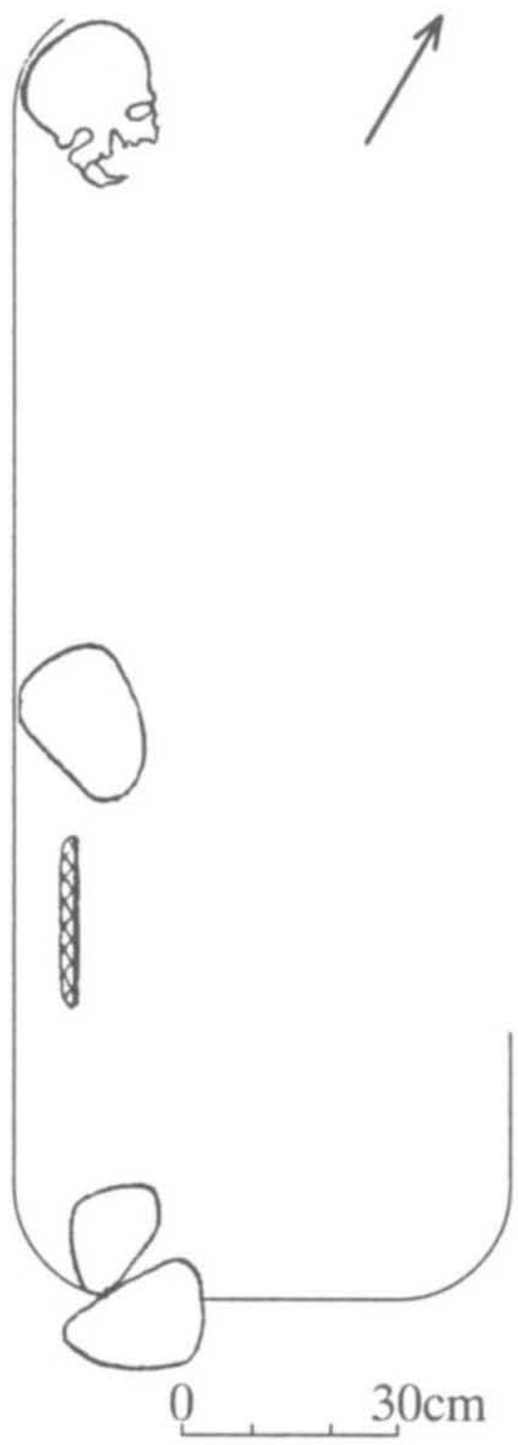

68 pav. Pilkapio Nr. XI, kapo Nr. 7 planas.

Tokių papuošalų analogijų vėlgi aptikta Šiaurės vakarų Baltarusijoje. Gerai išlikusios 4 sidabrinės antkaklės, rastos Milkievičių lobyje. Jos datuojamos X–XI amžiumi (Сергеева, 1978, с. 37, рис. 1:4).

Antkaklės tordiruotais užkeistais galais fragmentas aptiktas pilkapyje Nr. XIV atsitiktinai. Išlikusi dalis yra 17,5 cm ilgio ir 0,6 cm storio, 0,5x0,5 cm kvadratinio skerspjūvio galu (pav. 117). Lietuvos archeologinėje medžiagoje tokios antkaklės skirstomos į 3 pogrupius: tordiruotais smailėjančiais užkeistais galais, užkeistais keturkampiais galais ir tordiruotu lankeliu, tordiruotais užkeistais galais su buoželėmis (LAA, 1978, p. 24–25). Visėtiškėse aptikta antkaklė yra antro pogrupio, kuriam priklauso dirbiniai su tordiruotais lankelio šonais ir kampuotais, dažniausiai kvadratinio skerspjūvio galais (LAA, 1978, p. 24, žem. 14:4). Tokios antkaklės būdingiausios šiaurinei Lietuvai, rečiau aptinkamos vakarų regione, o pavienių žinoma iš Centrinės Lietuvos (LAA, 1978, žem. 14:4). Dabar žinomos maždaug 35 antkaklės iš 20 radimviečių. Daugiausia jų viename paminkle – 10 egzempliorių ir dviejų antkaklių fragmentai buvo Linksmučių (Pakruojo r.) kapinyne (Volkaitė-Kulikauskienė, 1951, p. 293–294, pav. 1; LAA, 1978, p. 24–25). Dvi žinomos iš Stungių, Joniškio r. kapinyno, kapų Nr. 14 ir 15 (Vaškevičiūtė, 1986š, pav. 7, 9). Analogiškų antkaklių labai gausiai aptinkama Rytų Latvijoje – latgalių kapuose. Dar 1929 metais tokių antkaklių buvo suskaičiuota daugiau kaip 100 egzempliorių ir išskirti 9 jų galų variantai (Kar-

69 pav. Pilkapio Nr. XI, kapo Nr. 8 planas.

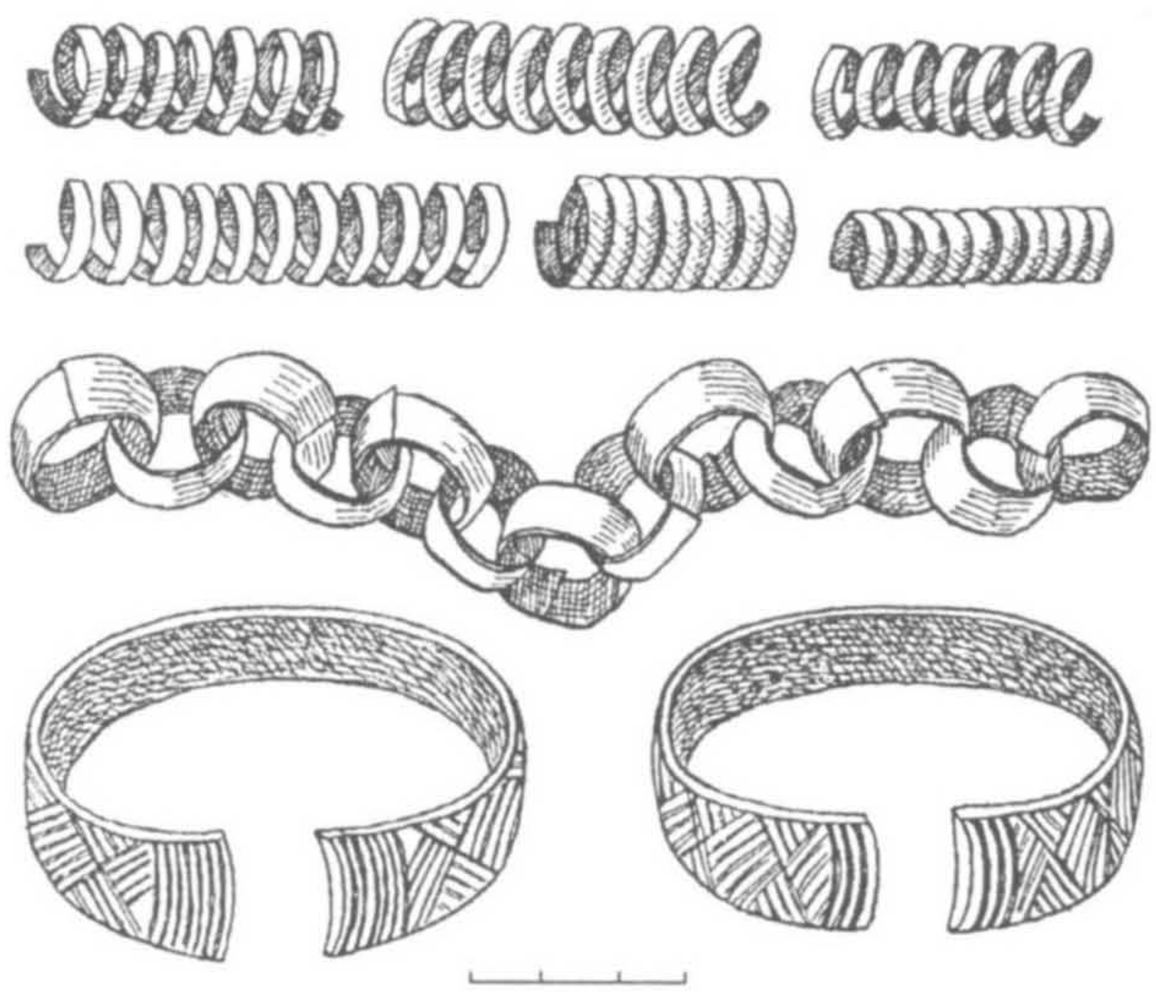

70 pav. Pilkapio Nr. XI, kapo Nr. 8 inventorius.

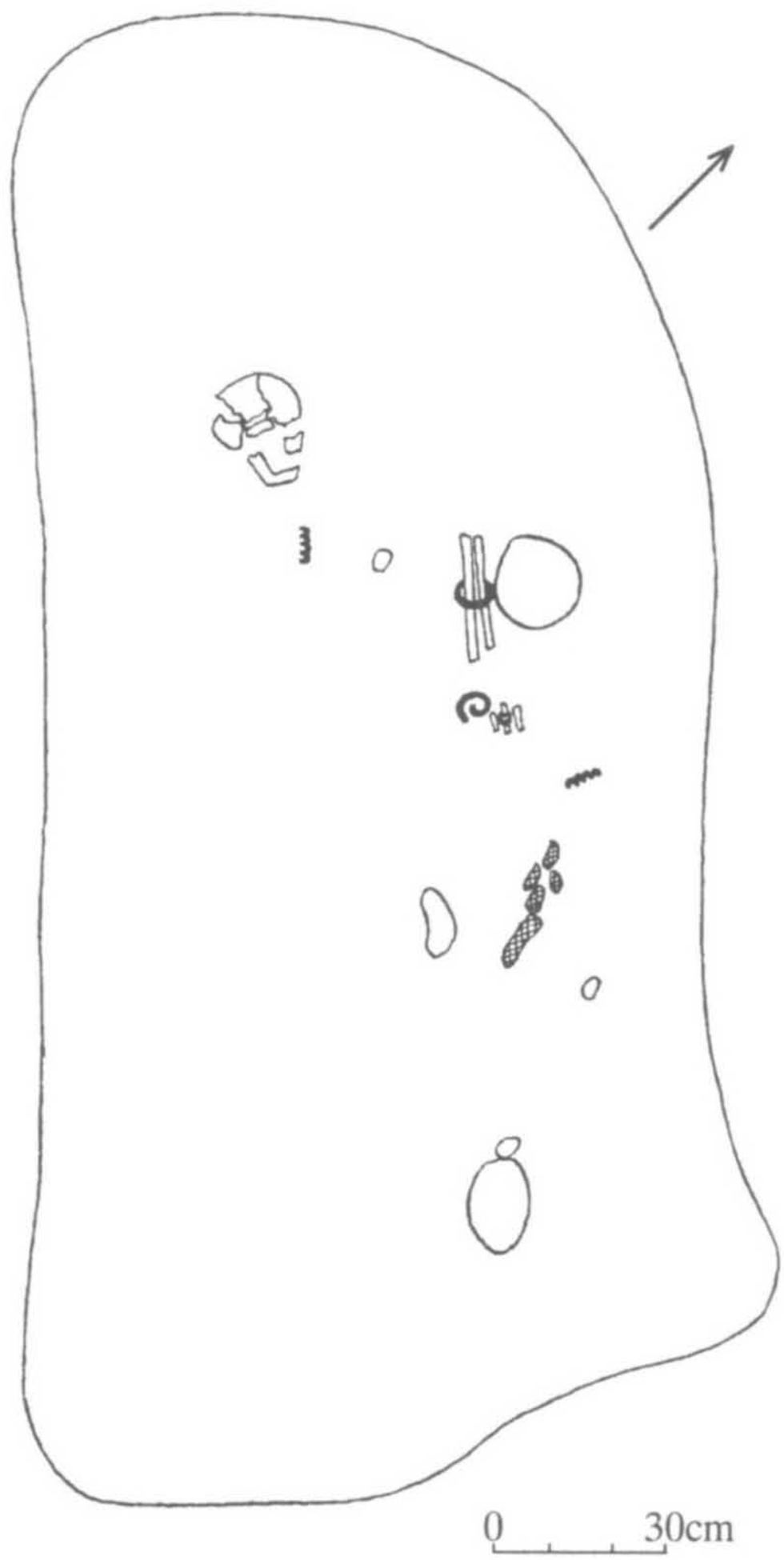

71 pav. Pilkapio Nr. XI, kapo Nr. 9 planas.

nups, 1929, p. 129, pav. 5). Šis baltų regionas laikomas antkaklių tordiruotais užkeistais galais atsiradimo vieta. Tokios antkaklės pasirodė dar Viduriniojo geležies amžiaus pradžioje. Ankstyviausias toks dirbinys buvo rastas Kardlos lobyje Estijoje, datuojamame V amžiumi (Jaanits L., Laul S., Lõugas V., Tõnisson E., 1982,

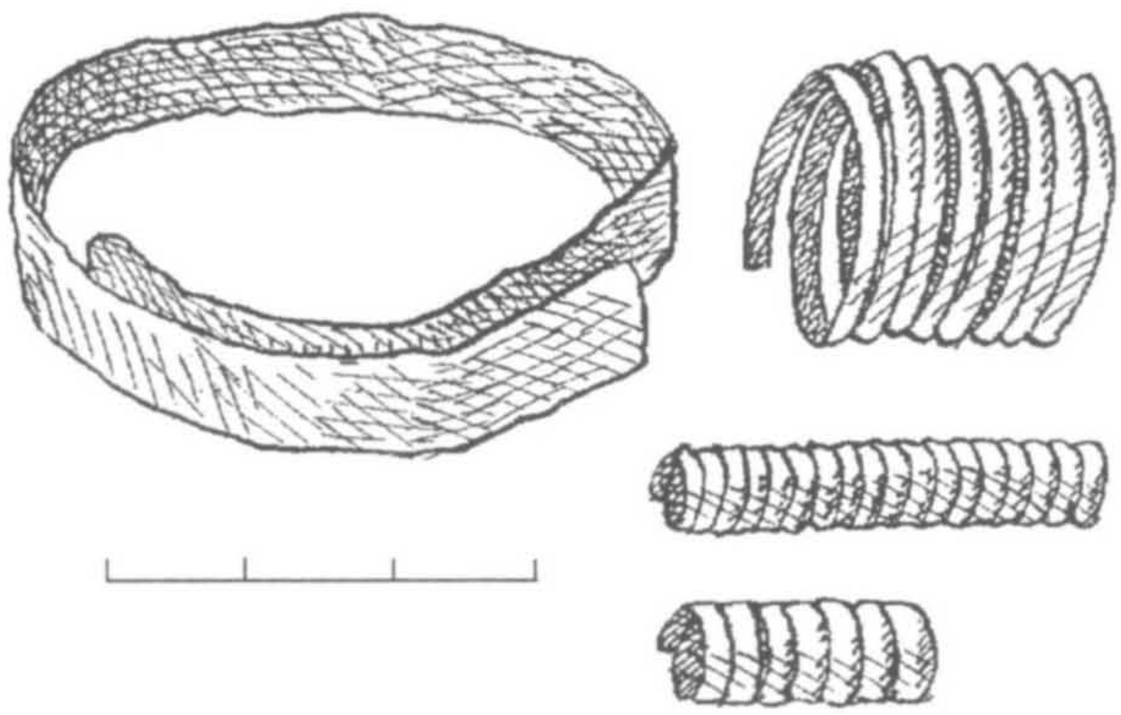

72 pav. Geriau išlikę dirbiniai iš pilkapio Nr. XI, kapo Nr. 9.

p. 294, pav. 192, lent. XVI). Pagrindinis šių antkaklių dėvėjimo laikas yra X–XI amžius (Šnore, 1987, p. 20; Radiņš, 1999, p. 71–72).

Visėtiškių antkaklės tordiruotais užkeistais galais fragmentas datuotinas X–XI amžiumi.

Už baltų teritorijos ribų tokių antkaklių reta. Viena, žinoma iš Novinkų pilkapyno Šiaurės vakarų Baltarusijoje ir datuojama XI amžiumi (Сергеева, 1978, с. 37, рис. 1:3; 1985, с. 126).

Karolių vėriniai ir atskiri karoliai. Visėtiškių pilkapyne šie kaklo papuošalai yra negausūs. Vėrinių aptikta tik 3 pilkapių trijuose kapuose (pilkapis Nr. XI, kapas Nr. 3, pilkapis Nr. XII, kapas Nr. 3, ir pilkapis Nr. XIII, kapas Nr. 12). Ilgiausia ir gražiausia kaklo apvara buvo pilkapyje Nr. XI, kape Nr. 3. Jame mirusiosios kaklas buvo apvyniotas apvara, sudaryta iš 30 molinių karolių, 4 žalvarinių įvijų ir 5 žalvarinių tūtelių (pav. 63). Tai retas kaklo papuošalas, nes molis karolių gamybai naudotas ypač retai. Moliniai karoliai šioje apvaroje yra dviejų formų: netaisyklingo rutulio formos ir keturspyglės žvaigždutės pavidalo. Rutulio formos karoliai 0,75–1,05 cm skersmens ir 0,6–0,98 cm ilgio. Keturspyglės žvaigždutės pavidalo karoliai yra 1,7–2,5 cm skersmens ir iki 0,8 cm storio. Žalvarinės tūtelės padarytos iš 0,3–0,5 cm ilgio ir 0,5 cm skersmens juostelės. Įvijos 0,7–2,5 cm ilgio ir 0,6 cm skersmens.

Neaišku, ar kaklo srityje buvęs žalvarinis rutulio formos žvangutis taip pat buvo vėrinyje ar buvo užkabintas ant kaklo atskirai. Moliniai karoliai labai retas radinys ne tik Lietuvos archeologinėje medžiagoje, bet ir kitur baltų žemėse. Ritinio formos iš molio padarytų karolių aptikta V–VI amžiaus Plinkaigalio (Kėdainių r.) kapinyne (Kazakevičius, 1993, p. 98). Vienas labai geros kokybės keramikinis karolis rastas Viduriniojo geležies amžiaus Žvilių (Šilalės r.) kapinyne (Vaitkunskienė, 1999, p. 161, 165), dar vienas buvo Sėlpilio (Jekabpilio r.) piliakalnio gyvenvietės kultūriniame sluoksnyje (Šnore, Zariņa, 1980, p. 159, pav. 154:11). 36 moliniai karoliai rasti Luokstenės (*Lokstene*), (Jekabpilio r.) piliakalnyje (Mugurēvičs, 1977, p. 83–84, lent.XLI:1–6, 9–13).

Visėtiškėse aptikta karolių apvara gali būti datuojama plačiu chronologiniu laikotarpiu – Vėlyvuoju geležies amžiumi.

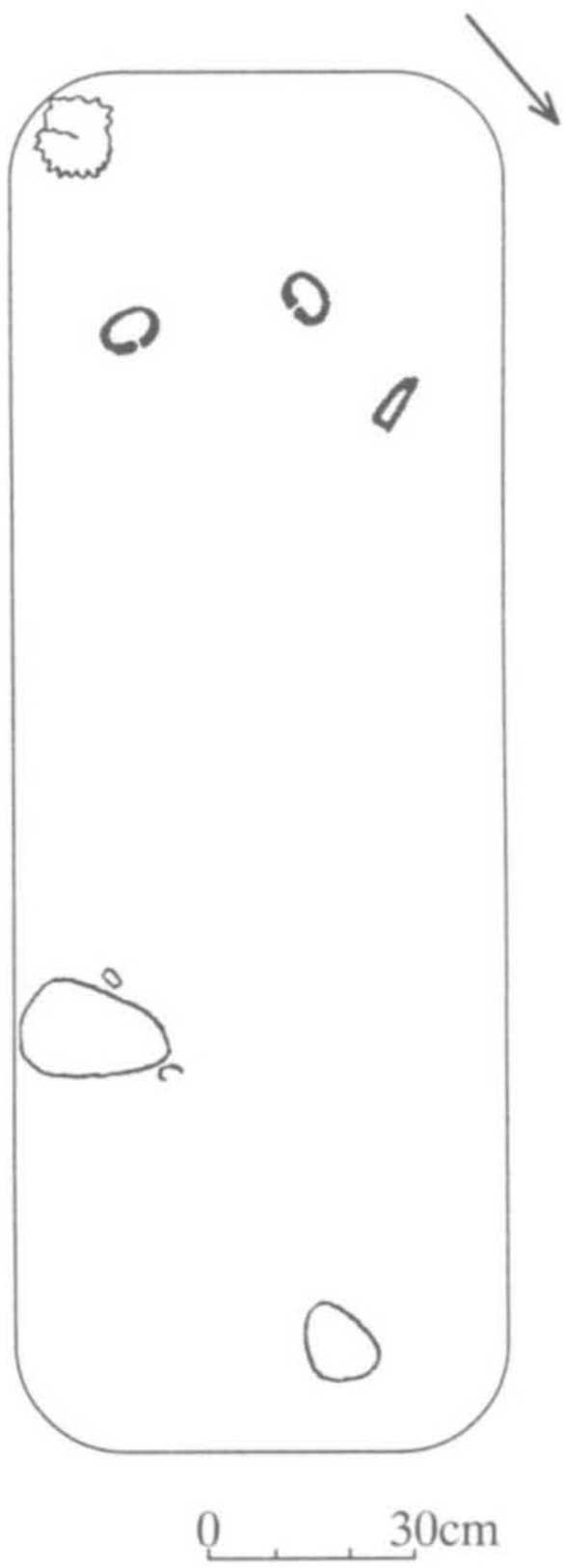

73 pav. Pilkapio Nr. XI, kapo Nr. 10 planas.

Pilkapyje Nr. XII, kape Nr. 3 aptiktas vėrinys – daug kuklesnis. Jis sudarytas iš 3 žalvarinių rutulio formos žvangučių, įvijos ir 2 tūtelių (pav. 86). Tai aiškiai rodo savo vietose išlikę dirbiniai (pav. 85). Žvangučiai 1,26, 1,33, 1,5 cm skersmens ir 1,82, 1,85, 2,28 cm

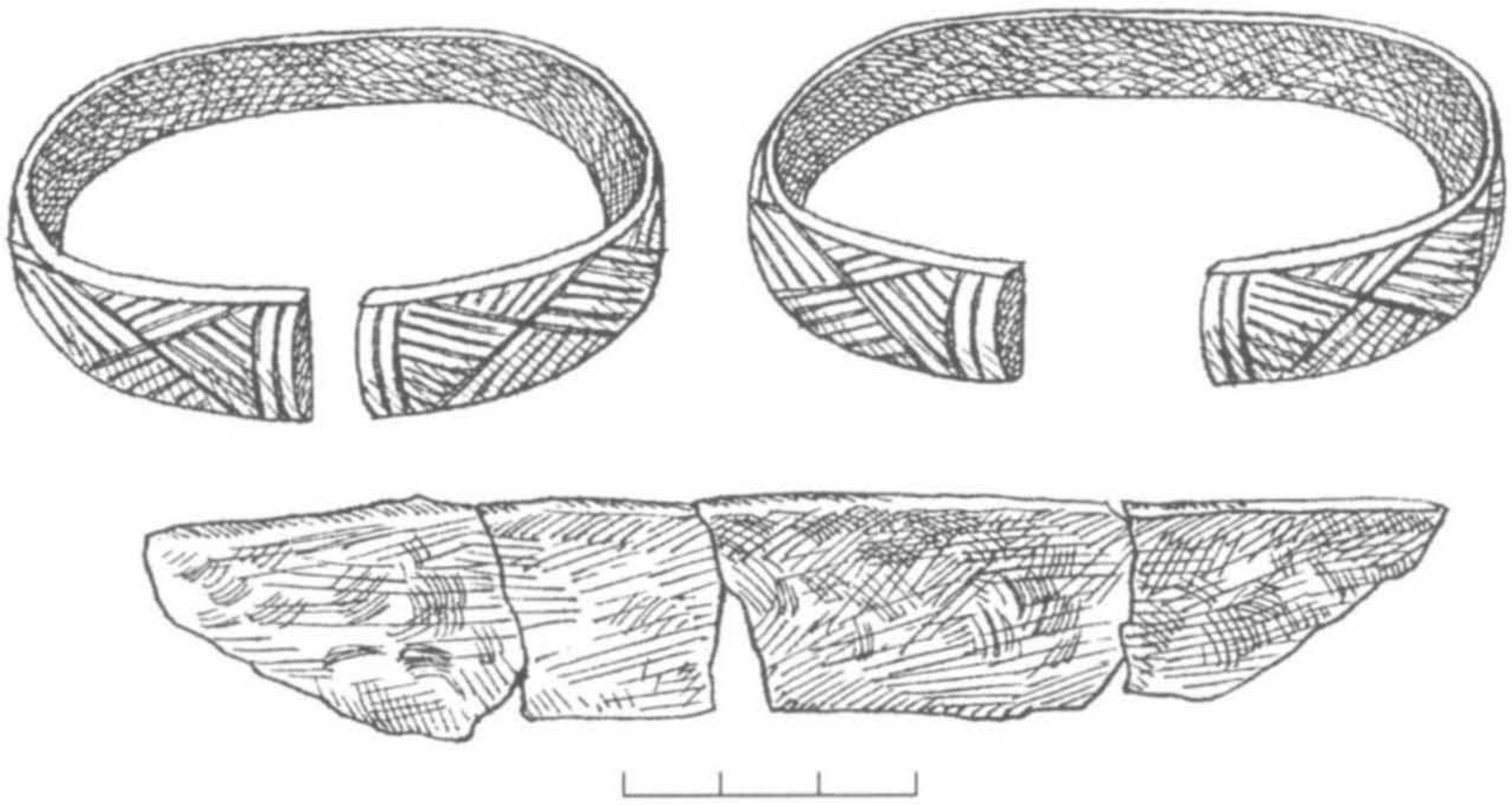

74 pav. Dirbiniai iš pilkapio Nr. XI, kapo Nr. 10.

75 pav. Pilkapio Nr. XI, kapo Nr. 11 planas.

aukščio su ąselėmis. Įvija 0,83 cm ilgio ir 0,3 cm skersmens. Tūtelės 0,5 cm ilgio ir tų pačių matmenų skersmens. Įvijos ir tūtelių viduje išlikęs lininio siūlo gabaliukas. Šį kapą datuoti tiksliau sudėtinga, nes kiti dirbiniai taip pat sunkiai datuojami. Tai geležinis lazdelinis smeigtukas, žalvarinės apyrankės dalis, keramikos fragmentas ir žalvarinis įvijinis žiedas.

Žvangučių naudojimas kaip įvairių papuošalų sudėtinė dalis buvo visuotinis žiemgalių, sėlių ir ypač latgalių genčių paprotys. Labiausiai jis pasireiškė Vėlyvajame geležies amžiuje, kai žvangučius kabindavo į galvos, kaklo ir krūtinės papuošalus (LA, 1926, pav. 54, 59; Urtāns, 1973, p. 69, pav. 7:4; LA, 1974, lent. 56, 61). Nesvetimas jis buvo ir lyviams (LA, 1926, pav. 77:6, 79:12). Tokio papročio laikėsi ir kitos ugrofinų gentys, kuriose šlamantys ir žvangantys papuošalai buvo mėgstami iki pat istorinių laikų (Kivikoski, 1973, lent. 125:1136, 126:1139).

Pilkapyje Nr. XIII, kape Nr. 12 kaklo srityje aptikta 17 žalvarinių įvijų, kurios galėjo būti suvertos į vėrinį. Tai retai sutinkamas atvejis, kai kaklo apvara sudaryta vien iš žalvarinių įvijų. Apskritai žalvarinės įvijos drabužių puošyboje būdavo naudojamos dažnai, pradedant apgalviais, kaklo vėriniais ir baigiant audiniais (Zariņa, 1970).

Karoliai Visėtiškių pilkapyne yra negausūs. Jie pagaminti iš gintaro, stiklo, emalio ir žalvario.

Gintarinių karolių aptikta 3 egzemplioriai. Jie buvo rasti atsitiktinai 3 pilkapiuose Nr. X, XII bei pilkapio Nr. XIII kape Nr. 11.

Pilkapio Nr. XIII kape Nr. 11 gintarinis karolis buvo dvigubo nupjauto kūgio formos, 1,5 cm skersmens ir 1,0 cm storio. Jis rastas mirusiojo kairėje juosmens srities pusėje drauge su žalvarine įvija ir iš

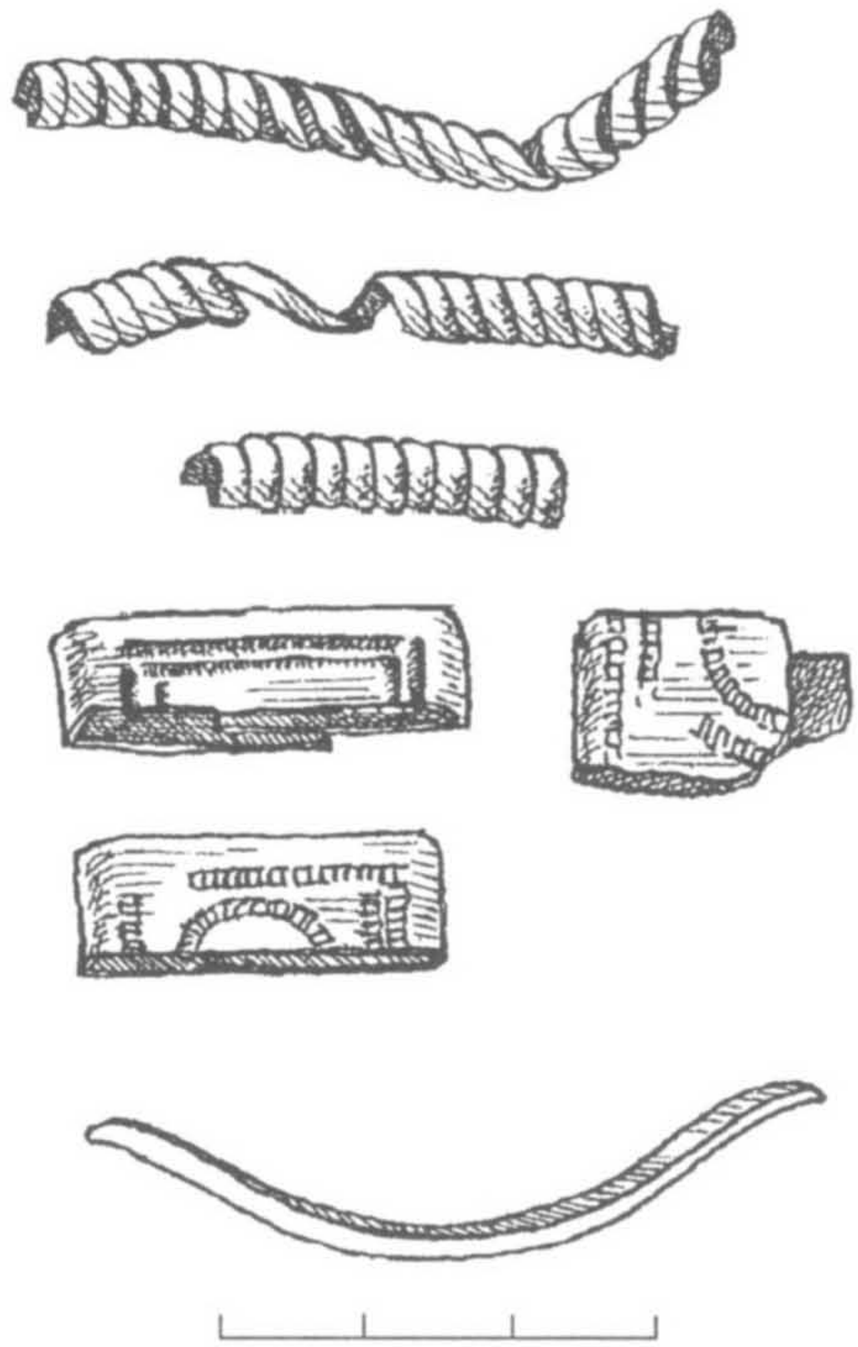

76 pav. Pilkapio Nr. XI, kapo Nr. 11 radiniai.

žalvarinės vielos padarytu sraiginiu kabučiu (pav. 112). Kiti du atsitiktinai rasti gintariniai karoliai yra 1,57 ir 1,38 cm skersmens, 1,05 ir 1,2 cm storio. Visi gintariniai karoliai kuo nors ypatingu iš daugybės kitur baltų žemėse aptiktųjų nesiskiria. Pastebėta, jog kuo toliau nuo Baltijos jūros pakrantės, tuo mažiau archeologijos paminkluose aptinkama gintarinių karolių (Sidrys, 1994, pav. 10). Todėl ir sėlių teritorijoje šių kaklo papuošalų randama nedaug.

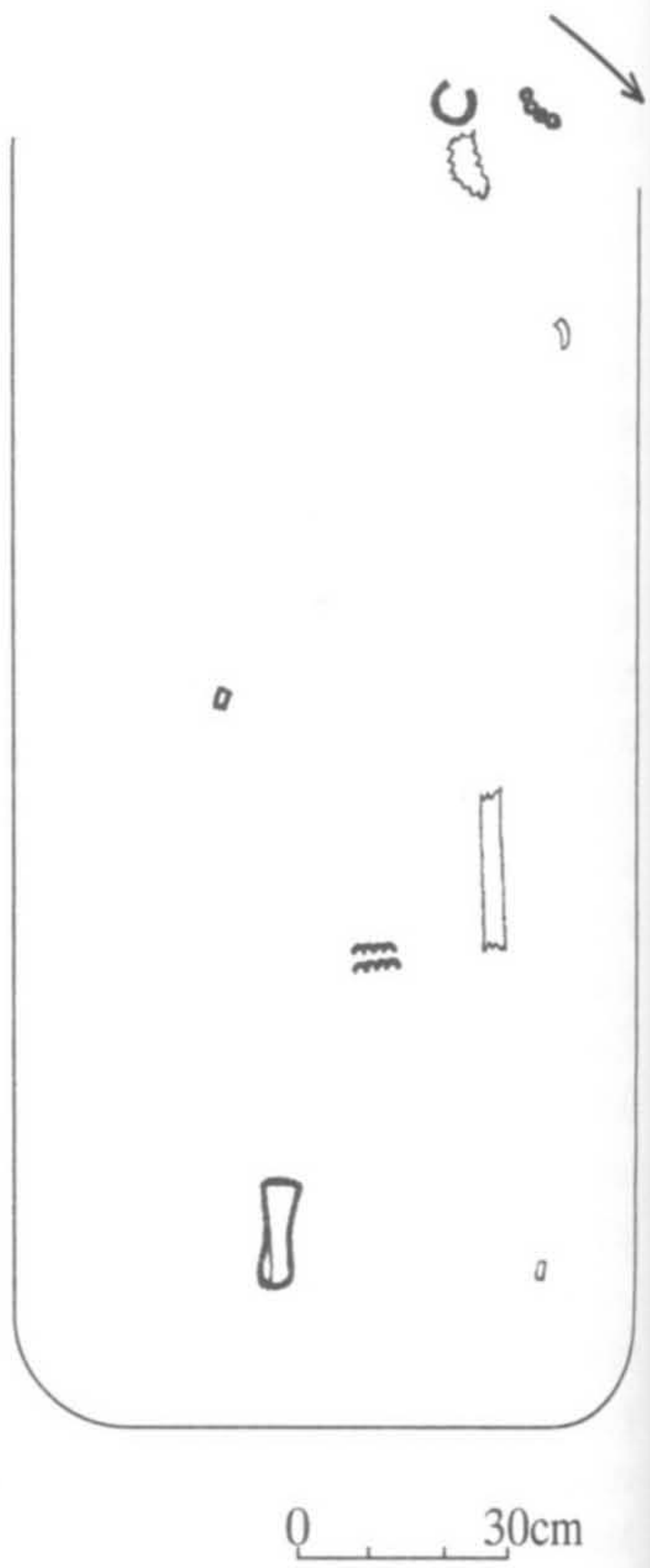

77 pav. Pilkapio Nr. XI, kapo Nr. 12 planas.

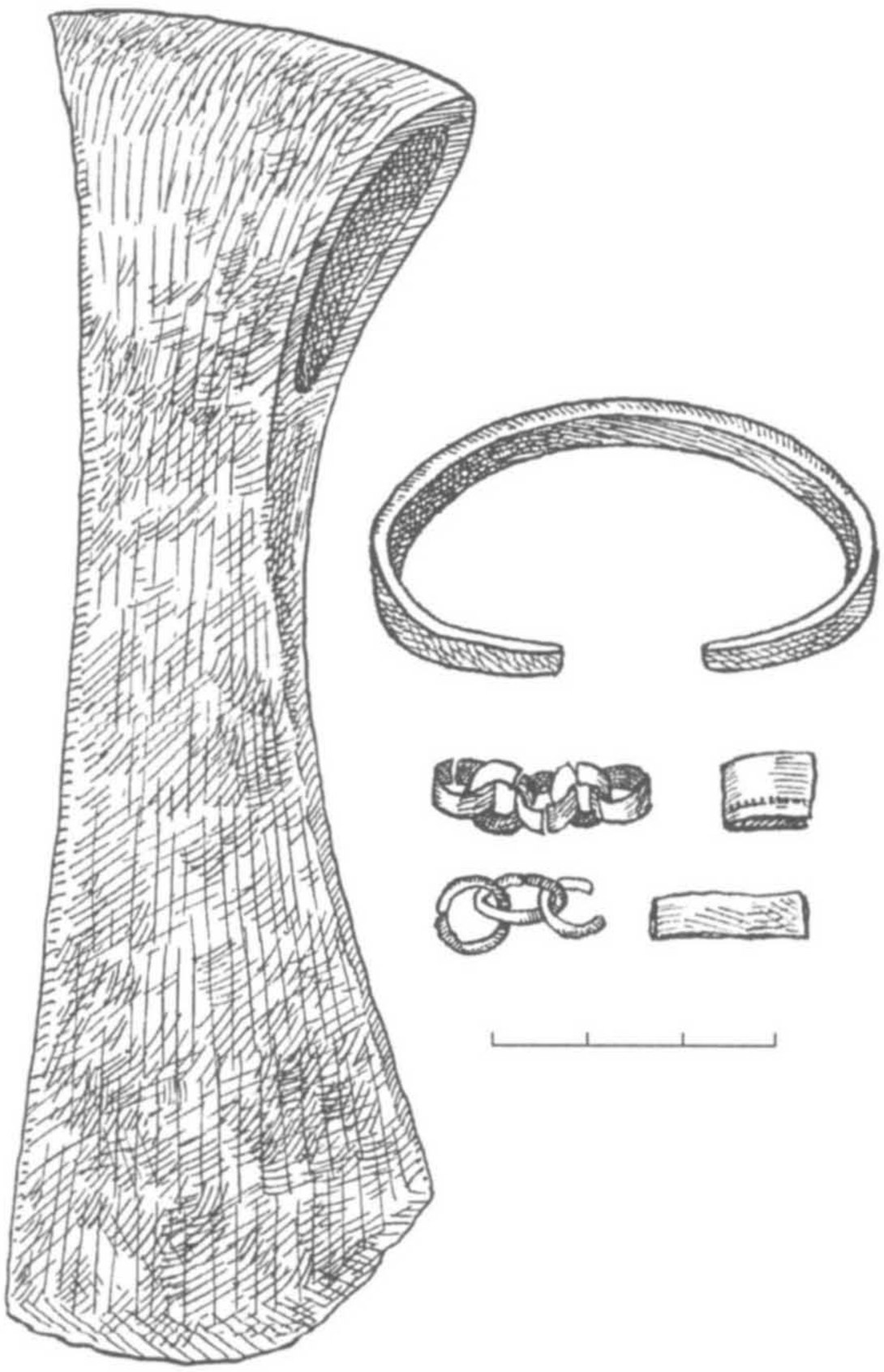

78 pav. Pilkapio Nr. XI, kapo Nr. 12 inventorius.

Stiklinių ir emalio karolių pilkapyne taip pat negausu. Iš viso jų rasta 7 egzemplioriai. Tai pilkapyje Nr. XIII, kape Nr. 4 aptiktas mėlyno stiklo rutulio formos karolis bei to paties pilkapio sampile atsitiktinai rasti dar 3 geltoni dvigubi ir po vieną žalsvai melsvo ir žydro emalio ritinio bei kupolo formos karoliai. Karoliai 0,4–0,76 cm skersmens ir 0,5–1,15 cm storio.

Stiklo ir emalio karoliai – plačiai paplitęs kaklo papuošalas baltų žemėse. Ypač gausiai karolių apvarų aptinkama pirmųjų amžių po Kr. kapuose (Michelbertas, 1972, p. 34–47). I tūkstantmečio viduryje jų skaičius kapuose sumažėjo, ypač retos ilgesnės stiklinių arba emalio karolių apvaros (Tautavičius, 1996, p. 186). Nuo VIII amžiaus karolių vėl padaugėjo ir tarp IX–XIII amžių archeologinių radinių jie užėmė reikšmingą vietą (Kuncienė, 1981, p. 77). Tačiau Visėtiškių pilkapynas yra išimtis. Kitokia situacija Latvijos archeologijos paminkluose, kur Vėlyvojo geležies amžiaus kapinynuose, piliakalniuose ir gyvenvietėse, 1965 metų duomenimis buvo surasta apie 6000 stiklinių karolių (Мугуревич, 1965, с. 72). Iki šiol jų skaičius turėjo gerokai padidėti, tačiau jais Latvijoje pastaraisiais dešimtmečiais niekas nesidomėjo.

Tarp archeologų vyrauja nuomonė, kad stikliniai ir emalio karoliai yra importiniai (Michelbertas, 1972, p. 34; Tautavičius, 1972, p. 140; Kuncienė, 1972, p. 180). Nėra duomenų, kad Visėtiškėse aptikti karoliai būtų pagaminti vietoje. Juos taip pat tenka laikyti importiniais. Pasakyti, iš kur jie atgabenti, – ateities technologinių tyrinėjimų uždavinys.

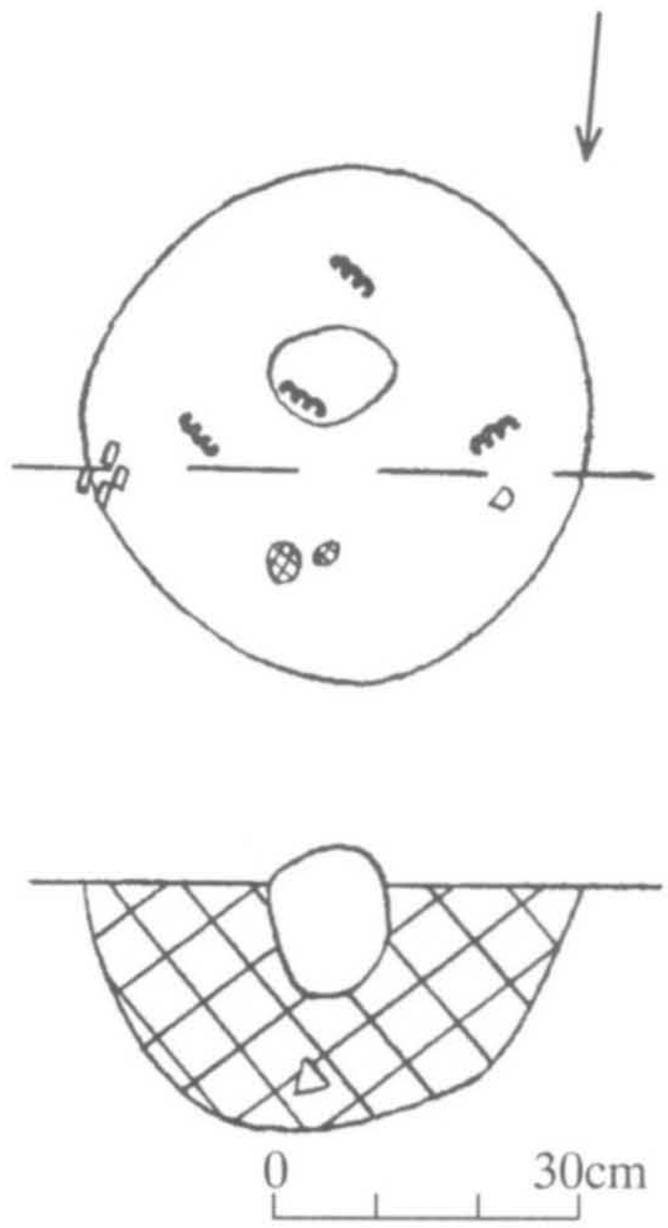

79 pav. Pilkapyje Nr. XI rasto degintinio kapo Nr. 1 planas.

Unikalūs ir nedaug kur randami yra iš žalvarinės vielos susukti įvijiniai kūgio arba dvigubo kūgio formos karoliai (pav. 33, 56). Šių karolių Visėtiškių pilkapyno kapuose ir sampiluose aptikta 6 sveiki egzemplioriai ir 3 po pusę. Jie yra nuo 1,6 iki 2,8 cm ilgio, nuo 0,7 iki 1,3 cm skersmens. Kapuose dažniausiai aptinkami po vieną. Antai pilkapyje Nr. X, kape Nr. 5 buvo vienas 2,8 cm ilgio ir 1,3 cm skersmens iš žalvarinės vielutės susuktas dvigubo kūgio formos karolis. Kitas šio kapo inventorius – geležinis plačiagalis kovos peilis–kalavijas, juostinė masyvi profiliuoto skerspjūvio apyrankė ir žalvarinis įvijinis žiedas. Šie dirbiniai skirtini IX–X amžiui. To paties pilkapio kape Nr. 11 rasta pusė (?) tokio pat karolio. Kitas kapo inventorius buvo žalvarinė miniatiūrinė pasaginė segutė su keturkampėmis buoželėmis, žalvarinė juostinė apyrankė smailėjančiais galais, stačiakampio formos skerspjūvio lankeliu, dar vienos apyrankės deformuotas fragmentas, trapecijos formos kabučio dalis, žalvarinė įvija ir geležinio peilio geležtės dalis (pav. 54). Kape Nr. 12, atrodo, buvo žalvarinių karolių vėrinėlis, kurį sudarė 3 sveiki ir pusė žalvarinio kūgio formos karolio. Tačiau kapas labai

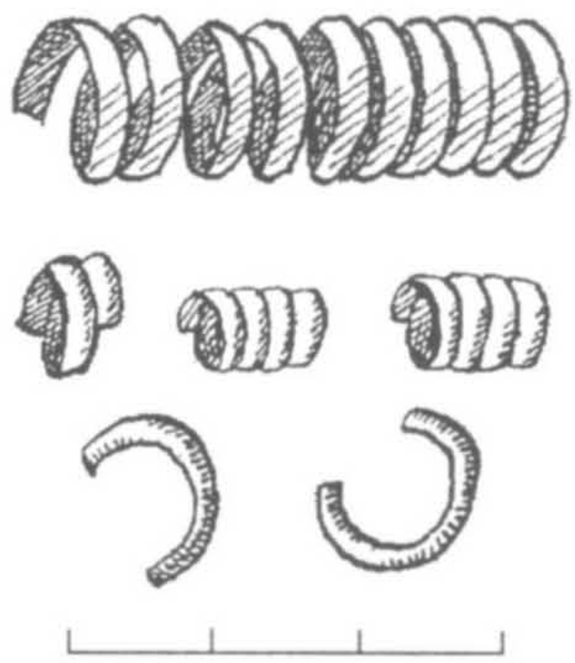

80 pav. Degintinio kapo Nr. 1 radiniai.

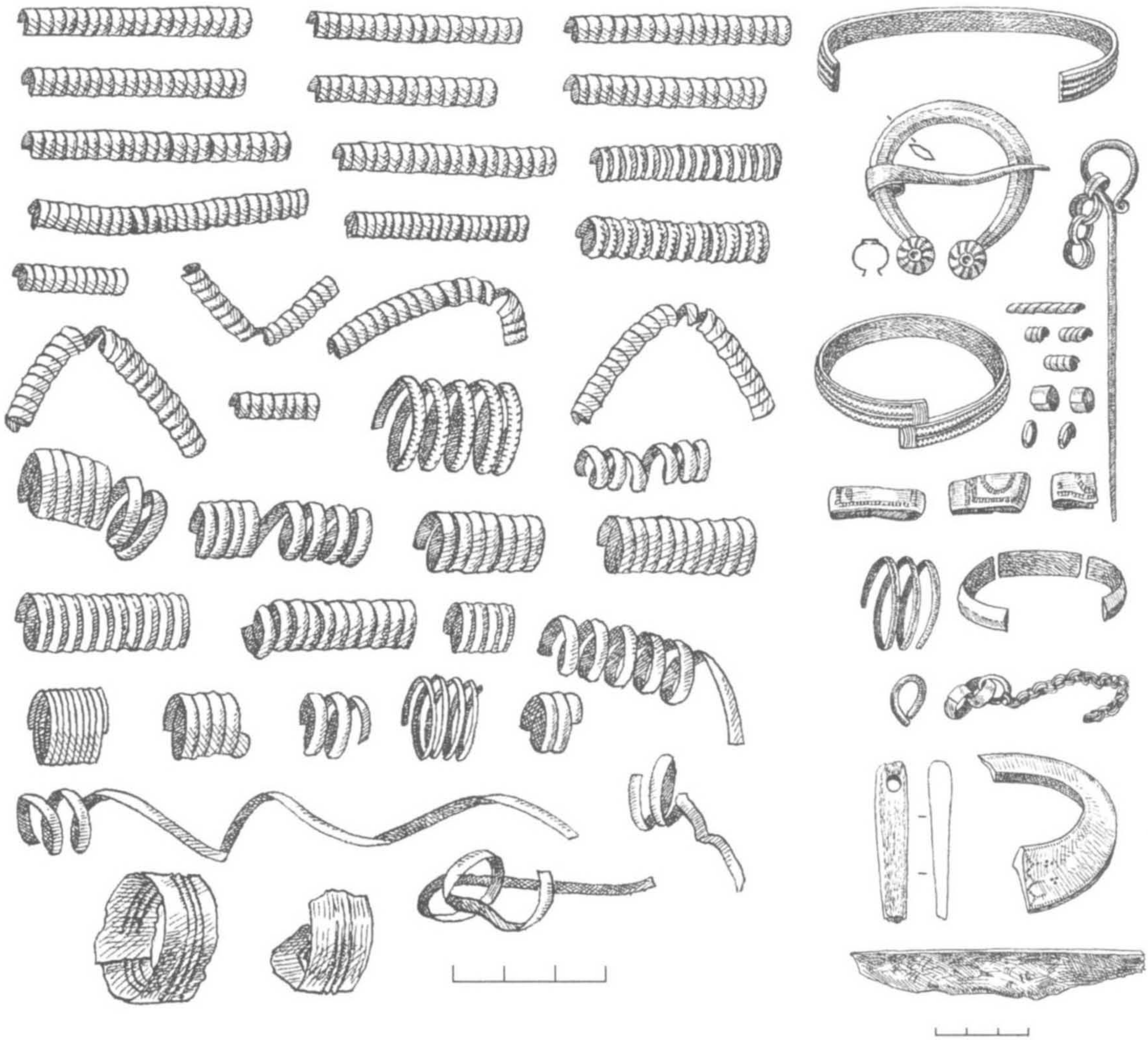

81 pav. Atsitiktinai rasti dirbiniai pilkapio Nr. XI sampile.

smarkiai suniokotas ir ne visai aišku, ar šie karoliai sudarė kaklo apvarą. Kartu aptiktos dvi žalvarinės juostinės apyrankės ovalo formos skerspjūvio lankeliais leidžia kapą datuoti X amžiumi. Dar 5 karoliai ir dviejų karolių pusės aptiktos pilkapyje Nr. X atsitiktinai.

Analogiškų karolių ar net jų vėrinėlių aptikta Rytų Lietuvos pilkapių kultūros žmonių degintiniuose kapuose ir Pietų Lietuvos piliakalnių kultūriniame sluoksnyje bei plokštiniuose kapinynuose (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 110). Daugiausia tokių karolių – apie 50 – rasta tyrinėjant Kaukų (Obelytės) (Alytaus r.) piliakalnį (Kulikauskas, 1982, p. 65, pav. 105). Labiausiai žalvariniai įvijiniai dvigubo kūgio formos karoliai buvo nešiojami X–XI amžiuje. Už Lietuvos ribų tokių karolių aptikta Smolensko srityje (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 111). Tai, be abejonės, vietinės gamybos lokaliniai papuošalai.

Krūtinės papuošalai

Segės Visėtiškių pilkapyno kapuose yra retas papuošalas. Iš viso jų aptikta 9 egzemplioriai. Visos pasaginės žalvarinės, išskyrus vieną, kuri nukalta iš geležies (pilk. Nr. X, k. Nr. 13). 6 segės buvo kapuose (pilk. Nr. X, k. Nr. 6, k. Nr. 9 (2 egzemplioriai), k. Nr. 11, k. Nr. 13 ir pilk. Nr. XIII, k. Nr. 6). Kitos iš pilkapių Nr. XI ir XII – atsitiktinės. Jos skirstomos į 4 tipus: cilindriniais galais, keturkampiais ir daugiakampiais galais bei su aguoninėmis galvutėmis (pav. 120).

Ankstyviausios yra pasaginės segės cilindriniais galais. Pagal lankelio skersinį pjūvį Lietuvos archeologinėje medžiagoje jos skirstomos į 9 pogrupius (LAA, 1978, p. 47–56, žem. 33).

Visėtiškėse rastos 2 pasaginės segės cilindriniais galais: žalvarinė (pilk. Nr. X, k. Nr. 9) ir geležinė

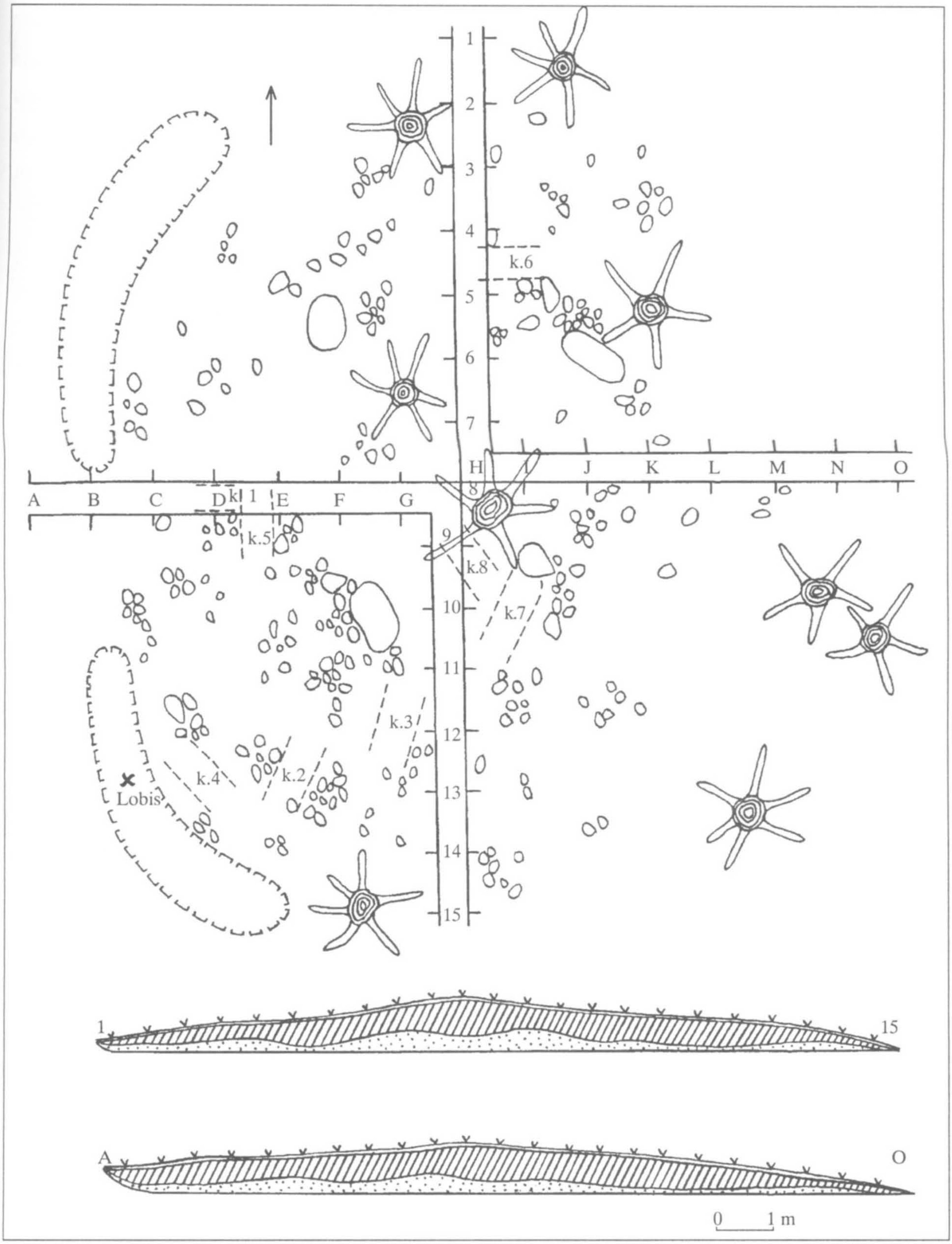

82 pav. Pilkapio Nr. XII planas.

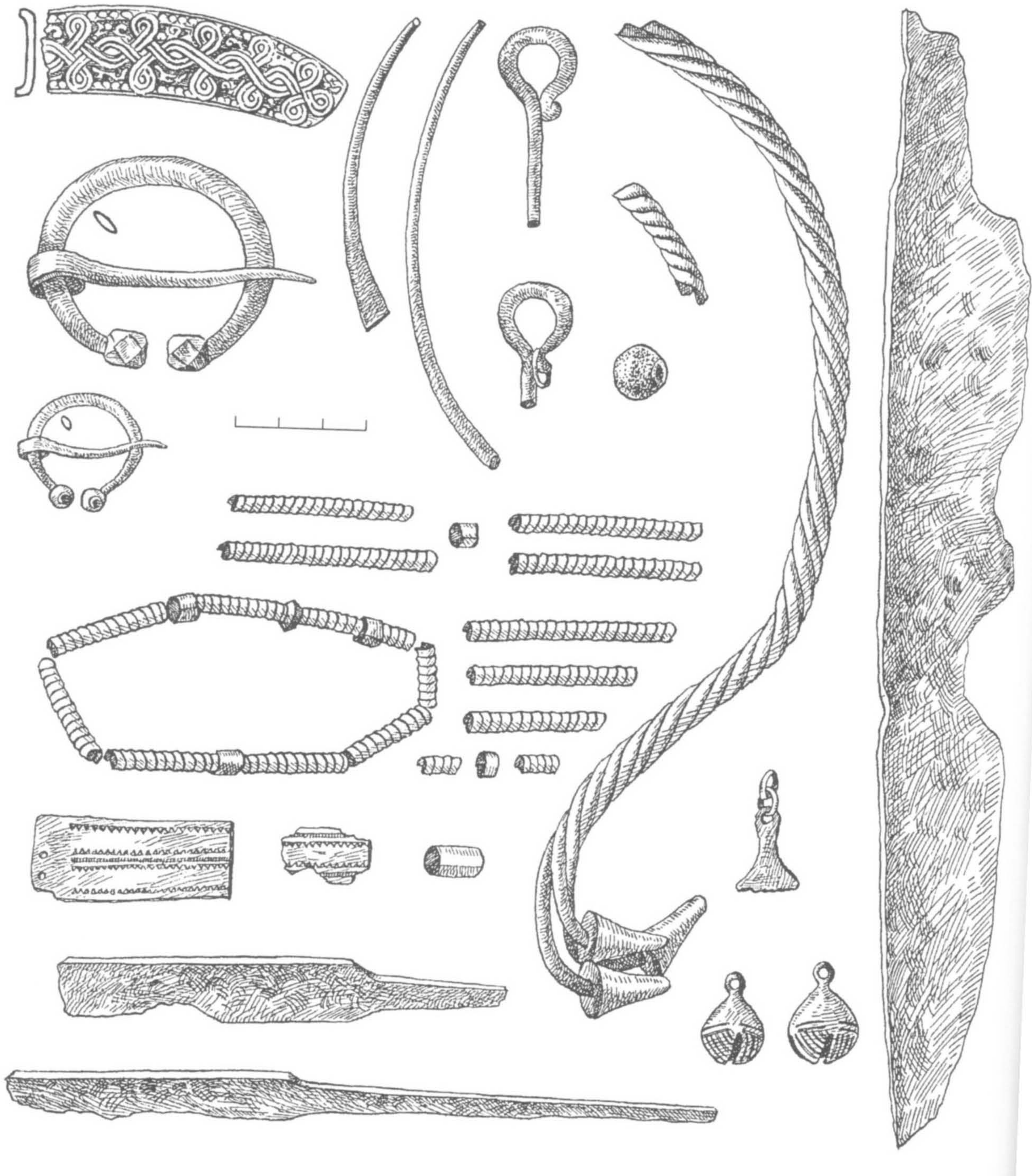

83 pav. Pilkapyje Nr. XII atsitiktinai rasti dirbiniai.

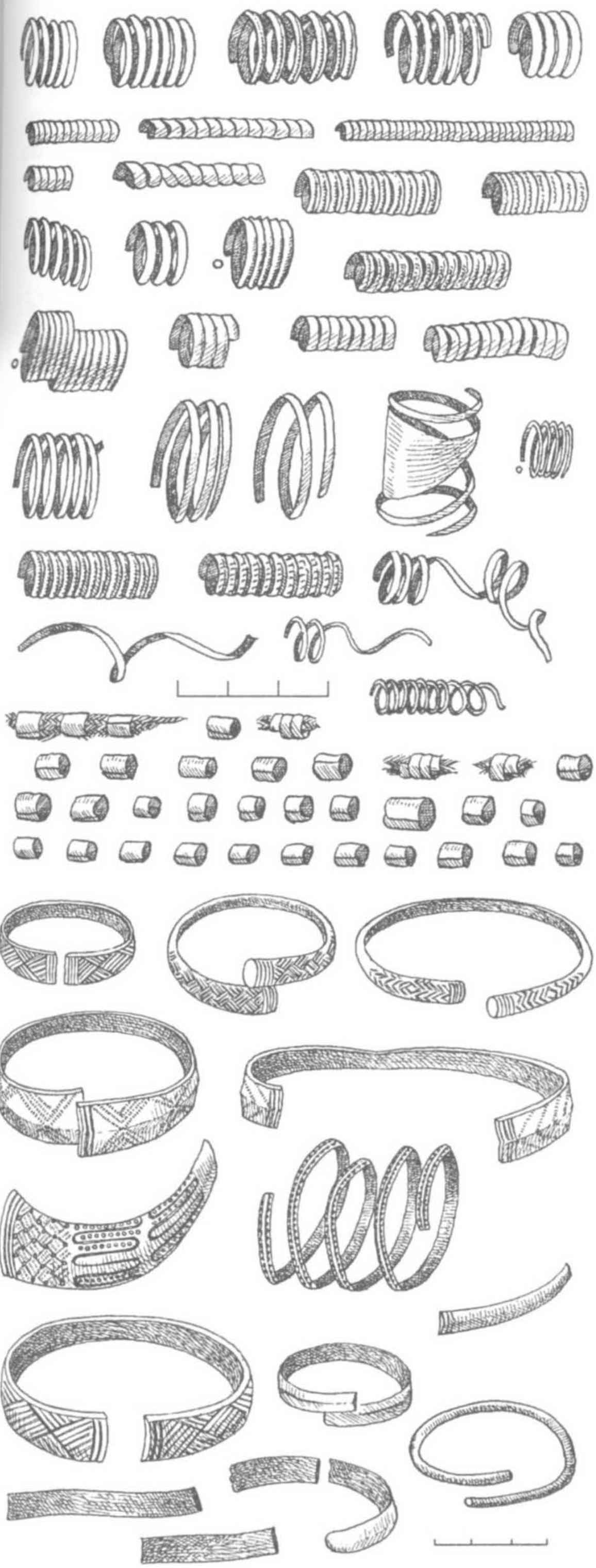

84 pav. Pilkapyje Nr. XII atsitiktinai rasti dirbiniai.

(pilk. Nr. X, k. Nr. 13). Abi šios segės yra 5,0 cm skersmens. Žalvarinės segės lankelis – rombinio skerspjūvio. Geležinės segės lankelio skerspjūvio įžvelgti negalima dėl blogos jos būklės. Žalvarinė segė aptikta drauge su kita pasagine sege keturkampėmis buoželėmis ir geležiniu lazdeliniu smeigtuku, apvyniotu žalvarine vielute, bei žalvarine įvija (pav. 51). Šis kapo inventorius patvirtina, kad kapas yra X amžiaus.

Pasaginių segių cilindriniais galais su rombinio skerspjūvio lankeliais Lietuvos archeologinėje medžiagoje dažniausiai randame X–XI amžiaus kapuose. Jos buvo paplitusios vakariniuose Lietuvos rajonuose. Retai aptinkamos Rytų Lietuvoje (Poviliškėje, Ignalinos r.). Turimais duomenimis, Lietuvoje žinoma daugiau kaip 60 šių segių egzempliorių (LAA, 1978, p. 50–51). Gausiai jų randama Latvijoje (LA, 1974, lent. 42:5; 58:17, 18; 63:4–7, 9, 10, 13). Ypač buvo mėgstamos latgalių moterų (Radiņš, 1999, p. 65). Aptinkama prūsų archeologijos paminkluose (Gaerte, 1929, pav. 264:a, b, e), nestokojama jų germanų žemėse (Carlsson, 1988; Thunmark-Nylén, 1995, lent. 77–80). Ugrofinų teritorijose ankstyvosios, kaip ir baltų kraštuose, datuojamos Viduriniojo geležies amžiaus pabaiga – Vėlyvuoju geležies amžiumi (Kivikoski, 1973, p. 65–66,

85 pav. Pilkapio Nr. XII, kapo Nr. 3 planas.

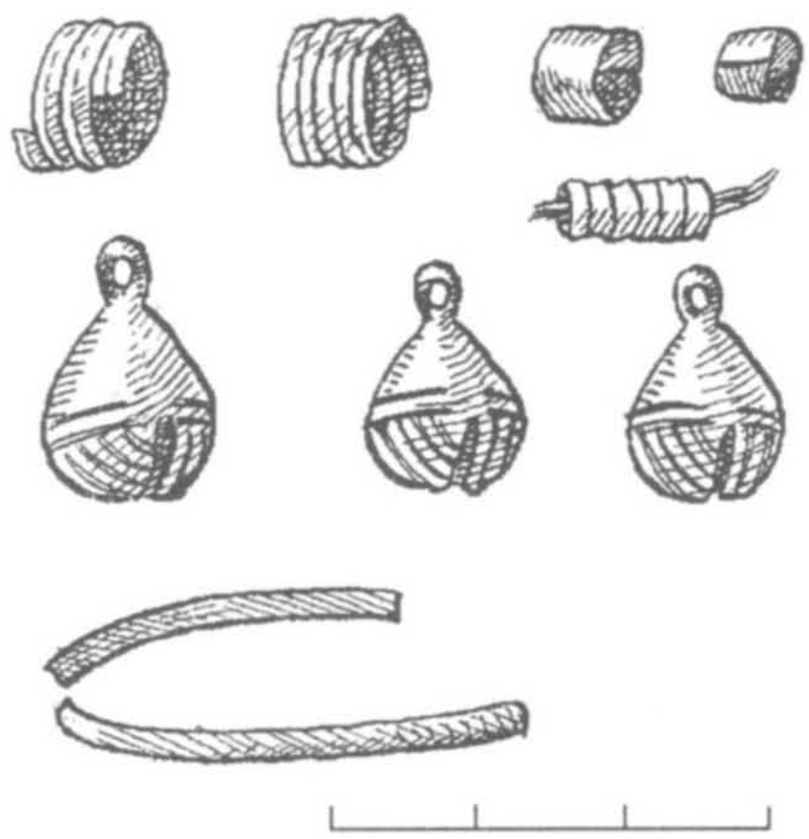

86 pav. Pilkapyje Nr. XII, kape Nr. 3 aptikti dirbiniai.

pav. 431, 432; Lehtosalo-Hilander, 1982a, p. 100–101). Vėliau jos tapo specifinėmis – plokščiais lankeliais su plačiomis cilindrinėmis galvutėmis (Kivikoski, 1973, pav. 692). Tokių pavienių segių randama ir slavų kraštuose (Седова, 1981, с. 84, 85, рис. 31:2, 4).

Segių keturkampėmis buželėmis aptikta 3 egzemplioriai (pilk. Nr. X, k. Nr. 9, k. Nr. 11 ir pilk. Nr. XIII, k. Nr. 6). Jos 2,3, 6,8 ir 8,0 cm skersmens apskritu, daugiakampiu ir ovalo formos skerspjūvio lankeliais. Pirmoji segė miniatiūrinė, pagaminta greičiausiai specialiai laidotuvėms. Geriausiai datuojama segė, rasta pilkapio Nr. XIII kape Nr. 6. Ji buvo kartu su „kario" apyranke, geležiniu juostiniu ietigaliu, peilio geležtės fragmentu ir žalvarinių tūtelių likučiais (pav. 104). Analogiškos apyrankės Latvijoje skiriamos III tipui ir datuojamos tiksliai X–XI amžiaus pradžia (Daiga, 1974, p. 179–182, pav. 5, 6). Juostiniai ietigaliai – to paties laikotarpio. Kitų kapų, kur rasta segių su keturkampėmis buželėmis, inventorius neleidžia jas tiksliau datuoti.

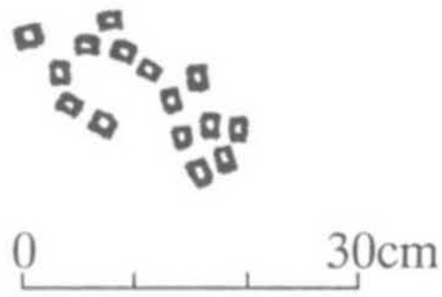

87 pav. Pilkapio Nr. XII, kapo Nr. 4 planas.

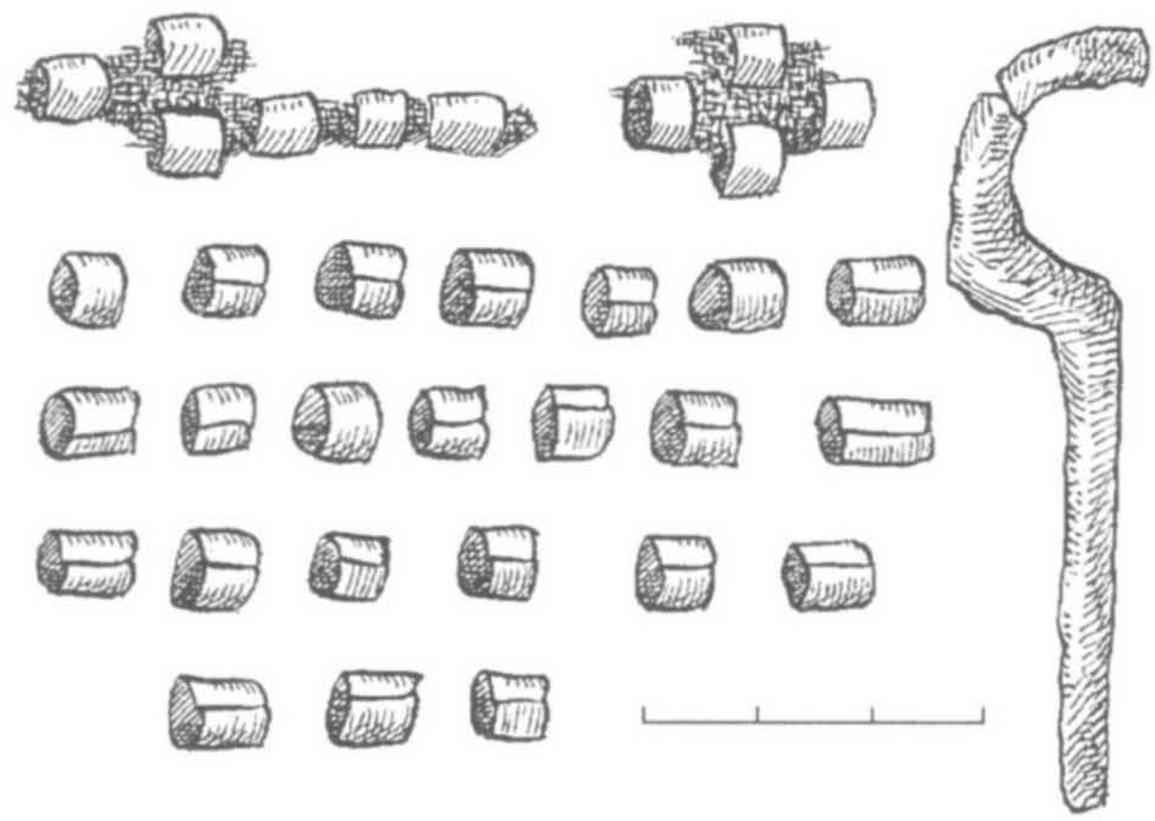

88 pav. Pilkapio Nr. XII, kapo Nr. 4 dirbiniai.

Pasaginės žalvarinės segės su keturkampėmis buželėmis – labai plačiai paplitęs krūtinės papuošalas ne tik baltų žemėse, bet ir kitur Europoje. Galima išvardyti daugybę jų analogijų. Antai vien Lietuvoje šių segių rasta daugiau kaip 100 vienetų iš 40 radimviečių (LAA, 1978, p. 52–23). Jų aptinkama daugelyje latgalių genties mirusiųjų kapų (Radiņš, 1998, p. 17; 1999, pav. 65:2, 5, 8, 11, 13). Nesvetimos jos ir kitoms baltų gentims, pavyzdžiui, kuršiams (LA, 1974, lent. 48:12), prūsams (Gaerte, 1929, pav. 246:i). Jos būdingos ir gentims, gyvenusioms Gotlando saloje (Thunmark-Nylén,

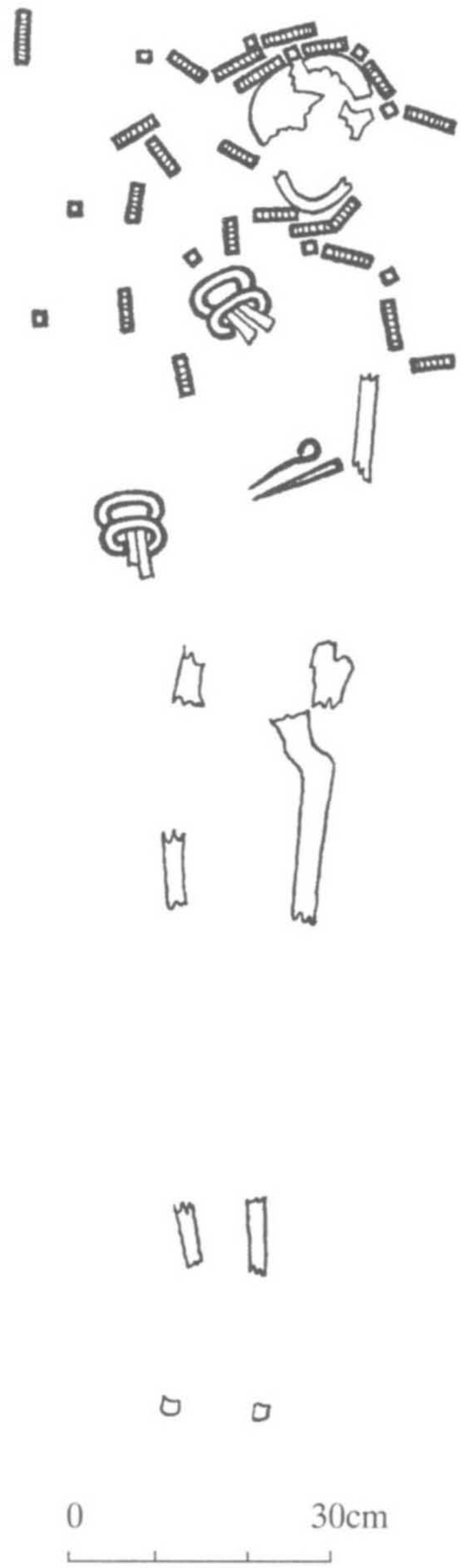

89 pav. Pilkapio Nr. XII, kapo Nr. 5 planas.

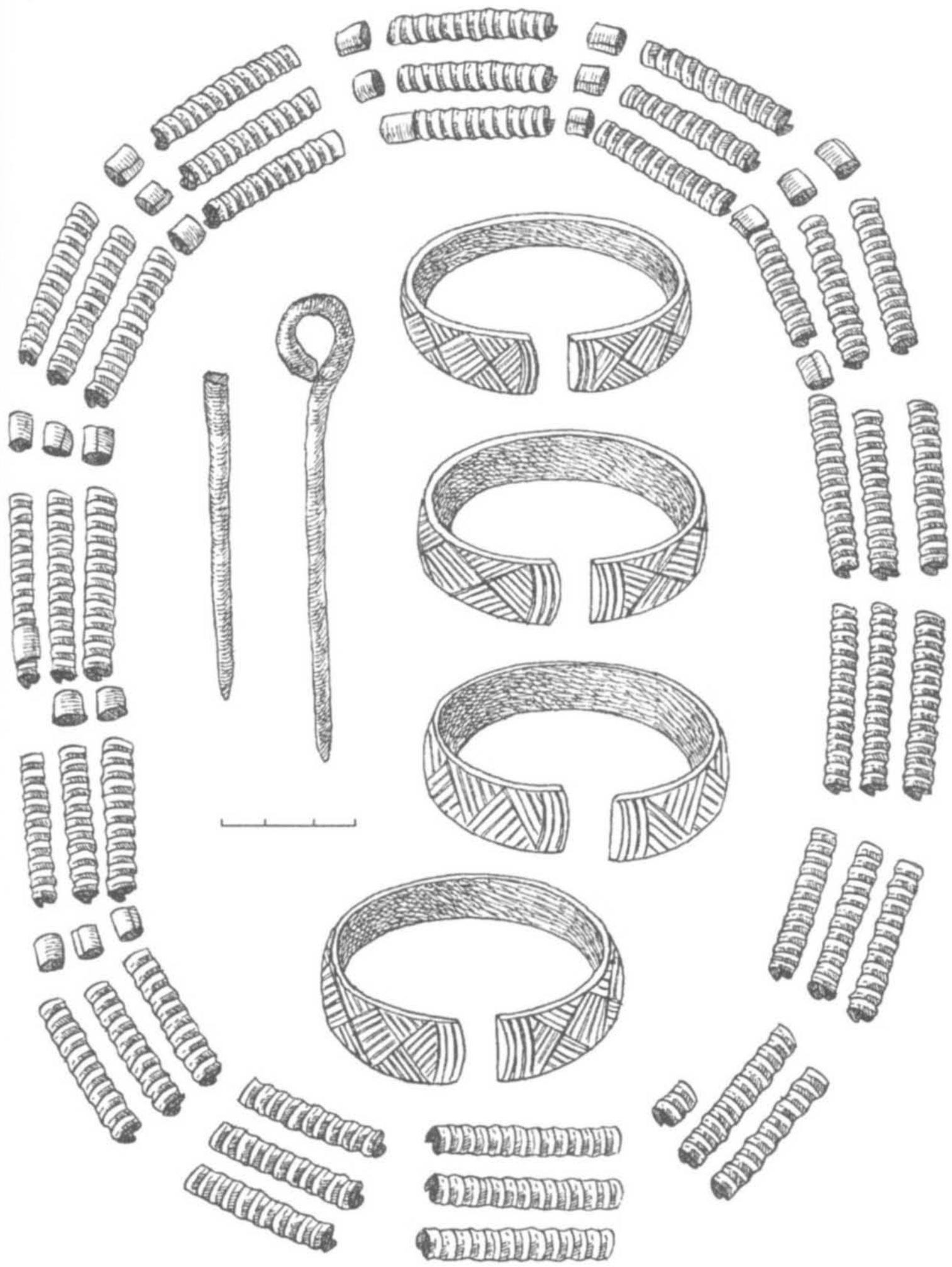

90 pav. Pilkapio Nr. XII, kapo Nr. 5 inventorius.

1995, lent. 88–93). Šis segių tipas gyvavo vėliau nei segės cilindriniais galais ir datuojamos IX a. pabaiga – XI amžiumi (Kulikauskas, Kulikauskienė, Tautavičius, 1961, p. 477). Aptinkamos šiaurės vakarinėse slavų gyventose žemėse (Седова, 1981, с. 86, рис. 30:9).

Rastos dvi pasaginės segės su daugiakampėmis buželėmis. Viena aptikta pilkapio Nr. X kape Nr. 6 drauge su žalvariniu įvijiniu žiedu ir antru žiedu platesne vidurine įvija, žalvarinėmis įvijomis ir tūtelėmis (pav. 47). Ji yra 6,0 cm skersmens, ištęsto rombo skerspjūvio lankeliu. Antroji aptikta pilkapyje Nr. XII atsitiktinai. Pastaroji yra 5,5 cm skersmens ovalo formos lankeliu. Šių segių, kaip ir kitų tipų pasaginių segių gausiai aptinkama baltų, germanų, ugrofinų, slavų (Седова, 1981, с. 86, рис. 31:12; 32:8) žemėse. Lietuvoje jų daug, apie 250 egzempliorių (LAA, 1978, žem. 34:5). Dažniausiai randamos Vakarų Lietuvos kapinynuose, kartais net po keliasdešimt, pavyzdžiui, Palangoje – 51, Upynoje (Šilalės r.) – 30, Stragnuose (Šilutės r.) – 29, Jauneikiuose (Joniškio r.) – 5 (Vaškevičiūtė, 1987, p. 28) ir t. t.

Tiksliau datuoti šias seges sudėtinga, nes jos vartotos ilgą laiką – nuo IX a. pabaigos iki XI amžiaus. Daugiausiai nešiotos X–XI amžiais (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 161).

Dvi pasaginės segės su aguoninėmis galvutėmis atsitiktinai rastos pilkapių Nr. XI ir XII sampiluose. Jos 2,7 ir 5,5 cm skersmens ovalo ir daugiakampio skerspjūvio lankeliais. Tokių segių Lietuvos archeologiniuose paminkluose aptikta daugiausia, apie 550 egzempliorių (LAA, 1978, p. 56). Datuojamos X–XII amžiumi, nors pavienių aptinkama dar ir XIV–XV amžiaus kapuose (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970a, p. 164). Pasaginės segės su aguoninėmis galvutėmis buvo plačiai paplitusios ne tik baltų žemėse (Brīvkalne, 1974, p. 129, 5 pav.; Gaerte, 1929, pav. 264:f; Engel, La Baume, 1937, pav. 43), bet ir Šiaurės Europoje, pavyzdžiui, Gotlande jų buvo 7 proc. visų pasaginių segių (Carlsson, 1988, p. 104; Thunmark-Nylén, 1995, lent. 100–102). Suomijoje, 1973 metų duomenimis, rasti 25 egzemplioriai (Kivikoski, 1973, p. 96, lent. 76:700). Pagal analogus iš kitų Europos teritorijų šias seges suomiai datuoja XI amžiaus pirmąja puse (Salmo, 1956, p. 57). Jų aptinkama slavų pilkapiuose Dauguvos ir Berezinos aukštupiuose, Sožos ir Desnos upių baseinų archeologiniuose paminkluose (Сергеева, 1985, с. 128). Šių segių įtaka slavų materialinei kultūrai aiški, ypač baltų ir slavų genčių arealų sankirtoje (Седова, 1981, с. 88, рис. 30:6, 7).

Visėtiškėse aptiktas pasagines seges su aguoninėmis galvutėmis galima datuoti tik plačia chronologine skale – X–XII amžiumi.

Smeigtukai Visėtiškių pilkapyne yra vienas iš gausiausių papuošalų tipų. Tačiau dėl blogos dirbinių būklės daugelio jų išlikę tik fragmentai, dažnai be galvučių, todėl nustatyti jų tipus ne visada pavyksta. Geležinių ir žalvarinių smeigtukų Visėtiškėse aptikta

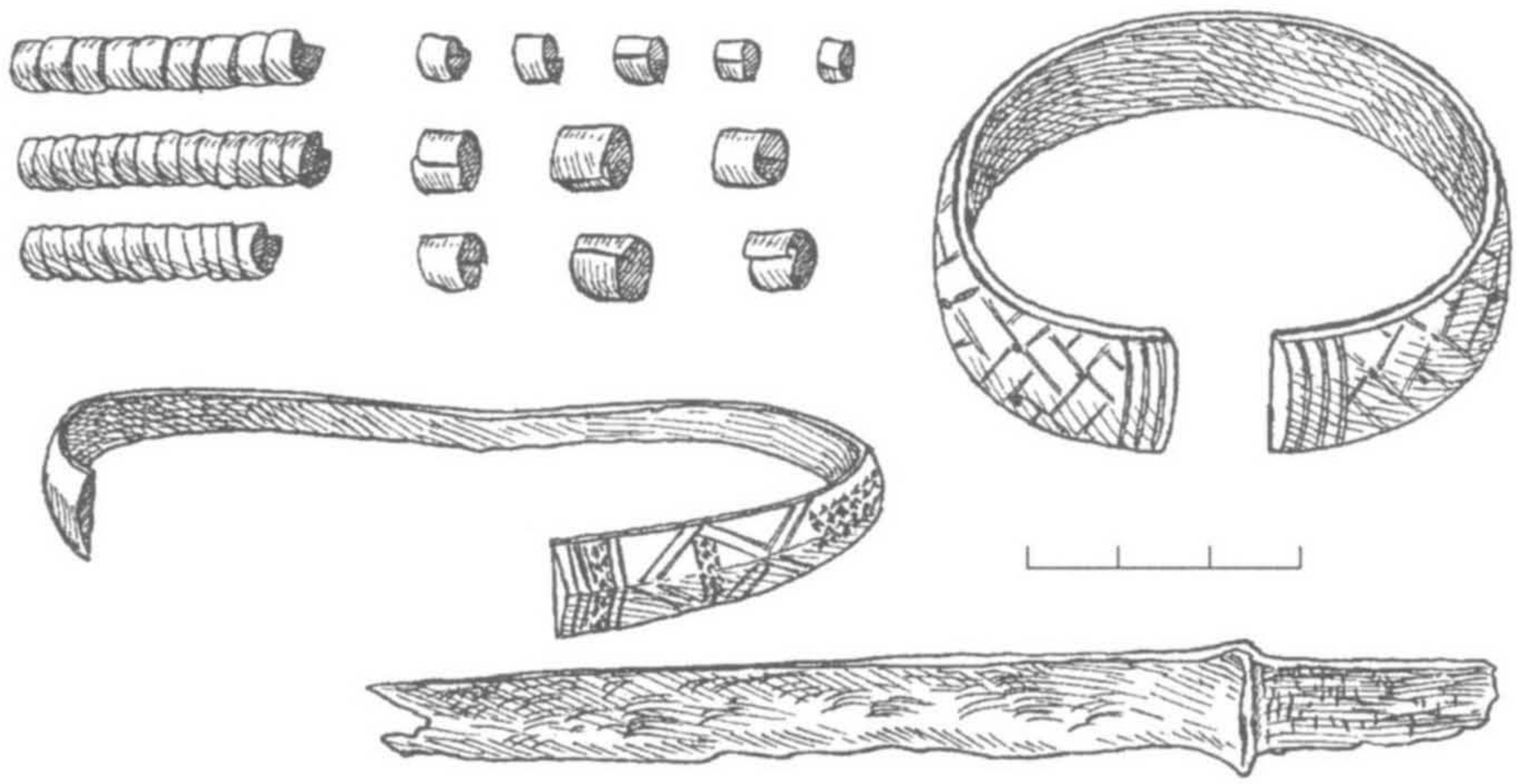

91 pav. Pilkapyje Nr. XII, kape Nr. 7 aptikti dirbiniai.

23 egzemplioriai. Jų rasta 5 pilkapių 8 kapuose (pilk. Nr. VIII, k. Nr. 3, pilk. Nr. IX, k. Nr. 1, pilk. Nr. X, k. Nr. 5, 7, 9, pilk. Nr. XII, k. Nr. 3, 5, pilk. Nr. XIII, k. Nr. 2), kiti sampiluose surasti atsitiktinai. Sveiki smeigtukai skirstomi į du tipus: lazdelinius ir su ramentinėmis galvutėmis (pav. 121).

Lazdeliniai smeigtukai Visėtiškių pilkapyno kapuose gausesni nei kiti papuošalai. Jie yra geležiniai ir žalvariniai (pilk. Nr. XI, atsitiktinis). Kai kurių geležinių smeigtukų adatos ir net galvutės apvyniotos žalvarine vielute (pilk. Nr. X, kapas Nr. 9 ir 3 atsitiktiniai fragmentai). Sveikų lazdelinių smeigtukų ilgis yra nuo 10 iki 12,9 cm, galvučių skersmuo nuo 1,7 iki 2,0 cm.

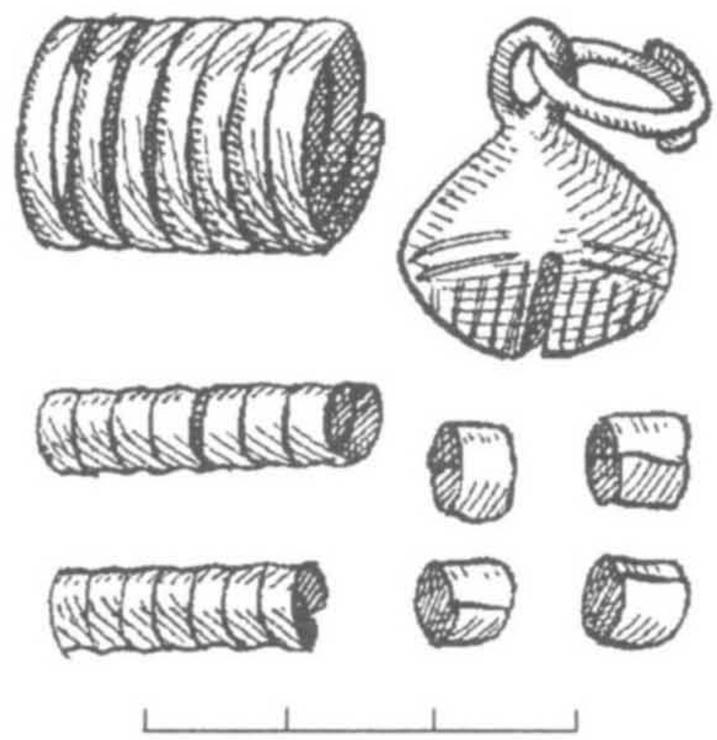

92 pav. Pilkapio Nr. XII, kapo Nr. 8 radiniai.

Datuoti šiuos krūtinės papuošalus be kitų gerai datuojamų dirbinių sunku, nes smeigtukų vartojimo laikas skaičiuojamas daugiau nei tūkstančiu metų. Visėtiškėse gerai datuojamas kapo inventorius su geležiniu lazdeliniu smeigtuku žalvarine vielute apvyniota adata ir galvute surastas pilkapyje Nr. X, kape Nr. 9 (pav. 51, 121:2). Šis kapas neabejotinai skirtinas X amžiui. Antras lazdelinis smeigtukas rastas pilkapyje Nr. XII, kape Nr. 5, ir datuojamas XI amžiumi.

Atsiradę Ankstyvajame geležies amžiuje rytų baltų žemėse (Седов, 1967, с. 136–137), lazdeliniai smeigtukai po truputį plito į vakarus. Lietuvos ir Latvijos archeologinėje medžiagoje jie pasirodė pirmaisiais amžiais po Kr. (LAA, 1978, p. 75; LA, 1974, p. 117), plačiai vartoti Viduriniajame geležies amžiuje. Kai kuriuose paminkluose jų aptinkama po keliasdešimt, kaip, pavyzdžiui: Maudžiorų (Kelmės r.) kapinyno IV–VI amžiaus kapuose rasta 61 lazdelinis smeigtukas (Tautavičius, 1996, p. 226). Nedaug pakitę, į drabužius jie nepertraukiamai segami iki pat I tūkstantmečio pabaigos – II tūkstantmečio pradžios (LAA, 1978, p. 75; Tautavičius, 1996, p. 226). Netikslinga vardyti daugybę analogijų iš įvairių paminklų ir įvairiais chronologiniais periodais datuojamų kapų. Apsiribosiu patikslindamas, jog Vėlyvajame geležies amžiuje smeigtukų, tarp jų ir lazdelinių, daug mažiau aptinkama Šiaurės rytų Lietuvos ir Rytų Latvijos archeologijos paminkluose (LAA, 1978, p. 77; LA, 1974, p. 232–233). Labai mažai smeigtukų randama ir prūsų genčių teritorijoje. Šiose žemėse nebuvo papročio drabužius susegti smeigtukais (Кулаков, 1990, с. 27). Nedaug lazdelinių smeigtukų randama ugrofinų žemėse. Antai tokiame dideliame ir gerai žinomame Luistari (Eura r., Suomija) kapinyne rasti tik 7 lazdeliniai smeigtukai. 6 buvo kapuose ir 1 rastas atsitiktinai (Lehtosalo-Hilander, 1982, lent. 13:1407, 67:3095, 112:4284, 127:20189:214; Lehtosalo-Hilander, 1982a, p. 108). Suomijoje, kaip ir kitose teritorijose aptinkamus lazdelinius smeigtukus tyrinėtojai linkę laikyti baltiškais (Kivikoski, 1973, p. 20, pav. 14).

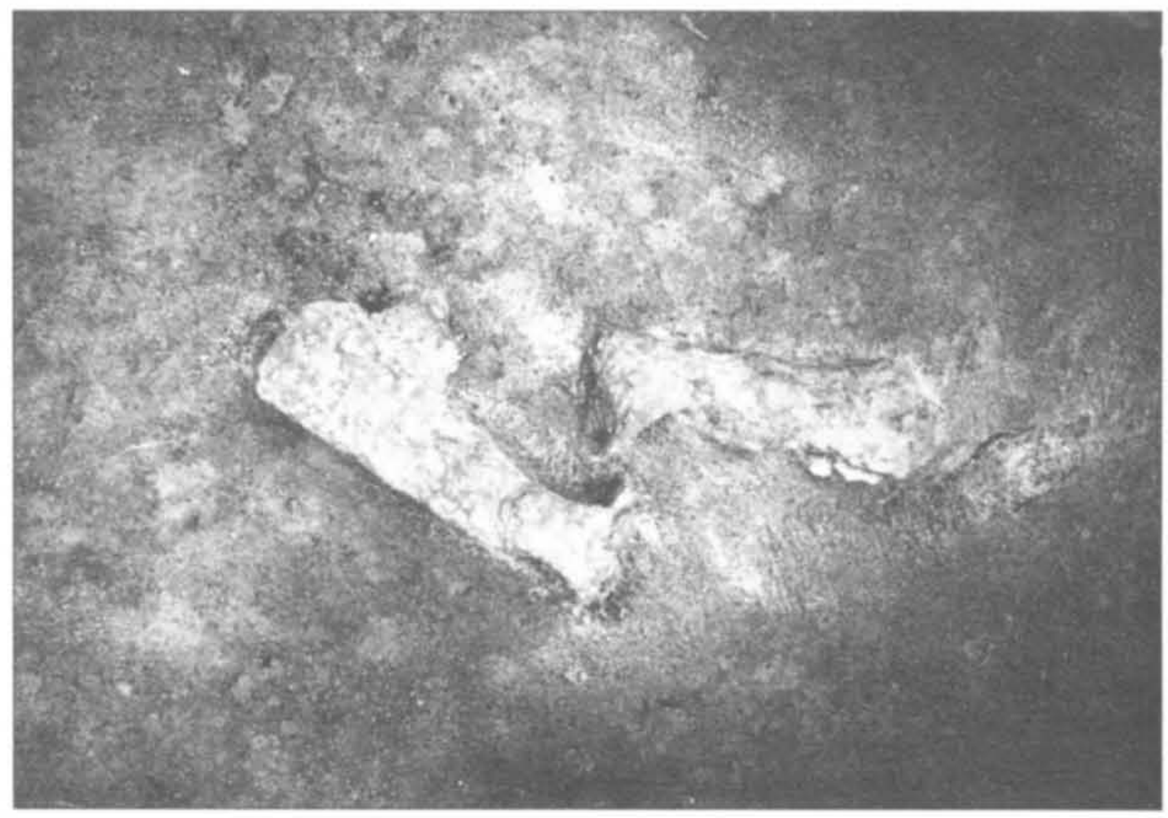

93 pav. Pilkapyje Nr. XII aptiktas lobis *in situ*. Autoriaus nuotr.

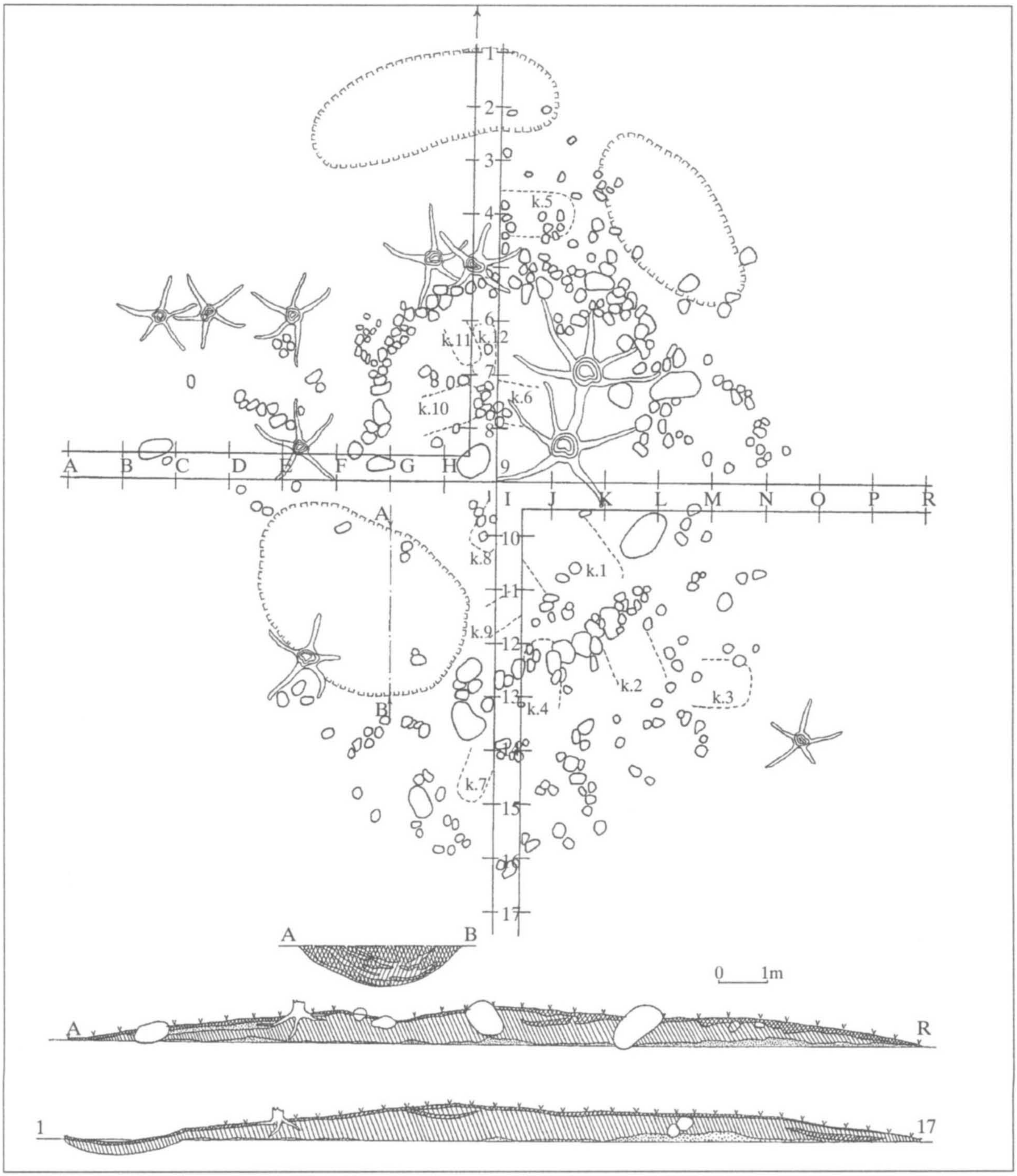

94 pav. Pilkapio Nr. XIII planas.

Smeigtukų su ramentinėmis galvutėmis rasta pilkapio Nr. XIII kape Nr. 2 ir to paties pilkapio sampile atsitiktinai. Pilkapyje Nr. XIII kape Nr. 2 smeigtukas žalvarinis, 13,5 cm ilgio, su 2,0 cm skersmens galvute ir į ją įverta žalvarine grandinėle, kurios išliko fragmentas (pav. 100). Jis kape buvo vienas. Atsitiktinai rastas smeigtukas yra 12,9 cm ilgio, su 1,9 cm skersmens galvute ir ties ja žalvarine vielute apvyniota adata (pav. 121:6).

Šis smeigtukų tipas yra retas, įdomus ir vienas iš geriausiai datuojamų radinių Visėtiškių pilkapyne. Lietuvoje analogiškų smeigtukų aptinkama Šiaurės ry-

95 pav. Pilkapis Nr. XIII prieš tyrinėjimus. Autoriaus nuotr.

tų Lietuvos kampe, sėlių paliktuose archeologijos paminkluose. Pavyzdžiui, arčiausiai tokio smeigtuko galvutė rasta gretimai esančiame Miškinių (Anykščių r.) pilkapyne, pilkapyje Nr. 1, kape Nr. 11. 5 žinomi iš Juodonių (Rokiškio r.) piliakalnio gyvenvietės tyrinėjimų (Nakaitė, 1959, p. 147, pav. 4:4, 5; Grigalavičienė, 1992, p. 73, pav. 21:13–16), po vieną aptikta Moškėnų (Rokiškio r.) (Крживицкий, 1913, рис. 14; LLM, 1958, p. 331, pav. 334) ir Velykškių (Zarasų r.) (LLM, 1958, p. 331, pav. 333; Седов, 1987, таб. CXXV:2) piliakalnių kultūriniame sluoksnyje. Kaip matyti, Lietuvos archeologijos medžiagoje smeigtukai su ramentinėmis galvutėmis yra gana reti radiniai.

Ramentiniai geležiniai, rečiau žalvariniai smeigtukai baltų kraštuose yra lokaliniai dirbiniai, labiausiai mėgti Latgaloje ir Sėloje, rečiau aptinkami Žiemgaloje (Šnore, 1930, lent. XXVI:2). Iš viso vien Latvijoje tokių smeigtukų, 1930 metų duomenimis, aptikta 54 (Šnore, 1930, p. 65). Raulis Šnuorė (Raul Šnore), parašęs specialų darbą apie geležies amžiaus latvių

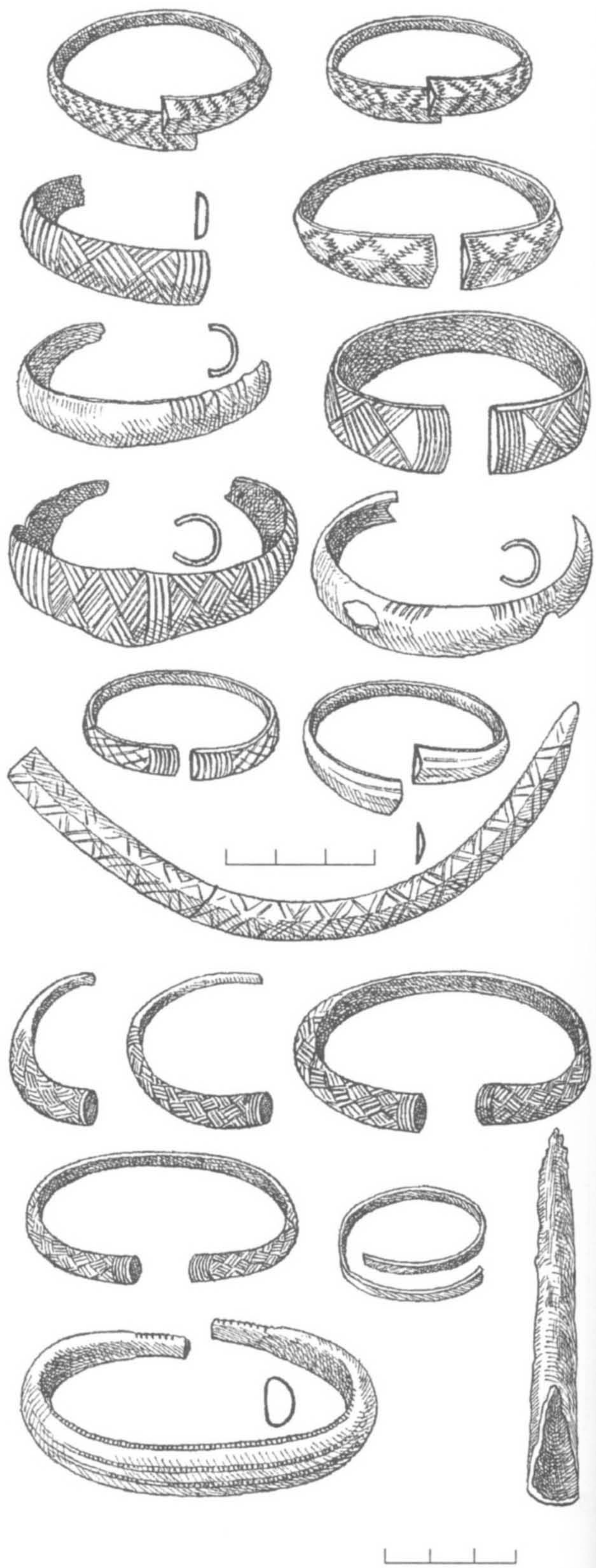

96 pav. Atsitiktinai rasti daiktai ir jų fragmentai iš pilkapio Nr. XIII.

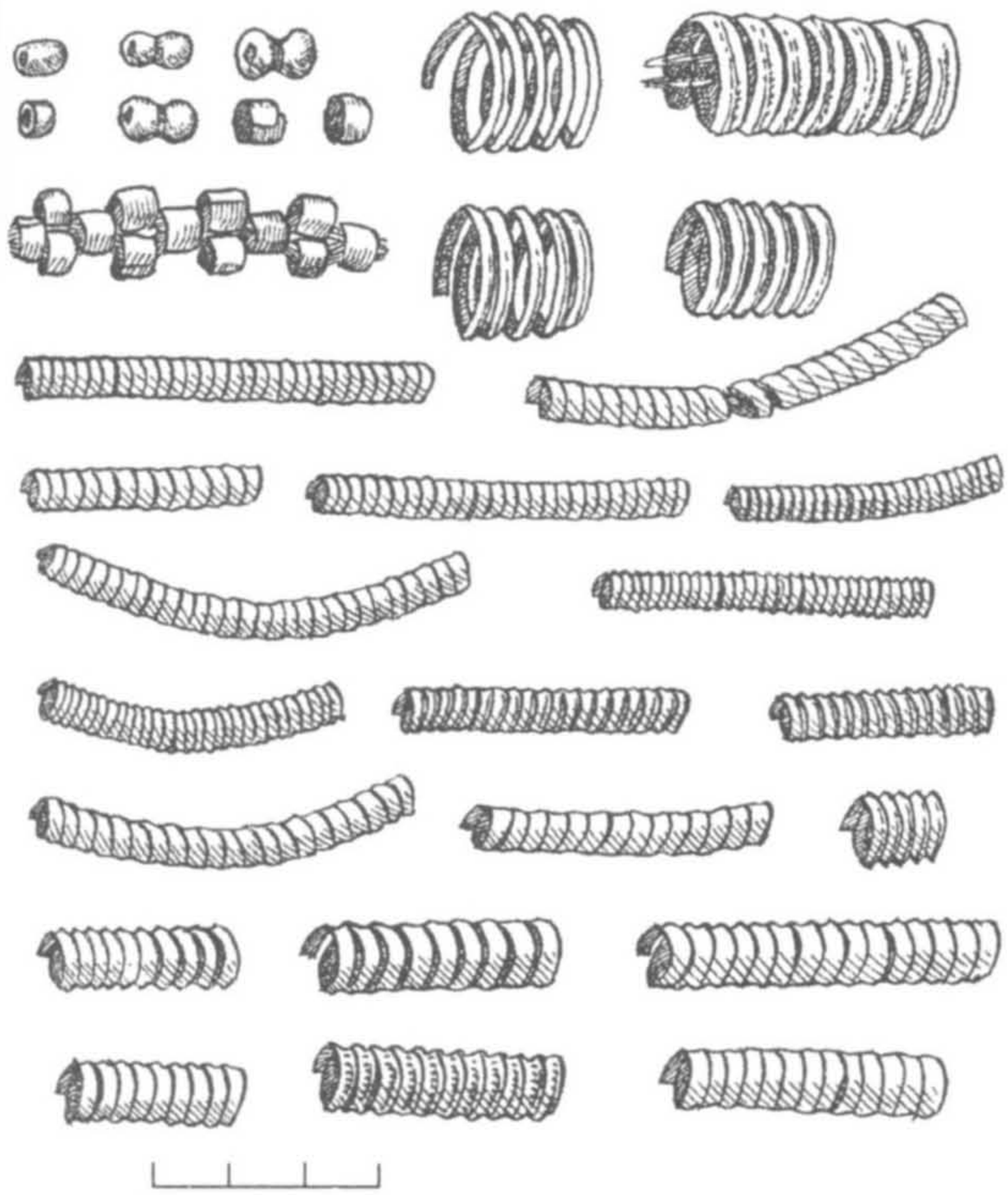

97 pav. Atsitiktinai rasti daiktai ir jų fragmentai iš pilkapio Nr. XIII.

98 pav. Pilkapio Nr. XIII, kapo Nr. 1 planas.

smeigtukus, išskyrė du smeigtukų su ramentinėmis galvutėmis tipus: 1) smeigtukai su adatomis, neapvyniotomis žalvarinėmis vielutėmis, 2) smeigtukai, kurių adatos apvyniotos žalvarinėmis vielutėmis (Šnore, 1930, p. 66). Dažniau aptinkama smeigtukų padarytų iš geležies, rečiau – žalvarinių. Apvyniojimas irgi nevienodas. Vienų smeigtukų adatos apvyniotos žalvarine vielute iki pat smaigalio (Šnore, 1987, lent. XI:2, 3), kitų – tik prie galvutės (Stubavs, 1976, lent. V:41–43), trečių adatos vielute neapvyniotos, tačiau prie galvutės tordiruotos taip imituojant žalvarinę vielutę (Grigalavičienė, 1992, pav. 21:13–16), dar kitų – be jokio papuošimo (Stubavs, 1976, lent. V:38–40). Dažnai į tokio smeigtuko galvutę įveriama žalvarinė grandinėlė ir sujungiama su kito smeigtuko galvute. Taip sudaromas sudėtinis krūtinės papuošalas (Zariņa, 1970, pav. 80; LA, 1974, lent. 43:5).

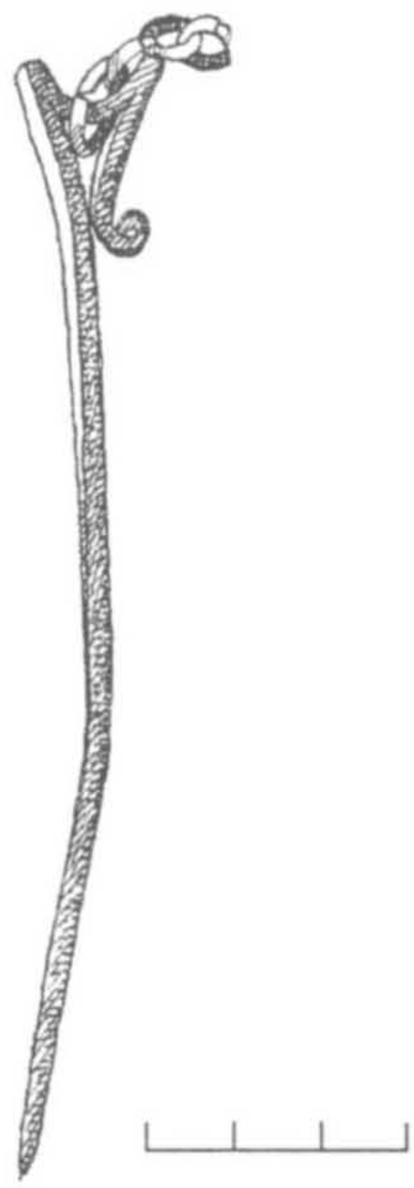

100 pav. Pilkapyje Nr. XIII, kape Nr. 2 rastas žalvarinis smeigtukas ramentine galvute.

Daug smeigtukų ramentinėmis galvutėmis aptikta Lejasbitenių (*Aizkraukles Lejasbitēni*) (Aizkrauklės r.) (kapai Nr. 4, 5 26 (2 egz.), 36, 60, 67, 79, 82, 96, 126, 372, ir kt.), Buokių (*Ābelu Boķi*) (Jekabpilio r.) (kapai Nr. 16, 15, 25, 30), Kivtų (kapai Nr. 12, 36, 65, 75, 92, 105, 123, 131, 165) (Šnore, 1987, p. 25–26, lent. XI:2,3) kapinynuose. Pavienių šio tipo smeigtukų rasta Dzelzavos „Kapų kalne“ (Maduonos r.) (Vasks, 1975, p. 98, pav. 13:3), Lejasuokenų (*Krapes Lejasoķēni*) (Uogrės r.), Keverių (*Drustu Auļkalna Ķeveri*) (Cėsių r.), Kuncų (*Sēlpils Kuncu*),

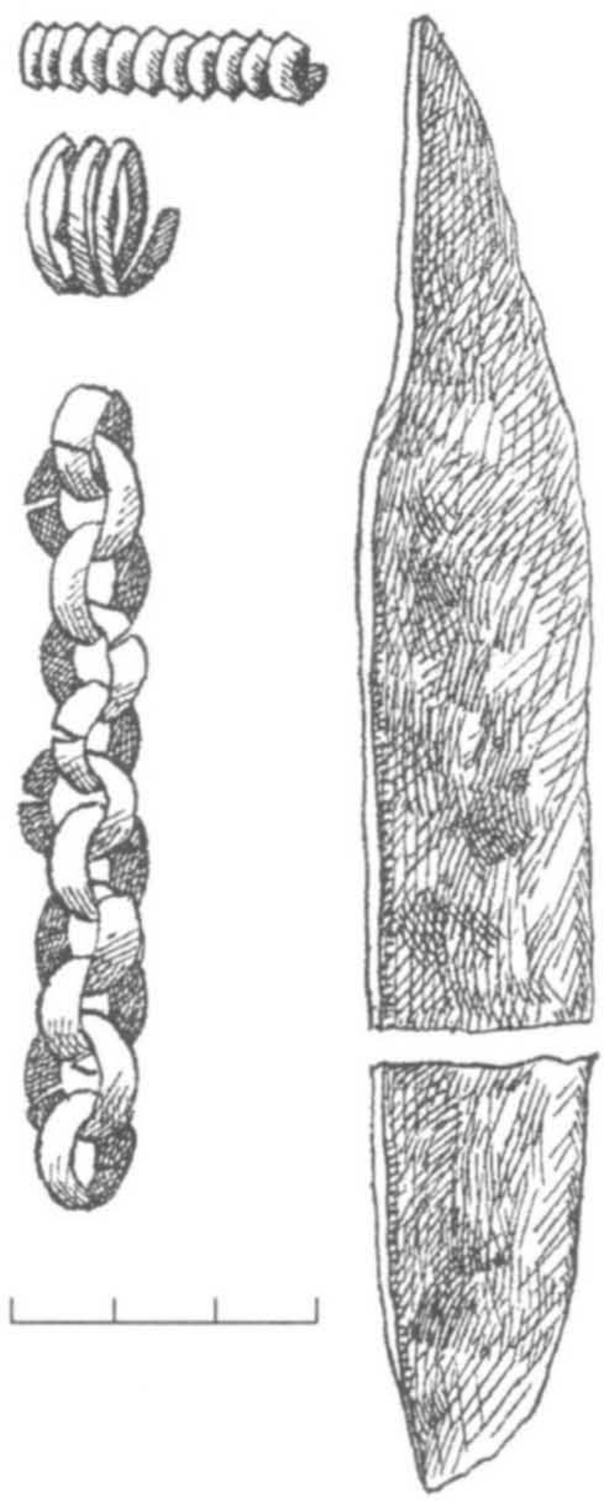

99 pav. Pilkapio Nr. XIII, kapo Nr. 1 daiktai.

Ratulanų (*Saukas Ratulani*) (Jekabpilio r.), Smuonių (*Smoņi*) (Gulbenės r.) (Седов, 1987, таб. CV:21), Škerstainių (*Dobeles Šķērstaini*) (Duobelės r.), ir kitur (RK, lent. 13:21; LA, 1974, lent. 41:26; Šnore, 1982, p. 121, 122, pav. 19:7; 1993, p. 60, pav. 70:7; lent. IV:14–16). Taip pat jų aptinkama piliakalniuose bei jų gyvenvietėse, pavyzdžiui, Dignajos (*Dignāja*) (Jekabpilio r.) (Vasks, 1990, p. 176, pav. 32:5, 6: 1992, p. 108, pav. 25:1, 2), Luokstenės (*Lokstene*) (Jekabpilio r.) (Mugurevičs, 1977, p. 84, lent. XXXV:4,5), Kentės (*Ķentes*) (Uogrės r.) (Stubavs, 1976, lent. V:38–43; Седов, 1987, таб. CVII:14), ir kitur.

101 pav. Pilkapio Nr. XIII, kapo Nr. 3 planas.

Už baltų žemių ribų smeigtukų su ramentinėmis galvutėmis aptinkama labai retai. Vienas analogiškas papuošalas žinomas iš Veitakulos (*Veitakula*) vietovės Suomijoje (Edgren, 1973, p. 30, 31). Panašios formos, bet ne gamybos technologijos, smeigtukas rastas Kikos (*Kiikka*, Turku apyl.) vietovėje Suomijoje (Šnore, 1930, lent. XI:8).

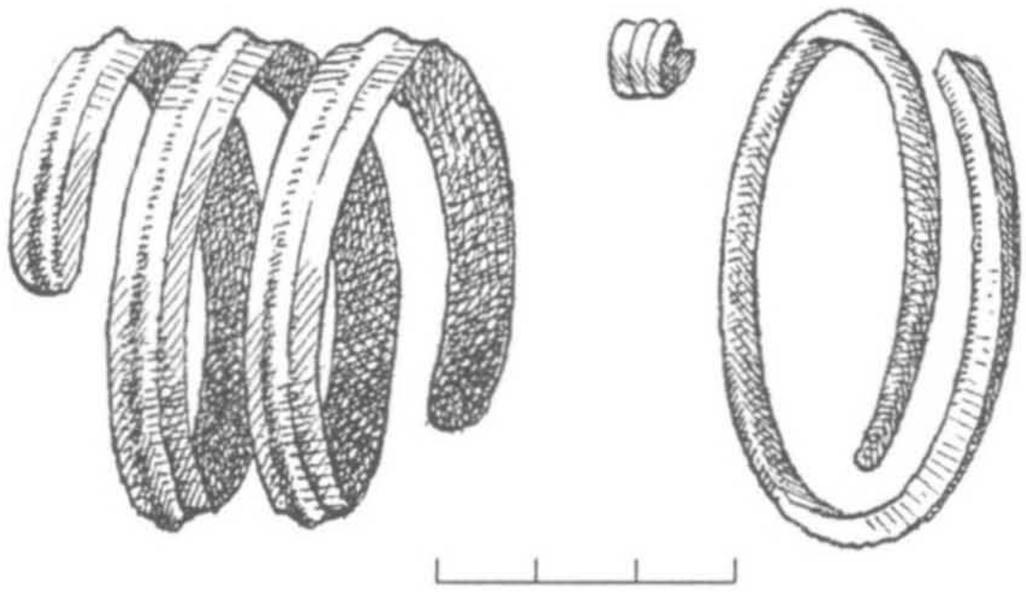

102 pav. Pilkapio Nr. XIII, kapo Nr. 3 radiniai.

Datuojamas VIII amžiumi (Šnore, 1930, p. 67). Trečias analogiškas žalvarinis papuošalas Suomijoje yra iš Perniö-Pääris. Jis kildinamas iš Latvijos ir datuojamas Viduriniu geležies amžiumi (Kivikoski, 1973, p. 66, lent. 47:439).

Ramentiniai smeigtukai Latgaloje ir Latvijos sėliškoje dalyje datuojami Viduriniojo geležies amžiaus antrąja puse (Šnore, 1930, p. 66, 67). Žymus estų archeologas Haris Mora (Harri Moora) lyvių paliktame Krimuldos (Rygos r.) kapinyne rastą smeigtuką datavo VII–IX amžiumi (Moora, 1952, pav. 70:2). Tuo tarpu Elvyra Šnuorė (Elvīra Šnore) Kivtų kapinyne buvusius tokius smeigtukus datuoja ne vėlesniu nei VIII amžiumi (Šnore, 1993, p. 60). Lietuvoje aptiktus smeigtukus su ramentinėmis galvutėmis tiksliau datuoti sudėtinga, nes jie yra iš piliakalnių ir gyvenviečių, todėl tenka remtis analogijomis iš latgalių ir kitų sėlių kapinynų.

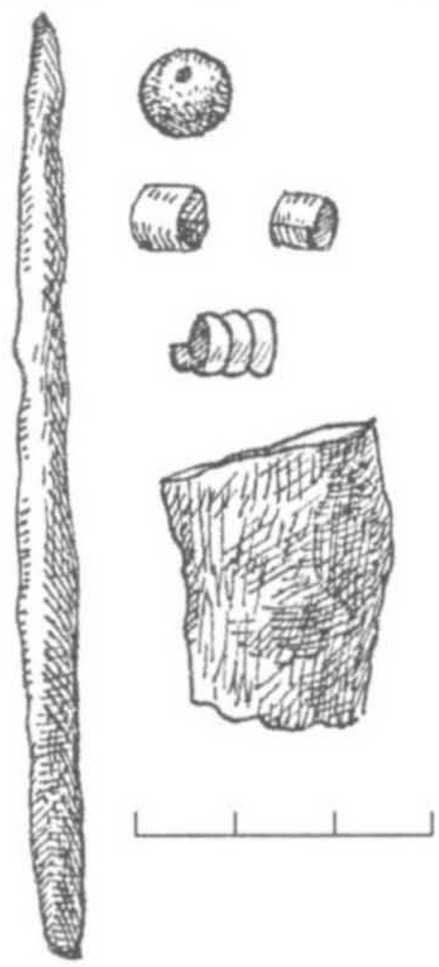

103 pav. Pilkapio Nr. XIII, kapo Nr. 4 radiniai.

Remiantis kitų kapinynų medžiaga, Visėtiškių pilkapyje Nr. XIII rastus abu smeigtukus su ramentinėmis galvutėmis, reikia datuoti VII–VIII amžiumi.

Iš baltų papuošalų analogiškai užbaigiami ir vieno tipo antkaklių galai. Tai žalvarinės antkaklės ramentiniais galais (Tautavičius, 1996, p. 184; Kulikauskas, Kulikauskienė, Tautavičius, 1961, pav. 332). Šie papuošalai, kaip ir smeigtukai, daugiau žinomi iš sėlių gyventos teritorijos, rečiau aptinkami Žiemgaloje, o pavienių aptinkama Rytų Lietuvos pilkapių, žemaičių bei kuršių etnokultūriniuose arealuose (LAA, 1978, p. 26, 27, žem. 16:2; Tautavičius, 1996, p. 184). Jos pasirodė VII–VIII amžiaus kapuose, labiausiai mėgtos ir nešiotos IX–X amžiuje. Taigi šie papuošalai, analogiškai užbaigtais galais, greičiausiai genetiškai yra susiję.

Rankų papuošalai

Apyrankės Visėtiškių pilkapyne – gausiausia radinių grupė. 6 pilkapiuose rastos 99 apyrankės ir jų fragmentai. Jų buvo net 26 kapuose (pilk. Nr. IX, k. Nr. 1, 2, pilk. Nr. X, k. Nr. 1, 3, 4, 5, 8, 10, 12, pilk. Nr. XI, k. Nr. 1, 2, 4, 6, 8, 9, 12, pilk. Nr. XII, k. Nr. 3, 5, 7, pilk. Nr. XIII, k. Nr. 3, 6, 7, 9, 12). Daug apyrankių yra atsitiktinės iš suardytų griautinių kapų (pav. 122, 123).

Lietuvos archeologinėje literatūroje dar nėra nusistovėjusios apyrankių klasifikacijos, todėl labai sunku jas suskirstyti į grupes, tipus ir potipius. Šiame skyriuje remsiuosi P. Kulikausko, R. Kulikauskienės, A. Tautavičiaus parašyta ir 1961 metais išspausdinta knyga (Kulikauskas, Kulikauskienė, Tautavičius, 1961), ir 1978 metais pasirodžiusiu Lietuvos archeologinę medžiagą apibendrinančiu atlasu (LAA, 1978, p. 88–106).

Apyrankės yra 7 tipų. Tai apyrankė ovalinio skerspjūvio lankeliu, smailėjančiais galais, storagalės, įviji-

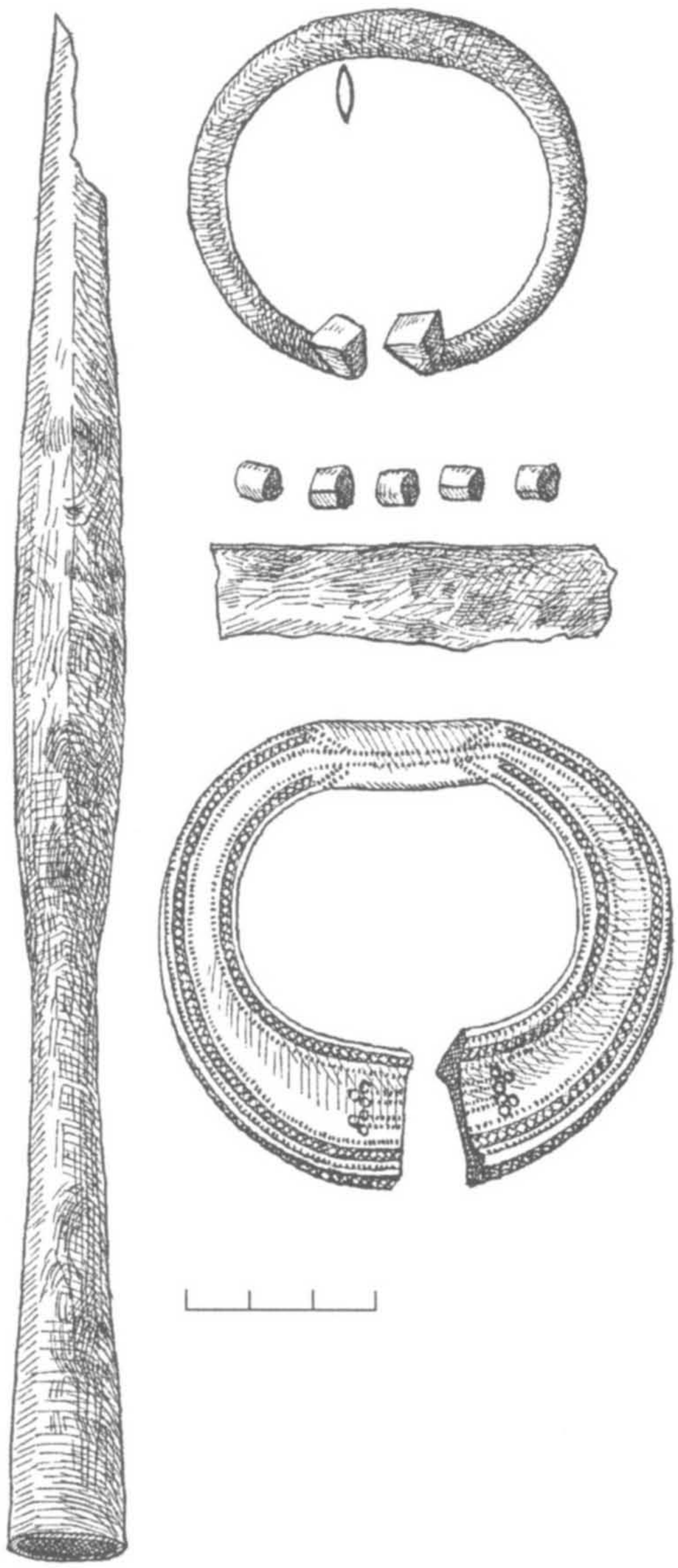

104 pav. Pilkapio Nr. XIII, kapo Nr. 6 radiniai.

nės, juostinės, masyvios, tuščiaviduriu lankeliu, smailėjančiais galais, stačiakampio skerspjūvio lankeliu, apskritais galais ir apskrito skerspjūvio lankeliu.

Masyvios apyrankės dar skirstomos į 4 potipius: pusiau apskrito skerspjūvio lankeliu, kampuoto skerspjūvio lankeliu, „kario" ir ovalo skerspjūvio lankeliu, smailėjančiais galais. Juostinės apyrankės yra 2 potipių: apyrankės su lankeliais iš trikampio, pusapvalio, stačiakampio ar stačiakampio profiliuoto skerspjūvio juostelės ir platėjančiais galais įgaubtu lankeliu.

Apyrankė ovalinio skerspjūvio lankeliu, smailėjančiais galais – vienintelis toks rankų papuošalas Visėtiškėse. Ji aptikta atsitiktinai pilkapyje Nr. XIII, yra 7,5 cm skersmens, netaisyklingo ovalo skerspjūvio, 0,7x1,1 cm storio, smailėjančiais galais. Apyrankės lankelis ornamentuotas išilginėmis smulkių įkartėlių eilėmis, galai – skersinių griovelių grupėmis (pav. 96). Analogijų jai Lietuvos archeologinėje medžiagoje pavyko aptikti tik Senojo geležies amžiaus medžiagoje. Tai vadinamosios apskrito ar ovalinio skerspjūvio apyrankės, kurios skirstomos į 3 grupes (Michelbertas, 1986, p. 135–137). Visėtiškių apyrankė pagal archeologo Mykolo Michelberto klasifikaciją priskiriama prie antros grupės ir datuojama II–III amžiaus pradžia (Michelbertas, 1986, p. 137). Jeigu iš tiesų taip yra, tai ši apyrankė – vienas iš ankstyviausių dirbinių Visėtiškių pilkapyne. Neaptarinėsiu plačiau tokių apyrankių paplitimo, tik paminėsiu, kad jų randama Senojo geležies amžiaus paminkluose Rytų Baltijos valstybių teritorijose, Suomijoje. Manoma, kad jos yra baltų amatininkų dirbinys, į tolimesnes teritorijas patekęs prekybos keliais (Michelbertas, 1986, p. 137).

105 pav. Pilkapio Nr. XIII, kapo Nr. 7 planas.

Storagalės apyrankės Visėtiškių pilkapyne yra vienos iš ankstyvesniųjų papuošalų. Aptiktos 8 apyrankės, buvusios pilkapio Nr. XIII kape Nr. 11, ir 4 atsitiktinės, iš kurių 2 išliko sveikos, bei pilkapyje Nr. XII 2 atsitiktinės ir viena pilkapyje Nr. XIV. Sveikų apyrankių skersmuo 4,0–6,5 cm, jų galų storis 0,7–0,8 cm.

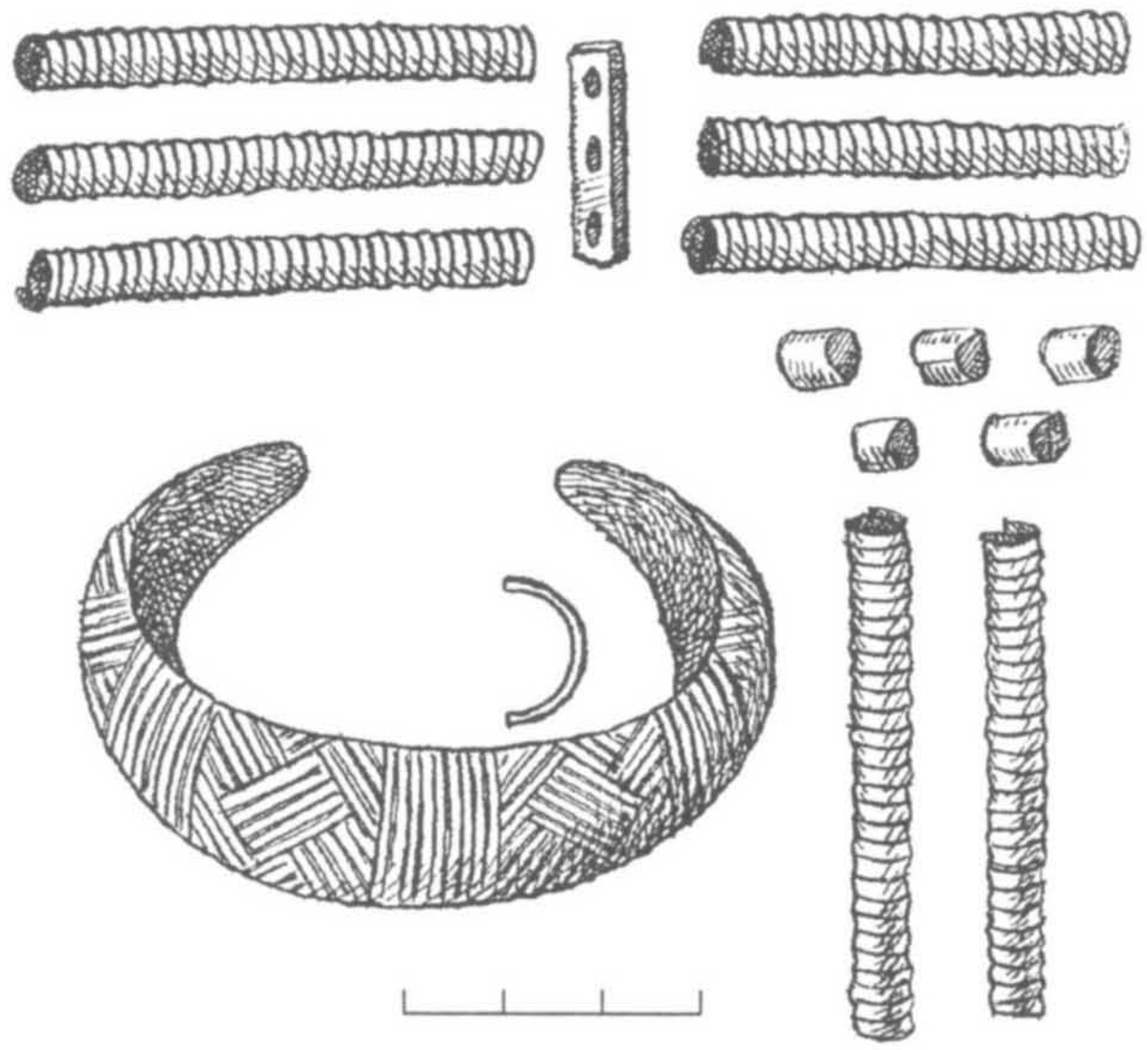

106 pav. Pilkapio Nr. XIII, kape Nr. 7 aptikti dirbiniai.

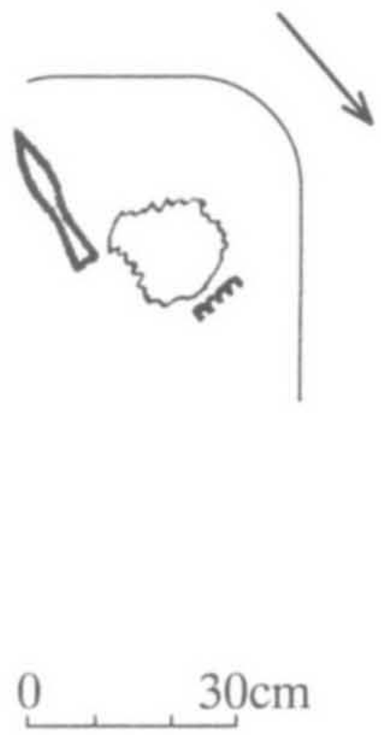

107 pav. Pilkapio Nr. XIII, kapo Nr. 8 planas.

Jie apskrito skerspjūvio, ornamentuoti pintinio rašto imitacija (pav. 122:16). Visėtiškių storagales apyrankes tiksliau datuoti negalima, nes aptiktoji kapo komplekte buvo be gerai datuojamos palyginamosios medžiagos.

Storagalės apyrankės – bene plačiausiai paplitęs Viduriniojo geležies amžiaus rankų papuošalas ne tik visoje baltų teritorijoje. Jų plačiai randama Vakarų, Vidurio bei Šiaurės Europos Didžiojo tautų kraustymosi laikotarpio archeologijos paminkluose (Åberg, 1919, p. 133; Moora, 1938, p. 430–436). Lietuvoje dabar žinoma daugiau kaip 60 radimviečių, kur aptikta apie 280 storagalių apyrankių, daugiausia žalvarinių, mažiau sidabrinių (Tautavičius, 1996, p. 250). Šios apyrankės Lietuvoje pasirodė V amžiuje ir ypač išpopuliarėjo V amžiaus antroje pusėje – VI amžiuje. Tuo metu kai kuriuose paminkluose jų rasta labai daug. Pavyzdžiui, vien Plinkaigalio (Kėdainių r.) kapinyne aptiktos 73 tokios apyrankės (Kazakevičius, 1993, p. 118–119), Obeliuose (Ukmergės r.) 16 kapų buvo 19 tokių apyrankių (Urbanavičius, Urbanavičienė, 1988, p. 18), Žviliuose (Šilalės r.) – 15 (Vaitkunskienė, 1999, p. 179), Pagrybyje (Šilalės r.) – 14 (Vaitkunskienė, 1995, p. 127), Maudžiorų (Kelmės r.) – 9 (Valatka, 1984, p. 22) ir t. t. Storagalės apyrankės datuojamos V–IX amžiaus pradžia (Kulikauskas, Kulikauskienė, Tautavičius, 1961, p. 344–345). Visėtiškėse rastas storagales apyrankes datuoti galima laikotarpiu, apimančiu Viduriniojo geležies amžiaus antrąją pusę.

108 pav. Įtveriamasis lapo pavidalo plunksna ietigalis iš pilkapio Nr. XIII, kapo Nr. 8.

Įvijinės apyrankės – taip pat plačiai paplitęs abiejų lyčių gyventojų rankų papuošalas. Įvijinių apyrankių, dažniausiai jų dalių, aptikta 13 egzempliorių. Jų rasta: pilkapyje Nr. VIII atsitiktinai, pilkapio Nr. X kape Nr. 4 ir to paties pilkapio sampile 6 atsitiktinai, pilkapyje Nr. XI atsitiktinai, pilkapyje Nr. XII taip pat atsitiktinai. Pilkapio Nr. XIII kape Nr. 3 rasti 2 egzemplioriai bei vienas fragmentas atsitiktinai. Apyrankės yra 3,0–5,0 cm skersmens ir 1,5–4,0 cm pločio, padarytos iš pusapvalės, trikampio skerspjūvio, 0,2–0,8 cm pločio juostelės ar rečiau iš plonos apskritos vielos (pav. 34:1–3, 43, 122:1).

109 pav. Pilkapio Nr. XIII, kapo Nr. 9 planas.

Kapų komplektuose su apyrankėmis rasti dirbiniai tiksliau jas datuoti nepadeda, nes aptiktos tik su žalvarinėmis įvijomis ir varpelio formos skardiniu kabučiu (pilk. Nr. X, k. Nr. 4) (pav. 43) arba tik su įvijos dalimi (pilk. Nr. XIII, k. Nr. 3 (pav. 102).

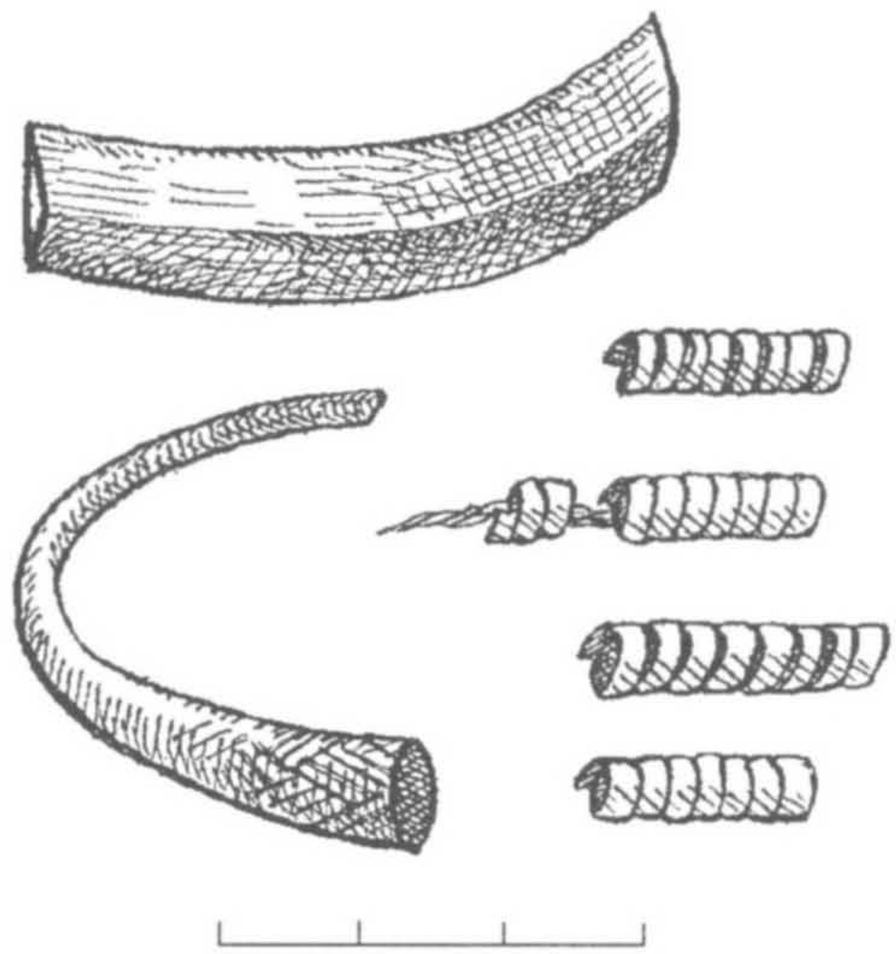

110 pav. Pilkapio Nr. XIII, kapo Nr. 9 radiniai.

Įvijinės apyrankės iš įvairaus pločio ir skerspjūvio žalvarinių juostelių buvo plačiai paplitusios baltų žemėse, išskyrus prūsų genčių teritoriją, ir naudotos pradedant I tūkstantmečio pr. Kr. viduriu ir baigiant net XIII–XIV amžiumi. Jų ypač daug latgalių ir sėlių VIII–XI amžių kapuose (Tautavičius, 1996, p. 250; LA, 1974, p. 231, lent. 62:9, 66:31). Įvijinių apyrankių gana daug

ir žiemgalių VIII–IX amžių kapuose. Pavyzdžiui, Jauneikių kapinyne tokios apyrankės sudarė apie 38 proc. visų rankų papuošalų (Vaškevičiūtė, 1987, p. 72). Tokių apyrankių randama ne tik kapuose, bet ir piliakalniuose bei lobiuose (Mugurēvičs, 1977, lent. XXXV:32).

Visėtiškiuose aptiktas žalvarines įvijines apyrankes galima datuoti Viduriniojo geležies amžiaus antrąja puse – Vėlyvuoju geležies amžiumi.

Juostinės apyrankės yra 3,0–6,2 cm skersmens ir 0,8–1,1 cm pločio lankeliais, padarytos iš trikampio, pusapvalio, stačiakampio, ar stačiakampio profiliuoto skerspjūvio juostelės, kai kurios šiek tiek platėjančiais galais. Rastos pilkapio Nr. XI kapuose Nr. 4, 9, 12 ir 5 atsitiktinai, pilkapio Nr. XII kape Nr. 7 ir 5 atsitiktinai, pilkapio Nr. XIII, kapuose Nr. 9, 12 (2 egzemplioriai) ir 4 – atsitiktinai. Daug jų yra sulūžusių arba išlikę tik fragmentai. Daugelio juostinių apyrankių lankeliai ornamentuoti. Ornamentas skirtingas, pavyzdžiui, pilkapiuose Nr. XII ir XIII atsitiktinai rastos apyrankės ornamentuotos viengubomis arba trigubomis įkartėlių eilėmis, sudarančiomis rombo formos erdves. Galuose – skersinių griovelių grupės. Pilkapyje Nr. XI atsitiktinai rastos apyrankės lankelio išorė ornamentuota vingiuotomis išilginėmis linijomis, kitos puoštos „tinkliniu" ornamentu, pavyzdžiui, pilkapio Nr. XIII, kapo Nr. 12 apyrankės (pav. 113). Kiekvienos apyrankės ornamentas yra savitas, beveik nesikartojantis, todėl norint aptarti jo subtilybes, reikėtų atskirai pastudijuoti. Rasta ir visiškai neornamentuotu lankeliu apyrankių. Viena tokių buvo pilkapio Nr. XI kape Nr. 12. Ši apyrankė yra 5,5 cm skersmens ir 0,5 cm pločio stačiakampio skerspjūvio lankeliu, šiek tiek smailėjančiais galais. Rasta drauge su siauraašmeniu pentiniu kirviu, dviejų žalvarinių grandinėlių fragmentais ir skardinių apkaliukų dalimis (pav. 78). Kapas gali būti datuojamas VIII–IX amžiumi.

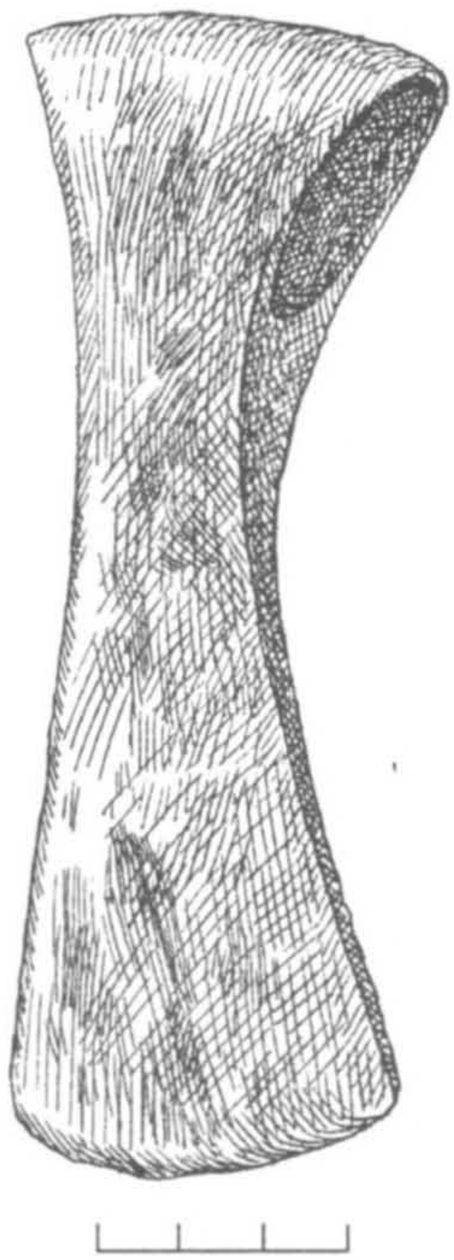

111 pav. Siauraašmenis pentinis kirvis iš pilkapio Nr. XIII, kapo Nr. 10.

Kai kurios iš šių apyrankių aptiktos kapų komplektuose, pavyzdžiui, drauge su žalvarine antkakle plokščiais užkeistais galais bei apyrankėmis smailėjančiais galais, išgaubtu tuščiaviduriu lankeliu (pilk. Nr. XIII, kapas Nr. 12) arba su storagalės apyrankės fragmentu (pilk. Nr. XIII, k. Nr. 9), taip pat su masyvia apyranke kampuoto skerspjūvio lankeliu (pilk. Nr. XII, k. Nr. 7). Tai leidžia visas Visėtiškių pilkapyne aptiktas juostines apyrankes datuoti Viduriniojo geležies amžiaus antrąja puse – Vėlyvojo geležies amžiaus pirmąja puse.

Tiesioginių analogijų šioms apyrankėms rasti sunku dėl jų lankelių skerspjūvių įvairovės ir ornamento skirtumų. Tačiau apskritai juostinių apyrankių aptinkama plačiai, ypač latgalių ir sėlių teritorijoje. Lietuvoje jų žinoma iš gretimo sėliško Miškinių pilkapyno, žiemgališko Jauneikių kapinyno, kur pastarosios sudarė 38 proc. visų šių rankų papuošalų (Vaškevičiūtė, 1987, p. 72, pav. 1:1, 2), Rytų Lietuvos pilkapių etnokultūrinės srities Grigiškių (Neravų) (Trakų r.) (Kuncienė, 1983, p. 55, pav. 4:8), Pamusio (Varėnos r.)

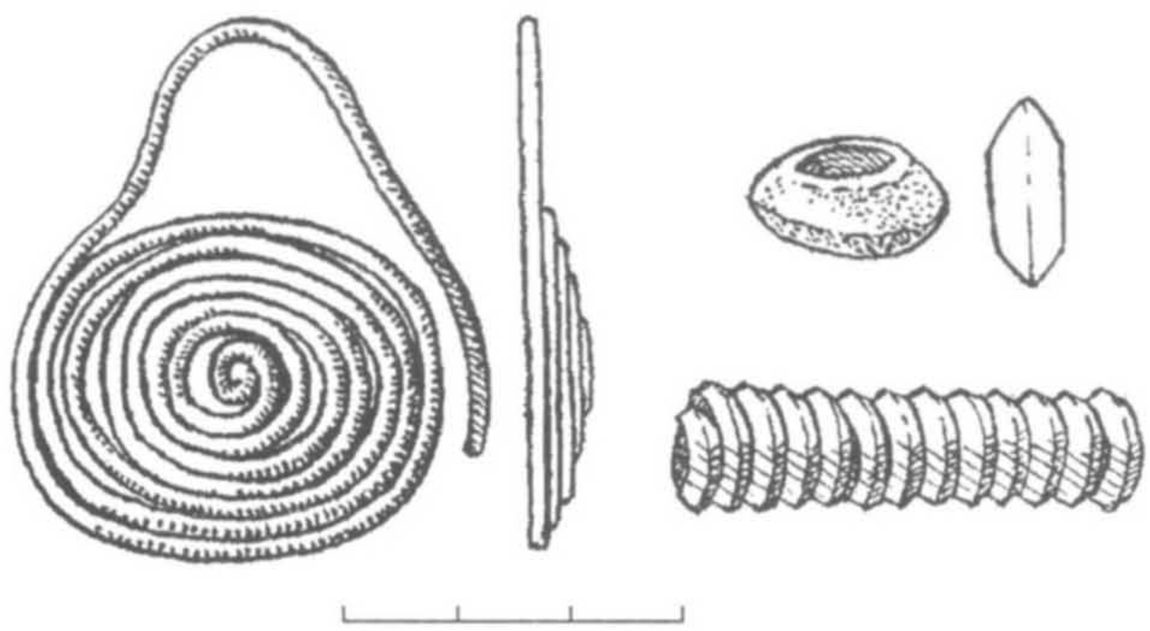

112 pav. Pilkapio Nr. XIII, kapo Nr. 11 radiniai.

(Kuncienė, 1973, p. 116) pilkapynų ir kitų Lietuvos archeologinių paminklų.

Juostinių apyrankių įvairaus skerspjūvio lankeliais aptinkama visoje baltų teritorijoje jau nuo Senojo geležies amžiaus (Michelbertas, 1986, p. 142–146). Ypač plačiai jos nešiotos Viduriniajame geležies amžiuje (Tautavičius, 1996, p. 247–248). Taip pat buvo mėgiamos ir Vėlyvojo geležies amžiaus gyventojų (Kulikauskas, Kulikauskienė, Tautavičius, 1961, p. 497).

Juostinės apyrankės platėjančiais galais, įgaubtu lankeliu aptiktos pilkapyje Nr. IX, kape Nr. 1, o pilkapyje Nr. XIV tokios apyrankės fragmentas rastas atsitiktinai. Jų skersmuo 6,0 cm, galai 1,3–2,0 cm pločio. Apyrankės lankeliai truputėlį gaubti. Jie ištisai ornamentuoti brūkšniuotais rombais, o galai – skersinių griovelių grupėmis (pav. 26, 117). Lietuvoje tokia apyrankė žinoma iš Smilgelių (Pasvalio r.) ir datuojama VIII–IX amžiumi (LLM, 1958, p. 336, pav. 489).

Latvijoje šias apyrankes E. Šnuorė vadina apyrankėmis platėjančiais galais su pynimo ornamentu

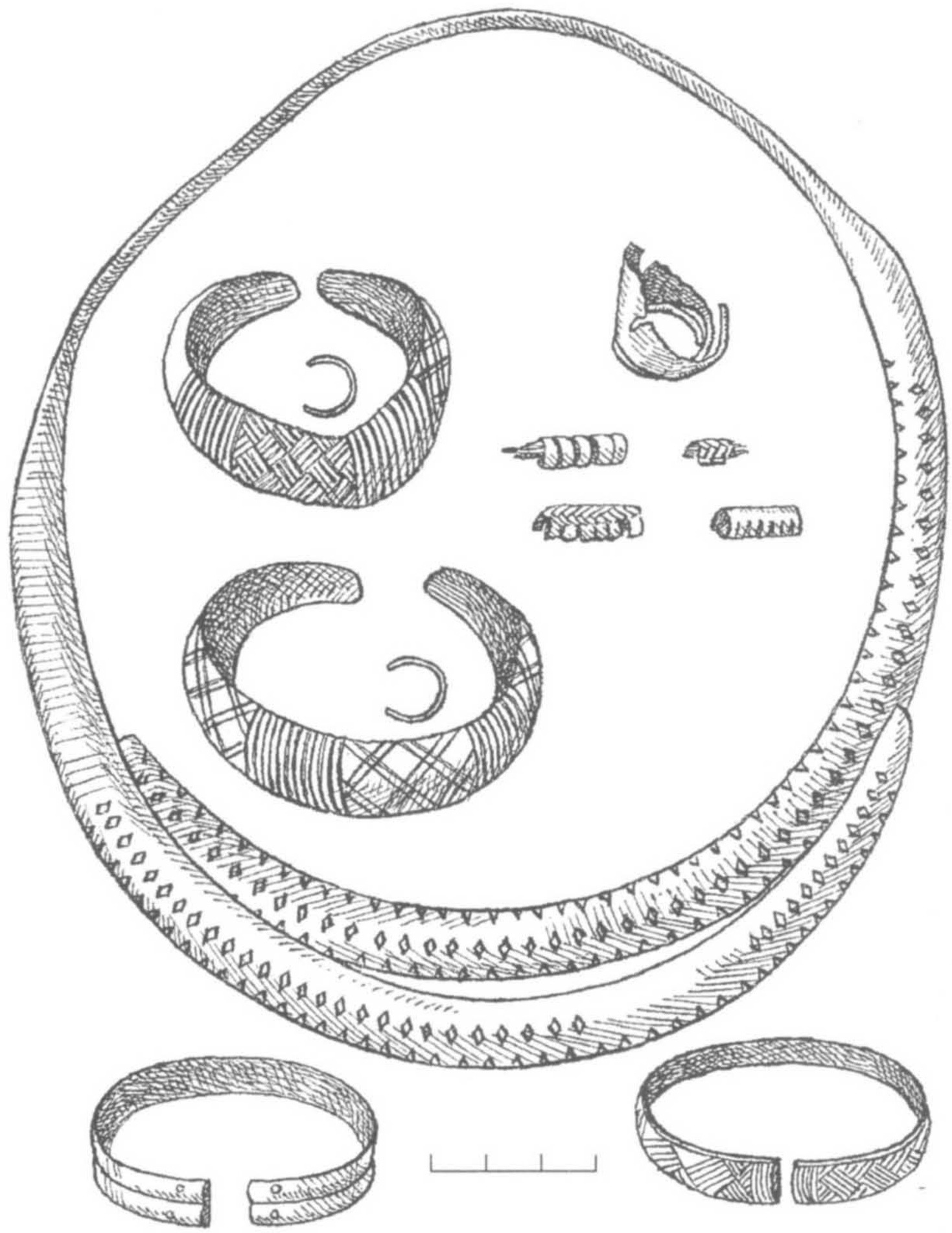

113 pav. Pilkapio Nr. XIII, kapo Nr. 12 planas ir inventorius.

(aproces ar paplašinātiem galiem un pinuma ornamentu). Jos negausios ir koncentruojasi Latvijos pietrytinėje dalyje, labai nedaug aptikta ir kitur (Šnore, 1987, pav. 8). Datuojamos X amžiumi (Šnore, 1987, p. 22). Analogiškų apyrankių nemažai randama ir IX–X amžių ribos Suomijos archeologijos paminkluose (Lehtosalo-Hilander, 1982a, p. 118–119). Antai Suomijoje, 1973 metų duomenimis, tokių apyrankių buvo 120 (Kivikoski, 1973, p. 68, 69, lent. 50:453), nesvetimos jos ir Estijos gyventojams. Tai bendras Rytų Pabaltijo regiono VIII–X amžių rankų papuošalas.

Apyrankių smailėjančiais galais, išgaubtu tuščiaviduriu lankeliu rasta 7. Jų buvo pilkapio Nr. IX kape Nr. 2, pilkapio Nr. XIII kapuose Nr. 7, 12 (2 egzemplioriai) ir 3 atsitiktinės. Jos 5–6 cm skersmens, apie 1,5 cm pločio gaubtu lankeliu ir smailėjančiais galais. Lankeliai ornamentuoti vertikalių brūkšnelių ir susikryžiuojančių dvigubų linijų grupėmis (pav. 123:1, 4, 7, 10, 13). Šios

114 pav. Pilkapis Nr. XIV prieš tyrinėjimą.

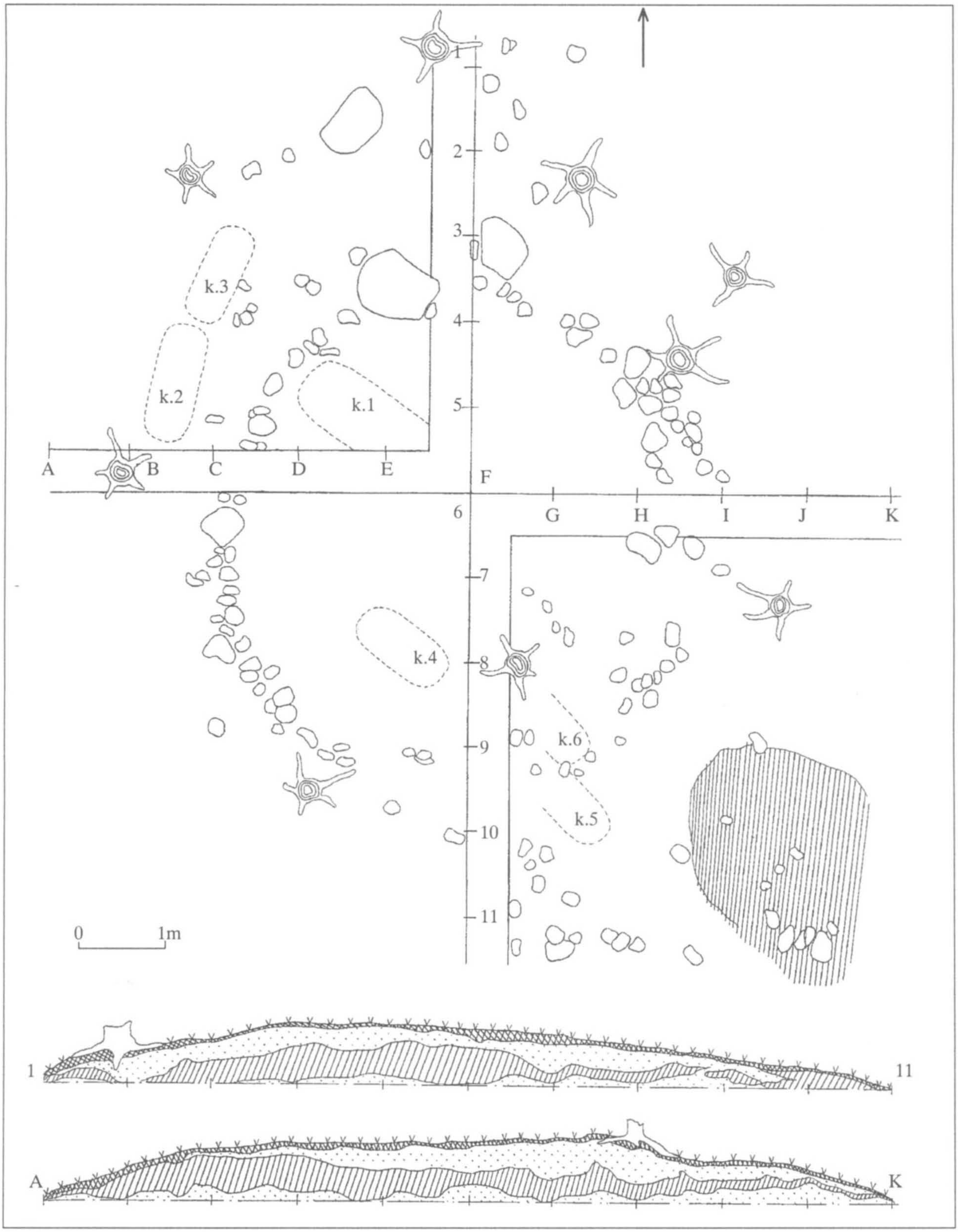

115 pav. Pilkapio Nr. XIV planas.

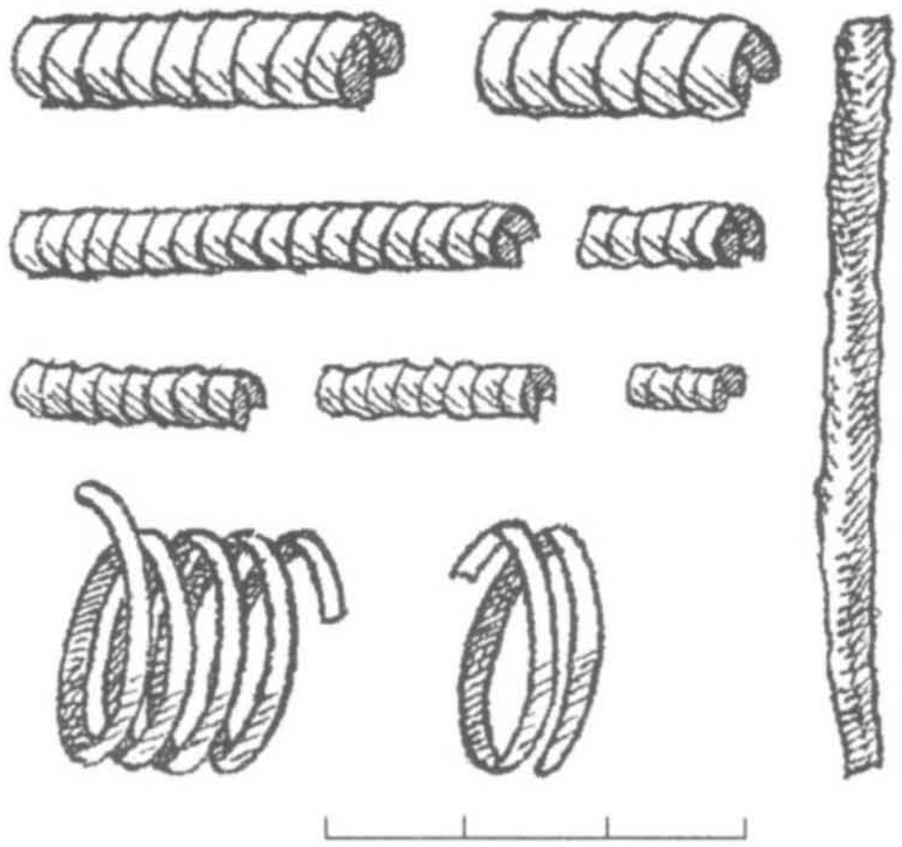

116 pav. Pilkapio Nr. XIV, kapo Nr. 1 dirbiniai.

apyrankės Visėtiškėse aptiktos gerai datuojamuose kapų komplektuose drauge su žalvarine antkakle plokščiais užkeistais galais (pilk. Nr. XIII, k. Nr. 12), apgalviu iš žalvarinių įvijų su stačiakampio skerspjūvio lankeliu (pilk. Nr. XIII, k. Nr. 7). Tik pilkapio Nr. IX kape Nr. 2 ši apyrankė buvo vienintelė įkapė.

Apyrankės smailėjančiais galais, išgaubtu tuščiaviduriu lankeliu – negausus, lokalinis apyrankių tipas, kuris nė neminimas Lietuvos archeologų darbuose, apibendrinančiuose Viduriniįį geležies amžių (Kulikauskas, Kulikauskienė, Tautavičius, 1961; Tautavičius, 1996). Šios apyrankės, nors ir negausiai, paplitusios Šiaurės rytų Lietuvos ir Latvijos centrinėje dalyje bei rytiniame pakraštyje, t. y. sėlių ir latgalių gyventame areale (Šnore, 1987, p. 21). Lietuvoje tokių apyrankių aptikta vėlgi tame pačiame gretimai esančiame Miškinių pilkapyne, kuriame viena tokia apyrankė rasta atsitiktinai, o antros tik mažas fragmentas (žr. V. Kazakevičiaus straipsnį šiame leidinyje). Dar viena tokia apyrankė rasta Smilgelių (Pasvalio r.) kapinyne (LLM, 1958, p. 336, pav. 490).

Daugiau šių apyrankių aptinkama Latgaloje ir sėliškoje Latvijos dalyje. Pavyzdžiui, vien Kivtų kapinyne jų rasta 13 kapų, po dvi kiekviename kape. Iš viso 26 egzemplioriai. Tai moterų papuošalas, kapuose randamas po vieną ant kiekvienos rankos drauge su kitų tipų apyrankėmis (Šnore, 1987, p. 21, lent. IV:1–4). Šis apyrankių tipas nesvetimas ir palaidotiems Kuncų (*Kunci*) (Maduonos r.) kapinyne (Šnore, 1993, p. 62, pav. 70:13, lent. VI:17, 26–28). Jų žinoma tarp Lejasbitėnų (*Aizkraukles Lejasbitēni*) (Aizkrauklės r.) kapinyno kapų inventoriaus, rasta Buokių (*Ābeļu Boķi*) (Jekabpilio r.) kapinyno kapuose, taip pat Laizanių (*Nautrēnu Laizāni*) (Ludzos r.) kapinyno kape Nr. 3 (Urtāns, 1970, p. 73, pav. 9:4). Dvi tokios apyrankės rastos Kalniešių antrojo (*Kalnieši*) (Jekabpilio r.) kapinyno kapuose Nr. 4 ir 26 (Urtāns, 1962, p. 41, 50, 52, 53, 54, lent. VI:9, 10). Dvi buvo Cakulių kapinyne. Pastarajame šios apyrankės buvo ne ant rankų, bet padėtos kojūgalyje kaip papildoma dovana (Radiņš, 1996, p. 99, pav. 2; 1999, pav. 55:10; 90). Jos žinomos Maskavos (*Višku Maskavas*) (Daugpilio r.) kapinyno archeologinėje medžiagoje (Vilcāne, 1996, p. 173, pav. 10:1), rastos Saulės kalno (*Sauleskalns*) (Kraslavos r.) trečiajame lobyje (Urtāns, 1977, p. 176–180, pav. 86:9). Salinių (*Ķeipenes Saliņas*) (Uogrės r.) (RK, 1896, p. 93, lent. 20:17, 19), Smiltainės (*Smiltaine*) (Ludzos r.) (Šnore, 1987, p. 21) kapinynuose. Rasta jų

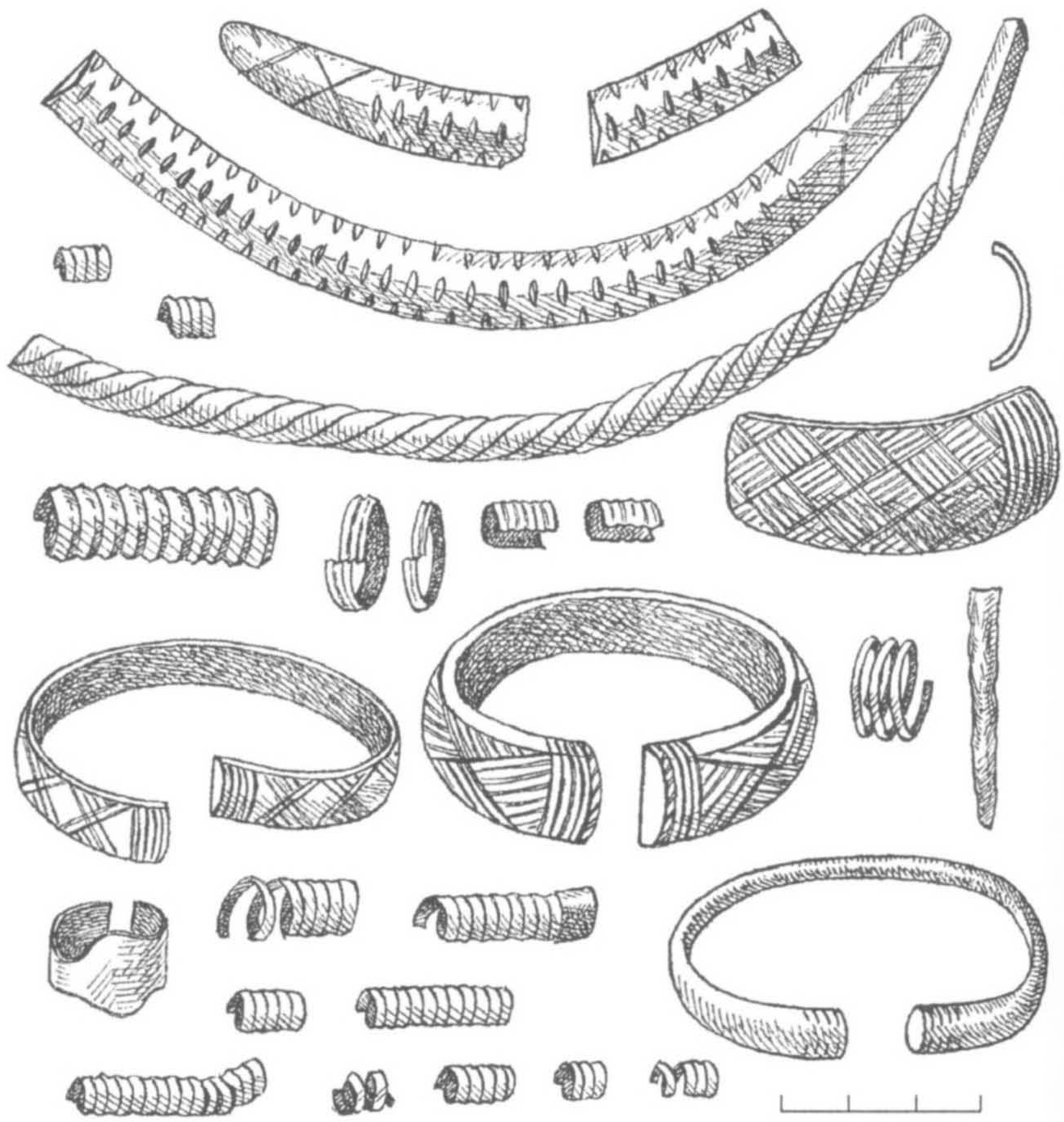

117 pav. Pilkapyje Nr. XIV atsitiktinai rasti daiktai.

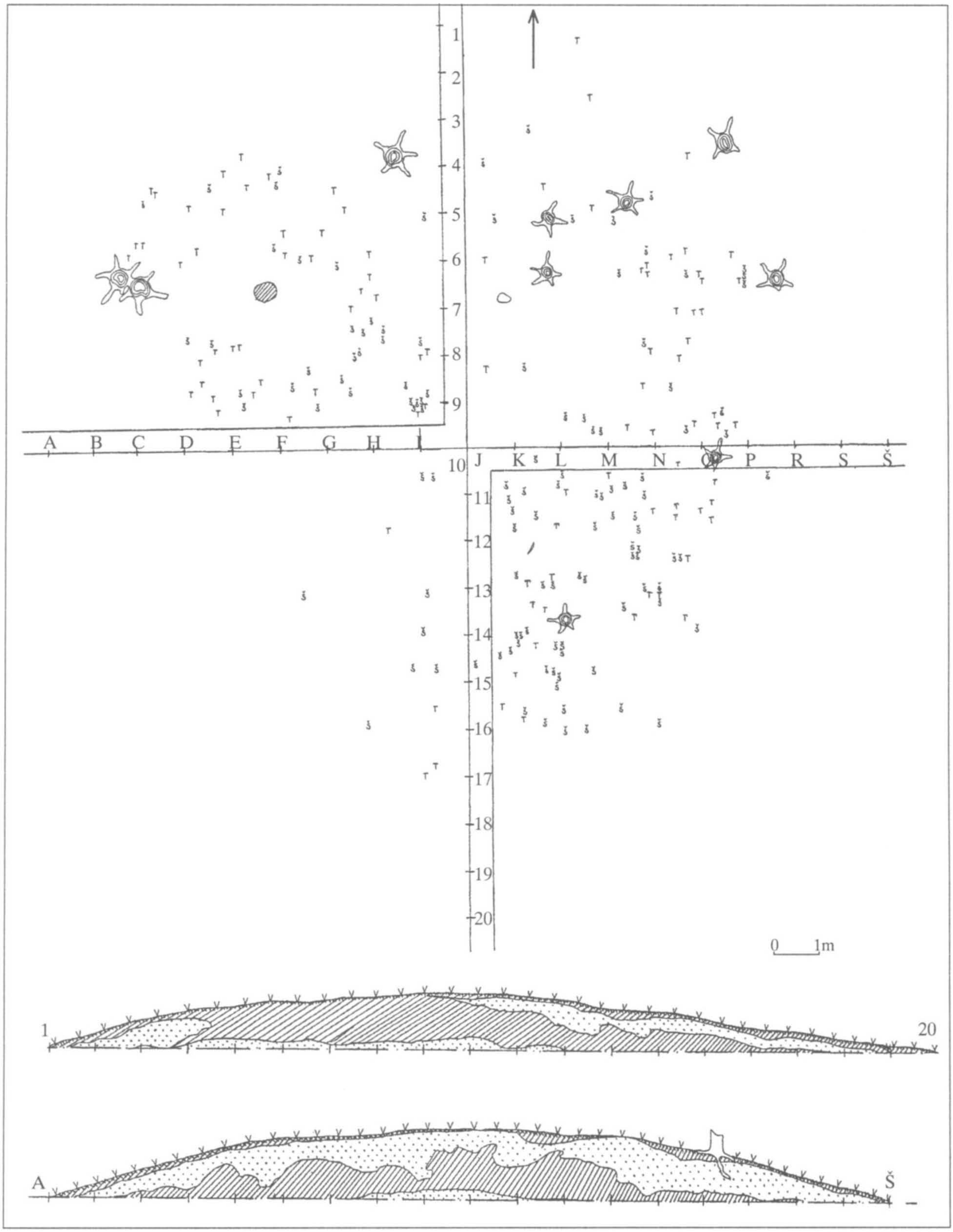

118 pav. Pilkapio Nr. XV planas.

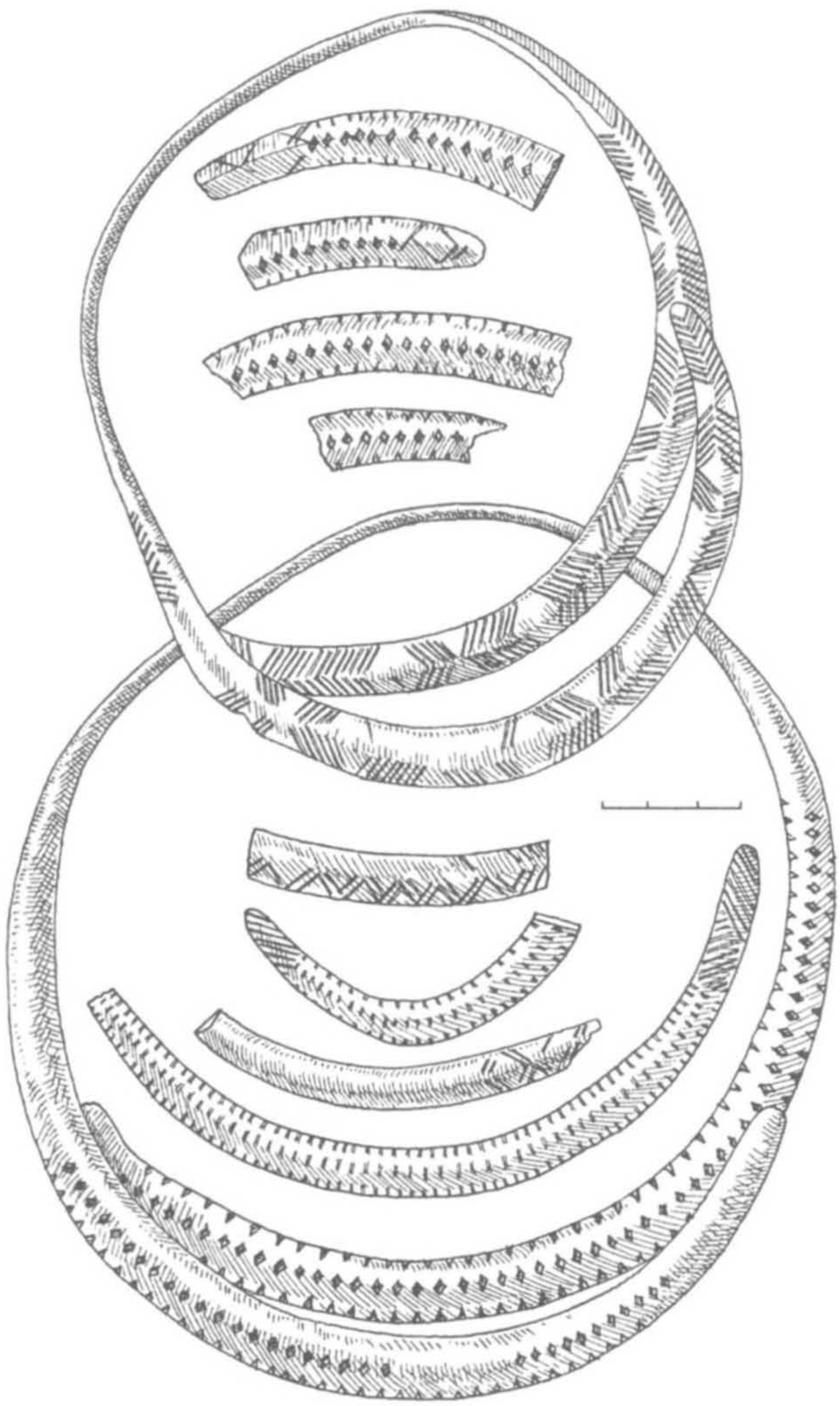

119 pav. Visėtiškių antkaklės plokščiais, užkeistais galais.

net piliakalnių gyvenviečių kultūriniame sluoksnyje (Stubavs, 1976, p. 116, lent. III:3, 4).

Apyrankės smailėjančiais galais, išgaubtu tuščiaviduriu lankeliu – baltų meistrų gaminys. Jos pasirodė tuo pat metu, kaip ir smeigtukai su ramentinėmis galvutėmis, t. y. VII–VIII amžiuje, tačiau pergyveno smeigtukus ir išliko ilgiau, iki X amžiaus (LA, 1974, p. 161, 231).

Visėtiškių pilkapyne aptiktas apyrankes smailėjančiais galais, išgaubtu tuščiaviduriu lankeliu pagal minėtų kapų įkapių inventorių reikia datuoti VIII–IX amžiumi. Tačiau atsitiktinai rastas galima priskirti tam pačiam laikotarpiui kaip ir Miškinių apyrankes t. y. VII–X amžiams.

Masyvios apyrankės. Lietuvos archeologinėje literatūroje masyviųjų apyrankių tipui priskiriamos kiek storėjančiais galais, sunkios apyrankės. Jos pagal lankelių skerspjūvio formą skirstomos į 5 grupes: 1) pusiau apskrito skerspjūvio lankeliu, 2) trikampio skerspjūvio lankeliu, 3) „kario“ apyrankės, 4) keturkampio skerspjūvio lankeliu ir 5) daugiakampio skerspjūvio lankeliu.

Masyvios pusiau apskrito skerspjūvio lankeliu apyrankės. Aptiktos 9 tokios apyrankės. Jų buvo 2 pilkapių 5 kapuose (pilk. Nr. X, k. Nr. 1, 8 (3 egz.), 10, 12, pilk. Nr. XI, k. Nr. 6) ir 2 rastos atsitiktinai (pilk. Nr. XII ir XIII). Apyrankės 6,0–7,0 cm skersmens, 0,8–1,5 cm pločio lankeliais, kurių skerspjūvis yra pusapskritimio ar suploto pusapskritimio formos. Ornamentuotos pintinio rašto imitacija, vingiuotų linijų grupėmis (pav. 122:13, 14; 123:5, 11).

Tokios apyrankės buvo kapų komplektuose su gerai datuojamais dirbiniais, pavyzdžiui, drauge su žalvarine antkakle plokščiais užkeistais galais (pilk. Nr. X, k. Nr. 8, pilk. Nr. XI, k. Nr. 6) (pav. 50, 67), todėl jas galima priskirti VIII–X amžiams.

Analogiškų apyrankių Lietuvoje aptinkama daug. Turimais duomenimis, yra žinoma apie 180 tokių rankų papuošalų (LAA, 1978, p. 95, 96, žem. 57:1). Paplitusios visoje Lietuvos teritorijoje, tačiau dažniau aptinkamos vakarinėje jos dalyje. Datuojamos IX–X amžiumi (Kulikauskas, Kulikauskienė, Tautavičius,

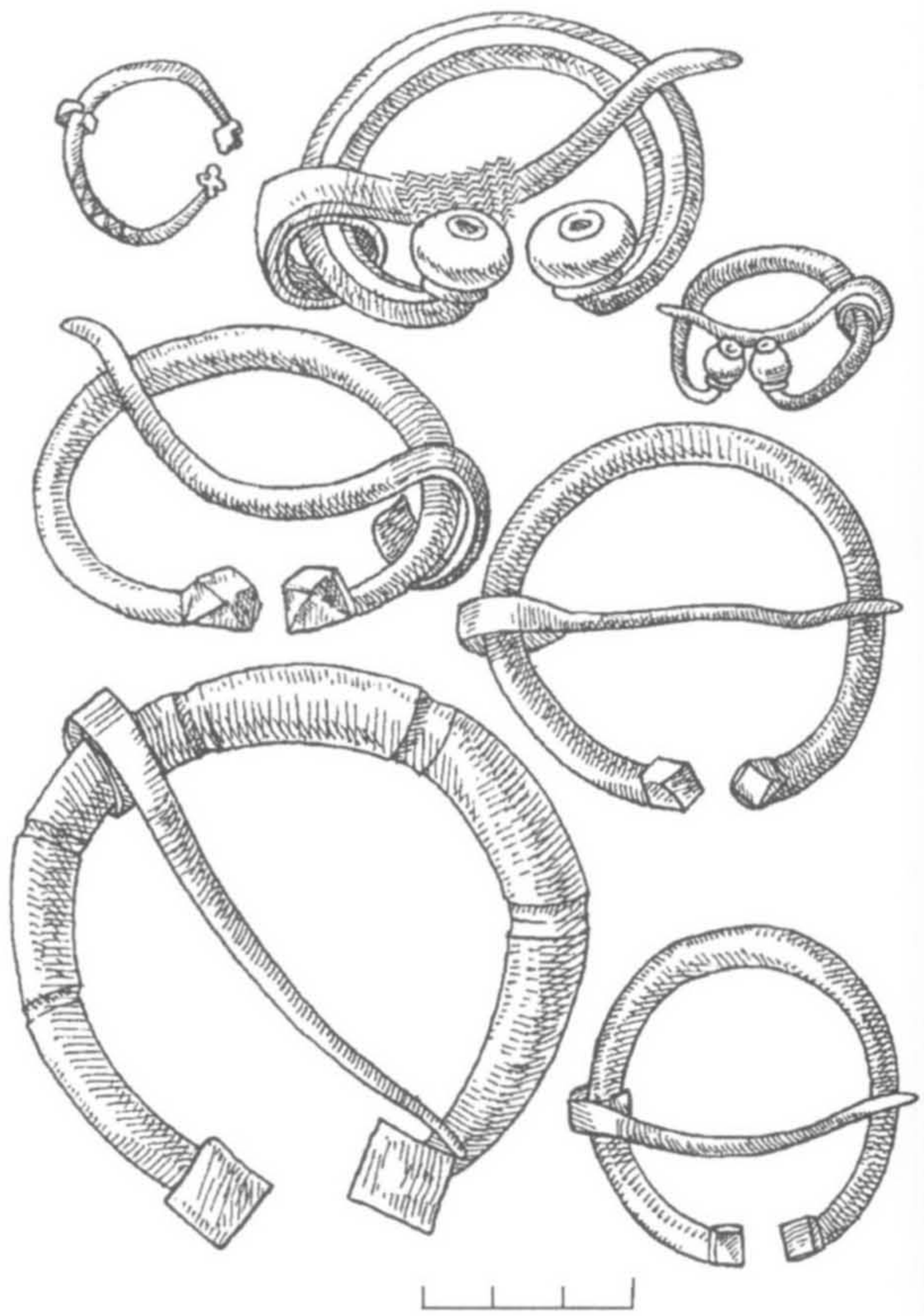

120 pav. Visėtiškių pilkapyno pasaginės segės.

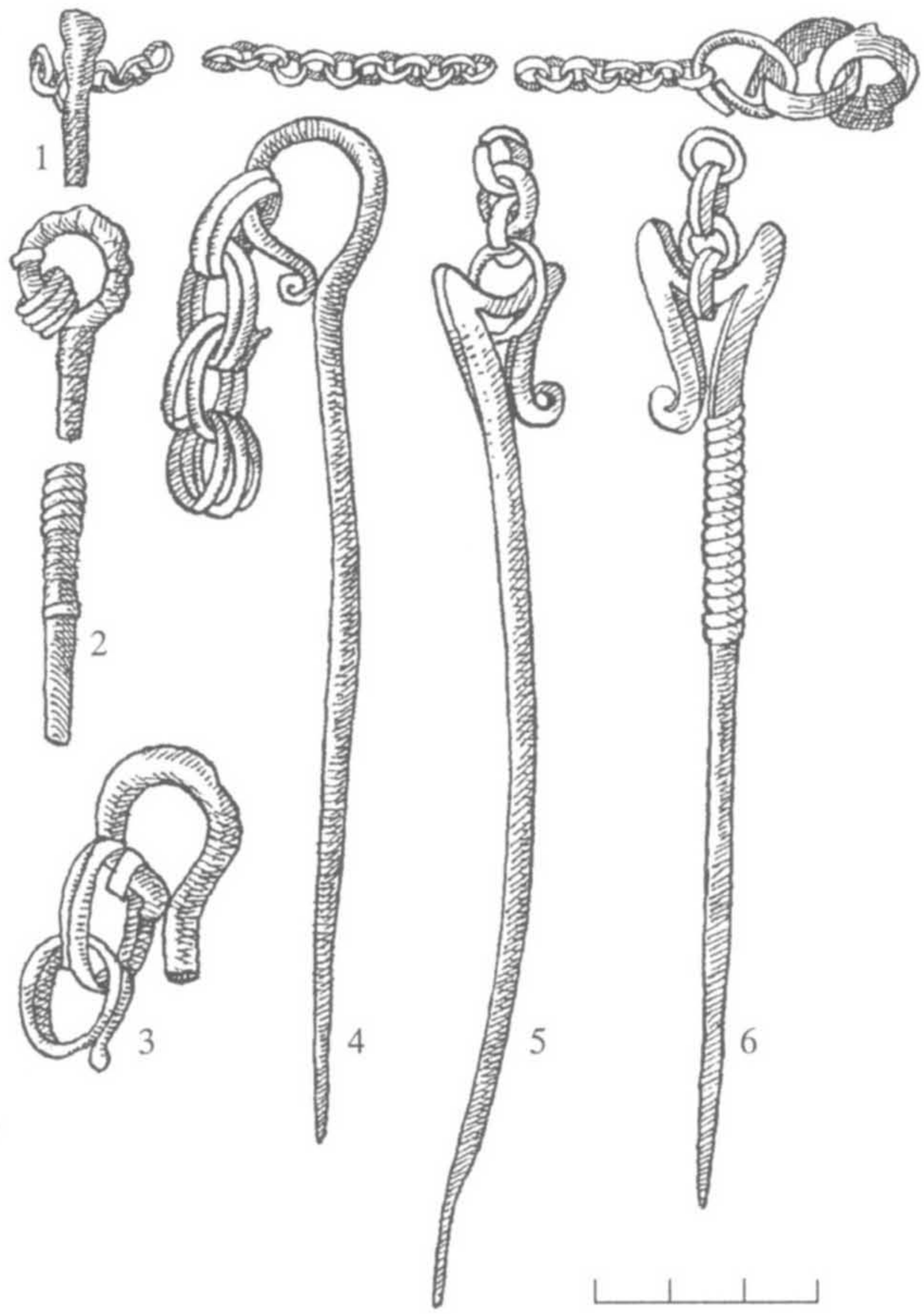

121 pav. Visėtiškių pilkapyno žalvariniai ir geležiniai smeigtukai.

1961, p. 494). Jų apsčiai randama ir Latvijoje, ypač Latgaloje, kur datuojamos kiek vėlesniu laikotarpiu nei lietuviškosios – XI–XII amžiais (LA, 1974, p. 232, lent. 62:8; 10).

Dar viena masyvi apyrankė profiliuoto pusapvalio skerspjūvio, gausiai ornamentuotu lankeliu aptikta pilkapyje Nr. X, kape Nr. 5. Ji tarsi deformuota su plačiai nutolusiais vienas nuo kito galais, 7,0 cm skersmens, 1,5 cm pločio lankeliu (pav. 45). Kape buvo su žalvariniu įvijiniu dvigubo kūgio formos karoliu, įvijiniu žiedu ir plačiagaliu kovos peiliu – kalaviju. Datuojama X amžiumi.

Masyvios kampuoto skerspjūvio lankeliu apyrankės. Aptikta 17 tokių apyrankių. Jų buvo 4 pilkapių 7 kapuose ir dar 4 rastos atsitiktinai (pilk. Nr. X, k. Nr. 3, 8, 12, pilk. Nr. XI, k. Nr. 8 (2 egz.), 10 (2 egz.) pilk. Nr. XII, k. Nr. 5 (4 egz.), 7 ir 2 atsitiktinės, pilkapis Nr. XIV, 2 atsitiktinės. Jos 3,5–7,5 cm skersmens, 0,6–1,5 cm pločio lankeliais, kurių skerspjūvis netaisyklingo stačiakampio formos; kartais jų lankeliai įgaubti į vidų (pav. 123:5). Šios apyrankės datuojamos taip pat, kaip ir apyrankės pusiau apskrito skerspjūvio lankeliais, t. y. VIII–X amžiais.

Lietuvoje tokių apyrankių randama visoje Lietuvoje, bet vakariniuose rajonuose dažniau. Datuojamos IX–XI amžiaus pradžia (Kulikauskas, Kulikauskienė, Tautavičius, 1961, p. 494, pav. 367, 368); Volkaitė-Kulikauskienė, 1970a, p. 180, pav. 30:3, 7, 8). Latvijoje jų pasitaiko irgi vakariniuose rajonuose, gyventuose kuršių (LA, 1974, lent. 48:19–21), taip pat ir prūsų žemėse (Gaerte, 1929, pav. 268:e), Rytų Latvijos archeologijos paminkluose (Šnore, 1997, p. 90, pav. 6). Analogiškų apyrankių dažnai aptinkama Suomijoje, kur jos laikomos Rytų Pabaltijo kilmės (Kivikoski, 1973, p. 102, pav. 741).

„Kario“ apyrankės. Aptiktos 3 tokios apyrankės. Jos buvo pilkapiuose Nr. X ir XI atsitiktinai ir pilkapio Nr. XIII kape Nr. 6. Apyrankės 6,1x5,5 ir 7,4x8,3 cm dydžio (pav. 34, 104). Trečios apyrankės iš pilkapio Nr. XI yra tik pusė (pav. 122:6). Abiejų atsitiktinai rastų apyrankių ornamentas kuklus. Apyrankės iš pilkapio Nr. X ornamentas sudarytas iš dvigubos smulkių įkartėlių eilės, puošiančios apyrankės galus. Apyrankės iš pilkapio Nr. XI smulkiomis įkartėlėmis puošti lankelio šonai, galuose yra įkartėlių trikampiai su trimis duobutėmis. Puošniausia yra pilkapio Nr. XIII kapo Nr. 6 apyrankė. Jos lankelis papuoštas tradiciniu, šioms apyrankėms būdingu gana sudėtingu ornamentu. Tai iš smulkių įkartėlių ir rombiukų bei akučių sudarytas ir lankelio pakraščiais iškaltas ornamentas.

Pagal pilkapyje Nr. XIII, kape Nr. 6, aptiktą inventorių ir latvių archeologės Jolantos Daigos (Jolanta Daiga) preciziškai padarytą klasifikaciją Visėtiškių „kario“ apyrankės gali būti priskiriamos III tipui ir datuojamos X–XI amžiaus pradžia (Daiga, 1974, p. 179–182, pav. 5, 6).

Tokių apyrankių Lietuvoje aptikta 20 egzempliorių (LAA, 1978, p. 96, 97, žem. 57:3). Jos buvo paplitusios žiemgalių teritorijoje (Jauneikiai, Joniškio r., kapai Nr. 100, 113, 186 ir 2 atsitiktinės (Vaškevičiūtė, 1987a, p. 73), Šukioniai, Pakruojo r., kapas Nr. 42) (Vaškevičiūtė, 1990, pav. 15), pavienių randama žemaičių vyrų kapuose (Upyna, Šilalės r., Žviliai, Šilalės r., kapas Nr. 160 (Vaitkunskienė, 1988, pav. 13). Datuojamos VIII–XI amžiais (Tautavičius, 1996, p. 256). Iki šiol lietuviškoje Sėlos dalyje tokių apyrankių nebuvo aptikta. Apskritai Lietuvos teritorijoje gyvenusioms baltų gentims „kario“ apyrankės nebūdingos. Jos pateko iš Latgalos, kur IX–XI amžiaus pradžioje buvo jų gamybos centrai. Jos buvo nepaprastai mėgiamos ir latgalių vyrų karių, kurias jie gausiai nešiojo. Latgaloje dabar žinoma apie 300 šių papuošalų (Daiga, 1974, pav. 11; Radiņš, 1999, p. 117, pav. 87).

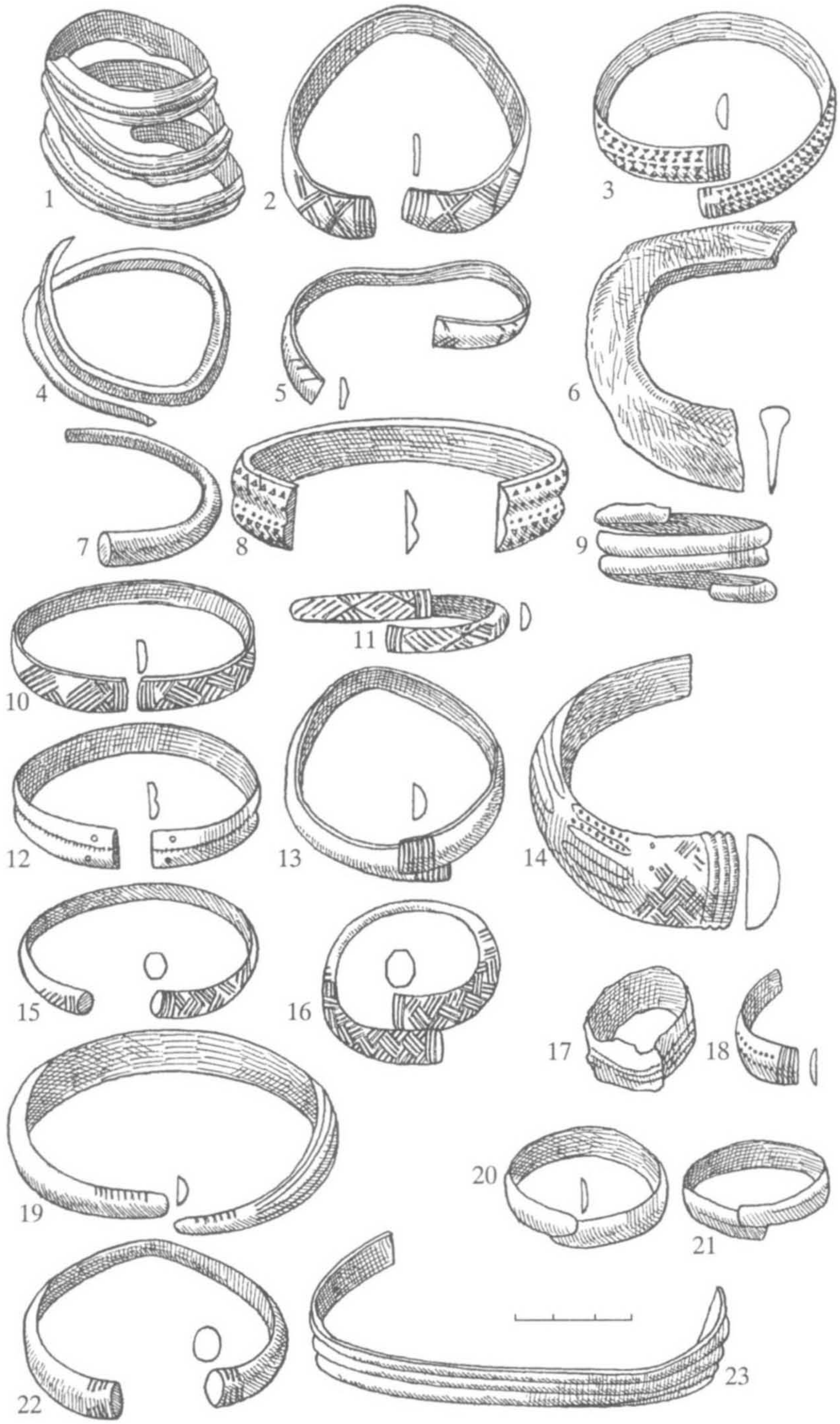

122 pav. Visėtiškėse aptiktos žalvarinės apyrankės.

Apyrankė apskrito skerspjūvio lankeliu. Ji rasta pilkapyje Nr. XII atsitiktinai. Į šiuo metu naudojamų apyrankių tipologiją nepatenka. Tai 3,7 cm skersmens ir 0,3 cm storio apskritos vielos neornamentuotu lankeliu papuošalas šiek tiek užkeistais galais (pav. 84). Chronologija neaiški.

Ją primenanti žalvarinė apyrankė aptikta Kuoknesėje (*Koknese*) (Aizkraukles r.), berniuko kape (Radiņš, 1999, pav. 85:20)

Apyrankė stačiakampio skerspjūvio lankeliu, apskritais galais. Ji rasta pilkapyje Nr. X atsitiktinai. Į šiuo metu naudojamų apyrankių tipologiją taip pat nepatenka. Tai kiek deformuota apie 4,0 cm skersmens ir 0,5 cm pločio stačiakampiu lankeliu papuošalas šiek tiek užkeistais apskritais galais (pav. 34:6). Chronologija taip pat neaiški.

Žiedai yra 3 tipų: įvijiniai, juostiniai ir platesne vidurine įvija. Jų aptikta 5-ių pilkapių 15-oje kapų (pilkapis Nr. X, kapai Nr. 1, 4, 5, 6, 8 ir 15 atsitiktinių, pilkapis Nr. XI, kapai Nr. 4, 9 ir 2 atsitiktiniai, pilkapis Nr. XII, kapai Nr. 3, 8, ir 17 atsitiktinių, pilkapis Nr. XIII, kapai Nr. 1, 12 ir 7 atsitiktiniai, pilkapis Nr. XIV, kapai Nr. 1, 2, 3 ir 4 atsitiktiniai). Iš viso buvo apie 70 žalvarinių žiedų. Absoliuti dauguma yra įvijinių žiedų. Tik 3 buvo juostiniai (pilkapis Nr. X atsitiktinis pilkapis Nr. XI, kapas Nr. 4 ir pilkapis Nr. XIV atsitiktinis) ir 3 platesne vidurine įvija (pilkapis Nr. X, kapas Nr. 6, pilkapis Nr. XII atsitiktinis ir pilkapis Nr. XIII, kapas Nr. 12). Tiksliai suskaičiuoti žalvarinius žiedus sunku, nes daug jų rasta atsitiktinai ir gali būti ne rankų papuošalas, o žiedinės įvijos, puošusios galvos dangą ar kitus drabužius. Archeologinėje medžiagoje neretai pasitaiko, jog žalvarinėmis žiedinėmis įvijomis buvo puoštos antkaklės, segės, galvos danga, drabužiai ir net iečių kotai. Todėl atskirti žiedus kaip rankų papuošalus nuo žiedinių įvijų ne visada galima.

Retai viename kape aptinkama po kelis žiedus. Toks atvejis pasitaikė pilkapio Nr. X kape Nr. 6, kur įkapių komplekte buvo žalvariniai įvijinis ir su platesne vidurine įvija žiedai. Šio kapo komplekte buvusi pasaginė segė su daugiakampėmis buželėmis leidžia jį datuoti XI amžiumi.

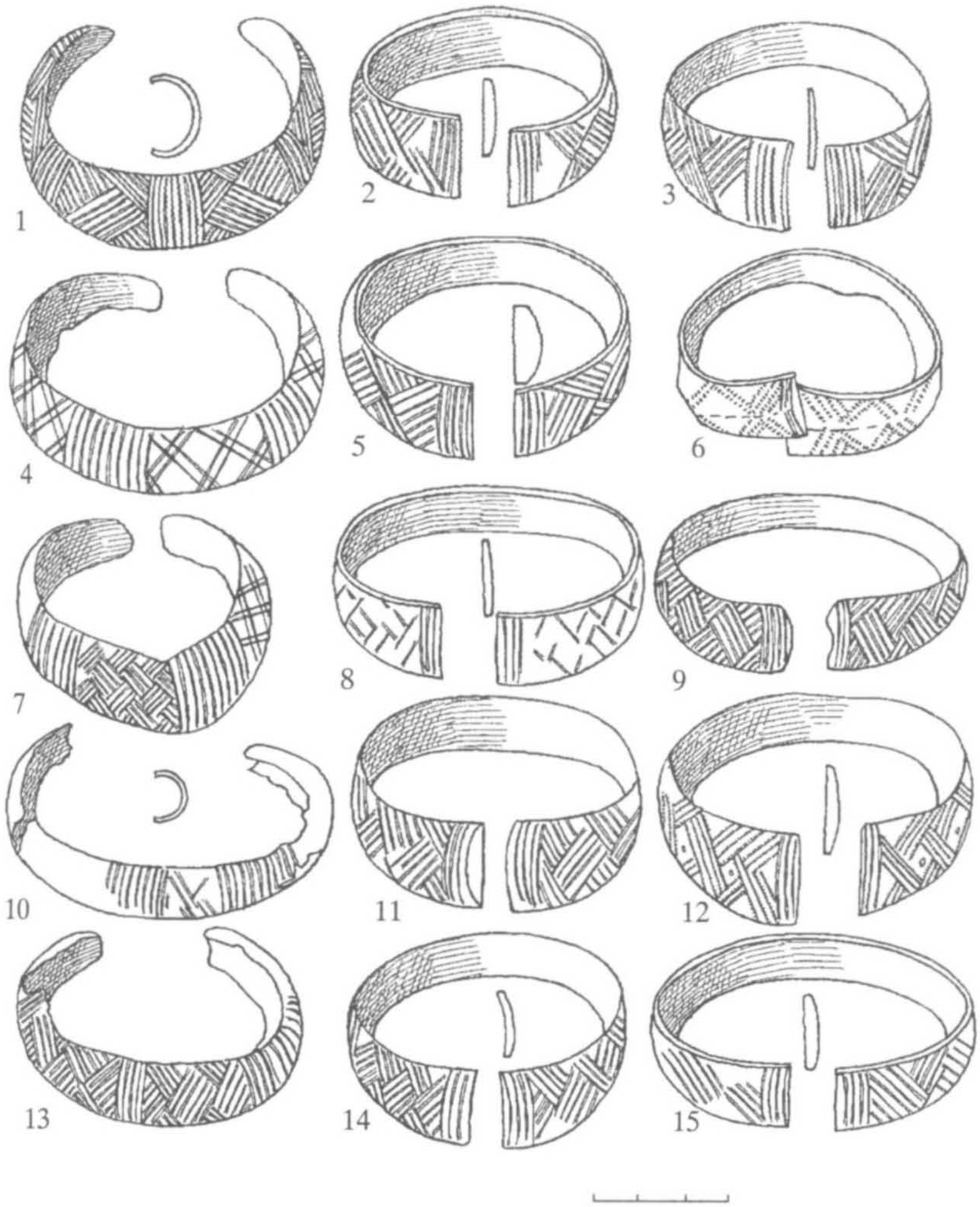

123 pav. Visėtiškėse aptiktos žalvarinės apyrankės.

Įvijiniai žiedai sudaro absoliučią daugumą. Iš maždaug 70 žiedų 64 buvo įvijiniai. Tai 1,5–2,0 cm skersmens, 3–7 apvijų, dažniausiai padaryti iš pusiau apskrito, rečiau trikampio skerspjūvio juostelės papuošalai. Visėtiškių įvijiniai žalvariniai žiedai neornamentuoti.

Įvijinių žiedų labai gausu latgalių kapinynuose. Antai Kivtų kapinyne jų aptikta daugiau kaip 200. Kai kuriuose kapuose buvo net iki 10 žiedų (Šnore, 1987, p. 25). Kitame, Nukšių (*Pildas Nukšu*) (Ludzos r.) kapinyne tokių žiedų aptikta kiekviename moters kape ir daugelyje vyrų kapų (HM, 1957, c. 36, 39). Gausu jų ir kuršių kapuose, ypač nuo VIII amžiaus (Tautavičius, 1996, p. 257). Daug mažiau žiedų aptinkama žiemgalių kapuose. Pavyzdžiui, Jauneikių kapinyne žiedai sudarė tik 2,3 proc. papuošalų (Vaškevičiūtė, 1987a, p. 74). Tokia pati situacija ir kituose žiemgalių kapinynuose, kur šie žiedai buvo nelabai mėgstami. Žemaičiai įvijinius žiedus mėgo. Maudžiorų (Kelmės r.) V–XI amžių kapinyne jų rasta 66. Viename kape aptikta 1, 2 ar net 4 tokie žiedai (Valatka, 1984, p. 22–23).

Retesni yra **žiedai su platesne vidurine įvija.** Kai kurie tyrinėtojai juos priskiria įvijinių žiedų pogrupiui (Tautavičius, 1996, p. 256–257).

Aptikti tik 3 tokie žiedai. Tai 1,6–3,0 cm pločio ir 2,0 cm skersmens žalvariniai papuošalai. Vienas buvo minėtame pilkapio Nr. X kape Nr. 6, datuojamame XI amžiumi, taip pat atsitiktinai rastas pilkapyje Nr. XII ir trečias – pilkapio Nr. XIII kape Nr. 12. Pastarojo kapo komplektas gerai datuotas VIII–IX amžiumi, nes drauge buvo žalvarinė antkaklė plokščiais užkeistais galais, dvi žalvarinės apyrankės tuščiaviduriu lankeliu, smailėjančiais galais, kitos dvi juostinės apyrankės ir įvijėlių fragmentai (pav. 113).

Tokio tipo žiedų kai kuriuose kapinynuose aptinkama tik po keletą. Jie pasirodė I tūkstantmečio vidurio kapuose ir buvo naudojami visą Vėlyvąjį geležies amžių (Kulikauskas, Kulikauskienė, Tautavičius, 1961, p. 498).

Trečias žiedų tipas Visėtiškių pilkapyne yra žalvariniai **juostiniai žiedai.** Jų – taip pat 3 egzemplioriai. Rasti pilkapyje Nr. X, atsitiktinis, pilkapyje Nr. XI, kape Nr. 4, ir pilkapyje Nr. XIII, taip pat atsitiktinis. Tai 0,9–1,5 cm pločio ir 1,2–2,0 cm skersmens papuošalai. Tokio tipo žiedai taip pat negausūs, kai kuriuose kapinynuose aptinkami pavieniui. Susidaro įspūdis, kad šie žiedai labiau mėgti V–VIII amžiuje nei IX–XIII amžiuje, kai plačiau ėmė plisti žiedai pastorinta priekine dalimi.

Apskritai, žiedai ir apyrankės, kaip rankų papuošalai, buvo labai plačiai paplitę Europos gentyse ir tautose. Baltų gentys irgi ne išimtis.

Ginklai

Ietigalių Visėtiškių pilkapyne aptikta tik 7 egzemplioriai. Jų buvo 4 pilkapių 4 kapuose (pilk. Nr. VIII, k. Nr. 4, pilk. Nr. X, k. Nr. 2 ir 2 atsitiktiniai, pilk. Nr. XIII, k. Nr. 6 ir Nr. 8). Pilkapyje Nr. IX

ietigalis aptiktas atsitiktinai. Ietigaliai skirstomi į įmovinius ir įtveriamuosius. Įmoviniai ietigaliai yra 2 tipų: su lauro lapo pavidalo plunksnomis ir juostiniai (E tipas). Įtveriamieji ietigaliai taip pat 2 tipų: su karklo lapo pavidalo plunksnomis ir su užbarzdomis.

Ietigaliai su lauro lapo pavidalo plunksnomis rasti pilkapio Nr. VIII kape Nr. 4 ir pilkapio Nr. X kape Nr. 2. Abu ietigaliai buvo skurdžiuose įkapių kapuose. Pirmajame rastas drauge su geležiniu peiliuku (pav. 20), antrame ietigalis buvo vienintelė įkapė.

Šie ginklai yra su 21 cm ilgio ir 3,6 cm pločio plunksna bei 2,0 cm skersmens įmova, antrojo išliko tik 11 cm ilgio fragmentas su 2,3 cm pločio plunsna. Visėtiškių ietigalius su lauro lapo pavidalo plunksnomis tenka datuoti remiantis analogijomis iš kitų kapinynų. Tai jau Senajame geležies amžiuje plačiai paplitusi ietigalių forma. Tuo metu šių ietigalių plunksnos buvo su briaunomis. Vėliau jos išnyko ir tapo ištęsto rombo formos. Nuo I tūkstantmečio vidurio ietigaliai su lauro lapo pavidalo plunksnomis buvo populiarūs žiemgalių, latgalių, žemaičių gyventuose arealuose (LA, 1974, p. 157, lent. 39:3; Kazakevičius, 1998, p. 27). Baltų kraštuose plačiausiai vartoti VII–VIII amžiuje. Šiuo laikotarpiu tenka datuoti ir Visėtiškėse aptiktus įmovinius ietigalius su lauro lapo pavidalo plunksnomis.

Geriau datuotinas pilkapio Nr. XIII kapas Nr. 6, kuriame aptiktas **juostinis ietigalis.** Jis 24,5 cm ilgio, 1,8 cm pločio, su ištęsto rombo formos skerspjūvio plunksna ir 2,0 cm skersmens įmova. Drauge su juo įkapių komplekte rasta žalvarinė pasaginė segė su keturkampėmis buoželėmis, „kario“ apyrankė, geležinio peiliuko fragmentas ir 5 žalvarinės tūtelės (pav. 104). Kapas datuojamas – X–XI amžiaus pradžia.

Tokie ietigaliai buvo vienas iš pagrindinių šių ginklų formų Vėlyvajame geležies amžiuje ne tik baltų teritorijoje, bet ir kitur Europoje, nuo Norvegijos šiaurėje (Petersen, 1919, p. 26–28, pav. 12, 13; Solberg, 1984, p. 58–59) iki Prancūzijos pietuose, nuo Rusijos rytuose (Кирпичников, 1996, с. 9, табл. VII) iki Didžiosios Britanijos vakaruose. Šie ietigaliai datuojami Vėlyvuoju geležies amžiumi, o Europoje jie žinomi kaip E tipas (Petersen, 1919, p. 26, pav. 12, 13; Solberg, 1984, p. 58, pav. 11).

Dar vieno įmovinio ietigalio įmova rasta pilkapyje Nr. X. Išliko 12 cm ilgio fragmentas su 2,0 cm skersmens aptrupėjusia įmova.

Įtveriamųjų ietigalių su karklo lapo pavidalo plunksnomis buvo rasta pilkapyje Nr. IX atsitiktinai ir pilkapyje Nr. XIII, kape Nr. 8. Pirmasis yra 30,5 cm ilgio su nulūžusiu plunksnos smaigaliu ir 3,0 cm pločio ištęsto rombo formos skerspjūvio plunksna (pav. 29). Antrasis kapo komplekte buvo vienintelis, taip pat nulūžusiu plunksnos smaigaliu, 23,5 cm ilgio, 2,7 cm pločio ovalo skerspjūvio plunksna (pav. 108). Pastarasis kape aptiktas plunksnos smaigaliu įsmeigtas įstrižai žemyn. Tokia ginklo padėtis ne vienintelė Lietuvoje. Analogiškai įsmeigtų ietigalių rasta Neravų–Grigiškių (Trakų r.) pilkapyno pilkapio Nr. 18, kape Nr. 2, pilkpio Nr. 20, kape Nr. 2, pilkapio Nr. 38, kape Nr. 2 (Kuncienė, 1980, p. 49). Datuoti šiuos ietigalius galima remiantis tik analogijomis iš kitų archeologijos paminklų. Įtveriamųjų ietigalių su karklo lapo pavidalo plunksnomis aptinkama Lietuvoje ir Latvijoje VII–IX amžių kapuose (Kazakevičius, 1978, p. 42–43). Tai buvo žemaičių, žiemgalių, sėlių, ir ypač latgalių karių mėgstamas svaidomasis ginklas (LA, 1974, p. 157). VIII–IX amžiaus latgalių vyrų kapuose dažnai tokios ietys dėtos po dvi drauge su siauraašmeniu pentiniu kirviu ir plačiagaliu kovos peiliu – kalaviju (LA, 1974, p. 157, lent. 39:7, 8). Latgaloje įtveriamųjų ietigalių plunksnos dažnai būdavo ištęsto rombo formos (Radiņš, 1999, pav. 83:5, 6). Slavų gentims tokios ietys nebūdingos ir randamos retai (Кирпичников, 1966, с. 17). Ugrofinų gentyse šie ietigaliai dažni, datuojami pradedant Viduriniuoju geležies amžiumi ir baigiant Vėlyvuoju geležies amžiumi (Salmo, 1938 p. 241–247; Kivikoski, 1973, p. 80, pav. 554).

Pilkapyje Nr. X atsitiktinai rastas **įtveriamasis ietigalis su užbarzdomis.** Jis su 24,5 cm ilgio ir 3 cm pločio trikampio formos plunksna ir dviem užbarzdomis (pav. 33:1). Anot latvių ginklų tyrinėtojo Mario Atgazio (Māris Atgāzis), šis ietigalis (angonas) priskirtinas C3 tipui, datuojamam XI amžiumi (Atgāzis, 1974, p. 160). Tokie ietigaliai buvo labai būdingi Latgalai, rečiau aptinkami Kurše (Atgāzis, 1974, pav. 5). Lietuvoje įtveriamųjų ietigalių su užbarzdomis aptinkami pavieniai egzemplioriai, datuojami labai plačiu chronologiniu periodu – nuo paskutinių amžių pr. Kr. iki Vėlyvojo geležies amžiaus (Kuncienė, 1978, p. 60–61).

Platieji kovos peiliai–kalavijai. Šie ginklai specifiniai, skirti smogti iš viršaus ir visai netinkami durti. Jų rasta 4 egzemplioriai: pilkapio Nr. IX kape Nr. 4, pilkapio Nr. X kape Nr. 5 ir 2 atsitiktinai.

Kapuose aptiktų ginklų išlikusios nuolaužos, todėl tikrasis jų ilgis bei geležčių plotis nežinomas. Antai pilkapio Nr. IX kape Nr. 4 buvo 20 cm ilgio fragmentas su 3,5 cm pločio geležte ties smaigaliu bei 0,5 cm storio nugarėle. Antrojo ginklo išliko 22 cm ilgio nuolauža su 3,1 cm pločio geležte ir 0,4 cm storio nugarėle. Šio plačiojo kovos peilio–kalavijo nulūžusi įkotės dalis. Geriau išlikę pilkapyje Nr. X atsitiktinai rasti ginklai. Jie su 21 ir 22 cm ilgio, 2,9 ir 3,0 cm pločio geležtėmis bei 0,4 ir 0,5 cm storio nugarėlėmis (28, 45 pav.).

Visėtiškėse rastus šio tipo ginklus galima datuoti pagal pilkapio Nr. X, kape Nr. 5 aptiktą inventorių:

žalvarinę masyvią apyrankę profiliuotu lankelio skerspjūviu. Ji datuotina X amžiumi. Kape dar aptiktas žalvarinis įvijinis dvigubo kūgio formos karolis ir įvijinis žiedas (pav. 45).

Platieji kovos peiliai–kalavijai buvo būdingi tik kai kurioms baltų gentims nuo VII amžiaus. Jie paplitę žemaičių, žiemgalių, sėlių ir latgalių etnokultūrinėse srityse (Аттазис, 1980, с. 98, рис. 4). Lietuvoje šių ginklų aptikta apie 120 egzempliorių (LAA, 1978, p. 124, žem. 69), Latvijoje – apie 250 egzempliorių. Visiškai nežinomi už baltų žemių (Kazakevičius 1998, p. 30). Ilgiausiai platieji kovos peiliai–kalavijai išliko latgalių žemėse, kur vartoti iki XI amžiaus pradžios.

Kovos peiliai. Pilkapio Nr. X kape Nr. 8 aptiktas kovos peilis. Jo geležtė 25,5 cm ilgio ir 1,5 cm pločio, nugarėlė 0,4 cm storio (pav. 50:1). Peilis nulūžusiu smaigaliu. Sveikas jis turėjo būti ilgesnis.

Kovos peiliai baltų genčių vyrų kapuose buvo pagalbiniai savigynos ginklai. Nuo Viduriniojo geležies amžiaus ypač paplitę aukštaičių ir žiemgalių kapinynuose, rečiau aptinkami latgalių ir kuršių karių kapuose. Vėlyvajame geležies amžiuje jie jau gana dažni ir latgalių karių kapuose. Populiariausi kovos peiliai buvo X a. pabaigoje – XI amžiuje (Kazakevičius, 1998, p. 53).

Visėtiškėse aptiktą kovos peilį galima datuoti X amžiumi. Kapo inventorių sudarė: žalvarinės antkaklės plokščiais užkeistais galais fragmentas, 4 žalvarinės juostinės masyvios apyrankės, žalvarinis įvijinis žiedas, dvi įvijos ir žalvarinių tūtelių eilė su siūlų sruoga viduje (pav. 50).

Kalavijai. Pilkapyje Nr. XII atsitiktinai rasta ginklo geležtė primena vienašmenio kalavijo geležtę. Ji yra 26,5 cm ilgio, 3,3 cm pločio, nugarėlė 0,5 cm storio (pav. 83).

Vienašmeniai kalavijai medinėmis rankenomis be skersinių yra vietinio kalimo ginklai, baltų teritorijoje pasirodę I tūkstantmečio viduryje ir ypač plačiai vartoti VIII–IX amžiuje vakariniuose baltų žemių pakraščiuose. Labai retai jų aptinkama latgalių ir sėlių teritorijose. Ten daugiau randama plačiųjų kovos peilių–kalavijų.

Visėtiškėse rastą šio ginklo nuolaužą tenka datuoti VIII–IX amžiumi.

Dar vieno kalavijo puošniai išpuoštas rankenos skersinio fragmentas aptiktas pilkapyje Nr. XII. Išliko 7x2,1 cm dydžio stačiakampio formos, tuščiaviduris įstrižai nusklembtu galu fragmentas. Skersinis ornamentuotas dvigubomis susipinančiomis linijomis – pynimo motyvais, išgautais juodinimo technika (pav. 83). Toks ornamentas baltų kraštams nebūdingas, sutinkamas Skandinavijoje jau nuo Viduriniojo geležies amžiaus. Tuo metu ornamento motyvuose imituojamos įvairių gyvūnų kūno dalys. Plačiai paplitęs buvo ir vadinamuoju Vikingų laikotarpiu.

Visėtiškių kalavijo rankenos skersinio ornamento analogijų aptikta ir ant kitų kalavijų rankenų. Vienas iš tokių yra Palangoje, kape Nr. 285, rastas kalavijas. Jo rankenos buoželės skersinio ornamentas identiškas Visėtiškių fragmentui (Kazakevičius, 1992, pav. 3; 1992a, pav. 4). Dar vienas toks ornamentas yra ant Kijeve aptikto kalavijo rankenos skersinio (Kazakevičius, 1992a, pav. 5). Trečias analogiško ornamento pavyzdys, išgraviruotas kalavijo rankenos skersinyje, yra iš Kungs Husby (Švedija). Tenka apgailestauti, jog šio kalavijo išliko nedidelė rankenos skersinio dalis (Kazakevičius, 1992a, pav. 6). Taigi Visėtiškių kalavijo rankenos ornamento pavyzdžių aptikta didelėuose Europos plotuose – baltų, germanų, slavų žemėse. Dviejuose savo straipsniuose šiuo klausimu (Kazakevičius, 1992, p. 133–137; 1992a, p. 175–179), priėjau prie išvados, jog šis dirbinys galėjo patekti karo ar prekybos keliais iš slavų žemių. Datuojamas X a. pabaiga – XI a. pradžia.

Darbo įrankiai

Šių įrankių Visėtiškių pilkapyno kapuose yra negausu: aptikta kirvių, peilių, ylų, pjautuvų, galąstuvas ir verpstukas.

Kirviai. 4 pilkapiuose aptikti 7 siauraašmeniai pentiniai kirviai. Jų buvo 2 pilkapių 5 kapuose (pilk. Nr. XI, k. Nr. 1, 5, 6, 12, pilk. Nr. XIII, k. Nr. 10). Pilkapyje Nr. XII rastas lobis, kuriame buvo 2 siauraašmeniai pentiniai kirviai.

Siauraašmeniai pentiniai kirviai yra nuo 12 iki 16 cm ilgio, ašmenys 4,0–5,0 cm pločio, skylės kotams ovalios – nuo 2,7x3,0 iki 2,7x3,3 cm.

Kapuose, kuriuose rasti kirviai, radinių negausu. Dažniausiai jie aptinkami su žalvarinių įvijų fragmentais, tūtelėmis ir panašiomis dirbinių dalimis ar jų nuolaužomis. Vienas iš turtingesnių įkapių komplektų rastas pilkapyje Nr. XI, kape Nr. 6. Jame buvo: siauraašmenis pentinis kirvis, vėlyvos formos žalvarinė apyrankė šiek tiek storėjančiais pusiau apskrito skerspjūvio galais, žalvarinių įvijų fragmentai, tūtelės su audinio likučiais ir žalvariniai apkaliukai (pav. 67). Kapas datuotinas IX–X amžiumi. Dar vienas įkapių komplektas, kuriame buvo žalvarinė stačiakampio skerspjūvio apyrankė smailėjančiais galais, du maži grandinėlės fragmentai ir dviejų žalvarinių apkaliukų dalys, rastas pilkapio Nr. XI kape Nr. 12 (pav. 78). Šį kapą datuoti sudėtinga, nes žalvarinė apyrankė yra vienintelė Lietuvos archeologinėje medžiagoje.

Daugiau tokių aptikti nepavyko. Tačiau kirvio forma rodo, jog kapas galėtų būti datuojamas Vėlyvojo geležies amžiaus pradžia. Kituose kapuose su kirviais geriau datuojamų daiktų neaptikta.

Siauraašmeniai pentiniai kirviai ilgą laiką plačiai vartoti beveik visų baltų genčių, išskyrus žemaičius ir kuršius. Šių genčių teritorijose randama įmovinių kirvių. Naujausių tyrinėjimų duomenimis (Malonaitis, 1997, p. 48–77, 2000, p. 10–12), Visėtiškėse rasti kirviai skirtini 2 ir 6 formoms. Šios formos kirviai buvo paplitę Šiaurės rytų Lietuvoje, aptinkami Pietryčių Latvijos archeologijos paminkluose (Atgāzis, 1976, pav. 1:1, 2). Jų chronologija labai plati. Siauraašmeniai pentiniai kirviai buvo vartoti iki XI amžiaus. Vėlyvosios jų formos ypač plačiai buvo paplitusios ir ilgiausiai išsilaikė Latgaloje, net iki XI amžiaus (Atgāzis, 1964, p. 109).

Atskirai reikia paminėti lobį, aptiktą pilkapio Nr. XII sampilo pietvakariniame krašte, 55 cm gylyje. Lobį sudarė 2 siauraašmeniai pentiniai kirviai, padėti ašmenimis, atgręžtais į priešingas puses (93 pav.). Kirvių pentyse medinių kotų likučių nepastebėta. Atrodo, kad šie kirviai buvo užkasti specialiai, laidojant vieną iš mirusių Visėtiškių bendruomenės narių.

Peiliai dėti į abiejų lyčių mirusiųjų kapus. Tai buvo pagrindinis buityje vartotas įrankis. Jų aptikta 5 pilkapių 8 kapuose (pilk. Nr. VIII, k. Nr. 4, pilk. Nr. X, k. Nr. 2, Nr. 11 ir 3 fragmentai atsitiktiniai, pilk. Nr. XII, k. Nr. 7 ir 5 fragmentai atsitiktiniai, pilk. Nr. XIII, k. Nr. 1, Nr. 6 ir 2 fragmentai atsitiktiniai, pilk. Nr. XIV, k. Nr. 3). Dar 2 pilkapiuose peilių rasta tik atsitiktinai (pilk. Nr. XI ir XV), iš viso – 20 egzempliorių. Daugiausia tai peilių geležčių dalys, smaigalių ar įkočių fragmentai. Visėtiškių sveiki peiliai yra nuo 12 iki 15 cm ilgio, su 1,76 – 2,1 cm pločio geležtėmis, iki 0,6 cm storio nugarėlėmis.

Peilių dažnai aptinkama įvairių laikotarpių ir genčių archeologiniuose paminkluose, tiek vyrų, tiek moterų, rečiau vaikų kapuose. Ne išimtis ir baltų archeologijos paminklai. Peilių randama daugelio mirusiųjų kapuose, piliakalnių ir gyvenviečių kultūriniuose sluoksniuose. Tačiau kai kuriose teritorijose, pavyzdžiui, Suomijoje, jie Vėlyvajame geležies amžiuje ir vadinamuoju Kryžuočių laikotarpiu buvo dažniau dedami į vyrų nei į moterų kapus (Lehtosalo-Hilander, 1982a, p. 43).

Peilius klasifikuoti sunku dėl blogos jų būklės. Be to, niekas iš Lietuvos archeologų, tai daryti nė nebandė, nes manoma, jog peiliai yra vienodos formos. Tačiau tokia nuomonė neteisinga, ją reikia keisti. Peiliai turi daug bruožų, kurie gali padėti ne tik formaliai juos išskirstyti į grupes, tipus ir potipius, bet ir pagal tuos požymius padėti datuoti kitus dirbinius. Europos archeologinėje literatūroje peiliai jau klasifikuojami. Tai padaryti bandė Švedijos (Arrhenius, 1970, p. 48–50), Norvegijos (Petersen, 1951, p. 188–198), Suomijos (Cleve, 1943, p. 120–122) specialistai. Ypač nuodugniai Luistari kapinyno peilius išanalizavo Liisa Lehtosalo-Hilander (Lehtosalo-Hilander, 1982a, p. 43–51). Lietuvos archeologinė medžiaga dar laukia tokiam darbui atsidavusio specialisto.

Ylos – moterų įkapės, rastos pilkapiuose Nr. XII kape Nr. 5 ir 1 atsitiktinai, pilkapio Nr. XIII kape Nr. 4 ir pilkapio Nr. XIV kape Nr. 1, iš viso 4 egzemplioriai. Tai labai blogai išliekantys dirbiniai, randami dažniausiai tik gabaliukais. Ylas labai sunku atskirti nuo geležinių smeigtukų, nes aptiktos abiejų dirbinių dalys iš esmės nesiskiria.

Visėtiškėse rasta tik viena sveika yla. Ji yra iš pilkapio Nr. XII. Ylos ilgis 12,8 cm, skersmuo 0,6 cm. Medinio kotelio ilgis 3,5 cm. Kitų ylų išliko tik fragmentai, pavyzdžiui, pilkapyje Nr. XIII, kape Nr. 4 buvo 11,6 cm ilgio, pilkapyje Nr. XII, kape Nr. 5 – 7,5 cm ilgio ylos dalis.

Pjautuvai – taip pat moterų įkapė. Visėtiškėse jų rasta mažai, tik dviejų pjautuvų fragmentai. Pilkapyje Nr. XIII, kape Nr. 4 buvo nedidelė pjautuvo įkotės dalis, kitas lenktos geležtės fragmentas aptiktas tame pačiame pilkapyje atsitiktinai. Išliko 6,13 cm ilgio ir 2,3 cm pločio pjautuvo geležtės dalis. Kadangi šių pjautuvų aptiktos tik nedidelės dalys, nežinomas net jų tipas, komentuoti jų plačiau negalima.

Verpstukas. Pilkapyje Nr. X atsitiktinai rastas iš molio padarytas verpstukas. Jis yra dvigubo nupjauto kūgio formos, 3,3 cm skersmens, 2,5 cm aukščio, ornamentuotas įspaustomis duobutėmis (LNM AR 729:106) (pav. 35).

Verpstukai – vienas iš pagrindinių moterų darbo įrankių. Į kapus pradėta juos dėti jau Senajame geležies amžiuje (Kulikauskas, Kulikauskienė, Tautavičius, 1961, p. 183–184). Paplitę visoje baltų teritorijoje ir naudoti net iki istorinių laikų (Čepaitienė, 1997, p. 10). Jie gaminti iš molio, smiltainio ir gintaro. Būna kelių formų: dvigubo nupjauto kūgio, ritinio, statinaitės formos. Vyrauja nupjauto kūgio formos verpstukai. Nedažnai, tačiau pasitaiko sudėtingai ornamentuotų. Jie būdingesni Viduriniajam geležies amžiui (Šimėnas, 1996, pav. 15; Butėnas, 1997, pav. 13:7). Vėlyvajame geležies amžiuje vyravo moliniai versptukai, atsirado ir importinių šiferinių (Kulikauskas, Kulikauskienė, Tautavičius, 1961, p. 406). Lietuvoje jie buvo ypač paplitę Rytų Lietuvos pilkapių kultūros areale, kur aptinkama degintiniuose moterų kapuose net po kelis (Volkaitė-Kulikauskienė, 1970, p. 81–82). Analogiška situacija ir kitose baltų žemėse. Verpstukų dažnai randama ne tik

kapuose, bet ir piliakalnių bei gyvenviečių kultūriniame sluoksnyje (Stubavs, 1976, p. 101, lent. XIII).

Visėtiškėse rastą verpstuką datuoti galima tik pagal bendrą pilkapio Nr. X chronologiją, t. y. VIII–XI amžiumi.

Šie moterų darbo įrankiai buvo būdingi ir kitur Europoje. Antai Suomijoje Vėlyvojo geležies amžiaus paminkluose dažniausiai aptinkama iš kaulo, molio ir skalūno padarytų (Lehtosalo-Hilander, 1982a, p. 61). Norvegijoje verpstukai dažniausiai daryti iš įvairių rūšių akmens ir molio, nedaug rasta kaulinių, o pavienių būta ir iš švino, geležies ar stiklo (Petersen, 1951, p. 302–311). Dar įvairesnių rasta Švedijoje, Birkoje. Ten būta pagamintų iš molio, šiferio, smiltainio, skalūno (Speckstein), gintaro, koralų, švino, briedžio rago (Arwidsson, 1989, p. 97).

Galąstuvas. Šis darbo įrankis, dėtas į vyrų kapus, randamas nedažnai. Jis buvo aptiktas pilkapio Nr. XI sampile atsitiktinai. Galąstuvas iš pilko akmens, stačiakampio skerspjūvio, 5,3 cm ilgio, 1,0 cm pločio ir 0,8 cm storio, į galą smailėja, pats galas nutrupėjęs. Storesniajame gale išgręžta skylutė prikabinti ar pririšti (pav. 81).

Akmeninių galąstuvų Lietuvos archeologinėje medžiagoje aptinkama taip pat nuo Senojo geležies amžiaus pradžios. Padaugėjus geležinių darbo įrankių ir ginklų, kuriuos reikėdavo nuolat galąsti, pradėjo rastis ir specialių šiam reikalui skirtų dirbinių – galąstuvų (Michelbertas, 1986, p. 216). Viduriniajame geležies amžiuje pasirodė ir importiniai galąstuvai (Kazakevičius, 1993, p. 69), o Vėlyvojo geležies amžiaus galąstuvų forma nuo ankstyviausių nesiskiria. Tai buvo visuotinai paplitęs vyrų darbo įrankis visoje priešistorinėje Europoje. Šiaurės Europje taip pat aptinkama galąstuvų–pakabučių, kurie buvo nešiojami ant kaklo. Ypač daug jų Norvegijoje – ten žinoma apie 100 (Lehtosalo-Hilander, 1982a, p. 62). Lietuvoje tokių amuletų neaptikta.

PILKAPYNO CHRONOLOGIJA IR ETNINĖ INTERPRETACIJA

1985–1988 metais Visėtiškių pilkapyne buvo ištirti visi 15 pilkapių, aptikta 64 griautiniai ir 2 degintiniai mirusiųjų kapai.

Tai vienas iš didžiausių ir visiškai ištirtų Šiaurės rytų Lietuvoje archeologijos paminklų. Šio pilkapyno medžiaga, materialinės kultūros dirbiniai, laidojimo papročiai ir juose atsispindintys tikėjimai leidžia sužinoti Visėtiškių pilkapyno egzistavimo laiką ir jį palikusių žmonių etninę kilmę.

Chronologiją geriausiai galima nustatyti iš dirbinių tipų ir jų formų. Pats ankstyviausias Visėtiškių pilkapyno dirbinys yra pilkapyje Nr. XIII, kapo Nr. 11 aplinkumoje rasta iš žalvarinės vielos padaryta sraiginė įvija. Ji gali būti datuojama Ankstyvuoju geležies amžiumi. Kitas, jau vėlesnis dirbinys yra atsitiktinai rasta žalvarinė apyrankė ovalinio skerspjūvio lankeliu, smailėjančiais galais. Tai tipiškas Senojo geležies amžiaus dirbinys, datuojamas II amžiumi – III amžiaus pradžia. Ar ši apyrankė yra iš suardyto kapo, ar į pilkapyno teritoriją pateko atsitiktinai, lieka neaišku.

Gerai datuojami dirbiniai Visėtiškių pilkapyne yra žalvariniai smeigtukai su ramentinėmis galvutėmis, antkaklės plokščiais užkeistais galais ir apyrankės smailėjančiais galais, išgaubtu tuščiaviduriu lankeliu. Šie dirbiniai latvių ir lietuvių archeologų vieningai priskiriami VII–XII amžiams. Tačiau Visėtiškių pilkapyno kapų komplektus su minėtais daiktais galima datuoti kiek siauresniu laikotarpiu – VII–IX amžiais, nes viename iš komplektų aptikta žalvarinė antkaklė plokščiais užkeistais galais ir apyrankės smailėjančiais galais, išgaubtu tuščiaviduriu lankeliu bei juostinė (pilkapis Nr. XIII, kapas Nr. 12). Vėlesnio chronologinio laikotarpio dirbiniai yra pasaginės segės su keturkampėmis ir daugiakampėmis buželėmis ir „kario“ apyrankės. Šie dirbiniai datuojami X–XI amžiaus pradžia. Tokią chronologiją patvirtina pilkapio Nr. XIII kapo Nr. 6 įkapių komplektas: pasaginė segė keturkampiais galais, „kario“ apyrankė ir juostinis ietigalis. Kiek vėlesnio laikotarpio įkapės yra pasaginės segės su aguoninėmis buželėmis. Lietuvoje ir Latvijoje tokias seges archeologai datuoja X–XII amžiais. Dar vėliau jų forma pakinta, jos sumažėja, buželės suplokštėja. Tokios segės datuojamos net XIII–XV amžiais. Visėtiškių kapų komplektus su pasaginėmis segėmis aguoninėmis galvutėmis datuoti galima X–XII amžiumi. Vadinasi, remiantis kapų įrengimo savitumais ir dirbiniais, galima teigti, kad Visėtiškių pilkapyne buvo laidojama pradedant III–V (?) ir baigiant XII amžiumi. Intensyviausiai šis laidojimo paminklas buvo naudojamas VIII–XI amžiaus pradžioje. Tuo metu Visėtiškių bendruomenė buvo stipriausia ir gausiausia.

Analizuojant laidoseną pastebėta, jog pilkapyne išsiskyrė dvi pilkapių grupės: pirmos grupės pilkapiai (Nr. 1–8) yra be akmenų vainikų ir su itin nedideliu skaičiumi kapų arba visai be jų. Antrosios grupės pilkapiai nuo pirmosios skiriasi tuo, jog yra su akmenų vainikais ir daug griautinių kapų. Tik vienintelis pilkapis (Nr. XII) buvo su duobėmis.

Pilkapyne vyravo inhumacija. Iš 66 kapų tik 2 buvo degintiniai. Tačiau pilkapių sampiluose rasta degintų žmonių kaulų trupinių. Jie rodo šioje vietoje buvus ir degintinių kapų. Kaip jau minėta, tai galima paaiškinti tuo, jog jie yra ankstesnio laikotarpio degintinių kapų likučiai. Tuose kapuose arba nebuvo

metalinių įkapių, arba buvo labai mažai ir jos susimaišė su geležies amžiaus dirbiniais. Tokiai prielaidai paremti galima paminėti įvairialaikę keramiką ir titnaginius dirbinius; ši medžiaga nagrinėjama atskirai (žr. Džiugo Brazaičio straipsnį šiame leidinyje). Pilkapiuose Nr. VII ir XI aptikti degintiniai kapai yra be radinių arba su labai menkomis įkapėmis, todėl sunkiai datuojami. Jie gali būti vienalaikiai su kitais pilkapyno griautiniais kapais arba ankstesni.

Vienas iš ankstyviausių griautinių kapų aptiktas pilkapyje Nr. III. Šio kapo duobė buvo iškasta po pilkapio sampilu. Remtis dirbiniais, deja, negalima, nes jie labai menki – tik žalvarinė įvija ir nedidelis geležinio smeigtuko (?) fragmentas. Vienintelis šio pilkapio kapas buvo įrengtas analogiškai Rytų Lietuvos pilkapių kultūros ankstyviausiems kapams, datuojamiems IV–V amžiaus pradžia – po pilkapio sampilu. Hipotetiškai jį galima datuoti I tūkstantmečio viduriu. Kiti pilkapyne aptikti kapai yra įvairialaikiai ir datuotini pradedant VII amžiumi ir baigiant X–XII amžiais.

Lyginant Visėtiškių pilkapius, juose aptiktų mirusiųjų laidojimo papročius ir surastą materialinės kultūros medžiagą su neabejotinais Rytų Lietuvos pilkapių kultūros žmonių paliktais laidojimo paminklais pastebimi esminiai skirtumai: 1) Viduriniojo geležies amžiaus pabaigos ir Vėlyvojo geležies amžiaus Rytų Lietuvos pilkapiai dažniausiai yra be akmenų vainikų; 2) vėlyvųjų pilkapių bruožas tas, kad jie yra su duobėmis arba su ištisiniais grioviais; 3) pagrindinis laidojimo būdas buvo mirusiųjų deginimas; 4) I tūkstantmečio pabaigoje – II tūkstantmečio pradžioje supiltuose pilkapiuose randama griautinių ir sudegintų žirgų kapų. Juose taip pat žinomi simboliniai žirgų kapai (Bliujienė, 1992, p. 113–116, lent. 3); 5) skiriasi kapų inventorius: a) dirbinių sudėtimi, b) formomis. Vyrų kapuose dažni siauraašmeniai pentiniai kirviai, ietigaliai su rombo formos, profiliuotomis plunksnomis, skydų umbai, geležinės diržų sagtys. Moterų kapuose įprastos įkapės – moliniai verpstukai, kartais net keli, ylos, pjautuvai ir kt. Visi dirbiniai labai dažnai būna apdegę. Šių laidojimo bruožų ir dirbinių tipų Visėtiškėse nėra. Šio pilkapyno Viduriniojo geležies amžiaus pabaigos – Vėlyvojo geležies amžiaus pradžios pilkapiai yra su akmenų vainikais, be duobių ir griovių, juose vyrauja griautiniai kapai, nėra žirgų kapų. Iš dirbinių būdingi plačiagaliai kovos peiliai–kalavijai, įtveriamieji ietigaliai su karklo lapo pavidalo plunksnomis ir su užbarzdomis, randama vėlyvos formos siauraašmenių pentinių kirvių, nebūdingi verpstukai, pjautuvai ir kt.

Palyginus pilkapių konstrukcijas, laidojimo papročius ir pagrindinius dirbinių tipus aiškėja, kad Visėtiškių pilkapyną palikusi bendruomenė buvo sėlių etnoso.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Kazakevičius V., 1985š – Visėtiškių, Anykščių r., Svėdasų apyl., pilkapyno tyrinėjimų ataskaita. Vilnius, 1985 // Lietuvos istorijos instituto rankraštynas, b. 1218.

Kazakevičius V., 1986š – Visėtiškių, Svėdasų apyl., Anykščių r., pilkapyno 1986 metų tyrinėjimų ataskaita. Visėtiškės, 1986 // Lietuvos istorijos instituto rankraštynas, b. 1263.

Kazakevičius V., 1988š – Visėtiškių, Anykščių r., pilkapyno tyrinėjimai 1987 metais. Visėtiškės–Vilnius, 1988 // Lietuvos istorijos instituto rankraštynas, b. 1311.

Kazakevičius V., 1988š – Visėtiškių, Svėdasų apyl., Anykščių r., pilkapyno tyrinėjimų 1988 metais ataskaita. Visėtiškės, 1988 // Lietuvos istorijos instituto rankraštynas, b. 1506.

Kazakevičius V., 1989š – Visėtiškių, Anykščių r., pilkapyno 1989 metų tyrinėjimų ataskaita. Visėtiškės, 1989 // Lietuvos istorijos instituto rankraštynas, b. 1617.

Vaškevičiūtė I., 1986š – Stungių kapinyno, Žagarės apyl., Joniškio r., tyrinėjimų ataskaita 1986. Vilnius, 1986 // Lietuvos istorijos instituto rankraštynas, b. 1253.

Arrhenius B., 1970 – Kivar från Helgö och Birka // Fornvännen, 1970, S. 48–50.

Arwidsson G., 1989 – Spinnwirtel // Birka II:3. Systematische Analysen der Gräberfunde. Stockholm, 1989, S. 79.

Atgāzis M., 1964 – Latgaļu 9.–12. gs. cirvji // Arheoloģija un etnogrāfija, 1964. T. IX, lpp. 105–125.

Atgāzis M., 1974 – Dzelzs iedzītņa šķēpu gali ar atkarpēm Latvijā // Arheoloģija un etnogrāfija. 1974. T. XI, lpp. 154 –173.

Åberg N., 1919 – Ostpreussen in der Völkerwanderungszeit. Upsala–Leipzig, 1919.

Bliujienė A., 1992 – Alinkos (Raistinės) pilkapiai // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1992. T. 8, p. 105–127.

Brīvkalne E., 1974 – Tērvetes saktas // Arheoloģija un etnogrāfija. 1974. T. XI, lpp. 121–140.

Butėnas E., 1997 – Vanagiškių pilkapyno tyrinėjimai 1997 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998, p. 138–142.

Carlsson A., 1988 – Vikingatida ringspännen från Gotland. Stockholm, 1988.

Cleve N., 1943 – Skelettgravfälten på Kjuloholm i Kjulo I. Den yngre folkvandringstiden. Helsinki, 1943.

Čepaitienė A., 1997 – Verpimas Lietuvoje. Tradicinės liaudies kultūros likimas (Daktaro disertacijos santrauka). Vilnius, 1997.

Daiga J., 1974 – Karavīra aproce // Arheoloģija un etnogrāfija. 1974. T. XI, lpp. 174–197.

Jaanits L., Laul S., Lõugas V., Tõnisson E., 1982 – Eesti esiajalugu. Tallinn, 1982.

Edgren T., 1973 – En baltisk smyckenål från Veitakkala i Salo // SMYA. 1973. Bd. 75.

Engel C., La Baume W. 1937 – Kulturen und Völker der Frühzeit im Preußenlande. Königsberg, 1937.

Gaerte W., 1929 – Urgeschichte Ostpreußens. Königsberg, 1929.

Grigalavičienė E., 1979 – Egliškių pilkapiai // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1979. T. 1, p. 5–43.

Grigalavičienė E., 1992 – Juodonių piliakalnis ir gyvenvietė (Rokiškio r.) // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1992. T. 9, p. 41–91.

Heym W., 1940 – Ein Skelettgrab der frühen Eisenzeit in Daulen-Luisensegen, Kreis Rosenberg // Gothiskanza, 1940, Nr. 2.

Karnups A., 1929 – Die Haupttypen der lettischen Halsringe in der jüngeren Eisenzeit // Sb. der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1928. Tartu–Dorpat, 1929, S. 116–140.

Kazakevičius V., 1986 – Visėtiškių pilkapynas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1984 ir 1985 metais. Vilnius, 1986, p. 56–57.

Kazakevičius V., 1988 – Visėtiškių pilkapynas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 metais. Vilnius, 1988, p. 50–55.

Kazakevičius V., 1990 – Visėtiškių (Anykščių r.) pilkapyno tyrinėjimai 1988 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais. Vilnius, 1990, p. 49–52.

Kazakevičius V., 1992 – Rytietiškos kilmės radinys Visėtiškių (Anykščių r.) pilkapyne // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1992. T. 9, p. 133–137.

Kazakevičius V., 1992a – The find of an East European Sword Quillon in a Barrow in Visėtiškės, Anykščiai District, Lithuania // Fornvännen 87 (1992a), p. 175–179.

Kazakevičius V., 1993 – Plinkaigalio kapinynas // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1993. T. 10.

Kazakevičius V., 1998 – Geležies amžiaus baltų genčių ginkluotė. Vilnius, 1998.

Kulikauskas P., 1943 – Žalvario amžiaus pilkapiai Kurmaičiuose // Gimtasai kraštas, Nr. 31, 1943, p. 3–23.

Kulikauskas P., 1982 – Užnemunės piliakalniai. Vilnius, 1982.

Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A., 1961 – Lietuvos archeologijos bruožai. Vilnius, 1961.

Kuncienė O., 1973 – Pamusio (Varėnos r.) pilkapiai (2. Radiniai) // Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai. A serija. 1973. T. 2(43), p. 103–123.

Kuncienė O., 1978 – M.e. V–VII amžių užbarzdinis ietigalis iš Grigiškių (Neravų) pilkapyno // Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai. A serija. 1978. T. 2(63), p. 59–54.

Kuncienė O., 1980 – Grigiškių (Neravų) pilkapyno laidojimo papročiai (1.M.e. V–VIII a. pilkapiai) // Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai. A serija. 1980. T. 3(72), p. 41–54.

Kuncienė O., 1983 – Grigiškių (Neravų, Trakų r.) pilkapyno radiniai (2. Papuošalai) // Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai. A serija. 1983. T. 1(82), p. 49–60.

Latvijas, 1926 – Latvijas archaioloģija, Rīgā, 1926.

LA, 1974 – Latvijas PSR arheoloģija, Rīga, 1974.

LLM, 1958 – Lietuvių liaudies menas. Senovės lietuvių papuošalai. Vilnius, 1958. T. 1.

LAA, 1977 – Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Vilnius, 1977. T. 3.

LAA, 1978 – Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Vilnius, 1978. T. 4.

Lehtosalo-Hilander P.-L., 1982 – Luistari. The Graves. Helsinki, 1982.Vol. I.

Lehtosalo-Hilander P.-L., 1982a – Luistari. The Artefacts. Helsinki, 1982. Vol. II.

Malonaitis A., 1997 – Siauraašmeniai pentiniai kirviai Lietuvoje (tyrinėjimų metmenys). // Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija. 1997. T. 35, p. 48–77.

Malonaitis A., 2000 – Siauraašmeniai pentiniai kirviai Lietuvoje (tipologija ir ergonomika). Daktaro disertacijos santrauka. Humanitariniai mokslai, istorija (05H). Vilnius, 2000.

Michelbertas M., 1986 – Senasis geležies amžius Lietuvoje. Vilnius, 1986.

Mugurēvičs Ē., 1977 – Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi. 3.–15. gs. arheoloģiskie pieminekļi. Rīga, 1977.

Moora H., 1938 – Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. Tartu, 1938. Bd. II.

Moora H., 1952 – Pirmatnējā kopienas iekārta un agrā feodalā sabiedrība Latvijas PSR teritorijā. Rīgā, 1952.

Nakaitė L., 1959 – Juodonių gyvenvietės (Rokiškio r.) archeologinių tyrinėjimų duomenys // Iš lietuvių kultūros istorijos. Vilnius, 1959. T. 2, p. 138–150.

Petersen J., 1919 – De norske vikingesverd. En typologisk-kronologisk studie over vikingetidens vaaben. Kristiania, 1919.

Petersen J., 1951 – Vikingetidens redskaper // Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi I Oslo II. Hist.-Filos. Klasse. 1951. Oslo, No. 4, p. 188–198.

Radiņš A., 1998 – 10.–13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi. Rīga, 1998.

Radiņš A., 1999 – 10.–13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi. Rīga, 1999.

RK, 1896 – Katalog der Ausstellung zum X. archäologischen Kongress in Riga 1896. Riga, 1896.

Salmo H., 1938 – Die Waffen der Merowingerzeit in Finnland. Helsinki, 1938.

Salmo H., 1956 – Finnische Hufeisenfibeln. Helsinki, 1956.

Sidrys V., R., 1994 – Vakarų baltų gintaro įkapės

geležies amžiuje // Klaipėdos miesto ir regiono archeologijos ir istorijos problemos. Klaipėda, 1994, p. 59–106.

Selirand J., 1974 – Eestlaste matmiskombed varafeodaalsete suhete tärkamise perioodil (11.–13. sajand). Tallinn, 1974.

Solberg B., 1984 – Norwegian spear-heads from the Merovingian and Viking periods. Bergen, 1984.

Stubavs A., 1976 – Ķentes pilskalns un apmetne. Rīga, 1976.

Šimėnas V., 1996 – Vidgirių kapinyno tyrinėjimai 1994 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1994 ir 1995 metais. Vilnius, 1996, p. 124–127.

Šnore R., 1930 – Dzels laikmeta latviešu rotas adatas // Latviešu aizvēstures materiāli. Rīgā, 1930. T. I, lpp. 39–95.

Šnore E., 1982 – Izrakumi Ķuncu kapulaukā // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1980/81. gada pētījumu rezultātiem. Rīga, 1982, lpp. 120–125.

Šnore E., 1987 – Kivtu kapulauks. Rīga, 1987.

Šnore E., 1993 – Agrā dzels laikmeta uzkalniņi Latvijas austrumu daļā. Rīga, 1993.

Šnore E., 1994 – Kaklariņķi ar noplacinātiem galiem Latvijā // Arheoloģija un etnogrāfija. 1994. T. XVII, lpp. 105–107.

Šnore E., 1997 – Lejasdopeļu kapulauks senajā Sēlijā // Arheoloģija un etnogrāfija. Rīga, 1997. T. XIX, lpp. 64–81.

Šnore E., Zariņa A., 1980 – Senā Sēlpils. Rīga, 1980.

Szukiewicz W., 1900 – Kurhany ciałopalne w Pomusiu // Światowit. 1900. T. 2, s. 3–16.

Urtāns V., 1962 – Kalniešu otrais kapulauks // Arheoloģija. Latvijas PRS Vēstures muzeja raksti. Rīgā, 1962, lpp. 37–82.

Urtāns V., 1973 – Aizkraukles arheologiskās ekspedīcijas 1972. gada darba rezultāti // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu, antropologu un etnogrāfu 1972 gada pētījumu rezultātiem. Rīgā, 1973, lpp. 66–71.

Tautavičius A., 1996 – Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V–IX a.). Vilnius, 1996.

Thunmark-Nylén L., 1995 – Die Wikingerzeit Gotlands II. Typentafeln. Stockholm, 1995.

Vaitkunskienė L., 1988 – Žvilių kapinyno tyrinėjimai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 metais. Vilnius, 1988, p. 103–107.

Vaitkunskienė L., 1999 – Žvilių kapinynas // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1999. T. 17.

Valatka V., 1984 – Maudžiorų plokštinis kapinynas (1964 ir 1966 m. tyrinėjimų duomenys // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1984. T. 3, p. 6–24.

Vasks A., 1975 – Izrakumi Dzelzavas Obzerkalnā un Kapukalnā // Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1974. gada pētījumu rezultātiem. Rīga, 1975, lpp. 95–98.

Vassar A., 1939 – Iru linnapära // Muistse Eesti linnused. Tartu, 1939.

Vaškevičiūtė I., 1987 – Jauneikių (Joniškio r.) V–XI a. kapinynas (4. Krūtinės papuošalai) // Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai. A serija. 1987. T. 2(99), p. 25–38.

Vaškevičiūtė I., 1987a – Jauneikių (Joniškio r.) V–XI a. kapinynas (5. Rankų papuošalai, kiti radiniai) // Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai. A serija. 1987. T. 4(101), p. 71–81.

Vaškevičiūtė I., 1990 – Šukionių (Pakruojo r.) 1989 m. tyrinėjimai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais. Vilnius, 1990, p. 114–118.

Vaškevičiūtė I., 1992 – IV–XI a. įvijiniai apgalviai // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1992. T. 8, p. 128–135.

Volkaitė-Kulikauskienė R., 1951 – Linksmučių (Pakruojo r., Šiaulių sr.) kapinyno 1948 m. tyrinėjimų duomenys // Lietuvos istorijos instituto darbai. Vilnius, 1951. T. 1, p. 279–314.

Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970 – Vieno papuošalo klausimu // Muziejai ir paminklai. Vilnius, 1970, p. 109–111.

Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970a – Lietuviai IX–XII amžiais. Vilnius, 1970.

Volkaitė-Kulikauskienė R., 1975 – Kai kurių VIII–XI a. Rytų Lietuvos moterų galvos papuošalų klausimu // Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai. A serija. 1975. T. 4(53), p. 85–95.

Zariņa A., 1970 – Seno latgaļu apģērbs 7.–13. gs. Rīgā, 1970.

Атгазис М. К., 1980 – Вопросы этнической истории земгалов // Из древнейшей истории балтских народов по археологии и антропологии. Рига, 1980, с. 89–101.

Крживиций Л., 1913 – Последние моменты неолитической эпохи в Литве // Сборник в чести семидясятилетия профессора Дмитрия Николаевича Анучина. Москва, 1913.

Кулаков В. И., 1990 – Древности пруссов VI–XIII вв. Москва, 1990.

НМ, 1957. – Нукшинский могильник. Рига, 1957. Т. I.

Седов В. В., 1967 – Булавки восточных балтов в эпоху раннего железа // Acta Baltico-slavica. Białystok, 1967. T. 5, p. 129–146.

Седов В. В., 1987 – Финно-угры и балты в эпоху средневековья. Москва, 1987.

Седова М. В., 1981 – Ювелирные изделия древнего Новгорода (X–XУ вв.). Москва, 1981.

Сергеева З. М., 1978 – О Прибалтийских щейных гривнах в древнерусских памятниках X–XШ вв. // Краткие сообщения института археологии. 1978. Т. 155, с. 35–40.

Сергеева З. М., 1985 – Балтские находки в курганах западной Руси // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. Вильнюс, 1985, с. 123–131.

VISETIŠKĖS BARROW CEMETERY

Vytautas Kazakevičius

Summary

The Visėtiškės barrow cemetery is situated in the Anykščiai district, Svėdasai administrative unit, 5 km west of Svėdasai, 1 km north of the road Utena–Kupiškis, on the eastern side of the road to Jotkoniai, 200 m west of the right bank of Jara river (Fig. 1). The barrow cemetery is represented by 15 earth piles. They are 10–18 m in diameter and up to 1.5 m in height and comprise two groups (Fig. 2).

This barrow cemetery was explored by an archaeological expedition from the Lithuanian Institute of History. It was organized in 1985–1989 and headed by the author.

According to the external characteristicts of the barrows and their internal structure they may be divided into two groups. These groups have considerable differences. The barrows in the first group (No. I–VIII) have no stone circles and particularly few burials or no burials at all. Burials were absent in four barrows (No. IV–VII). Three barrows (No. I–III) had one inhumation each. Only Barrow VIII had 6 inhumations. This barrow is at a certain distance from other barrows of the group, in the eastern part of the barrow cemetery.

The second group of barrows have stone circles and many inhumations. The stone circles are 5–7.5 m in diameter. In most cases they are represented by one layer, of big stones (even bigger than 1 m in diameter) with smaller stones squeezed in the gaps. The big stones stand on their edges. They do not make a continuous circle, but are placed on all sides, i. e., in all compass points. Only in rare cases medium-size stones are piled on each other as, for example, in barrow XI where stones are piled in 2–3 layers. By the edge of only one earth pile oblong pits were found. This is Barrow XII. The pits were dug out on the western and southwestern sides. The pits on the western side are 6 m long and 1 m wide, on the southern side – 5 m long and 1 m wide (Fig. 82). The depth of pits is about 0.5 m.

Eleven of 15 barrows of Visėtiškės barrow cemetery had 64 inhumations and 2 cremations (table 1). In four barrows no burials were found. Different barrows had from 1 to 13 burials.

The earth piles of all barrows contained bone fragments of cremated individuals. They were scattered in various excavation grids of barrow earth piles and at different depths. There is a question whether these fragments are remains of barrow cremations or cemetery of cremations from the earlier period. This assumption was prompted by ceramics of other periods which abounded in barrow earth piles: potsherds of the Late Neolithic Corded Ware culture, ceramics of the Old Bronze Age Trziniec culture, potsherds (sometimes even hoards of them) of Brushed Pottery culture. It is possible that not far from the barrow cemetery, or, perhaps in the same place, there used to be cemeteries and settlements of other periods. Cremations (Fig. 79, 80) of Barrows VII and XI had no or very few burial items which made their dating rather difficult. They may be of the same period as inhumations or of earlier periods.

When a barrow contains several burials it is necessary to take into account their arrangement within the barrow which makes it possible to trace out the order and even chronological sequence of buryings. According to the early traditions of the East Lithuanian Barrow Culture the individuals used to be buried in a pit in the centre of a barrow dug out under the earth pile. In the Visėtiškės barrow cemetery this tradition was followed in Barrow III of the first group where the individual was buried in a pit under an earth pile (Fig. 9).

Burials in the barrows of the second group are concentrated within the stone circles – near the edge or even on the outside. Cremations were situated in the central parts of barrows; one of them was inside a stone circle (Fig. 14, 60).

Burials were found in earth piles in a different depth. The depth of burial pits ranged from 10 cm through to a 110 cm pit under the bottom of the earth pile. The depth of most burials varied between 20–30 cm to 60–80 cm. The statistical mean of burial depth made 41 cm.

We faced a problem while determining the size of pits. Most of them were dug out in homogeneous earth piles of clean sand. For this reason, the pit contours were either invisible or disturbed by roots of trees. We collected data about 20 burial pits (table 2). They were rectangular, with rounded corners, sized from 50x80 to 260x100 cm and corresponded the height of buried individuals.

We cannot be positive that individuals were buried without coffins. However, their remains (and even these doubtful) were found in only 2 burials (Barrow XI, Burial 7 and 8) (Fig. 68, 69).

The poorly preserved osteological material prevents from a full use of anthropologic data. The archeological material not always was suggestive of the sex. On the ground of available material we determined for sure only 10 male and 6 female burials. Three more burials could have been male and 6 – female ones. The individuals of

both sexes were oriented to different parts of the world; males – more often to NW and SW (4 individuals in each direction). Two males were oriented to SE and by one in E, S and W directions. The orientation of females was somewhat different: by three women to NW and W, by one – to N, S and SW. However, as the number of burials with determined sex of individuals was small the given statistics is not reliable.

Due to poor osteological material we could in rare cases determine the burial posture – position of legs and arms. We can give only the most generalized characteristics: supine position, legs extended, arms folded with hands on the chest or pelvis, arms extended.

According to the placement of clothing and metal ornaments they had their own purpose. Working tools and weapons were placed separately and independently of the clothing. We are going to discuss them right after the analysis of the ornaments linked with the clothing.

Head-dress ornaments are represented by headbands. Remains of 3 headbands were found in Barrow XI – Burial 11, Barrow XII – Burial 5, Barrow XIII – Burial 7 (Fig. 76, 89, 90, 105, 106). They are ornaments composed of bronze spirals and plates. Such headbands have been uncovered in female cremations of the East Lithuanian Barrow culture, dated to the 8th–11th century.

The Visėtiškės headbands should be dated to the 9th–10th century.

Neck ornaments are represented by neck-rings, necklaces and beads.

Neck-rings and their fragments were uncovered in 6 barrows (VIII – Burial 2, X – Burial 8 and a stray find, XI – Burial 6, XII – Burial 12 and 2 stray fragments, XIV – 5 stray fragments). The total of 13 neck-rings and their fragments was uncovered in the Visėtiškės barrow cemetery (Fig. 119). Only 3 neck-rings were intact, all other were represented by fragments.

The uncovered neck-rings are of three types: with overlapping flat terminals, plaited with cone-shaped terminals, with torgued overlapping terminals.

Neck-rings with overlapping flat terminals are 14–19.5 cm in diameter, with round cross-section and cross-section of isosceles triangles and up to 1.3 cm wide terminals. The terminals are decorated with transversal notches and crossing lines (Fig. 119). Such neck-rings were popular at the end of the Middle Iron Age – the beginning of the Late Iron Age in the northeastern and eastern Lithuania and southeastern Latvia, i.e., in Selonian, Lithuanian and Lettigalian lands. The neck-rings from Visėtiškės should be dated to the 8th–10th century because they were found with other artefacts of that period.

A fragment of massive plaited neck-ring with cone-shaped terminals was found in Barrow XII as a stray find. It was plaited of 3 0.4 cm thick wires with a round cross-section and terminals with three 1,6 cm high cones. The deformed fragment was 23 cm long (Fig. 83). Such ornaments are in most cases found in the eastern Lithuania, in other parts of Lithuania they are rarer. In Latvia they are known from Lettigallian burials, dated to the 7th–12th century.

It is difficult to determine the precise date of Visėtiškės neck-ring. Judging from the size of cones and their shape this neck-ring might have been made in the 10th–12th century.

A fragment of torgued neck-ring with overlapping terminals was uncovered in Barrow XIV as a stray find. The preseved part is 17.5 cm long and 0.6 cm thick, with a terminal with a 0.5x0.5 cm square cross-section (Fig. 117). In the Lithuanian archaeological material such neck-rings are divided into three subgroups. The Visėtiškės neck-ring is of group II which includes neck-rings with torgued sides and terminals with an angular cross-section. They are characteristic of the northern Lithuania; in other parts of Lithuania are found rarely. They abound in the eastern Latvia. This Baltic region is considered to be the source of neck-rings with torgued overlapping terminals. Such neck-rings appeared as early as the beginning of the Middle Iron Age and became very popular in the 10th–11th century.

Necklaces and beads are few in Visėtiškės. Three necklaces (Barrow XI – Burial 3, XII – Burial 3, XIII – Burial 12) (Fig. 67, 85, 113) were uncovered. The necklace from Barrow XI – Burial 3 contained 30 clay beads, 4 bronze spirals and 5 bronze quills (Fig. 67). The clay beads have a shape of irregular sphere or four-barb starlet. They are a rare find not only in Lithuanian archaeological material but also in other Baltic lands. Other necklaces are by far more simple, composed of 3 bronze bells, a spiral and 2 quills (Barrow XII, Burial 3) (Fig. 85) and 17 bronze spirals (Barrow XII, Burial 12). It is a rare case when a necklace is composed only of bronze spirals.

Beads in the Visėtiškės barrow cemetery were rare. The total of 10 beads was uncovered. They are made of amber, glass and enamel and bronze. Three amber and 7 glass and enamel beads of blue, yellow, greenish-blue and pale-blue colour were uncovered. The beads were sized 0.4–0.76 cm in diameter and 0.5–1.15 cm thick.

Glass and enamel beads were widespread in the Baltic lands. A particularly great number of bead necklaces is contained in burials of the first ages A. D. In the middle of the 1st millenium their number in burials reduced. Longer necklaces of glass or enamel beads became particularly rare. Beginning with the 8th century their number again grows up and among archaeological finds of the 9th–13th century they occupy an important place. The Visėtiškės barrow cemetery is an exception. We have a different situation in the Latvian archaeological sites where according to the data of 1965, about 6000 glass beads had been found in cemeteries, hill-forts and settlements of the Late Iron Age. Until now their number has to have increased considerable. However, nobody has undertaken to find it out.

The glass and enamel beads are imported. There are no data proving that beads in Visėtiškės are of local origin.

Bronze spiral cone-shaped or double-cone-shaped beads are unique and rare. Such beads were found 6 intact and 3 halves (Barrow X – Burial 5, 11, 12 (Fig. 45, 54, 56). They are from 1.6 to 2.8 cm long and from 0.7 to 1.3 cm in diameter. Dated to the 9th–10th century.

Similar beads and even necklace were found in the cremations of the Eastern Lithuanian Barrow Culture and habitation layer of the Southern Lithuanian hill-forts, as well as in flat burial cemeteries. They represent locally manufatured ornaments.

Pectoral ornaments includes brooches and pins. The total of 9 brooches were uncovered. All of them are penannular, made of bronze with an exception of one iron brooch (Barrow X, Burial 13). Six brooches were found in burials (Barrow X – Burial 6, 9 (2 units), 11, 13 and Barrow XIII – Burial 6). The remaining three – as stray finds in Barrows XI and XII. They are divided into four types: with cylindrical terminals, with quadrangular and multangular terminals and poppyseed-shaped terminals (Fig. 120). The earliest ones are penannular brooches with cylindrical terminals. Two brooches with cylindrical terminals were uncovered: a bronze (Barrow X – Burial 9) (Fig. 51) and an iron (Barrow X – Burial 13) (Fig. 58) one. Both are dated to the 10th century.

Three brooches had quadrangular terminals (Barrow X – Burials 9, 11, Barrow XIII – Burial 6). They are dated to the 10th – the beginning of 11th century.

Brooches with multangular terminals were uncovered in Barrow X – Burial 6 and Barrow XII – as a stray find. Such brooches were most popular in the 10th–11th century.

Two penannular brooches with poppyseed-shaped terminals were uncovered as stray finds (Barrows XI and XII). They are dated to the 10th–12th century. The penannular brooch with poppyseed-shaped terminals uncovered in Visėtiškės can be dated only within a wide chronological scale of the 10th–12th century.

The total of 23 pins were uncovered. They were of two types: the crook-like ones and ones with crutch-shaped terminals. Pins were found in 8 burials of 9 barrows (Barrow VIII – Burial 3, IX – 1, X – 5, 7, XII – 3, 5, XII – 2). Some pins were uncovered as stray finds.

The length of fully preserved pins is from 10 to 12.9 cm, the heads are from 1.7 to 2.0 cm in diameter. Pins were found in greater numbers than other ornaments. Dated to the 10th–11th century.

Pins with crutch-shaped heads were found in Barrow XIII – Burial 2 and as a stray find. The pin from Burial 2 is made of bronze, 13.5 cm in length and has a 2.0 cm in diameter head with a fragment of bronze chain. The stray pin is 12.9 cm long with the head 1.9 cm in diameter and the needle encircled with a bronze wire.

This type of pins is rare and one of the best dated ones in the Visėtiškės barrow cemetery. Similar pins are found near the NE Lithuanian boundary. Pins with a crutch-shaped head made of iron, in rarer cases – of bronze, are of local Baltic origin. They were most popular in Lettigallia and Selonia and less widespread in Semigallia. They are dated to the second half of the Middle Iron age. The Visėtiškės pins are dated to the 7th–8th century.

Hand ornaments are represented by bracelets and rings. Bracelets compose the most numerous group of Visėtiškės finds. In 24 burials of 6 barrows 99 bracelets or their fragments were uncovered (Fig. 122, 123). Many bracelets were uncovered as stray finds and from destroyed inhumations (Barrow IX – Burials 1, 2, X – 1, 3, 4, 5, 8, 10, 11, 12, XI – 1, 2, XII – 3, 5, 7, XIII – 3, 6, 7, 9, 12).

The uncovered bracelets are of 7 types: a bracelet with an oval cross-section and tapering terminals, spiral, sash-like and massive bracelets, bracelets with a hollow bow with tapering ends and with a rectangle cross-section, with round terminals and a round cross-section.

The massive bracelets can be further subdivided into 4 subtypes: bracelets with a semicircular cross-section, with an angular cross-section, "warrior" bracelets and bracelets with an oval cross-section and tapering terminals. Sash-like bracelets include 2 subtypes: bracelets with a triangular, semicircular, rectangular or rectangular profiled cross-section and bracelets with flaring terminals and a concave bow.

The earliest item was uncovered as a stray find in Barrow XIII. It has an oval cross-section and tapering terminals. Dated to the 2nd–3rd century.

The eight uncovered bracelets with thickened terminals and their fragments also represent early ornaments dated to the Middle Iron age. They were found in Barrow XIII – Burial 9 and 4 items as stray finds, including two fully preserved ones, Barrow XII as stray finds and one more as a stray find from Barrow IV.

The total number of spiral bracelets, in most cases – their fragments, was 13 (Barrow VIII – a stray find, Barrow X – Burial 4 and 6 stray finds, Barrow XI, XII – a stray find, and Barrow XIII – Burial 3 – two items and one stray fragment. The spiral bracelets are 3.0–5.0 cm in diameter, 1.5–4.0 cm wide, made of semicircular 0.2–0.8 cm wide rack with a triangular cross-section and, in rarer cases, made of a thin round wire. They are dated to the Middle Iron age (second half) – Late Iron Age.

The uncovered sash-like bracelets are 3.0–6.2 cm in diameter and 0.8–1.1 cm wide bows made of a sash with a triangular, semicircular, rectangular or rectangular profiled cross-section, sometimes – with slightly flaring terminals. They were found in Barrow XI – Burial 4, 9, 12 and 5 stray finds, Barrow XII – Burial 7 and 5 stray finds, Barrow XIII – Burial 9, 12 (two items) and 4 stray finds. Most sash-like bracelets are ornamented with notches arranged in single or triple rows featuring rhomboid spaces or with a "network" design. Some bracelets had no ornamentation. The bracelets are dated to the second

half of the Middle Iron age – the first half of the Late Iron age.

Sash-like bracelets with flaring ends and a concave bow were uncovered in Barrow IX – Burial 1 and Barrow XIV – as a stray find. Their bows are slightly bent and ornamented with brushed rhombs, the terminals has an ornament of transverse grooves arranged in groops. The sash-like bracelets are 6.0 cm in diameter and 1.3–2.0 cm in width. This type of ornament was common for all east Baltic region in the 8th–10th century.

The total of 7 bracelets with a hollow bent bow and tapering terminals was uncovered. They were found in Barrow IX – Burial 2, Barrow XIII – Burials 7, 12 (two items) and three stray finds. They are 5–6 cm in diameter and have a 1.5 cm wide ornamented and slightly bent bow with tapering terminals. They were made by Baltic masters in the 8th–9th century.

Massive bracelets with a round cross-section were found in 5 burials of 2 barros (X – 1, 8 (3 units), 10, 12, XI – 6 and 2 stray finds in Barrow XII and XIII). The total of this type of bracelets was 9. They are 6.0–7.0 cm in diameter, 0.8–0.5 cm wide, with a semicircular cross-section. They are ornamented by an imitation of wattled design and groups of curving lines. Dated to the 8th–10th century.

One massive bracelet with a profiled semicircular cross-section and rich ornamentation was uncovered in Barrow 10 – Burial 5. It is 7.0 cm in diameter, 1.5 cm in width, and its terminals are wide apart (making an impression that the bracelet is deformed). It is dated to the 10th century.

Seventeen massive bracelets with an angular cross-section were uncovered in 7 burials of 4 barrows and 4 as stray finds (Barrow X – Burials 3, 8, 12, XI – 8 (2 units), 10 (2 units), XII – 5 (4 units), 7 and 2 stray finds, XIV – 2 stray finds. They are 3.5–7.5 cm in diameter and 0.6–1.5 cm in width, with a cross-section of irregular rectangle. Sometimes their bows are concave from the inside. Dated to the 8th–10th century.

"Warrior" bracelets were uncovered in Barrows X and XI as stray finds and in Barrow XIII – Burial 6. They are sized 6.1x5.5 and 7.4x8.3 cm and have a typical ornament. According to Latvian archaeologist J. Daiga the Visėtiškės "warrior" bracelets may be ascribed to type III and are dated to the 10th – beginning of the 11th century.

A bracelet with a round cross-section was found as a stray find in Barrow XII. It does not fit in the existing typology of bracelets. The bracelet is 3.7 cm in diameter, made of 0,3 cm thick round rod, has no ornament and slightly overlapping terminals. The chronology is not clear.

A bracelet with a rectangular cross-section and round terminals was found as a stray find in Barrow X. It also does not fit in the existing typology. It is deformed, about 0.4 cm in diameter, 0.5 cm wide, with a reatangular cross-section and slightly overlapping round terminals. The chronology is not clear.

The uncovered rings were of three types: spiral, sash-like and with a wider middle spiral. The total of 70 bronze rings was uncovered in 15 burials of 5 barrows (Barrow X – Burial 1, 4, 5, 6, 8 and 15 stray finds, XI – 4, 9 and 2 stray finds, XII – 3, 8 and 17 stray finds, XIII – 1, 12 and 7 stray finds, XIV – 1, 2, 3 and 4 stray finds). The absolute majority of rings were spiral ones. Only 3 were sash-like (X – stray finds and XIV – a stray find) and 3 had a wider spiral in the middle (X – 6, XII – a stray find and XIII – 12). It is difficult to determine an exact number of bronze rings because many of them were stray finds and might have been ring-shaped spirals which embellished headdress or some other kinds of clothing.

Spiral rings are 1.5–2.0 cm in diameter and composed of 3–7 spirals made of strips with a semicircular or, in rare cases, triangular cross-section.

Rings with a wider middle spiral are 1.6–3.0 cm in width and 2,0 cm in diameter. They are dated to the 8th–11th century.

Sash-like rings are 0.9–1.5 cm in width and 1.2–2.0 cm in diameter. Dated to the 8th–11th century.

The uncovered weapons include spearheads, wide battle knives-swords, battle knives and swords.

Spearheads in the Visėtiškės barrow cemetery were but few. Seven units were found in 4 burials of 4 barrows (Barrow VIII – Burial 4, IX – a stray find, X – 2 and two stray finds, XIII – 6, 8). The uncovered spearheads are socketed and hafted. The socketed spearheads are of 2 types – with a lanceolate midrib and sash-shaped (type E). The hafted spearheads are also represented by 2 types – with a willow-leaf-shaped midrib and the barbed ones.

Spearheads with lanceolate midrib were uncovered in Barrow VIII – Burial 4 and Barrow X – Burial 2. Both spearheads were found in burials with poor burial items. They are dated to the 7th–8th century.

A sash-like spearhead was found in Barrow XIII – Burial 6. The spearhead is 24.5 cm long, 1.8 cm wide, has a cross-section of lengthened lozenge and a socket which is 2.0 cm in diameter. The set of burial items also included a bronze penannular brooch with quadrangular terminals, a "warrior" bracelet, a fragment of small iron knife and 5 bronze cases. The burial items are dated to the 10th–11th century.

The hafted spearheads with a willow-leaf-shaped midrib were uncovered in Barrow IX as a stray find and in Barrow XIII – Burial 8. The first one is 30.5 cm long with a broken point and a 3.0 cm wide midrib with a rhomboid cross-section (Fig. 29). The second spearhead was the only item in the set. It is 23.5 cm long, 2.7 cm wide, with an oval cross-section and a broken point (Fig. 108). Both are dated to the 8th–9th century.

In Barrow X a hafted spearhead with barbs was uncovered as a stray find. It is 24.5 cm long and has a 3 cm wide triangular cross section. The midrib has two barbs (Fig. 33). According to Latvian researcher M. Atgāzis

this spearhead (angone) should be ascribed to type C3 and dated to the 11th century.

The wide-bladed battle knives-swords were found in Barrow IX – Burial 4 (Fig. 28), X – 5 (Fig. 45) and 2 stray finds. They are dated to the 10th century.

One battle knife was found in Barrow X – Burial 8. It is 25.5 cm long, with a 1.5 cm wide blade and 0.4 cm thick back (Fig. 50:1). It is dated to the 10th century.

A blade found as a stray find in Barrow XII reminds a blade of one-edged sword. It is 26.5 cm long, 3.3 cm wide and has a 0.5 cm thick back (Fig. 83). It is dated to the 8th–9th century.

A fragment of a cross-piece of one more sword was uncovered in Barrow XII. The fragment is sized 7 x 2,1 cm. It is hollow, has a form of rectangle with an obliquely cut end. The cross-piece is ornamented by double intertwinning lines produced using the nielloing technique. The described fragment is a part of imported weapon and dated to the end of the 10th – beginning of the 11th century.

The working tools are not numerous; represented by axes, knives, awls, sickles, a whetstone and a spindle.

Eight axes were found in 5 barrows (IX – 1, 5, 6, 12, XIII – 10). Barrow XII contained a hoard of two axes (Fig. 93). They are with a narrow blade and a blunt end from 12 to 16 cm long. Their blades are 4.0–5.0 cm wide. The sockets are oval – from 2.7x3.0 to 2.7x3.3 cm. According to archaeologist A. Malonaitis they belong to forms 2 and 6. These forms of axes were widespread in the NE Lithuania and SE Latvia. Their chronology is rather wide. The late forms were particularly widespread and long-living in Lettigallia; even till the 11th century.

The mentioned hoard was found in Barrow XII, at the depth of 55 cm by the SW edge of the earth pile. It included two axes with a narrow blade and a blunt end. The blades of axes were facing opposite directions.

Knives placed into male and female burials represented the key tool used in the household. They were uncovered in 8 burials of 5 barrows (VIII – 4, X – 2, 11 and 3 stray fragments, XII – 7 and five stray fragments, XIII – 1, 6 and two stray fragments XIV – 3). In two more barrows knives were found only as stray finds (Barrows XI and XV). The total of 20 units. They are from 12 to 15 cm long, with blades from 1.76–2.1 cm in width and up to 0.6 cm thick backs.

The classification of the knives is problematic due to their poor state. Besides, nobody among Lithuanian archaeologists even tried to do this, because knives are believed to be of the same form. However, this opinion should be revised. Knives have many traits which can not only help to formally group them into types and subtypes but also to date other artefacts. The Lithuanian archaeological material is still waiting for a devoted specialist.

Awls were included among female burial items. They were uncovered in Barrow XII – Burial 5 and one stray find, XIII – 4, XIV – 1. The total of 4 awls. Awls are usually poorly preserved. They are usually represented by small fragments which can difficultly be distinguished from iron pins.

Only one preserved awl was uncovered in Barrow XII. It is 12.8 cm long and 0.6 cm in diameter. The length of the wooden handle is 3.5 cm. Other awls were represented only by fragments as, for example, in Barrow XIII – Burial 4, which contained a 11.6 cm long fragment of an awl, and Barrow XII – Burial 5 where the fragment was 7.5 cm long.

Sickles were also uncovered in female burials. Only fragments of two sickles were found in Visėtiškės. Burial 4 of Barrow XIII contained only a small fragment of tang; another fragment of bent blade was uncovered in the same barrow as a stray find. The blade fragment is 6.13 cm long and 2.3 cm wide. The preserved small fragments provide no reliable basis for determination of the type of sickles.

A stray spindle made of clay was uncovered in Barrow X. It has a truncated biconical from, is 3.3 cm in diameter, 2.5 cm in height and has an ornament of pinched impressions (Fig. 35).

The spindle uncovered in the Visėtiškės Barrow X may be dated only on the general chronology, i.e., to the 8th–11th century.

One whetstone was found by chance in the earth pile of Barrow XI. It is made of grey stone, has a rectangular cross-section, is 5.3 cm long, 1.0 cm wide and 0.8 cm thick, with a tapering end which is broken (Fig. 81). The thick end has a hole for fastening.

The chronology and ethnic interpretation of the barrow cemetery.

All 15 Visėtiškės barrows were explored in 1985–1988. They contained 54 inhumations and 2 cremations.

The Visėtiškės barrow cemetery is one of the greatest archaeological sites of the NE Lithuania which is fully explored. The obtained material – artefacts of material culture, funeral customs and reflected religious beliefs – makes it possible to identify the chronology and ethnic origin of the cemetery.

The chronology is reflected in types and forms of artefacts. The earliest find from Visėtiškės is represented by a stray bronze bracelet with an oval cross-section and tapering terminals. It is a typical artefact of the Roman Iron age dated to the 2nd – the beginning of the 3rd century. It is not clear whether this bracelet is an item of some destroyed burial or has got into the territory of barrow cemetery by chance.

The easily dated artefacts of Visėtiškės cemetery are bronze pins with crutch-shaped heads, neck-rings with flat overlapping terminals and bracelets with tapering terminals and a hollow bent bow. The Latvian and Lithuanian archaeologists unanimously ascribe these items to the 7th–12th century. However, the artefacts from the 7th–9th century imply that the chronology of Visėtiškės

set of burial items confined to the 7th–9th century. Artefacts from later periods are represented by penannular brooches with quadrangular and multangular terminals and the so-called "warrior" bracelets. These artefacts are dated to the 10th – the beginning of the 11th century. This chronologys supported by the set of burial items from Burial 6 of Barrow XIII. Penannular brooches with poppyseed-shaped terminals belong to somewhat later period. The Latvian and Lithuanian archaeologists date such brooches to the 10th–12th century. The Visėtiškės sets of burial items with brooches with poppyseed-shaped terminals may be dated to the 10th–12th century. Thus, we may conclude (on the basis of burial equipment and artefacts) that the Visėtiškės barrow cemetery was used beginning with the 3rd–4th (?) century till the 12th century. The period of its most intensive use may be confined to the 8th – the beginning of the 11th century. In this period the Visėtiškės community was most numerous and prospering.

The analysis of funeral customs revealed two groups of barrows. Barrows of group I (1–8) are without stone circles and have few if any burials. Barrows of group II have stone circles and many inhumations. Only one barrow (XII) had burial pits

Inhumations prevailed in the barrow cemetery. Of 56 burials only 2 were cremations. However, remains of burnt bones in earth piles indicate that there used to be cremations. An assumption was already mentioned that these bone fragments might have been the remains of cremations from earlier periods. The former cremations either contained no metal burial items or they were few and got mixed with metal items of Iron age. This assumption is supported by ceramics and flintstone artefacts from different periods. This material is separately discussed in this publication (see Dž. Brazaitis' article). Cremations found in Barrows VII and XI have no artefacts or very few. For this reason their dating is a problem. They might be of the same period as the inhumations or from earlier periods.

One of the earliest inhumations was found in Barrow III. Its pit was found under the earth pile. Unfortunately, it contained very few artefacts to base ourselves on – only a bronze spiral and a small fragment of iron pin (?). Only one burial of this barrow was equppped in a way similar to the earliest burials of East Lithuanian Barrow Culture dated to the 4th – the beginning of the 5th century – under the earth pile. We may hypothetically date it to the middle of the 1st millennium. Other burials of the cemetery belong to different periods – beginning with the 7th and through to the 10th–12th century.

A comparison of Visėtiškės barrows (funeral customs and evidences of material culture) with burial sites of East Lithuanian Barrow Culture which raise no doubts revealed essential differences:

1) the East Lithuanian barrows from the end of the Middle Iron age and Late Iron age in the majority of cases have no stone circles;

2) a distinguishing feature of late barrows is that they have pits or even continuous ditches;

3) the main funeral custom was cremation;

4) the barrows of the end of the 1st – the beginning of the 2rd millennium have horse burials (skeletal and cremations). They also have symbolic horse burials;

5) there are differences in the burial inventory:

a) in the composition of the sets of burial items;

b) in the form of items.

Male burials often include axes with a narrow blade and a blunt end, lozenge spearheads with profiled midribs, shield bosses, iron buckles of leather belts. Typical burial items of female burials are – clay spindles, awls, sickles, etc. All artefacts bear marks of burning. These types of artefacts and funeral customs are absent in the Visėtiškės barrow cemetery. The barrows of this cemetery belong to the tend of the Middle Iron age – the beginning of the Late Iron age, have stone circles, are without pits and ditches. Inhumations dominate in them. There are no horse burials. The characteristic artefacts are: battle knives – swords with a wide blade, socketed spearheads with a willow-leaf-shaped midrib and barbs, late forms of axes with a narrow blade and a blunt end, uncharacteristic spindles, sickles, etc.

The construction of barrows, funeral customs and main types of artefacts imply that the Visėtiškės barrow cemetery was used by Selonian ethnic group.

THE LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Situational plan of Visėtiškės barrow cemetery, Svėdasai locality.

Fig 2. Plan of Visėtiškės barrow cemetery.

Fig. 3. Plan of Barrow I.

Fig. 4. Plan of Burial I, Barrow I.

Fig. 5. Barrow II; a view from the south.

Fig. 6. Plan of Barrow II.

Fig. 7. Plan of inhumation Burial 1 of Barrow II.

Fig. 8. Barrow III; a view from the southwest.

Fig. 9. Plan of Barrow III.

Fig. 10. Inhumation Burial 1 of Barrow III.

Fig. 11. Plan of Barrow IV.

Fig. 12. Plan of Barrow V.

Fig. 13. Plan of Barrow VI.

Fig. 14. Plan of Barrow VII.

Fig. 15. Plan of Barrow VIII.

Fig. 16. Plan of double inhumation Burial 1 of Barrow VIII.

Fig. 17. Plan of Burial 2, Barrow VIII.
Fig. 18. Bronze neck-ring from Burial 2 of Barrow VIII.
Fig. 19. Burial 4 of Barrow VIII.
Fig. 20. Inventory of Burial 4, Barrow VIII.
Fig. 21. Plan of Burial 6, Barrow VIII.
Fig. 22. Stone paving in excavation grids H, I – 4, 5, 6 of Barrow VIII.
Fig. 23. Barrow IX when the turf layer was removed
Fig. 24. Plan of Barrow I.
Fig. 25. Fragment of stone circle in the southeastern excavation grid of Barrow IX.
Fig. 26. Finds from Burial 1 of Barrow IX.
Fig. 27. Inventory of Burial 2, Barrow IX
Fig. 28. Battle knife-sword with a wide blade found in Burial 4 of Barrow IX.
Fig. 29. Stray finds from the earth pile of Barrow IX.
Fig. 30. Barrow X.
Fig. 31. Fragment of the stone circle of Barrow X; a view from the south.
Fig. 32. Fragment of the stone circle of Barrow X.
Fig. 33. Stray weapons and ornaments from Barrow X.
Fig. 34. Bracelets found as stray finds in Barrow X.
Fig. 35. Details of clothing ornaments, a clay spindle and a flintstone spearhead from Barrow X.
Fig. 36. Plan of Burial 1, Barrow X.
Fig. 37. Artefacts from Burial 1 of Barrow X.
Fig. 38. Plan of Burial 2, Barrow X.
Fig. 39. Socketed lanceolate spearhead found in Burial 2, Barrow.
Fig. 40. Plan of Burial 3, Barrow X.
Fig. 41. Finds of Burial 3, Barrow X.
Fig. 42. Plan of Burial 4, Barrow X.
Fig. 43. Finds of Burial 4, Barrow X.
Fig. 44. Plan of Burial 5, Barrow X.
Fig. 45. Finds of Burial 5, Barrow X.
Fig. 46. Plan of Burial 6, Barrow X.
Fig. 47. Inventory of Burial 6, Barrow X.
Fig. 48. Finds of Burial 7, Barrow X.
Fig. 49. Plan of Burial 8, Barrow X.
Fig. 50. Burial items of Burial 8, Barrow X.
Fig. 51. Finds of Burial 9, Barrow X.
Fig. 52. Plan of Burial 10, Barrow X.
Fig. 53. Massive bronze bracelet with a semicircular cross-section from Burial 10 of Barrow X.
Fig. 54. Finds of Burial 11, Barrow X.
Fig. 55. Plan of Burial 12, Barrow X.
Fig. 56. Artefacts of Burial 12, Barrow X.
Fig. 57. Plan of Burial 13, Barrow X.
Fig. 58. Inventory of Burial 13, Barrow X: iron penannular brooch with cylindrical terminals and a line of bronze cylinders with a hank of flax threads inside.
Fig. 59. Barrow XI; a view from the west.
Fig. 60. Plan of Barrow XI.
Fig. 61. Inventory of Burial 1, Barrow XI.
Fig. 62. Plan of Burial 3, Barrow XI.
Fig. 63. Fings of Burial 3, Barrow XI.
Fig. 64. Plan of infant Burial 4, Barrow XI.
Fig. 65. Finds of Burial 5, Barrow XI.
Fig. 66. Plan of Burial 6, Barrow XI.
Fig. 67. Inventory of male Burial 6, Barrow XI.
Fig. 68. Plan of Burial 7, Barrow XI.
Fig. 69. Plan of Burial 8, Barrow XI.
Fig. 70. Inventory of Burial 8, Barrow XI.
Fig. 71. Plan of Burial 9, Barrow XI.
Fig. 72. Better preserved artefacts from Burial 9, Barrow XI.
Fig. 73. Plan of Burial 10, Barrow XI.
Fig. 74. Finds of Burial 10, Barrow XI.
Fig. 75. Plan of Burial 11, Barrow XI.
Fig. 76. Finds of Burial 11, Barrow XI.
Fig. 77. Plan of Burial 12, Barrow XI.
Fig. 78. Inventory of Burial 12, Barrow XI.
Fig. 79. Plan of cremation Burial 1, Barrow XI.
Fig. 80. Finds of cremation Burial 1.
Fig. 81. Stray finds uncovered in the earth pile of Barrow XI.
Fig. 82. Plan of Barrow XII.
Fig. 83, 84. Stray finds of Barrow XII.
Fig. 85. Plan of Burial 3, Barrow XII.
Fig. 86. Finds uncovered in Burial 3 of Barrow XII.
Fig. 87. Plan of Burial 4, Barrow XII.
Fig. 88. Artefacts of Burial 4, Barrow XII.
Fig. 89. Plan of Burial 5, Barrow XII.
Fig. 90. Inventory of Burial 5, Barrow XII.
Fig. 91. Artefacts uncovered in Burial 7 of Barrow XII.
Fig. 92. Finds of Burial 8, Barrow XII.
Fig. 93. Hoard from Barrow XII.
Fig. 93. Plan of Barrow XIII.
Fig. 95. Barrow XIII before the excavations.
Fig. 96, 97. Stray artefacts and fragments from Barrow XIII.
Fig. 98. Plan of Burial 1, Barrow XIII.
Fig. 99. Artefacts from Burial 1, Barrow XIII.
Fig. 100. Bronze pin with a crutch-shaped head uncovered in Burial 2 of Barrow XIII.
Fig. 101. Plan of Burial 3, Barrow XIII.
Fig. 102. Finds of Burial 3, Barrow XIII.
Fig. 103. Finds of Burial 4, Barrow XIII.
Fig. 104. Finds of Burial 6, Barrow XIII.
Fig. 105, 106. Plan and finds of Burial 7, Barrow XIII.
Fig. 107. Plan of Burial 8, Barrow XIII.
Fig. 108. Socketed lancedate spearhead from Burial 18 of Barrow XIII.
Fig. 109, 110. Plan and finds of Burial 9, Barrow XIII.
Fig. 111. Axe with a narrow edge and a blunt end from Burial 10 of Barrow XIII.
Fig. 112. Finds of Burial 11, Barrow XIII.
Fig. 113. Inventory of Burial 12, Barrow XIII.

Fig. 114. Barrow XIV before the excavations.
Fig. 115. Plan of Barrow XIV.
Fig. 116. Artefacts of Burial 1, Barrow XIV.
Fig. 117. Stray finds of Barrow XIV.
Fig. 118. Plan of Barrow XV.
Fig. 119. Visėtiškės neck-rings with flat overlapping terminals.
Fig. 120. Penannular brooches from Visėtiškės barrow cemetery.
Fig. 121. Bronze and iron pins from Visėtiškės barrow cemetery.
Fig. 122, 123. Bronze bracelets from Visėtiškės barrow cemetery.

КУРГАННЫЙ МОГИЛЬНИК У ДЕР. ВИСЕТИШКЕС

Витаутас Казакявичюс

Резюме

Курганный могильник у дер. Висетишкес находится в Аникщяйском р-не, в Сведасайской сенюнии, в 5 км на запад от местечка Сведасай, в 1 км к северу от дороги Утена–Купишкис, у восточной стороны дороги в дер. Иотконис, около 200 м к западу от речки Яра, на правом её берегу (рис. 1).

Курганный могильник состоит из 15 насыпей диаметром 10–18 м и высотой до 1,5 м. Насыпи составляют две группы (рис. 2).

Археологическая экспедиция Института истории Литвы под руководством автора этой работы исследовала памятник в 1985–1989 гг.

По внешнему виду и внутренней характеристике курганы можно разделить на две явные и различные группы. Курганы первой группы (№ I–VIII) – без каменных венцов и с очень небольшим числом погребений или вовсе без них. В 4 курганах (№ IV–VII) погребений вообще не было. По одному погребению с трупоположением найдено в курганах № I–III. Только в кургане № VIII обнаружено 6 погребений. Этот курган расположен дальше от других, насыпан в восточной части курганного могильника.

Курганы второй группы отличаются от курганов первой тем, что все они с каменными венцами и большим количеством погребений. Каменные венцы диаметром 5–7,5 м сооружены чаще всего в виде одного ряда из крупных валунов, диаметром более 1 м, с менее крупными камнями между ними. Большие камни поставлены на ребра. Они не составляют единого венца, но разбросаны со всех сторон. Только в редких случаях встречаются камни средней величины, которые сложены друг на друга. Например, в кургане № XI камни были сложены друг на друга 2–3 ярусами. Ямы продолговатой формы обнаружены только в одном кургане, № XII. Они выкопаны с западной и юго- западной стороны. Длина ямы с запада 6 м, ширина – 1 м. С юго-запада длина ямы – 5 м и ширина – 1 м (рис. 82). Глубина ям около 0,5 м.

В курганном могильнике были исследованы все 15 насыпей, в 11 из них вскрыты 64 погребения с трупоположениями и 2 с трупосожжениями (табл. 1). В четырех курганах погребений не обнаружено. В отдельных курганах найдено до 13 погребений.

В насыпях всех курганов найдены кальцинированные кости. Они встречаются в разных квадратах насыпей и на разной глубине. Возникает вопрос, являются ли они останками погребений с трупосожжениями из курганов или это останки более ранных погребений, попавшие из окрестностей при сооружения курганов? О выдвижении такой предпосылки свидетельствует часто встречаемая в насыпях керамика более раннего периода, как, например, шнуровая позднего неолита, так называемая керамика Тшинецо–Сосницкого типа, датируемая периодом поздней бронзы, а также и штрихованная керамика Раннего и Римского железных веков. Может быть, поблизости существовали поселение и могильник более раннего времени. Найденные в курганах № VII и XI погребения с трупосожжениями не имеют инвентаря или их инвентарь очень скуден, и датировать их более точно невозможно (рис. 14, 60, 79б 80). Они могут быть как одновременными с курганами, так и более ранними.

Когда в одном кургане погребено по несколько умерших, всегда надо обращать внимание на место каждого из них. Только так можно проследить последовательность захоронения и даже хронологию. В кургане № III было обнаружено, что умерший захоронен в выкопаную яму ниже насыпи (рис. 9). Это совпадает с традициями погребальных обрядов культуры восточно-литовских ранних курганов. В курганах с каменными венцами захоронения концентрируются внутри венцов; встречаются в них и даже за их пределами. Все они вкопаны в насыпи. Погребения с трупосожжениями найдены в центральных частях насыпей. Глубина захоронений различна, с 10 и до 110 см. Глубина большинства захоронений от 20–30 до 60–80 см. Среднестатическая глубина ям – 41 см.

Трудно было установить величину ям, поскольку умерших хоронили в однородных насыпях из чис-

того песка, и контуры ям не были видны или они были перекопаны и разрушены. Имеются сведения о величине 20 ям (табл. 2). Они прямоугольные с округленными углами от 50x80 до 260x100 см величиной и соответствовали росту умершего.Нельзя утверждать, что умершие хоронились без гробов. Их остатки замечены в двух случаях (куган № XI, погр. № 7 и 8) (рис. 68, 69).

Плохо сохранившийся остеологический материал не позволяет полностью использовать антропологические данные. Археологический материал тоже не всегда указывает на пол погребенного. Из имеющихся сведений пол установлен только в 10 мужских и 6 женских погребениях. Еще 3 погребения следовало бы отнести к мужским и 6 к женским. Индивиды обоих полов укладывались головами в разные стороны света. Мужчин чаще всего хоронили головой на северо-запад и юго-запад (по 4 индивида). Головами на юго-восток были обращены 2 индивида, по одному – на восток, юг и запад. Женщин хоронили в других направлениях: головами на северо-запад и запад были обращены по 3 женских погребения, на север, юг и юго-запад – по одному. Из-за небольшого количества погребений с установленным полом трудно установить закономерность трупоположение мужчин и женщен.

Из-за плохой сохранности остеологического материала сложно установить элементы погребального обряда: положение рук и ног. Это можно сделать обобщенно: тела укладывали на спину, ноги выпрямлены, руки согнуты и сложены на груди или на тазе или выпрямлены.

Найденные в погребениях вещи имели утилитарное назначение и конкретное место при их ношении. Орудия труда и оружие клались отдельно и непосредствено не были связаны с одеждой. Они будут охарактеризованы после тех предметов и украшений, которые непосредственно связаны с одеждой.

Украшения головы представлены головными венками. Они найдены в 3 курганах: № XI, погр. № 11, № XII, погр. № 5, и № XIII, погр. № 7 (рис. 76, 89, 90, 106), они сделаны из бронзовых спиралей и пластинок. Аналогичные украшения встречаются на территории восточно-литовских курганов в женских погребениях с трупосожжениями VIII–XI вв.

Найденные в Висетишкес головные венки датируются IX–X вв.

Украшения шеи составляют шейные гривны, ожерелья из стеклянных бус и отдельные бусы из стекла и эмали.

Шейные гривны и их фрагменты найдены в 6 курганах № VIII, погр. № 2, № X, погр. № 8 и случайная находка, № XI, погр. № 6, № XII, случайная находка, № XIII, погр. № 12, и 2 случайных фрагмента, № XIV, 5 случайных фрагментов (рис. 119). Всего обнаружено 13 шейных гривен и их фрагментов. Только 3 из них сохранились полностью, другие – только фрагменты. Шейные гривны 3 типов: с плоскими заходящими концами, витая с конусовидными концами и с тордированными заходящими концами

Гривны с плоскими заходящими концами диаметром 14–19,5 см, с дужкой круглого поперечного сечения и плоскими орнаментированными концами шириной до 1,3 см. (рис. 18, 50, 96, 117).

Шейные гривны такого типа были распространены с конца Среднего железного – начала Позднего железного века на территориях северо-восточной и восточной Литвы, также юго-восточной Латвии, т.е. в землях селов, литовцев и латгалов. Шейные гривны из Висетишкес следовало бы отнести к VIII–X вв. Они найдены в комплектах с другими вещами этого времени.

Фрагмент массивной витой шейной гривны с конусовидными концами был случайно обнаружен в кургане № XII. Она свита из 3 проволоки круглого поперечного сечения диаметром 0,4 см, заканчивается тремя конусами высотой 1,6 см. Сохранилась деформированная часть гривны длиной 23 см (рис. 79). Такие украшения чаще всего обнаруживаются в восточной части Литвы, реже – в других регионах. На территории Латвии они известны только в погребениях латгалов VII–XII вв.

Датировать более точно остаток гривны из Висетишкес трудно. Судя по форме и величине конусов, она, вероятно, была изготовлена в X–XII вв.

Часть шейной гривны с тордирированными заходящими концами была найдена в кургане № XIV случайно. Сохранился фрамент длиной 17,5 см и толщиной 0,6 см. В литовском археологическом материале такие украшения разделяются на 3 подгруппы. Найденную в Висетишкес шейную гривну можно отнести ко второй подгруппе. Они более характерны для северной Литвы, реже встречаются и в других регионах. Особенно много их в восточной Латвии. Этот регион балтских племен и считается родиной данных украшений. Они появились еще в начале Среднего железного века, но расцвет их использования – X–XI вв. Таким же хронологическим периодом можно датировать и наш экземпляр.

Ожерелья из бус в Висетишкес немногочисленны. Найдены 3 ожерелья, которые были в курганах № XI, погр. № 3, № XII, погр. 3 и № XIII, погр. № 12) (рис. 63, 85, 113). В ожерелье, найденном в кургане № XI, в погребении № 3, было 30 глиняных бус, 4 бронзовые спирали и 5 бронзовых трубочек (рис. 63). Глиняные бусы шарообразной формы и формы четырехугольной звездочки. Они очень редки не только в археологическом материале Литвы, но и на других балтских территориях. Другие ожерелья менее богаты, они состоят из 3 бронзовых бубенчиков, бронзовой спирали и 2 трубочек (курган № XII, погр. № 3) (рис. 85) и 17 бронзовых спиралей (курган № XIII, погр. № 12). Последний случай встречается очень редко.

Отдельные бусы в курганном могильнике Висетишкес немногочисленны. Всего найдено 10 экземп-

ляров. Они изготовлены из янтаря, стекла и эмали, также из бронзы.

Обнаружено 3 янтарных, 7 стеклянных и эмалевых, синего, желтого, зеленоватого и голубого цвета бус. Диаметр бус – 0,4–0,76 см и толщина – 0,5–1,15 см.

Стеклянные и изготовленные из эмали бусы на территории балтских племен широко распространены. Особенно многочисленные ожерелья обнаруживаются в погребениях первых веков н.э. В середине 1 тысячелетия их число уменьшается. Особенно редкими становятся длинные ожерелья из стеклянных и эмалевых бус. С VIII века бусы становятся опять многочисленными и в археологическом материале IX–XIII вв. занимают значительное место. Исключение – курганный могильник Висетишкес. Другая ситуация в Латвии, где в погребальных памятниках, на городищах и в поселениях Позднего железного века по данным 1965 года было собрано около 6000 стеклянных бус. До сих пор их число, безусловно, увеличилось.

Стеклянные и эмалевые бусы считаются импортными. Пока нет сведений, что найденные в Висетишкес бусы могли быть сделаны на месте. Приходится их считать также импортными

Витые бусы, найденные в немногих памятниках, уникальны и изготовлены из бронзовой проволоки; по форме они конусообразны или формы двойного конуса. 6 целых и 3 половинки найдены в курганах № X, погр. № 5, 11, 12 (рис. 45, 54, 56). Они длиной от 1,6 до 2,8 см и диаметром от 0,7 до 1,3 см. Датируются IX–X вв.

Аналогичные бусы и даже небольшие ожерелья из них обнаружены на территории культуры восточно-литовских курганов, в погребениях с трупосожжениями, а также и в культурных слоях городищ в южной Литве. Это сугубо локальные украшения.

Для украшения груди предназначались фибулы и булавки. Найдено 9 подковообразных фибул. Все они изготовлены из бронзы, кроме одной железной, они обнаружены в курганах № X, погр. № 6, 9 (2 экз.), 11, 13, № XI, № XII случайные находки и в кургане № XIII, погр. № 6. Все они разделяются на 4 типа: с цилиндрическими, четырехугольными и многогранными концами, а также с макообразными головками.

К более раннему периоду относятся фибулы с цилиндрическими концами. Они были найдены в кургане № X, погр. № 9, бронзовая (рис. 51) и в кургане № X, погр. № 13) – железная (рис. 58). Обе фибулы можно отнести к X в.

3 подковообразные фибулы, четырехугольными концами обнаруженные в курганах № X, погр. № 9, 11 и № XIII, погр. № 6 (рис. 51, 102), можно датировать X – началом XI в.

Фибулы с многогранными концами обнаружены в курганах № X, погр. № 6 и № XII случайно (рис. 47, 83). Более всего их применяли в X–XI вв.

В курганах № XI и XII случайно найденные фибулы с макообразными головками (рис. 81, 83) можно датировать широкой хронологической шкалой – X–XII вв.

Булавок обнаружено 23 экземпляра. Они двух типов: посоховидные и с костылевидными головками, они найдены в курганах № VIII, погр. № 3, № IX, погр. № 1, № X, погр. № 5, 7, 9, № XII, погр. № 3, 5, № XIII, погр. № 2 (рис. 121), остальные найдены в насыпях случайно.

Длина целых посоховидных булавок от 10 до 12,9 см, диаметр головок от 1,7 до 2,0 см. Датируются X–XI вв.

Булавки с костылевидными головками обнаружены в кургане № XIII, погр. № 2 и случайно. В погребении найдена бронзовая булавка длиной 13,5 см и головкой диаметром 2,0 см с остатками бронзовой цепочки. Случайно обнаружена булавка длиной 12,9 см и головкой диаметром 1,9 см, обмотанной бронзовой проволочной иглой.

Этот тип булавок редок и является одним из наиболее хорошо датированных вещей на курганном могильнике Висетишкес. Аналогичные булавки обнаруживаются в северо-восточной части Литвы. Они (железные, реже бронзовые) были излюбленным украшением в Латгалии и Селонии, реже обнаруживаются в Земгале. Датируются второй половиной Среднего железного века. Найденные булавки следовало бы датировать VII–VIII вв.

Украшения рук составляют браслеты и перстни.

Браслеты – самый многочисленный инвентарь в могильнике. В 24 погребениях 6 курганов найдено около 100 браслетов. Они были в курганах № IX, погр. № 1, 2, X, погр. № № 1, 3, 4, 5, 8, 10, 11, 12, XI, погр. № 1, 2, XII, погр. № 3, 5, 7, XIII, погр. № 3, 6, 7, 9, 12) (рис. 122, 123). Остальные обнаружены случайно. Браслеты подразделяются на 7 типов. Это браслет овального поперечного сечения с дужкой с сужающимися концами, с утолщающимися концами, спиральные, ленточные, массивные, полые с сужающимися концами и прямоугольного поперечного сечения дужкой, с круглыми концами и дужкой круглого поперечного сечения.

Самый ранний браслет случайно найден в кургане № XIII. Он овального поперечного сечения с дужкой и с сужающимися концами. (рис. 96). Датируется II – началом III века.

8 браслетов и их фрагментов с утолщающимися концами – также довольно ранние украшения рук, датируются Средним железным веком. Они найдены в кургане № XIII, погр. № 11 и 4 случайно. Среди них только 2 целых, в кургане № XII, 2 случайных (рис. 81) и еще один – в кургане № XIV (рис. 117).

Спиральные браслеты обнаруживаются чаще всего фрагментами. Их было всего 13 экземпляров: в курганах № VIII, случайная находка, X, погр. № 4 (рис. 43), и 6 случайных, XI, XII случайные (рис. 81, 84), и в кургане № XIII, погр. № 3 – 2 экз. (рис. 102) и фрагмент одного такого браслета случайный. Браслеты диаметром 3,0–5,0 см и шириной – 1,5–4,0 см изготовлены из полукруглой ленты треугольного сечения или реже из проволоки круглого сечения.

Датируются второй половиной Среднего железного века – Поздним железным веком.

Ленточные браслеты диаметром 3,0–6,2 см и шириной 0,8–1,1 см изготовлены из ленты треугольного, полукруглого, прямоугольного или прямоугольного профилированного поперечного сечения, в некоторых случаях с немного расширяющимися концами. Обнаружены в кургане № XI, погр. № 4, 9 (рис. 72), 12 (рис. 78) и 5 случайных, № XII, погр. № 7 (рис. 91) и 5 случайных, кург. № XIII, погр. № 9, 12 (2 экз.) (рис. 110, 113), и 4 случайных. Дужки большинства ленточных браслетов орнаментированы, но есть и без орнамента. Датируются второй половиной Среднего железного века – первой половиной Позднего железного века. Ленточные браслеты с расширенными концами обнаружены в курганах № IX, погр. № 1 и в кургане № XIV случайно. Дужки таких браслетов диаметром 6,0 см и шириной 1,3–2,0 см полностью орнаментированы (рис. 26, 117). Это общее украшение рук Восточной Прибалтики VIII–X вв.

Полых браслетов с сужающимися концами найдено 7 экземпляров. Они обнаружены в курганах № IX, погр. № 2, № XIII, погр. № № 7, 12 (2 экз.) (рис. 27, 106, 113) и 3 случайных находки. Они с дужкой диаметром 5–6 см и шириной около 1,5 см с сужающимися концами и орнаментированной поверхностью. Эти украшения изготовлялись местными мастерами и датируются VIII–IX вв.

Массивные браслеты, в свою очередь, подразделяются еще на 4 подтипа: с дужкой полукруглого поперечного сечения, с дужкой многогранного поперечного сечения, "войнские", и с дужкой овального поперечного сечения с закругленными концами.

9 браслетов полукруглого поперечного сечения найдены в 2 курганах, 5 погребениях: курганы № X, погр. № № 1, 8 (3 экз.), 10, 12 (рис. 37, 50, 53, 56), XI, погр. № 6 (рис. 64), XII (рис. 81) и XIII случайные (рис. 96). Они с дужками диаметром 6,0–7,0 см, шириной 0,8–1,5 см, некоторые орнаментированы плетеными мотивами или волнообразными линиями. Датируются VIII–X вв.

Массивный браслет полукруглого профилированного поперечного сечения, с богато орнаментированной дужкой найден в кургане № X, погребении № 5. Он деформирован, с дужкой диаметром 7,0 см и шириной 1,5 см (рис. 45). Датируется X в.

17 массивных с дужкой многогранного поперечного сечения браслетов были в 4 курганах 7 погребениях и 4 обнаружено случайно (курганы № № X, погр. № № 3, 8, 12, XI, погр. № 8 (2 экз.), 10 (2 экз.) XII, погр. № 5 (4 экз.), 7 и 2 случайных, XIV, 2 случайных). Они с дужками диаметром 3,5–7,5 см, шириной 0,6–1,5 см, которые в поперечном сечении становятся неправильным прямоугольником, иногда их дужки немного выпуклые. Датируются VIII–X вв.

"Войнские" браслеты обнаружены в курганах № X и XI случайно, также в кургане № XIII, погребении № 6. Они величиной 6,1x5,5 и 7,4x8,3 см, орнаментированы характерным для них орнаментом (рис. 34:8, 81, 104). По типологии латышского археолога И. Дайгы, "войнские" браслеты, найденные в Висетишкес, могут быть отнесены к III типу и датированы X – началом XI века.

Браслет круглого поперечного сечения с дужкой случайно найден в кургане № XII и в настоящую типологию не входит. Это предмет диаметром 3,7 см и толщиной 0,3 см круглого поперечного сечения из неорнаментированной проволоки. Хронология неясна.

Браслет прямоугольного поперечного сечения с круглыми концами был найден в кургане № X случайно. В настоящую типологию также не входит. Он немного деформирован, с дужкой диаметром около 4,0 см и шириной 0,5 см прямоугольного поперечного сечения, заходящими друг на друга круглыми концами. (рис. 34:6). Хронология неясна.

Перстни 3 типов: спиральные, ленточные и с широкой передней частью. Они обнаружены в 5 курганах в 15 погребениях (курганы № X, погр. № 1, 4, 5, 6, 8, и 15 случайных, № XI, погр. № 4, 9, и 2 случайных, № XII, погр. № 3, 8, и 17 случайных, № XIII, погр. № 1, 12, и 7 случайных, № XIV, погр. № 1, 2, 3, и 4 случайных). Всего было найдено около 70 бронзовых перстней. Абсолютное большинство перстней – спиральные, только 3 ленточных (курган № X, случайный и курган № XIV, также случайный), и 3 с широкой передней частью (курганы № X, погр. № 6, № XII, случайный, и № XIII, погр. № 12) (рис. 47, 84, 113). Сосчитать бронзовые перстни более точно невозможно, поскольку случайно найденные могли быть не украшениями рук, а могли украшать головные уборы или одежду.

Спиральные перстни из 3–7 витков диаметром 1,5–2,0 см чаще всего сделаны из проволоки полукруглого, реже треугольного поперечного сечения.

Перстни с широкой передней частью шириной 1,6–3,0 см и диаметром 2,0 см. Датируются VIII–XI вв.

Ленточные перстни – шириной 0,9–1,5 см и диаметром 1,2–2,0 см. Датируются VIII–XI вв.

Оружие представлены наконечниками копий, широкими боевыми ножами-мечами, боевыми ножами и мечами.

Наконечников копий немного, всего лишь 7 экз., которые были в курганах №№ VIII, погр. № 4, № IX, случайный, № X, погр. № 2 и 2 случайных, № XIII, погр. № 6 и 8). Наконечники копий – втульчатые и черешковые. Втульчатые наконечники двух типов – с лавролистообразной формой пера и типа Е. Черешковые также двух типов: с иволистообразной формой пера и с зазубринами.

Наконечники с лавролистообразной формой пера найдены в курганах № VIII, погр. № 4 и № X, погр. № 2. Оба наконечника были в погребениях со скудным погребальным инвентарем (рис. 20, 39). Датируются VII–VIII вв.

Наконечник типа Е найден в кургане № XIII, погр. № 6. Он длиной 24,5 см, с пером, поперечное сечение которого имеет форму вытянутого ромба шириной 1,8 см и диаметром 2,0 см со втулкой. В комплекте с ним была посоховидная фибула с четырехугольными концами, "войнский" браслет, фрагмент железного ножика и 5 бронзовых трубочек. Инвентарь погребения (рис. 104) датируется X – началом XI века.

Черешковые наконечники с иволистообразной формой пера найдены в курганах № IX, случайно и XIII, погр. № 8. Первый со сломанным острием пера и пером ромбовидного с поперечным сечением длиной 30,5 см и шириной 3,0 см (рис. 29). Второй экземпляр – также со сломанным острием, овальным пером с поперечным сечением длиной 23,5 см и шириной 2,7 см (рис. 105). Оба наконечника копий датируются VIII–IX вв.

В кургане № X случайно найден черешковый наконечник с зазубринами. Его длина – 24,5 см, ширина пера треугольной формы с двумя зазубринами – 3 см (рис. 33). По типологии и хронологии М. Атгазиса этот *ангон* относится к типу С3 и датируется XI в.

Широких боевых ножей–мечей найдено 4 экз.; курганы №№ IX, погр. № 4, X, погр. № 5 и 2 случайные) (рис. 28, 45). Датируются X веком.

Один экземпляр боевого ножа найден в кургане № X, погр. № 8. Это оружие с лезвием длиной 25,5 см и шириной 1,5 см и со спинкой толщиной 0,4 см (рис. 50). Датируется X в.

В кургане № XII случайно найденный фрагмент лезвия напоминает лезвие однолезвийного меча. Уцелел фрагмент длиной 26,5 см, шириной 3,3 см и толщиной 0,5 см (рис. 83). Датируется VIII–IX вв.

Часть перекрестия рукоятки меча случайно найдена в кургане № XII. Сохранился фрагмент величиной 7x2,1 см, прямоугольной формы, орнаментированный мотивом двойных переплетающихся линий, полученных техникой чернения (рис. 83). Это обломок импортного оружия, датируемый концом X – начало XI века.

Орудия труда немногочисленны. Обнаружены узколезвийные проушные топоры, ножи, шилья, серпы, точильные бруски и пряслица.

7 топоров найдено в 4 курганах; № XI, погр. № 1, 5, 6, 12, XIII, погр. № 10) (рис. 61, 65, 67, 78). В кургане № XII, найден клад, состоящий из двух топоров. Топоры 12 – 16 см длиной, их лезвия 4,0–5,0 см шириной, отверстия для древков овальные – от 2,7x3,0 до 2,7x3,3 см. По типологии А. Малонайтиса они относятся к 2 и 6 формам. Топоры таких форм были распространены в северо-восточной части Литвы и юго-восточной части Латвии. Их хронология обширна. Поздние формы были в обиходе и удержались дольше в Латгалии, даже до XI века.

В особенности следует обратить внимание на клад в кургане № XII. Два топора были закопаны на краю насыпи, на глубине 0,55 м (рис. 93).

Ножи клали в погребения обоих полов, и они были основным орудием в повседневной жизни. Найдены были в 5 курганах в 8 погребениях (курганы № VIII, погр. № 4, X, погр. № 2, 11 и 3 фрагменты случайные, XII, погр. № 7 и 5 фрагментов случайных, XIII, погр. № № 1, 6 и 2 фрагмента случайные, XIV, погр. № 3). В насыпях еще двух курганов ножи обнаружены только случайно (курганы № XI и XV). Всего в Висетишкес найдено 20 ножей. Их длина от 12 до 15 см, с лезвиями шириной 1,76–2,1 см и спинками толщиной до 0,6 см.

В литовском археологическом материале ножи еще не классифицированы, хотя в западной Европе такие попытки уже предпринимались. Подобная работа ждет нас впереди.

Шилья – предметы женских погребений, найденные в курганах № XII, погр. № 5 и одна случайная находка, XIII, погр. № 4 и XIV, погр. № 1, всего 4 экз. Это очень плохо сохранившиеся предметы, чаще всего обнаруживают только фрагменты их. Их трудно отличить от булавок, при нахождении обломков они существенно ничем не отличаются. Обнаружено только одно целое шило. Оно было в кургане № XII. Длина шила 12,8 см, диаметр его стержня 0,6 см. Длина деревянной рукоятки 3,5 см. От других шильев сохранились только фрагменты, как например, в кургане № XIII, погребении № 4 был фрагмент шила длиной 11,6 см, в кургане № XII, погребении № 5 – длиной 7,5 см.

Серпы – принадлежность женских погребений. Их обнаружено мало, только незначительные фрагменты двух серпов. В кургане № XIII, погребения № 4 был найден маленький кусочек черешка серпа, другой фрагмент лезвия найден в том же кургане случайно. Сохранился обломок длиной 6,13 см и шириной 2,3 см. По остаткам серпов невозможно установить даже их тип, поэтому нет смысла их комментировать более основательно. Глиняное пряслице в кургане № X найдено случайно. Оно имеет форму двойного усеченного конуса, диаметром 3,3 см и высотой 2,5 см, орнаментировано ямочками (рис. 33). Его можно датировать только общей хронологией кургана № X, т.е. VIII–XI вв.

Точильный брусок был найден случайно в насыпи кургана № XI. Он изготовлен из камня серого цвета, прямоугольного поперечного сечения, длиной 5,3 см и шириной 1,0 см, а также толщиной 0,8 см, к одному концу сужается; самый конец обломан; в одном конце отверстие для крепления к ремню или подвешивания (рис. 81).

Хронология и этническая интерпретация курганного могильника Висетишкес.

В курганном могильнике Висетишкес в 1985–1988 гг. были исследованы все 15 насыпей, обнаружено 64 погребения с трупоположениями и 2 погребения с трупосожжениями. Это один из самых больших погребальных памятников, исследованных в северо-восточной части Литвы. Материал этого курганного могильника, инвентарь погребений,

погребальные обычаи и отражающиеся в них верования позволяют узнать время пользования могильником и этнический состав населения того времени.

Установить хронологию лучше всего из вещественного материала и его форм. Самым ранним предметом в курганах является случайно найденый браслет овального поперечного сечения с сужающимися концами. Такого типа браслеты типичны для Древнего железного века Литвы. Датируется II – началом III века. Вопрос о том, что этот браслет из разрушенного погребения или на территорию могильника попало случайно, остается открытым.

Хорошо датируемые булавки с костылевидными головками, шейные гривны с плоскими заходящими концами и полые браслеты с сужающимися концами. Эти изделия археологами Литвы и Латвии единогласно относятся к VII–XII вв. Комплекты с вышеупомянутыми вещами в Висетишкес можно датировать более узким периодом – VII–IX вв. К вещам более позднего периода можно отнести подковообразные фибулы с четырехугольными и многогранными головками и так называемые воинские браслеты. Эти вещи датируются X – началом XI века. Такую хронологию подтверждает и комплект вещей из кургана № XIII, погребения № 6 (рис. 102). Немного позднее появляются фибулы с головками макообразной формы. На территориях Литвы и Латвии археологи такие фибулы датируют X–XII вв. В Висетишкес их можно отнести к X–XII вв. Таким образом, на основе погребальных обычаев и вещественного материала в курганном могильнике Висетишкес хоронили с начала II – начала III (?) века и до XII века. Более интенсивно курганы использовались в VIII – начале XI века. В то время община в Висетишкес была наиболее крепкой и многочисленной.

При анализе погребального обряда замечено, что курганы разделяются на две группы: курганы первой группы (№ I–VIII) без каменных венцов и с очень незначительным количеством погребений или вовсе без них. Курганы второй группы от первой отличаются тем, что имеют каменные венцы и многочисленные погребения (см. таблицу). Единственный курган № XII был с ямами продолговатой формы вокруг насыпи. В могильнике преобладала ингумация. Из 66 погребений только 2 были с трупосожжениями. Но в курганных насыпях обнаружены кальцинированые кости людей. Они свидетельствуют о том, что в окрестностях были и погребения с трупосожжениями. Можно предположить, что это разрушенные погребения более раннего периода. В них погребального инвентаря либо не было, либо предметов было очень мало, и они смешались с более поздними предметами. Для поддержки этой предпосылки нужно упомянуть разновременную керамику и кремневые изделия, которые охарактеризованы в этой книге отдельно (смотрите статью Д. Бразайтиса). Найденные в курганах № VII и XI погребения с трупосожжениями инвентаря не имели или он был очень незначителен, поэтому эти погребения трудно датируются. Они могут быть как одновременными погребениям с трупоположениями, так и более ранними.

Один из более ранних погребений в могильнике был обнаружен в кургане № III. Яма этого погребения была вкопана в материк ниже насыпи кургана. К сожалению, опираться на инвентарь нельзя, поскольку он незначителен и представлен только бронзовой спиралью и небольшим фрагментом бронзовой булавки. Это единственное погребение, которое сооружено аналогично погребальным обычаям ранних погребений культуры восточно-литовских курганов, датируемых IV – началом V века. Гипотетически его можно датировать серединой 1 тысячелетия. Другие погребения в могильнике принадлежат к разным хронологическим периодам, датируются с начала VII и конца X–XII вв.

При сравнении курганов в Висетишкес, погребальных обрядов и предметов материальной культуры, найденных в них, с курганами и погребальным инвентарем, оставленными людьми культуры восточно-литовских курганов вырисовываются существенные различия: 1) курганы культуры восточно-литовских курганов конца Среднего железного века и Позднего железного века чаще всего без каменных венцов; 2) характерная черта поздних курганов – они с ямами или с ровиками вокруг насыпей; 3) основным способым погребальных традиций было трупосожжение; 4) в курганах, сооруженных в конце I тысячелетия – начале II тысячелетия обнаруживаются погребения коней с трупоположениями, а также известно и символическое погребение коней; 5) отличается погребальный инвентарь: а) по составу, б) по формам. В мужских погребениях часто встречаются узколезвийные проушные топоры, наконечники копий с ромбовидной формой пера, профилированной формой пера, умбоны щитов, железные пряжки поясов и т.д. Для женских погребений характерны глиняные пряслица, иногда даже по несколько в одном погребении, шилья, серпы и другие вещи. Все предметы часто бывают обгоревшими. Таких признаков погребального обряда и вещественного материала в курганах Висетишкес нет. Курганы конца Среднего железного века – начала Позднего железного века с каменными венцами, без ям и рвов, в них преобладают погребения с трупоположениями, не имеется погребений с конями. Из предметов материальной культуры характерны широкие боевые ножи – мечи, черешковые наконечники копий с иволистообразной формой, пера и ангоны; найдены узколезвийные проушные топоры поздней формы, не характерны пряслица, серпы и т.д.

Из конструкций курганов, погребальных обрядов и вещественного материала очевидно, что курганный могильник Висетишкес оставила община селов.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. План ситуации курганного могильника у дер. Висетишкес, Аникщяйского р-на.
Рис. 2. План курганов у дер. Висетишкес.
Рис. 3. План кургана № I.
Рис. 4. План погребения № 1, кургана № I.
Рис. 5. Вид кургана № II с юга.
Рис. 6. План кургана № II.
Рис. 7. План погребения № 1, кургана № II.
Рис. 8. Вид кургана № III с юго-запада.
Рис. 9. План кургана № III.
Рис. 10. Погребение № 1, кургана № III.
Рис. 11. План кургана № IV.
Рис. 12. План кургана № V.
Рис. 13.План кургана № VI.
Рис. 14. План кургана № VII.
Рис. 15. План кургана № VIII.
Рис. 16. План двойного погребения № 1 из кургана № VIII.
Рис. 17. План погребения № 2, кургана № VIII.
Рис. 18. Бронзовая шейная гривна из погребения № 2 кургана № VIII.
Рис. 19. Погребение № 4 кургана № VIII.
Рис. 20. Инвентарь погребения № 4 кургана № VIII.
Рис. 21. План погребения № 6 кургана № VIII.
Рис. 22. Каменная кладка в кургане № VIII.
Рис. 23. Вид кургана № IX после снятия дерна.
Рис. 24. План кургана № IX.
Рис. 25. Фрагмент каменного венца на юго-восточной четверти кургана № IX.
Рис. 26. Находки погребения № 1 кургана № IX.
Рис. 27. Инвентарь погребения № 2 кургана № IX.
Рис. 28. Широкий боевой нож–меч из погребения № 4 кургана № IX.
Рис. 29. Случайно обнаруженные предметы из насыпи кургана № IX.
Рис. 30. Курган № X.
Рис. 31. Часть каменного венца кургана № X с юга.
Рис. 32. Фрагмент каменного венца кургана № X.
Рис. 33. Случайно обнаруженные украшения и оружие из кургана № X.
Рис. 34. Случайно найденные браслеты в кургане № X.
Рис. 35. Детали украшения одежды, глиняное пряслице и кремневый наконечник стрелы из кургана № X.
Рис. 36. План погребения № 1 кургана № X.
Рис. 37. Предметы, обнаруженные в погребении № 1 кургана № X.
Рис. 38. План погребения 2 кургана № X.
Рис. 39. Найденный в погребении № 2 кургана № X втульчатый наконечник копья с листообразной формой пера.
Рис. 40. План погребения № 3 кургана № X.
Рис. 41. Предметы, обнаруженные в погребении № 3 кургана № X.
Рис. 42. План погребения № 4 кургана № X.
Рис. 43. Инвентарь погребения № 4 кургана № X.
Рис. 44. План погребения № 5 кургана № X.
Рис. 45. Инвентарь погребения № 5 кургана № X.
Рис. 46. План погребения № 6 кургана № X.
Рис. 47. Инвентарь погребения № 6 кургана № X.
Рис. 48. Инвентарь погребения № 7 кургана № X.
Рис. 49. План погребения № 8 кургана № X.
Рис. 50. Инвентарь погребения № 8 кургана № X.
Рис. 51. Инвентарь погребения № 9 кургана № X.
Рис. 52. План погребения № 10 кургана № X.
Рис. 53. Бронзовый массивный браслет полукруглого поперечнего сечения из погребения № 10 кургана № X.
Рис. 54. План погребения № 11 кургана № X.
Рис. 55. План погребения № 12 кургана № X.
Рис. 56. Предметы из погребения № 12 кургана № X.
Рис. 57. План погребения № 13 кургана № X.
Рис. 58. Предметы из погребения № 13 кургана № X: железная подковообразная фибула с цилиндрическими концами и бронзовые трубочки с льняной ниткой внутри.
Рис. 59. Курган № XI с запада.
Рис. 60. План кургана № XI.
Рис. 61. Инвентарь погребения № 1 кургана № X1.
Рис. 62. План погребения № 3 кургана № XI.
Рис. 63. Инвентарь погребения № 3 кургана № XI.
Рис. 64. План погребения младенца № 4 кургана № XI.
Рис. 65. Инвентарь погребения № 5 кургана № X1
Рис. 66. План погребения № 6 кургана № XI.
Рис. 67. Предметы мужского погребения № 6 кургана № XI.
Рис. 68. План погребения № 7 кургана № XI.
Рис. 69. План погребения № 8 кургана № XI.
Рис. 70. Находки из погребения № 8 кургана № XI.
Рис. 71. План погребения № 9 кургана № XI.
Рис. 72. Наиболее сохранившиеся предметы из погребения № 9 кургана № XI.
Рис. 73. План погребения № 10 кургана № XI.
Рис. 74. Находки из погребения № 10 кургана № XI.
Рис. 75. План погребения № 11 кургана № XI.
Рис. 76. Находки из погребения № 11 кургана № XI.
Рис. 77. План погребения № 12 кургана № XI.
Рис. 78. Инвентарь погребения № 12 кургана № XI.

Рис. 79. План погребения с трупосожжением № 1 в кургане № XI.

Рис. 80. Находки из погребения № 1 с трупосожжением.

Рис. 81. Случайные предметы, обнаруженные в насыпи кургана № XI.

Рис. 82. План кургана № XII.

Рис. 83, 84. Случайные находки из кургана № XII.

Рис. 85. План погребения № 3 кургана № XII.

Рис. 86. Предметы, обнаруженные в погребении № 3 в кургане № XII.

Рис. 87. План погребения № 4 кургана № XII.

Рис. 88. Инвентарь погребения № 4 кургана № XII.

Рис. 89. План погребения № 5 кургана № XII.

Рис. 90. План погребения № 7 кургана № XII.

Рис. 91. Предметы, обнаруженые в погребении № 7 кургана № XII.

Рис. 92. Предметы, обнаруженные в погребении № 8 кургана № XII.

Рис. 93. Клад из кургана № XII.

Рис. 94. План кургана № XIII.

Рис. 95. Курган № XIII перед исследованием.

Рис. 96, 97. Случайно обнаруженные предметы и их обломки из кургана № XIII.

Рис. 98. План погребения № 1 кургана № XIII.

Рис. 99. Вещи из погребения № 1 кургана № XIII.

Рис. 100. Бронзовая булавка с костылевидной головкой, найденная в погребении № 2 кургана № XIII.

Рис. 101. План погребения № 3 кургана № XIII.

Рис. 102. Предметы из погребения № 3 кургана № XIII.

Рис. 103. Инвентарь погребения № 4 кургана № XIII.

Рис. 104. Вещи из погребении № 6 кургана № XIII.

Рис. 105, 106. План погребения № 7 кургана № XIII и обнаруженный в нем инвентарь.

Рис. 107. План погребения № 8 кургана № XIII.

Рис. 108. Черешковый наконечник копья с листообразной формой пера из погребения № 8 кургана № XIII.

Рис. 109, 110. План погребения № 9 и найденные в нем вещи.

Рис. 111. Узколезвийный проушный топор из погребения № 10 кургана № XIII.

Рис. 112. Инвентарь погребения № 11 кургана № XIII.

Рис. 113. Инвентарь погребения № 12 кургана № XIII.

Рис. 114. Курган № XIV перед исследованием.

Рис. 115. План кургана № XIV.

Рис. 116. Предметы из погребения № 1 кургана № XIV.

Рис. 117. Случайные предметы из кургана № XIV.

Рис. 118. План кургана № XV.

Рис. 119. Шейные гривны с плоскими заходящими концами.

Рис. 120. Посоховидные фибулы из курганного могильника у дер. Висетишкес.

Рис. 121. Бронзовые и железные булавки из курганного могильника у дер. Висетишкес.

Рис. 122, 123. Бронзовые браслеты разных типов.

Перевел Витаутас Казакявичюс

Habil. dr. Vytautas Kazakevičius
Lietuvos istorijos institutas,
Kražių g. 5, LT-2001 Vilnius, tel. 61 49 35.